cizgiliforum.com

Fatmagül Demirel, orta öğrenimini Isparta'nın Senirkent ilçesinde tamamladıktan sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. Aynı bölümde "II. Abdülhamid Döneminde Sansür" konulu tez ile yüksek lisans, "Adliye Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)" konulu tez ile doktora öğrenimini tamamladı. Halen Yıldız Teknik Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Basın-yayın ve hukuk tarihi alanında çalışmalarına devam etmektedir. Yazarın yayınlanmış bazı makaleleri şöyledir:

II. Abdülhamid Dönemi Tiyatro Sansürü: Ve Perdeler Sansürle Açıldı..., *Toplumsal Tarih*, 63(1999)

1890 Petersburg Hapishaneler Kongresi, *Toplumsal Tarih*, 89 (2001)

Osmanlı Padişahlarının Doğum Günü Kutlamalarına Bir Örnek, *İlmi Araştırmalar*, 11(2001)

Osmanlı Devleti'nde Tuz Gelirlerinin Düyûn-ı Umumiye'ye Devredilmesinden Sonra Tuz Kaçakçılığı, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 1(2002)

Kastamonu'da Yerel Bir Gazete: Serbaz, *Müteferrika*,24(2003)

Osmanlı Devleti'nde Kitap Basımının Denetimi, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 5(2004)

Osmanlı'da Bir Kitap Şirketi: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, *Müteferrika*, 25 (2004)

Osmanlı Devleti'nde Yabancılara Mülk Satışı, *Güncel Hukuk*, Ekim 2004.

Osmanlı'da Dava Vekilleri Cemiyeti'nin Kuruluşu, *Güncel Hukuk*, Nisan 2005.

Osmanlı Usul-ı Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'nunda Hapishaneler, *Hukuk ve Adalet*, 6-7(2005)

Hadisat-ı Hukukiye: Cumhuriyette İlk Nafaka Davası, *Güncel Hukuk*, Eylül 2006.

Vilayet-i Selase (Selanik -Kosova -Manastır) Adli Islahatı, *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyum Tebliğleri Tiran- Arnavutluk 4-7 Aralık 2003*, İstanbul: Ircica 2006.

Osmanlı Hapishanesi'nin Gardiyanları, *Hukuk ve Adalet*, 9 (2007)

Osmanlı Devleti'nde Telif Hakları Sorunu, *Bilgi ve Bellek*, 5 (2007)

...by Orakles...

cizgiliforum.com

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE SANSÜR

FATMAGÜL DEMİREL

cizgiliforum.com

Bağlam Yayınları 284
İnceleme/Araştırma 198
ISBN 978-975-8803-79-8

Fatmagül Demirel
II. Abdülhamid Döneminde Sansür

© Bağlam Yayıncılık
© Fatmagül Demirel

Birinci Basım: Mart 2007
Kitap Tasarımı ve Kapak İllüstrasyonu: Canan Suner
Baskı: Önsöz Basım Yayıncılık
Litros Yolu II. Matbaacılar Sitesi / Topkapı

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 / 244 41 60 Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

cizgiliforum.com

Anneme ve Babama

cizgiliforum.com

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 9
SUNUŞ / M. Şükrü Hanioğlu 11
KISALTMALAR 21
GİRİŞ 23

I. BÖLÜM
İÇ BASINA UYGULANAN SANSÜR

Sansürün Kurumsallaşması 43
Matbuat Müdürlüğü ve Sansür 43
Sansür Memurları 49
Sansür Mekanizması 53
Gazetelere Uygulanan Sansür 60
Şartlı Basın Oluşturma Çabaları 60
Gazetelere Yapılan Uyarılar 64
Gazetelerin Kapatılması 67
Sansür Uygulamalarının Etkileri 77
Gazete Sahiplerinin Yalvarışları 77
Gazetelere Yapılan Yardımlar 81
Sansüre Tepkiler 84
Kitaplara Uygulanan Sansür 89
Sansür Heyetleri 89
Encümen-i Teftiş ve Muayene 89
Tedkik-i Müellefat Komisyonu 93
Yasak Kitaplar 96
Yakılan Kitaplar 100

II. BÖLÜM
DIŞ BASINLA MÜCADELE

Dış Basının Takibi 107
Osmanlı Elçilerinin Faaliyetleri 107

cizgiliforum.com

Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün Çalışmaları 109
Aleyhte Yayınlara Karşı Alınan Tedbirler 111
Siyasi Tedbirler 111
Gazetelerin Tekzibi 111
Gazetelerin Ülkeye Girişinin Yasaklanması 115
Ekonomik Tedbirler 124
Gazetelere Yapılan Para Yardımları ve Şantajlar 124
Muhabiriere Yapılan Para Yardımları 136
Diğer Tedbirler 142
Gazetelere Açılan Davalar 148

SONUÇ 153

KAYNAKÇA 155

EKLER

OSMANLI DEVLETİ'NE GİRİŞİ YASAKLANAN GAZETELER ... 167
YAKILAN KİTAPLARIN LİSTESİ 172
BELGELER 186

GENEL DİZİN 225
KİŞİ ADLARI DİZİNİ 235
GAZETE ADLARI DİZİNİ 237

cizgiliforum.com

TEŞEKKÜR

II. Abdülhamid Döneminde Sansür, 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarihi Bölümü Yakınçağ Tarihi Kürsüsü'nde hazırlanan Yüksek Lisans tezinin genişletilmiş halidir. Öğrenciliğim ve akademik çalışmalarım sırasında yardım ve desteklerini gördüğüm hocalarım, Prof.Dr. Mehmet Özsait'e, Prof.Dr. Nezihi Aykut'a, Prof. Dr. Ali İhsan Gencer'e ve tezin hazırlandığı dönemde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mahir Aydın'a teşekkür ederim.

Bu çalışmanın yayınlanmasını teşvik eden, titiz bir şekilde okuyup değerlendiren, uyarıları ile beni yönlendiren hocam Prof. Dr. Şükrü Hanioğlu'na çok teşekkür ederim. Akademik çalışmalarıma başladığım günden beri arşiv belgelerine ulaşmamda yardımcı olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi Araştırma Hizmetleri Şube Müdürü İlhan Ovalıoğlu'na, Araştırma Hizmetleri salon sorumlusu Fuat Recep'e ve bütün Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Fatmagül DEMİREL

Üsküdar 2007

cizgiliforum.com

cizgiliforum.com

SUNUŞ

Dr. Fatmagül Demirel'in II. Abdülhamid Dönemi'nde Sansür kitabı pek çok açıdan önem verilmesi gereken bir çalışmadır. Konuyla ilgili arşiv kaynaklarını ortaya çıkararak ayrıntılı olarak tahlil eden bu eser, her şeyden önce, şimdiye kadar genellikle sansüre tabi tutulanlar gözünden ve uygulamada ortaya çıkan gülünç misaller yardımıyla değerlendirdiğimiz dönem sansürünü tarihî bağlamı çerçevesinde algılayabilmemizi mümkün kılmaktadır. Bunun yanı sıra çalışma dönem sansürünün, kendisiyle eşanlı olarak uygulanan bir dizi siyasetle birlikte ve basit, keyfî bir yasakçılığın ötesinde değerlendirilmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Elimizdeki eser, bu niteliğiyle, II. Abdülhamid dönemini basit bir ancien régime ve izleyicisi yapıların karşı tezi olarak değil, kendi tarihî bağlamında anlayabilmemizi sağlayabilecek çalışmalar arasında önemli bir yere sahip olma hususiyeti taşımaktadır. Bunlara ilâveten, Dr. Demirel'in bulguları bize II. Abdülhamid dönemindeki uygulamaların da dahil olduğu Osmanlı sansürünün, Osmanlı toplumunun modernite ile ilişkisini anlayabilmemiz alanında fazlasıyla yardımcı olmaktadır. Bu münasebet konu üzerine kaleme alınan eserlerde genellikle gözardı edilmekte ya da gerektiğince vurgulanmamaktadır. Halbuki Tanzimat sonrası Osmanlı sansürünün belki de en önemli hususiyeti yukarıda zikrettiğimiz bu ilişkidir.

Tevrat'ta Jeremiah'nın kâtip Baruch'a dikte ettirdiği bir bölümün Kral Jehoiakim tarafından beğenilmeyerek yakıldığı, bıçaklarla kazınarak metinden çıkarıldığını ve metne eklemeler yapıldığını anlatan ifadeler (Tevrat: Jeremiah 36: 19.32) sansür olgusunun çok eski çağlara kadar geri götürülebilineceğini kanıtlar. Gene Antik Yunan feylesofu Anaksagoras'ın kitaplarının içlerinde tanrılara hakaret edici ifadeler bulunduğu gerekçesiyle yakılmaları ya da Çin İmparatoru Shih Huang Ti'nin geleneksel kültürü ortadan kaldırma amacıyla Konfiçyus'unkiler de dahil olmak üzere mevcut tüm kitapları imha etmesi benzeri misal-

cizgiliforum.com

ler bize yayın yasaklarının en uç uygulamalarının da sanıldığından uzun bir geçmişi olduğunu gösterir. Benzeri şekilde Machiavelli'nin ünlü *Prens* eserini İtalya'da değil Londra'da yayınlayabilmesi de rejimlerin varlıklarını tehlikeye düşürdüğünü düşündükleri fikirleri toplumlarının uzağında tutma gayretlerinin günümüzle sınırlı olmadığını ortaya koyar.

Sansür olgusuna Freud gibi bilinçaltı ile bilinç arasındaki ilişkinin bir yansıması olarak psikolojik düzeyde de yaklaşabilmek mümkünse de[1] bu tür "zamandan ve mekândan bağımsız sansür" yaklaşımları bize bu uygulamanın modern çağda aldığı şekli açıklamada fazla yardımcı olamazlar. Modernite sonrası toplumlarında sansür, ancak modernliğin yarattığı yapısal dönüşümler çerçevesinde incelendiğinde, anlam kazanabilir. Dolayısıyla uygulama düzeyinde görülebilecek benzerlikler, Tanzimat sonrası sansürle bu dönem öncesi Osmanlı yasakları arasındaki temel nitelik farklılığını bir kenara atma, bu uygulamanın modern karakterini ihmal etme neticesini doğurmamalıdır. Nitekim bu alanda bize çarpıcı bir karşılaştırma imkânı sunan ve Japon sansürü üzerine Batı literatüründeki en kapsamlı çalışmalardan birini yapan Mitchell, Meiji dönemi sansür uygulamalarının modern karakterine, Tokugava dönemi yasaklarından farklılıklarına ve engelleme ötesinde meşruiyet sağlamanın da dahil olduğu ciddi amaçları hedefleyen bir siyaset olmasına dikkat çekmektedir ki,[2] bu açıdan bakıldığında Tanzimat sonrası Osmanlı sansürü için de benzeri değerlendirmeleri yapmak mümkündür. Nitekim tıpkı Tanzimat ricâli gibi Meiji devlet adamları da sansür ve propagandayı ortak algılamalar yaratmak ve kamuoyunu hükümet siyasetleri çerçevesinde şekillendirmek amacıyla kullanmayı arzuladıklarından önceleri her türlü yayına modern niteliğinden dolayı olumlu gözle bakmışlar ancak daha sonra sınırlamaların gerektiğini düşünmüşlerdi.[3] Ancak, Türk literatürün-

[1] Jean Laplanche ve J.-B. Pontalis, *The Language of Psycho-analysis* (Londra: Hogarth Press, 1973), s. 65-6 . Daha etraflı bir tartışma için bkz. Joel Schwartz, "Freud and Freedom of Speech", *The American Political Science Review*, 80/4 (1986), s. 1228-31.

[2] Richard H. Mitchell, *Censorship in Imperial Japan* (Princeton: Princeton University Press, 1983), s. 13-15.

[3] *Ibid.*, s. 15.

cizgiliforum.com

de sansüre temel yaklaşım -bu uygulama genellikle II. Abdülhamid yönetimiyle özdeşleştirilmekte ve bu alandaki yasal düzenlemelerin ileri Tanzimat döneminde yapıldığı unutulmaktadır- modernlik vurgusunu bütünüyle bir kenara bırakmaktadır. Buna karşılık Dr. Demirel, bir yandan II. Abdülhamid sansürünün, uygulamadaki ilginç misalierin düşündürdüğünün tersine, Osmanlı modernleşmesinin doğal bir ürünü olduğunu ortaya koymaya çalışırken, öte yandan da onun modernliğin getirdiği sorunlarla karşılaşan toplumlardaki yapılardan fazla farklılık göstermediğini vurgulamaya gayret etmektedir.

Bilindiği gibi toplumumuzda sansürün en yoğun ve etkili biçimde uygulandığı dönemlere yaklaşım, genellikle, bu tarihsel kesitlerde iktidarda bulunan kimselerin psikolojilerini ve iktidar yöntemlerini vurgulayıcı bir karakter arz etmektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi kuşkusuz bu dönemlerin en önemlisi olan ve II. Abdülhamid iktidarının Meclis-i Mebusan'ın tatili (1878) ile 10/23 Temmuz İnkılâbı (1908) arasındaki yıllarında gerçekleşen sansür uygulamalarına yaklaşım da bu çerçevenin sınırlarını zorlamamaktadır. Diğer bir ifade ile sansür bizatihi Sultan'ın kuşkucu karakteri, paranoya derecesine varan korkuları ve bunlar çerçevesinde şekillendirdiği rejimiyle açıklanılmaya çalışılmaktadır.

Burada altını çizmek istediğim nokta II. Abdülhamid rejiminin Sultan'ın karakteri ve psikolojisinden kaynaklanan özellikleri olmadığı değildir. Vurgulamak istediğim, bu dönemdeki sansür olgusunun temelde Osmanlı toplumunun modernite ile olan ilişkisi çerçevesinde üretilen siyasetlerin tahliliyle anlaşılabileceğidir. Ancak, Georges Dorys takma adıyla yazılıp gerek orijinal Fransızca ve gerekse de diğer dillerde satış rekorları kıran Abdülhamid'in özel hayatı kitabının en iyi misalini oluşturduğu eserler,[4] Osmanlı siyasetlerini,

[4] Georges Dorys takma adı adıyla kaleme alınan bu eser *Abdul-Hamid intime* başlığı altında 1901 yılında Stock Yayınevi tarafından yayınlandıktan sonra en sonuncusu 1909 yılında gerçekleşen sekiz baskı yapmıştır. Bunun yanı sıra İngilizce [*The Private Life of the Sultan of Turkey* (New York: D. Appleton, 1901)], Almanca [*Abdul-Hamids Privatleben* (Münih: Albert Langen, 1902)] ve İsveç dilindeki [*Abdul-*

cizgiliforum.com

psikolojik sorunları olan vehimli bir idarecinin akıl almaz uygulamaları düzeyine indirgemişlerdir. İlginçtir ki bu yaklaşım sadece Wittlin'in çalışması[5] benzeri psiko-biyografilerde değil dönemi ele alan kitapların ekseriyetinde ortaya konulmuştur. Mesela Türkçe uyarlaması[6] uzun süre II. Abdülhamid dönemi üzerine temel eser olan ve Jön Türk hareketinin gelişimi, Osmanlı maliyesi benzeri bazı alanlarda ilginç bilgileri ihtiva eden eser de sansüre uygulamada ortaya çıkan gülünç misallerden hareketle fazla derinliği olmayan şahsî bir mesele olarak yaklaşmıştır.[7] Bir siyasetin temel niteliklerinden, amaçlarından ziyade uygulamada ortaya çıkarttığı mizahî sonuçları vurgulayan bu yaklaşım uzun süre rejim muhaliflerinin de konuya yaklaşım biçimi olduğu gibi[8] daha sonra yaratılan devr-i sabıkın da köşe taşlarından birisini meydana getirmiştir. Burada verilen misaller pek tabii Osmanlı sansürünün uygulamada çağdaşlarına kıyasla çok daha kaprisli, yasakçı karakter kazandığını göstermeleri bakımından önem taşırlar; ancak unutulmaması gereken bu sansürün nihaî tahlilde belirli bir amaca ulaşmayı hedefleyen, modern bir siyaset olduğudur. Dolayısıyla bu ilginç misaliere bakılarak, bunların aslında modernite sonrası Avrupası'nda var olan bir yaklaşımın Osmanlı toplumuna uyarlanmasının neticeleri olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Başka bir ifadeyle, II. Abdülhamid dönemi sansürü bir anlamda toplumu ve geleneği modernite ile bağdaştırmaya gayret eden siyasetlerden birisi olup uygula-

Hamid Privatlivfet (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1901)] çevirileri de benzeri bir ilgi uyandırmışlardır.

[5] Alma Stephanie Wittlin, *Abdul Hamid, the Shadow of God* (Londra: John Lane, 1940).

[6] *Abdülhamid-i Sânî ve Devr-i Saltanatı: Hayat-ı Hususiye ve Siyasiyesi* (Istanbul: Kütüphane-i İslâm ve Askerî, 1327 [1909]). Paul Fesch'in eserini temel alan bu uyarlamanın ilk iki cildi Osman Nuri üçüncü cildi ise Ahmet Refik Bey tarafından kaleme alınmıştır.

[7] Paul Fesch, *Constantinople aux derniers jours d'Abdul-Hamid* (Paris: M. Rivière, [1907]), pp. 58-61.

[8] Jön Türk muhalefetinin bu yaklaşımın en uç misallerinden birisini [Comte Am. de Persignac, "Les gaîétes de la censure en Turquie", *La Revue*, 67/2 (1907), s. 384-94, 521-37] Türkçeye çevirerek, önce tefrika biçiminde daha sonra da risâle olarak yayınlaması ilginçtir. Bkz. *Türkiya'da Sansür Eğlenceleri*, ter. M. K. [Azmzâde Hakkı] ([Kahire], 1907). Bu tercüme risâle haline getirilmeden *Şûra-yı Osmanî* dergisinde tefrika edilmiştir.

cizgiliforum.com

mada ortaya çıkan aşırılıklar onun bu niteliğini gözardı etmemize neden olmamalıdır.

Ancak İmparatorluk sonrası Türk tarihçiliği ve popüler tarih yazarlığı yukarıda zikredilen misalierden yola çıkarak yaptığı genellemelerle sansüre böylesi hedefleri bulunan bir siyaset olmaktan ziyade Sultan'ın vehim ve kaprislerinin doğurduğu gülünç olaylar dizisi olarak yaklaşmaktadır. Bu alanda Cumhuriyet sonrası Türk tarihçiliğinin bazen tüm Osmanlı tarihini devr-i sabık olarak kavramsallaştırmakla birlikte, II. Abdülhamid dönemine, Cumhuriyet'in karşı tezini en iyi ortaya koyan rejim olarak yaklaşmasının da etkili olduğunu belirtmek gerekir. Bu yaklaşıma göre II. Abdülhamid dönemi sansürü *sui generis*, ancak kendi parametreleriyle anlaşılabilecek bir uygulamadır. Bu parametreler ise Sultan'ın psikolojisi ve tesis etmiş olduğu, tamamen şahsî karakterli, rejimin nitelikleridir.

Dr. Demirel'in çalışması, Türk tarihçiliği ve sosyal bilimciliğinin II. Abdülhamid dönemi sansürünü uygulama sırasında ortaya çıkan ve kuşaktan kuşağa nakledildikçe aşırılığı daha da artan misalier[9] bağlamında açıklama gayretini ciddi biçimde sorgulamakta ve bunun kişisel kapris kaynaklı ve her şeyi yasaklama amacından başka amacı bulunmayan bir siyaset olduğu tezinin fazla da anlamlı olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda Dr. Demirel'in kitabının sonuç bölümünde II. Abdülhamid idaresindeki uygulamaların Tanzimat sonrası Osmanlı sansürünün bir aşaması olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgularken dönemin bu alandaki en mühim katkısının "kurumsallaşma" olduğunu vurgulaması son derece önemlidir. Dr. Demirel'in kitabı gerek bu ve gerekse de ulaştığı diğer sonuçlarla konuya kendisi gibi tarihî bağlam çerçevesinde yaklaşan ve sansüre sadece bu uygulamaya maruz kalanların zaviyesinden yaklaşmayan çalışmalarının neticelerini desteklemektedir. Bir misal vermek gerekirse, II. Abdülhamid dönemi Lübnan ve Suriyesi'nde (Beyrut'un Kahire ile beraber Arap yayıncılığının en önemli merkezi olduğu

[9] İlginç misaller için bkz. Ahmet İhsan [Tokgöz], *Matbuat Hatıralarım, 1888-1923, I: Meşrutiyet İlânına Kadar, 1889-1908* (İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1930), s. 86-7, 90, 138-44, 150.

cizgiliforum.com

unutulmamalıdır) uygulanan sansürü inceleyen Donald Cioeta "kendi dönemi bağlamında ele alındığında Osmanlı sansürünün çok sert olmadığını" vurgulamış ve Selim Sarkis benzeri Arap yazarların bazı uç misaller yardımıyla çizdikleri "hiçbir şeye müsaade etmeyen Osmanlı sansürü" portresinin -tıpkı konuya benzeri biçimde yaklaşan Türk sosyal bilimciliğinin ulaştığı ve yukarıda zikrettiğimiz sonuç gibi- yanıltıcı olduğunu ortaya koymuştur.[10] Dönemin yayınlarını ve sansür uygulamalarını titizlikle araştıran Cioeta "bilhassa gazetecilerin idaresi altında olduğu zaman" sansürün oldukça ılımlı bir karakter taşıdığını ve zannedilenin tersine Avrupa'daki en sert sansür uygulamalarından birisi olmaktan bir hayli uzak bulunduğunu savunmuştur ki,[11] sadece Beyrut ve Suriye'ye değil imparatorluğun geneline baktığımızda da bu yargının geçerli olduğunu savunmak mümkündür. Nitekim Dr. Demirel de çalışmasında siyasî konulardan kaçış eğilimine karşın "sansüre rağmen bu dönemde yayınlanan gazete, dergi ve kitap sayısında bir artış olduğu"na işaret etmektedir.

Bu önemli tespitinin yanı sıra Dr. Demirel sansür konusunda ileri Tanzimat döneminde gerçekleştirilen hukukî düzenlemelere yaptığı vurguyla Osmanlı sansür siyasetlerinin II. Abdülhamid dönemiyle özdeşleştirilmesi mümkün olmayan derinliğine de işaret etmektedir. Bu ise literatürde konu hakkındaki hâkim yaklaşımın anlamsızlığını ortaya koyan çalışmaların tezlerini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Mesela İpek Yosmaoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal ve siyasî denetim amaçlı uygulamaların gelişimini ele aldığı ve sansürü bu çerçevede tahlil ettiği makalesinde, II. Abdülhamid dönemi ile öncesi ve sonrasındaki sansür uygulamalarının temelde aynı hedefe ulaşmaya çalıştıklarını, dolayısıyla bu alanda ciddi bir devamlılığın söz konusu olduğunu ortaya koymuştur.[12] Aynı şekilde Elizabeth Frierson'un

[10] Donald J. Cioeta, "Ottoman Censorship in Lebanon and Syria, 1876-1908", *International Journal of Middle East Studies*, 10/2 (1979), s. 179-80.

[11] *Ibid.*, s. 180-81.

[12] İpek K. Yosmaoğlu, "Chasing the Printed Word: Press Censorship in the Ottoman Empire, 1876-1913", *The Turkish Studies Association Journal*, 27/1-2 (2003), s. 15-49. Bununla beraber Yosmaoğlu'nun

cizgiliforum.com

Hanımlara Mahsus Gazete üzerine yaptığı araştırma, II. Abdülhamid döneminde sıkı biçimde denetlenen ve yönlendirilen bir kadın dergisi aracılığıyla modernlikle geleneğin bağdaştırılmasını hedefleyen bir siyasetin nasıl uygulandığını çarpıcı bir kuramsal çerçeve yardımıyla tasvir etmiştir.[13] Bu zaviyeden bakıldığında Dr. Demirel'in kitabı, II. Abdülhamid dönemi sansürünün ve yayın siyasetlerinin sadece Sultan'ın psikolojisiyle açıklanması mümkün olmayan bir uygulama olduğunu gösteren, yeni literatürün önemli bir halkası olarak mütalâa olunmalıdır.

Dr. Demirel bu alanda bir adım daha öteye giderek bize Robert Justin Goldstein'ın ondokuzuncu asır Avrupası'nda sansürü incelediği çalışmasında yaptığına benzer bir modernite-sansür bağlantısı kurma konusunda da yardımcı olmaktadır. Bu bağlantı ise tıpkı Goldstein gibi[14] modernitenin siyasal denetim alanında doğurduğu yeni gerekliliklerin farklılığını vurgulayabilmemizi sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, elimizdeki çalışma bize konuya modernitenin getirdiği siyaset ve yönetici-kitle ilişkisi anlayışının ürünü olan modern sansür uygulamalarının, benzeri bir amaca ithal yoluyla ulaşmaya çalışan Osmanlı toplumu için de kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Bu şekilde bakıldığında, II. Abdülhamid dönemi sansürü modernite sonrası Rusya, Fransa ve Prusya'daki uygulamalarla temelde fazla farklılık göstermemektedir. Pek tabii bu çerçevede bir değerlendirme ve tasnif yapacak olursak, Osmanlı sansürünün gerek II. Abdülhamid dönemi ve gerekse de öncesi ve sonrasında, Choldin'in ondokuz ve yirminci asır Rus Çarlığı sansürünü ele aldığı çalışmasında yaptığı değerlendirmede dile getirdiği gibi, 1848 öncesi sansürü çerçevesine sıkıştığını belirtmemiz

---

II. Abdülhamid dönemi sansürünün temelde paternalist buna karşılık İttihad ve Terakki iktidarındaki uygulamaların daha az kişisel karakterde olduğunu vurguladığına işaret etmek gerekir (s. 48).

[13] Elizabeth Frierson, *Unimagined Communities: State, Press and Gender in the Hamidian Era* (Basılmamış Doktora Tezi, Princeton Üniversitesi, 1996).

[14] Robert Justin Goldstein, *Political Censorship of the Arts and the Press in Nineteenth-Century Europe* (Basingstoke: MacMillan Press, 1989), s. 10-13.

cizgiliforum.com

uygun olur.[15] Bir anlamda II. Abdülhamid dönemi sansürü Metternich idaresinin Kont Sedlnitzky yönetiminde 1815 ilâ 1848 arasında veyahut Rus sansürünün 1828 tarihli *Tsenturnyi Ustav* düzenlemesi sonrasında [bilhassa Maarif Nazırı Sergei Uvarov'un azlini (1849) takiben] aldığı ve "sansür terörü" olarak anılan yıllarda aldığına benzer bir karakter arz ediyordu. Bu açıdan Batı Avrupa modernitesini ithale çalışan üç ülkedeki [Tanzimat sonrası Osmanlı, Sansür Terörü dönemi Rus ve bürokratik örgütlenmesi 1869 yılında *Gyōseikan* (İdarî Daire)'nin kurulmasıyla gerçekleştirilen Meiji sansürlerinin] siyasetlerin 1848 öncesi Batı Avrupa sansürüne benzemesi de üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir olgudur. Bu sansür siyasetleriyle Osmanlı uygulamalarının karşılaştırılması, hiç şüphesiz, bize modernite ile sansür ve yukarıdan aşağıya bürokratik aydınlatmacılık ilişkilerini anlamamıza yardımcı olacak bir kuramsal çerçeve temin edecektir. Dr. Demirel'in ileride bu konuda da örnek çalışmalar üreteceğini ve bizleri aydınlatacağını ümit ediyorum.

Konuya modernite ithali zaviyesinden bakacak olursak Choldin'in de işaret ettiği gibi Rus sansürü aynı zamanda Batı fikirlerinin hangilerinin ve ne kisvede Rus toplumuna ulaşabileceğini denetleyen bir süzgeç vazifesi de görüyordu ki, Yosmaoğlu II. Abdülhamid dönemi sansürünün bu niteliğini vurgulamıştır.[16] Bu çerçeve içerisinde sansürün de dahil olduğu siyasetler, Selim Deringil'in II. Abdülhamid dönemi temel siyasetlerinin analitik bir değerlendirmesini yaparken ulaştığı[17] bir yandan modernliğin zararlanna karşı korunmaya çalışılan bir toplumun diğer yandan kendine özgü bir modernlik yaratma çabasının da önde gelen araçları haline geliyorlardı.

Bu, kanaatimce, Osmanlı gibi modernite ithal eden bir toplumda sansürün oynadığı oldukça ehemmiyetli bir roldür. Bu açıdan Osmanlı sansürü, tıpkı Rus ve Japon sansürleri gibi, Batı ülkelerindekinden farklı bir denetim mekanizmasını

[15] Marianna Tax Choldin, *Russian Censorship of Western Ideas under the Tsars* (Durham: Duke University Press, 1985), s. 14.

[16] Yosmaoğlu, "Chasing the Printed Word", s. 48.

[17] Selim Deringil, *The Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire, 1876-1909* (London: I.B. Tauris, 1998).

cizgiliforum.com

da içeriyordu. Modernitenin gelenekselleştirilmesi olarak tanımlayabileceğimiz bu sansür vazifesi buna uymayan fikirleri yasaklayarak modernitenin geleneksel kültürü bütünüyle ortadan kaldırmasının da önüne geçmeye gayret ediyordu. Bu ise sansürün Avrupa'daki uygulamalarından oldukça farklı neticeler doğurabiliyordu. Mesela 1870 öncesi sansürü Avrupa'da realist sanat ürünlerini hedeflerinden biri olarak kabul ederek elden geldiğince yasaklamaya çalışırken, Osmanlı sansürü bunu temel vazifelerinden birisi olarak telâkki etmiyordu.

II. Abdülhamid dönemi sansürünün kendisinden sonraki sansürlerden belki de en önemli farkının bu olduğuna işaret etmemiz gerekir. Nitekim bu dönem sansürünün siyasî sansürle sınırlı kalmamasının nedeni de çoğunlukla savunulduğu gibi Sultan'ın paranoya derecesine varan kuşkuları, her kelimenin altında farklı bir anlam araması değil ondan böylesi bir siyaset aracı olarak istifade edilmek istenilmesidir. Bu anlamda sansür, Dr. Demirel'in ortaya koyduğu ilginç misallerden de anlaşılabileceği gibi, sadece "ne yazılmayacağını" değil "ne yazılacağını" da belirleyen bir siyaset haline geliyordu ki bunun incelediğimiz dönemin modernlikle ilişkisi ve genel anlamda Osmanlı toplumsal dönüşümünü anlayabilmemiz için ne denli ehemmiyet taşıdığı açıktır. Dr. Demirel'in temas ettiği bu konu bizzat bu alanda yapılacak yeni, analitik çalışmaların ne derece gerekli olduğunu ortaya koymaktadır ki, elimizdeki kitabı okuyanların kendisinden gelecekte böyle bir eser üzerine yoğunlaşmasını beklemeleri tabiidir.

Dr. Demirel örnek çalışmasıyla bir yandan genellikle devr-i sabık yaftalamasıyla yaklaşma eğiliminde bulunduğumuz bir dönemi kendi bağlamında değerlendirmemizi mümkün kılarken, diğer yandan da, sansürün de dahil olduğu yayın siyasetlerini Osmanlı toplumunun modernite ile olan ilişkisi çerçevesinde anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ancak bu konularda genellemeler yapmamıza imkân sağlayabilecek kuramsal çerçevelere ulaşabilmek için Dr. Demirel gibi gayretli araştırmacılar tarafından yapılacak çok sayıda araştırmaya ihtiyaç duyduğumuz şüphesizdir.

M. Şükrü Hanioğlu
Princeton Üniversitesi

cizgiliforum.com

cizgiliforum.com

KISALTMALAR

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	Bakınız
C	Cilt
Haz.	Hazırlayan
Nr.	Numara
s.	Sayfa
Y.A.HUS.	Yıldız Sadaret Hususi Maruzat
Y.A.RES.	Yıldız Sadaret Resmi Maruzat
Y.MTV.	Yıldız Mütenevvi Maruzat
YEE	Yıldız Esas Evrak
Y.PRK.DH	Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.BŞK	Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti
Y.PRK.EŞA	Yıldız Perakende Evrakı Elçilik ve Şehbenderlik Tahriratı
Y.PRK.ZB	Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.MF	Yıldız Perakende Evrakı Maarif Nezareti Maruzatı
Y.PRK.KOM	Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzatı
K. PAŞA	Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı
MV.	Meclisi Vükela Mazbatası
A. MKT.MHM	Sadaret Mektubi Mühime Kalemi
A. MKT. UM	Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet
MF.TTD	Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Dairesi
DH.MKT	Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi

cizgiliforum.com

cizgiliforum.com

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde sansürün ilk kez görülmesi, matbaanın ülkeye girişi ile ortaya çıkmışsa da, gerçek anlamdaki uygulamalar, Tanzimat dönemi ile başlamıştır. Konuyu daha iyi anlayabilmek ve bazı yanlış bilgileri düzeltmek için, Osmanlı Devleti'ne matbaanın girişinin tarihçesini vererek başlamak yerinde olacaktır. Çünkü birçok ders kitabında Osmanlı Devleti'ne matbaanın girişi, sanki İbrahim Müteferrika Matbaası ile başlamış gibi yansıtılmaktadır. Kuşkusuz bu matbaanın kendine has özellikleri ve ilkleri mevcuttur. Fakat Osmanlı'daki ilk matbaa değildir. Osmanlı ülkesine matbaanın girişi, İbrahim Müteferrika Matbaası'ndan çok önce Yahudiler vasıtasıyla olmuştur. Yahudiler, 1492 yılında İspanya'dan Osmanlı topraklarına sığındıklarında matbaayı da yanlarında getirmişlerdir.[1] Yahudiler İstanbul'dan başka Selanik, Edirne ve İzmir gibi şehirlerde de matbaalar kurmuşlardır. Bu matbaalarda İbranice, İspanyolca, Yunanca ve Latince eserler basılabilirken, Arapça veya Türkçe her hangi bir eserin basılması yasaklanmıştır.[2] Yahudilerin kurmuş oldukları matbaalardan sonra, gayrimüslimlerin yavaş yavaş matbaa açmaya başladıkları görülmektedir. İstanbul'da ilk Ermeni matbaası, Tokatlı Apkar tarafından 1567'de kurulmuştur.[3] Daha sonra 1627 yılında yine İstanbul'da Nicodimus Metaxes adında bir Rum rahip tarafından Rumiara ait bir matbaa açılmıştır.[4] Bu matbaalarda Rumca ve Ermenice kitap basılırken, Osmanlı sınırları dışında bu dillerde basılan kitaplar da ticari

[1] Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1939, s.28.

[2] Osman Ersoy, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1959, s.19.

[3] Pars Tuğlacı, "Ermenilerin Türk Matbaacılığı'na Katkısı", *Tarih ve Toplum*, XV/86, (Şubat 1991) s. 49.

[4] Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*, İstanbul: Literatür Yayınları, 2000, s.12.

cizgiliforum.com

yollarla ülkeye rahatlıkla getirilebilmekteydi.[5] On yedinci yüzyılın başlarında, İstanbul'da ve İmparatorluğun diğer bölgelerinde gayrimüslimlere ait çeşitli matbaalar faaliyet göstermekteydi. Fakat gayrimüslimlerin yayıncılık faaliyetlerine "Arap harfleriyle kitap basmamak ve kışkırtıcı yayın yapmamak" gibi ince bir sınır getirilmiştir. Bunun dışında Osmanlı yöneticilerinin gayrimüslimlerin basım ve yayın çalışmalarına müdahale etmedikleri dikkati çekmektedir.[6] Demek oluyor ki, matbaa gibi güçlü bir silahı Osmanlı'da ilk keşfedenler gayrimüslimler olmuştur. Yine bu gücü, kendilerine üstünlük sağlamak amacıyla ilk kullananlar da onlardır. Ta ki bu güç, yavaş yavaş Osmanlıyı tehdit eder hale gelinceye kadar, Osmanlı yönetiminin harekete geçmesi söz konusu olmamıştır.

Hıristiyanlıktaki mezheplerin kendi aralarındaki mücadelelerinde de matbaa kullanılmış ve bu yolla üstünlük kurulmaya çalışılmıştır. Hıristiyanlık ile ilgili kitapların Arapça veya Türkçe'ye çevrilip yayınlanması ise Osmanlı yöneticilerini tedirgin etmiştir. Bu nedenle On sekizinci yüzyılın başlarında cizvitlerin matbaası, bu tür kitapları basması üzerine sık sık kapatılmıştır. II. Mustafa döneminde dinî kitap basımından dolayı yaşanan bir olay, basıma getirilen yasakla sonuçlanmıştır. Olay "Katolik mezhebinin Ermeniler arasında yayılmak istenmesiyle başlamıştır. Bazı rahipler değişiklik ve ekler yapılarak tahrif edilen İncil'i propaganda amacıyla dağıtmışlar bu da şikâyetlere yol açmıştır. Yapılan soruşturma sonucu bu İncillerin Galata'da iki yerde ve Valide Han'da Ermenice kitap basan matbaalarda basılmış olduğu, Katolik propagandasını Sulumanastır Ermeni rahiplerinden Haçadoryan'ın yönettiği sonucuna varılmıştır. Bunun üzerine {II. Mustafa'nın} İncillere el konulması rahibin Tersane-i Âmire zindanında hapis edilmesini buyuran fermanı çıkmıştır."[7] Olaydan sonra rahip Haçadoryan'ın kaçması ve söz konusu olan İncillerin de Avrupa'da basıldığının ortaya çıkması üzerine, II. Mustafa bir

[5] Christoph K. Neumann, "Üç Tarz-ı Mütalaa Yeniçağ Osmanlı Dünyası'nda Kitap Yazmak ve Okumak" *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Bahar (2005), s 55.

[6] Alpay Kabacalı, *Türk Yayın Tarihi*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987, s.20.

[7] Kabacalı, Türk Yayın ..., s.21

cizgiliforum.com

ferman daha çıkararak, Haçadoryan'ın yakalanıp cezalandırılmasını istemiş ve basım faaliyetlerini de yasaklamıştır. II. Mustafa'nın basıma getirdiği bu yasaklayıcı fermanından kısa bir süre sonra İstanbul'da ilk Türk matbaası kurulacaktır.[8]

İlk Türk matbaasının kurucusu olan İbrahim Müteferrika,[9] İstanbul'da Türkçe eserlerin basımı için matbaanın kurulması ile ilgili düşüncelerini *Vesîletü't-Tıbâ'a* adlı bir risalede toplamış ve bu risaleyi Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya sunmuştur. İbrahim Müteferrika risalesinde matbaanın gerekliliğini ve basma eserlerin faydalarını anlatmış ve Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam gibi İslam dinine ait konular dışında kalan lügat, tarih, tıp gibi eserlerin Osmanlı ülkesinde basılması için izin istemiştir. İbrahim Müteferrika'nın bu müracaatı bazı çevrelerce hoş karşılanmamıştır. Bu teşebbüsünün tehlikeye düştüğünü gören Müteferrika, Sadrazam'a bir dilekçe sunarak, Arap harfleriyle Türkçe eser basımı için Şeyhülislam'dan fetva, Padişah III. Ahmet'ten de ferman talebinde bulunmuştur.[10] İbrahim Müteferrika'nın matbaa açma talebi olumlu karşılanmış ve Şeyhülislam Abdullah Efendi matbaanın kurulmasında dinen bir sakınca olmadığına dair fetva vermiştir.[11] Padişah III. Ahmet'in 5 Temmuz 1727 tarihli Fermanı ile de Tefsir, Fıkıh, Hadis gibi dinî eserlerin basılmaması şartıyla ilk Türk matbaası kurulmuştur.[12] Şeyhülislam'ın dinen sakınca olmadığını belirtmesine rağmen dinî kitapların basılmaması, siyasi otoritenin almış olduğu bir karardır. Bu kararda, özellikle bu kitapların yazımıyla geçimini sağlayan zümrenin baskısının da etkili olduğu düşünülebilir. Kısaca bu dönemde basıma getirilen yasaklar, daha çok dinî kitaplarda toplanmıştır. Osmanlı'da din kitabı basma yasağı III. Selim döne-

[8] Kabacalı, Türk Yayın ..., s.21-22.

[9] Erhan Afyoncu, "İlk Türk Matbaasının Kurucusu Hakkında Yeni Bilgiler" *Belleten*, LXV(243), 2002, s. 607.

[10] Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi* c.I İstanbul: İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü Yayını, 1970, s.95-96.

[11] Gerçek, *a.g.e.*, s.58.

[12] Franz Babinger, *18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat,* (Çeviren ve yayıma hazırlayan Nedret Kuran Burçoğlu) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s. 13-14.

cizgiliforum.com

mine kadar devam etmiştir.[13] Müteferrika Matbaası'ndan sonra, kurulan diğer resmi matbaalarda da doğal olarak yönetimin uygun gördüğü kitaplar ve risaleler basılmıştır. Özel kişilerin uzun süre matbaa kurma girişimleri olmadığından, gerek matbaaların kurulması gerekse de kitap basımı için hukuki bir düzenleme yapılma gereği duyulmamıştır. Ancak yönetim özel kişilerin matbaa açmak kitap basmak gibi taleplerinin artması karşısında bazı kurallar koymaya başlayacaktır.[14] Bu kurallar süreli yayınların devreye girmesiyle daha da netleşecektir. Ancak matbaa ile geç tanışan Osmanlı toplumunun gazete ile tanışması da uzun zaman alacaktır. Zaten Osmanlı yöneticileri de kendi topraklarında gazete çıkarma girişimlerine pek sıcak bakmamaktadır. 1750 yılında bir yabancının "Avrupa'nın Siyasal ve Tarihi Olaylarının Haberleri" adlı bir gazete çıkarmak için yaptığı başvurusunun Padişah'ın otoritesini sarsacağı gerekçesiyle reddedildiği ileri sürülmektedir. Fakat yönetim gazete çıkarılmasına sıcak bakmamasına rağmen, Avrupa'daki gelişmeleri izlemek için gazetelerle ilgilendiği de dikkati çekmektedir.[15]

Osmanlı ülkesinde ilk gazete ise, Fransızlar tarafından çıkarılmıştır. İstanbul'da 1795 yılında Fransız Büyük Elçiliği tarafından yayınlanan gazetenin ismi *Bulletin de Nouvelles*'dir. Bu gazete "Doğuda yerleşmiş Fransızlara Cumhuriyet'in sorunları hakkında bilgi vermek, Türklere de Avrupa'yı ilgilendiren çıkar konularını tanıtmak" amacını taşımaktadır.[16] On beş günde bir Fransızca olarak yayınlanan bu gazetenin, ne kadar süre yayın hayatına devam ettiği kesin olarak bilinmemektedir.[17] Yine İstanbul'da yayınlanan ikinci yabancı gazete de Fransızlara aittir. 1796 yılında İstan-

[13] Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990, s.12-13.

[14] Ertuğ, *a.g.e.*, s.192-193. Matbaaların hukuki durumları için bkz. Nuri Akbayar, "Osmanlı Yayıncılığı" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.VI s.1680-1696.

[15] Orhan Koloğlu, *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987, s. 70.

[16] Korkmaz Alemdar, "Türkiye'de Yabancı Dilde Basın" *Tarih ve Toplum*, X/57, (Eylül 1988), s.38.

[17] Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları, 1982, s.166.

cizgiliforum.com

bul'a gelen Fransız elçisi, basına meraklı bir kişi olduğundan, *Gazette Française de Constantinapol* adında aylık ve dört sayfalık bir gazete çıkarmıştır. Ancak gazetenin yayın hayatı uzun sürmemiştir. Fransızlar 1798 yılında Mısır'ı işgal edince İstanbul'daki elçilik kapatılmış ve elçiliğin bütün memurları Yedikule Zindanı'nda gözaltına alınmıştır. Bu olaydan sonra adı geçen gazete bir daha çıkarılmamıştır.[18] İstanbul'da yayınlanan bu gazetelerle yönetim sadece siyasi düzeyde ilgilenmiş bunlardan örnek alma yoluna gitmemiştir. Ancak 1820 yılından sonra basın alanında bir hareketlilik söz konusu olacaktır.[19] Nitekim 1821 yılında başlayan Yunan isyanı sırasında, Yunan bağımsızlığını destekleyen ve Türk düşmanlığı yapan Avrupa basını ile karşı karşıya gelen yönetim yavaş yavaş basının gücünü anlamaya başlayacaktır. Avrupa basının bu tür yayınları karşısında İzmir'de yayınlanan bazı Fransızca gazetelerin Osmanlı tarafını tutan yayınlar yapması beklenmedik bir destek sağlamıştır.[20] Özellikle Alexandre Blacque tarafından yayınlanan *Spectateur Oriental* gazetesi Fransa'nın Yunanistan yanlısı tutumunu eleştiren yayınlar yapmıştır.[21] Gazetenin izlediği bu yayın politikası karşısında Fransız Elçiliği kapitülasyonlara dayanarak gazeteyi 27 Mart 1824 tarihinde kapattırmıştır. Bu bir yasaklama örneği olmakla birlikte, Osmanlı'nın kendi lehine yayın yapan bir gazeteyi kapatmak durumunda kalması açısından da oldukça ilginçtir. Bu gazete yöneticilerinin değişmesi üzerine 1 Ekim 1824 tarihinde yeniden yayın hayatına başlayabilmiştir.[22] Gazetenin yayınlandığı tarihlerde Yunan ihtilalcilerinin Ruslar ve İngilizler tarafından yoğun bir destek görmesi üzerine, aynı gazete yeniden Osmanlı Devleti lehine, Ruslar ve İngiliz-

[18] İnuğur, *a.g.e.*, s.167-168.

[19] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s. 11.

[20] Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.I s. 69. Ayrıca bkz. Gerard Groc, "Türkiye'de Fransızca Basın", *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, 1985, s.57.

[21] Alemdar, *a.g.m.*, s.39.

[22] Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973, s. 21.

cizgiliforum.com

ler aleyhine yayınlar yapmaya başlamıştır. Bu arada gazetenin yönetimi tekrar el değiştirmiş ve eskisi gibi Alexsandre Blacque yönetimi ele almıştır. *Spectateur Oriental* gazetesinin Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını ön planda tutan yayınlarına devam etmesi üzerine, Osmanlı Hükümeti yabancı devletlerin yoğun baskısı karşısında gazeteyi bir ay süreyle kapatmak zorunda kalmıştır. Daha sonra gazete 1827 yılının sonunda tamamen kapanmıştır.[23] *Spectateur Oriental* gazetesi kapandıktan sonra Alexsandre Blacque 1828 yılında İzmir'de devletin desteğiyle *Courrier de Smyrne* adlı gazeteyi çıkarmıştır.[24] Gazete Avrupalı devletlerin politikalarını şiddetle eleştirmekte devletin Rusya ile olan savaşında da yayınlarıyla destek vermekteydi.[25] *Courrier de Smyrne*'nin izlediği yayın politikası Rus ve Fransız elçilerinin hoşuna gitmediğinden gazetenin kapatılması için hükümete baskı yapmaya başlamışlardır. Baskılara daha fazla dayanamayan Alexsandre Blacque 1831 yılında gazeteyi satmak zorunda kalmıştır.[26]

Devletin propagandasını yapan ve düşüncelerini yansıtan yabancı gazetelerin bu şekilde engellenmesi veya gazetelerin zaman içinde politikalarını değiştirmelerinden kaynaklanan sorunlar, Osmanlı Devleti'ni yeni arayışlara ve çözümlere itmiştir. Çözüm, devletin resmi görüşünü yansıtacak ve isteklerini halka duyuracak bir gazetenin varlığıyla mümkündür. Böyle bir gazeteyi mevcut gazeteler arasından bulmak mümkün değilse yapılması gereken en kolay yöntem gazetenin bizzat devlet eliyle çıkarılmasıdır. Böylece devlet eliyle bir basın hayatı başlatılmış ve ilk Türkçe gazete *Takvim-i Vekayi* çıkarılmıştır. *Takvim-i Vekayi*'nin ilk sayısı 1 Kasım 1831 tarihlidir. "Devlet tarafından yapılan ve yapılmak istenilenleri halka doğru olarak anlatmak için çıkarılmıştır."[27] Kısa sürede

[23] İnuğur, a.g.e., s.168.

[24] Topuz,*a.g.e.*, s. 22.

[25] Orhan Koloğlu, "Osmanlı Devleti'nde Liberal Ekonominin Savunucusu: Blacque (Blak) Bey (1792-1836) *Tarih ve Toplum*, X/57, (Eylül 1988), s.16.

[26] Topuz,*a.g.e.*, s. 22.

[27] Nesimi Yazıcı, *Takvim-i Vekayi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu, 1983, s.18-19. Osmanlı basın tarihinde unutulmaması gereken bir gazete de Mehmet Ali Paşa'nın girişimiyle Mısır'da 20 Ka-

cizgiliforum.com

Takvim-i Vekayi'nin Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Ermenice, Bulgarca nüshaları da çıkarılmıştır.[28] *Takvim-i Vekayi*'nin Türkçe haricinde yayınlanan diğer dillerdeki nüshaları, hem az sayıda basılmış hem de devamlı olmamıştır. Ama Osmanlı yönetiminin basının gücünü anlaması, devlet adamlarını zaman içerisinde, başka gazetelerden yararlanma arayışına sürüklemiştir. Nitekim kısa bir süre sonra 31 Temmuz 1840'da William Churchill adında bir İngiliz tarafından *Ceride-i Havadis* yayınlanmaya başladığında, devletin bu gazeteye yardım ettiğini ve kendi görüşlerini savunmasını istediğini görmekteyiz.[29] Özellikle yabancı uyruklu bir girişimcinin yayınladığı gazetenin belli zümreler üzerinde daha etkili olacağını düşünen devlet adamları, (Avrupa ülkeleri ve gayrimüslim Osmanlı cemaatleri) bu gazeteyi destekleyerek, devletin görüşlerinin aktarılmasını sağlamaya çalışmışlardır. *Ceride-i Havadis* on günde bir yayınlanmış, ilk üç sene okuyucu sayısı iki yüzü geçmediğinden gazete kapanmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti tarafından gazeteye ayda 2.500 liralık tahsisat verilmeye başlanmış ve gazete yeniden açılmıştır.[30] Böylece *Takvim-i Vekayi*'nin çıkışı ve daha sonraki yıllarda gazetelerin kamuoyu oluşturmasındaki gücü, Osmanlı yöneticileri tarafından çok iyi anlaşılmıştır.[31] Gerçi *Takvim-i Vekayi* ve *Ceride-i Havadis*'in resmi nitelikli olmaları göz önüne alındığında, yönetimin isteği dışında bir kamuoyu oluşturması beklenemezdi. Fakat 1840'lı yıllarda

---

sım 1828 yılında yayın hayatına başlayan yarı Türkçe yarı Arapça Vekayi el- Mısriye'dir Bkz Yazıcı, a.g.e., s. 18. Mehmet Ali Paşa'nın Hanya'da yayınlattırdığı Vakayi-i Giridiye ise 1830 yılında yayınlanmıştır. Bkz. Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze...*, s. 15. Mehmet Ali Paşa'nın bu girişimleri Padişah II. Mahmud tarafından yakından takip edilmiştir. II. Mahmud döneminde gerçekleştirilen ıslahatların çoğunda Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'daki icraatlarından etkilenme söz konusudur. Bkz. Ercüment Kuran, "Sultan II. Mahmud ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri" *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990, s. 109.

[28] Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği...,", s. 70.

[29] Yazıcı, *Takvim-i Vekayi*, s.20-21.

[30] Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi,* c. I, Ankara 1967, s.78, Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Ankara: Güven Matbaası, 1969, s. 110.

[31] Yazıcı, *Takvim-i Vekayi*, s.18-19.

cizgiliforum.com

önce İzmir'de daha sonra İstanbul'da Rumca, Ermenice, Ladino (İspanyol Yahudicesi) ve Bulgarca gazetelerin yayınlanmaya başlaması ve bu gazetelerin çok daha etkin bir kamuoyu oluşturması, Osmanlı yönetimini basını kontrol altına alma çalışmalarına sevk edecektir.[32] Gazetelerin yayınları dikkatle takip edilmekte ve gerektiğinde uyarılar yapılmaktaydı. Ayrıca gazete çıkarma imtiyazları basım öncesinde gazetenin müsveddesini gösterme koşuluyla verilmekteydi.[33] Fakat basın ve basım alanında hukuki bir düzenleme söz konusu değildi.[34] Bu alanda ilk düzenleme 8 Şubat 1857 tarihli Matbaa Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle gerçekleşmiştir.[35] Bu nizamname bir bakıma ilk sansür düzenlemesidir.[36] Matbaa Nizamnamesi'nin bir an önce uygulanması ile ilgili Sadaret'in yazısında, gerek İstanbul'da gerekse taşrada her önüne gelenin dilediği gibi kitap, gazete basıp yayınlayamayacağı ve matbaaların kontrol altına alınması için nizamnamenin uygulanmasına gerekli ihtimam ve dikkatin gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir.[37] Yine başka bir yazıda herkesin istediği gibi gazete ve kitap yayınlayamayacağı vurgulanmaktadır.[38] Matbaa Nizamnamesi'ne göre; İstanbul'da matbaa açmak isteyenlerin durumları Meclis-i Maarif ve Zabtiye tarafından tahkik edilecek ve gerekli izinler

[32] Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği...,", s. 71-72. ayrıca bkz. Orhan Koloğlu, "Türkçe-Dışı Basın" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* c.I, s. 94-98.

[33] Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme" *Tanzimat'ın 150.Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, s. 64- 77 Nesimi Yazıcı'nın bu çalışmasında gazetelerin basılmadan önce kontrolü ile ilgili detaylı bilgiler bulunmaktadır. Örneğin "18 Ekim 1840 tarihinde çıkarılacak Ermenice gazeteye Takvim-i Vekayi Nazırı'nın kontrolünde basımdan önce müsveddesinin görülmesi şartıyla izin verilmiştir." Bkz. Yazıcı, *a.g.m.*, s. 64

[34] İnuğur, a.g.e., s. 199-200. Kitap basımı ile ilgili yapılan düzenlemeler için bkz. Fatmagül Demirel, "Osmanlı Devleti'nde Kitap Basımının Denetimi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 5(2004) s. 91.

[35] BOA., İrade Meclis-i Valâ Nr. 16095. Düstur'da Matbaa Nizamnamesi'nin tarihi 20 Cemaziyelahir 1273 olarak belirtilmektedir. Bkz *Düstur,* I. Tertip c. II, Dersaadet 1289, s. 227-228.

[36] Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları,* Başvekâlet Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları,1943, s.10.

[37] BOA., A.MKT.UM. Nr. 262/50

[38] BOA., A.MKT. UM. Nr. 277/7

cizgiliforum.com

alındıktan sonra matbaa açabileceklerdir. Bu matbaaların basacakları kitaplar ve risaleler, Meclis-i Maarif tarafından zararlı olup olmadığı incelenecek ve Sadaret'ten izin alındıktan sonra basılıp yayınlanacaktır.[39] İzinsiz basıldığı tespit edilen zararlı kitaplar ve risaleler zabtiye aracılığıyla toplatılacak, bunları basan matbaalar kapatılacak ve gerekli cezalar da verilecektir.[40] Uygulanacak cezalar ise, 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun 137. ve 138. maddelerinde şöyle belirtilmektedir: Her kim ruhsatsız olarak matbaa açıp, burada kitap ve çeşitli evraklar basar ise matbaası kapatıldıktan sonra para cezası olarak da elli mecidiye altını alınır; ruhsatlı olarak açılan matbaalarda devlet aleyhine, Osmanlı tebaasından olan bir milletin aleyhine gazete, kitap gibi zararlı evrakları basanların önce basılmış olan şeyleri toplatılır, daha sonra ise suçun derecesine göre matbaası geçici olarak veya tamamen kapatılır, on mecidiye altından elli mecidiye altına kadar nakit para cezası alınır.[41] Matbaa Nizamnamesi'nin uygulamaya girmesi ile bazı matbaaların da kapatıldığı görülmektedir. Yeniköy'de ki bir matbaa bazı zararlı resimleri basmasından dolayı kapatılmıştır.[42] Zararlı bazı eserler yayınlayan Hoca Emin Efendi Kütahya'ya iki yıl sürgün edilmiş ve bunları basan matbaaya bir ay kapatma cezası ve on adet mecidiye nakit para cezası verilmiştir.[43] Ayrıca ahlâk ve emniyeti bozacak yayınlarda bulunan gazetecilerin tutuklanarak hapis cezasının verileceği de belirtilmektedir.[44]

Devlet eliyle başlayan basının önemi, pek çok Osmanlı aydını tarafından fark edilmekle birlikte, etkili olarak kullanılamamıştı. Ama artık bizzat devlet tarafından açılan bu yolu, özel teşebbüsün kullanma zamanı gelmiştir. 1860 yılında devlet desteği olmadan Agâh Efendi tarafından çıkarılan ilk Türkçe gazete *Tercüman-ı Ahvâl*'dir. Bu gelişme üzerine William Churchill yeni açılan gazetenin kendi gazetesinin

[39] Matbaa Nizamnamesi, madde 1-4
[40] Matbaa Nizamnamesi, madde 8-9, *Düstur*, I. Tertip c.II, s. 228.
[41] BOA., Meclis-i Tanzimat Defteri Nr. 1 s. 89-134. Ayrıca bkz. Düstur, I. Tertip c. I s. 537-596.
[42] BOA. A.MKT MHM. Nr. 393/27
[43] BOA. AMKT. MHM. Nr. 376/89
[44] BOA. A.MKT. MHM. Nr. 242/44

cizgiliforum.com

sürümünü düşüreceğinden korkarak, oğlunun yardımı ile *Ruzname-i Ceride-i Havadis* adlı gazeteyi çıkarmıştır.[45] Böylece basın hayatında ilk rekabet ve gazeteler arası polemikler de başlamıştır.[46] Tanzimat ile başlayan süreçte ortaya çıkan yeni nesil aydınlar gelecekleri hakkında söz sahibi olmak ve düşüncelerini de topluma yansıtmak istemişlerdir. Bunun en kestirme yolu da kuşkusuz basındır. Nitekim 27 Haziran 1862 tarihinde *Tasvir-i Efkâr*'ı yayınlanmaya başlayan Şinasi, gazetesinin amacının "halka, halkın yararlarını düşünmeyi ve sorunları üstünde durmayı göstermek" olduğunu belirtmektedir.[47] *Tasvir-i Efkâr*'da, Şinasi'nin etrafında toplanan Namık Kemal gibi Osmanlı aydınları ülke ve hükümet sorunlarını dile getiren yazılar yazmaya başlamışlardır. Doğal olarak bu sorunlarla ilgilenen bir kamuoyu da oluşmaya başlamıştır.[48] Bu gelişmeleri yakından takip eden yönetim, devlet politikasına ters düşen yayınları engellemeye çalışmaktadır.[49] Fakat bu mücadelede mevcut kanunların yetersiz kalmaya başladığını düşünen yönetim, bir basın kanunu yapma gereğini duymaya başlamıştır.[50] Belki de, o dönemde Avrupa'daki hükümetleri zaman zaman sarsan basının gücü, Osmanlı yöneticilerini tedirgin etmiş, ileride kendi başlarına da aynı şeyin gelmesini istemediklerinden, basın alanında tedbirler almaya yönelmişlerdir. Hem basına hukuki bir düzen vermek hem de faaliyetlerini bir kanunla sınırlamak amacıyla,[51] 31 Aralık 1864 tarihinde Matbuat Nizamnamesi hazırlanmıştır.[52] Fransa'da III. Napolyon zamanında hazırlanan 1852 tarihli Basın Kanunu'ndan temel hükümleri alınan bu nizamname, 1909 tarihli

[45] Abbas Parmaksızoğlu, *Türk Gazetecilik ve Basın Tarihi*, İstanbul 1965, s.16.

[46] Server İskit, *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz Tercüman-ı Ahval ve Agâh Efendi*, Ankara: Ulus Basımevi, 1937, s.28.

[47] Ali Gevgilili, "Türkiye Basını" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. I, s.204.

[48] Enver Koray, *Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tanzimat*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991, s.120.

[49] Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", s. 78

[50] İskit, Türkiye'de Matbuat... s.14- 15.

[51] İnuğur, *a.g.e.*, s. 201.

[52] BOA. Meclis-i Tanzimat Defteri Nr. II s. 62-66, Düstur I. Tertip c. II. Dersaadet 1289, s. 220-226.

cizgiliforum.com

Matbuat Kanunu'na kadar yürürlükte kalmıştır.[53] Yani II. Abdülhamid dönemi sansür uygulamalarının temel dayanağı olan ve çok eleştirilen bu nizamname, III. Napolyon döneminde Fransa'da uygulanan Basın Kanunu'na dayanmaktadır. Matbuat Nizamnamesi hakkında Fransa'nın ünlü idare hukukçusu A. Batbie 1885'te "Böyle bir sansür rejimi Fransa için geriletici etkilerde bulunur ise de Rusya ve sultanın ülkesi için bir ilerlemedir" demektedir.[54]

Konuyu daha iyi anlayabilmek için 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi'nin bazı maddelerini açıklamak yerinde olacaktır. Çünkü bu nizamname, o dönem Avrupa'sında, en azından Fransa'da sansürün nasıl uygulandığını göstermesi bakımından ilginç olduğu kadar konumuzun temelini oluşturması bakımından da önemlidir. Matbuat Nizamnamesi'ne göre gazete çıkarmak isteyenler, Osmanlı uyruğunda iseler Maarif Nezareti'ne, yabancı tabiiyeti taşıyorlarsa Hariciye Nezareti'ne müracaat edecekler ve gerekli tahkikat yapıldıktan sonra ruhsatları Matbuat Müdürlüğü tarafından verilecektir.[55] Gazete müdürü veya sahibi gazetenin her defasında bir nüshasını imzalı olarak İstanbul'da Matbuat Müdürlüğü'ne, taşrada ise valiliğe verecektir. Gazetenin diğer nüshaları da imzalı olarak yayınlanacaktır.[56] Ayrıca gazetelerde devletin güvenliğini ve asayişini bozacak, Padişah'a veya ailesine, nazırlara, hükümete, dost bir devlete veya hükümdarına, elçilerine yönelik aleyhte yayınlar yapılırsa, para veya hapis cezası verilecek, hükümet tarafından gazeteleri bir ay süre ile kapatılacaktır.[57] Matbuat Nizamnamesi ile birlikte cezalar da uygulanmaya başlamıştır. Örneğin *Levant Herald* gazetesi Girit ile ilgili asılsız haberler vermesinden dolayı, gazete müdürüne 50 Mecidiye altını para cezası verilmiştir.[58] *Manzume-i Efkâr* gazetesi, Garabet Panosyan'ın yazısı nedeniyle ceza

[53] Cevdet Kudret, *Abdülhamid Sansürü*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977, s.5.

[54] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları, 1995, s. 176-177.

[55] Matbuat Nizamnamesi, madde 1

[56] Matbuat Nizamnamesi, madde 4

[57] Matbuat Nizamnamesi, madde 15-27

[58] BOA. A.MKT.MHM. Nr 370/49

cizgiliforum.com

almıştır. İncelediğimiz belgede, söz konusu yazının içeriği belirtilmemekle birlikte, kişilik haklarına saldırı olduğu ifade edilmektedir.[59] Yalan haber veren başka bir gazetenin (kullandığımız arşiv belgesinde gazetenin ismi belirtilmemiş) ibret olması için bir ay kapatılmasının uygun olacağı ve gazete sahibinden yalan haber yapmayacağına dair bir taahhütname alınmadan, gazetesinin tekrar açılmayacağı gibi örnekler de bulunmaktadır.[60]

Osmanlı yönetimi, Matbuat Nizamnamesi ile yetinmeyerek, 17 Mart 1867 tarihinde Alî Kararname[61] ile basına karşı alınacak tedbirler ve uygulanacak cezalar konusunda her türlü yetkiyi eline almıştır. Matbuat Nizamnamesi'nin uygulamaya girmesi üzerinden üç yıl gibi kısa bir süre geçmesine rağmen, yönetimin böyle bir tedbir alma gereğini duyması açıklama gerektiren bir olgudur. Üstelik o dönemde çıkan gazeteleri günümüz ölçütleriyle değerlendirdiğimizde, ortada cezai uygulama gerektirecek bir durum göze çarpmamaktadır.[62] Örneğin *Tasvir-i Efkâr*'ın kurucusu olan Şinasi, gazetesinde devlet siyasetlerinin tespit edilmesinde ve uygulamalarında kamuoyunun önemi ve düşünce özgürlüğü gibi konuları işlemeye başlamıştır.[63] Ali Suavi *Muhbir* gazetesinde Girit ve Sırbistan ile ilgili diplomatik sorunlar hakkında ve Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını eleştiren yazılar yazmıştır. Ali Suavi'nin Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın istekleri hakkında yazdığı başka bir yazısı üzerine, Bâbıâlî'nin 9 Mart 1867 tarihli emriyle *Muhbir* gazetesi kapatılmıştır. *Tasvir-i Efkâr*'ın 10 Mart 1867 tarihli nüshasında Namık Kemal'in hükümeti ve büyük devletlerin Girit olayına müdahalesini eleştiren makalesi yayınlanmıştır.[64] Dikkat edilirse artık aydınlar hükümeti

[59] BOA. A.MKT.MHM. Nr. 403/51

[60] BOA., AMKT. MHM. Nr. 406/49

[61] Tasvir-i Efkâr Nr. 466, ayrıca bkz. Server İskit, *Türkiyede Matbuat Rejimleri (Tarihçe kısmı)*, İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1939, s. 696.

[62] Topuz, *100 Soruda...*, s.46.

[63] İnuğur, a.g.e., s.194.

[64] Roderich H. Davision, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, (Çev. Osman Akınbay) İstanbul: Papirüs Yayınları, 1997, c. I s. 223. Ayrıca bkz. İsmail Doğan, *Tanzimat'ın iki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1991, s. 193.

cizgiliforum.com

ciddi bir biçimde eleştirmekte ve denetlenmesinden bahsetmektedirler. Osmanlı yönetiminin korktuğu başına gelmiş ve en kestirme çözüm olan gazete kapatma yoluna gitmiştir. İşte Alî Kararname gazetelerin bu şekilde hükümeti eleştiren yayınlar yaptığı bir ortamda devreye girmiştir.[65] Bu kararnamenin içeriği ise şöyledir: "İstanbul'da çeşitli dillerde basılan gazetelerin bir kısmı, bir süreden beri memleketin genel çıkarlarına aykırı bir takım zararlı düşünceler ve yalan haberler yayınlamakta, bir çok uydurma ve yalanlarla zihinleri karıştırmakta, bunun sonucu olarak da, halk arasında çatışmaya yol açmakta oldukları gerekçesi ile asayişi ve düzeni korumak gerektiğinden, bu türlü gazete ve dergilerin bütün devlete ve millete dokunan zararlarının önlenmesi için Basın Nizamnamesi'nin hükümleri dışında olarak hükümetçe cezalandırma işlemine ve önleyici tedbirler alınmasına karar verilmiştir."[66] Artık hükümet, Matbuat Nizamnamesi çerçevesindeki yetkileriyle yetinmemekte, daha sıkı tedbirler alma gereği duymaktadır. Nitekim Alî Kararname hükümleri basına olanca sertliği ile uygulanmıştır. *Muhbir* kapatılıp Ali Suavi Kastamonu'ya sürgün edilmiş, kapatılan *Tasvir-i Efkâr* yazarları Namık Kemal ve Ziya Bey birer memuriyetle İstanbul'dan uzaklaştırılmışlardır.[67] Bir süre yeni görevlerine gitmeyen yazarlar, Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti üzerine Paris'e kaçmışlardır.[68] 1867-1870 yılları arasında, Avrupa'nın değişik şehirlerinde *Muhbir*, *Hürriyet*, *Ulûm*, *İttihad* gibi gazeteler yayınlanarak "sürgünde bir Türkçe basın" ortaya çıkmıştır. Bu kararname sonrasında yaklaşık üç yıl içinde hükümet, basını tamamen denetimi altına almıştır. Ancak 1870 yılının sonunda sürgündeki Yeni Osmanlılar ülkeye dönmeye başlamışlardır.[69] Alî Kararname hükümleri aracılığı ile gazete kapatma uygulamaları ise aynı hızla devam etmiştir. Kapatılan gazeteler hakkında örnekler verecek olursak: 1871 yılında yayın

[65] İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri...*, s.24.
[66] Kudret, a.g.e., s.7.
[67] Gevgilili, a.g.m., s. 205.
[68] Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi 1988, s.225.
[69] Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği...,", s.82.

cizgiliforum.com

hayatına başlayan *İbret* gazetesi 19. sayısında çıkan "Garaz Marazdır" başlıklı yazı nedeniyle dört ay süre ile kapatılmıştır.[70] 1871 yılında *Diyojen* 15 gün, *İbretnümâ-yı Alem* adlı mizah gazetesi ise geçici olarak kapatılmıştır. 1873 yılında *Diyojen* tekrar kapatılmış, *Letâif-i Asâr*'ın yayınları geçici olarak durdurulmuştur. Yine aynı tarihte *Hâdika* 2 ay, *İbret* önce 1 ay ve daha sonra süresiz kapatılmıştır. 1874 yılında ise, *Hülâsa-ı Efkâr*, *Şark* ve *Hayal* gazeteleri kapatılmıştır.[71] Buna rağmen hükümet tarafından Alî Kararname yeterli görülmeyerek, Mahmud Nedim Paşa'nın son sadrazamlığı sırasında 11 Mayıs 1876 tarihli yeni bir sansür kararnamesi hazırlanmıştır.[72]

Kararnamede şöyle denilmektedir : "Matbuat İdaresi Osmanlı basının içeriğini dikkatlice takip etmekte olup gerektiğinde kapatma cezası veya tamamen kapatma cezaları uygulamaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu bu hassas ortamda, gazetelerin tamamen kontrol altına alınması gerekmektedir. Bundan böyle ülkenin her yanında yayınlanan gazeteler, basılmadan önce incelenecek ve bu işi İstanbul'da Matbuat İdaresi, eyaletlerde yerel idarenin tayin edeceği bir memur yapacaktır."[73] Bu gelişme üzerine *Basiret* gazetesi sansür kararnamesini gazetesinde yayınlayarak sansüre tepkisini, "Matbaamızın makinesi bozulduğundan birkaç gün gazetemizin neşrine muktedir olamayacağımızı maa't-teessüf müşterilerimize ilan ederiz"[74] şeklinde dile getirmiştir. *Sabah* gazetesi ise, ikinci ve üçüncü sayfalarında sansürün çıkardığı yerleri boş bırakarak, sansürün varlığını okurlarına duyurmaya çalışmıştır. Fakat kararname iki gün gibi kısa bir süre uygulanabilmiştir.[75] Bu arada Sultan Abdülaziz tahttan indirilerek

[70] Şapolyo, *a.g.e.*, s. 133.

[71] Topuz, *a.g.e.*, s.48 1831 yılından 1881 yılına kadar yayınlanan, gazete ve dergilerin listesi için bkz. Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Gazeteciliği*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931, s.84- 89.

[72] Kudret, a.g.e., s.8-9.

[73] İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri*..., s.50.

[74] İlhan Yerlikaya, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, 1994, s. 152.

[75] Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın*..., s.45-46.

cizgiliforum.com

yerine 30 Mayıs 1876 tarihinde V. Murad geçmiştir.[76] V. Murat'ın saltanatı üç ay sürmüş ve II. Abdülhamid Kanun-ı Esasi'yi ilan edeceği vaadiyle tahta çıkmıştır.[77] Kısa bir süre sonra, yönetim tarzı Meşrutiyet olmuştur. 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen Kanun-ı Esasi'nin 12. maddesinde "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" hükmü yer almaktadır.[78] Ama atıfta bulunulan kanunlar 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi ve 1867 tarihli Alî Kararname'dir. Bunlar yürürlükte iken, basının serbestliğinden söz edilebilmesi ilginçtir.[79] Gerçekten de kısa bir süre bu kanunlar uygulanmamış ve basın bir nebze olsun rahat nefes almıştır. Böylece, görünüşte Meşruti idare basına serbestlik getirmiş ve sınırlamaları kaldırmıştır. Ama Kanun-ı Esasi ile gelen bu serbestlik havası fazla uzun sürmemiş ve sansür iktidarın bir vecibesi gibi yüzünü göstermiştir. Kanun-ı Esasi'nin yürürlükte olduğu bir dönemde yayınlanan resmi bir tebliğde, "Eskiden gazeteler yokken dedikodular yalnız ağızlarda dolaşırdı. Şimdi herkes aklına geleni birer gerçekmiş gibi yayınlıyor. Gazetelerde çıkan yazıları da herkes tümüyle gerçek sanıyor. Bu yüzden ortaya çıkan yanlışlıklar, eskisinden çok önemlidir. Hükümetin icraatı aleyhine dil kullananlar fesatçı sayılacağı ve bu çeşitli yazı yazanlara karşı gereken şiddetli kanuni tedbirlerin alınacağı, cümlenin malûmu olmak üzere devlet adına bu durum şimdiden ilan olunur"[80] denilerek uygulanacak sansürün ipuçları verilmektedir. Bu arada 1877 tarihinde başlayan Osmanlı-Rus Savaşı her iki cephede de oldukça tehlikeli bir hale gelmiştir. Bu gelişmeler üzerine II. Abdülhamid, Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesinde dile getirilen tedbirleri uygulamaya karar vermiştir.[81] 113. maddeye göre; Devletin herhangi bir bölgesinde ihtilal ihtimali görülür ise, hükümetin o bölgede geçici olarak sıkıyönetim ilanına hakkı vardır. Yine hükümetin emniyetini ihlal ettikleri saptanan kişilerin yurtdışına sürgün

[76] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, c.VII, s. 352.
[77] Karal, a.g.e., c.VII, s. 365-366.
[78] *Kanun-ı Esasi*, Karabet Matbaası, İstanbul 1324, s. 8.
[79] İnuğur, a.g.e., s. 255.
[80] Topuz, a.g.e., s. 52.
[81] İnuğur, a.g.e., s. 258.

cizgiliforum.com

etmek hakkı bu maddeye göre Padişah'ın yetkisindedir.[82] Ayrıca, Kanun-ı Esasi'nin 36. maddesinde de Meclis-i Umumi açık olmadığı zamanlarda devleti bir zarardan veya tehlikeden korumak için gerekli kanunun görüşülmesinde meclisin toplanması müsait değil ise, Heyet-i Vükela'nın vereceği karar irade-i seniyye ile geçici kanun hükmü ve kuvvetinde olduğu belirtilmektedir.[83] II. Abdülhamid Kanun-ı Esasi'nin 36. maddesine dayanarak 2 Ekim 1877 tarihli İdare-i Örfiye Kararnamesi ile sıkıyönetim ilan etmiştir. Kararnamenin içeriği ülkede nasıl bir basın hayatının olacağının ipuçlarını vermektedir. Kararnamede "Hükümet-i askeriye evvelâ lüzum görülen eşhasın leyli ü nehâr ikametgâhlarını taharriye; sâniyen şübheli ve sabıkalı gürûhundan olub taraf-ı hükümetten ahz ve girift olunanları idare-i örfiye altına alınan mahalde ikâmetgâhları olmayan eşhas, mahall-i âhâra tard ve teb'ide; sâlisen, ahalinin esliha ve cebhanesini toplamağa; râbien, tahdiş-i ezhânı mucib neşriyâtda bulunan gazeteleri derhal tatil etmeğe ve her türlü bu cemiyetleri men' etmeğe me'zundur."[84] Bu kararname ile başlayan sıkıyönetim ortamında bazı mebuslar ve gazeteciler çeşitli yerlere sürgün edilmişlerdir. II. Abdülhamid, halkın meclisli bir hayata henüz hazır olmadığını ileri sürerek 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı kapatmıştır.[85] Böylece Rus savaşının olağanüstü şartlarında, tam bir sıkıyönetim yaşanmış, bu sıkıyönetim ve olağanüstü şartlar savaş sonrası nispeten kalkmasına rağmen en azından basın için devam etmiştir.

II. Abdülhamid döneminde 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi yürürlükte kalmıştır. Her ne kadar Meclis-i Mebusan yeni bir Matbuat Kanunu hazırlamışsa da Padişah tarafından kabul edilmeyerek uygulamaya konulmamıştır. İşin asıl kaynağına gidilerek,[86] 1857 tarihli Matbaa Nizamnamesi yürür-

[82] Kanun-ı Esasi, s. 31, madde 113

[83] Kanun-ı Esasi, s. 13, madde 36

[84] BOA., Y.PRK. EŞA. Nr. 1/14 ayrıca bkz. Düstur, I. Tertip c. IV, s. 71. Ayrıca bkz. İnuğur, a.g.e., s.258.

[85] İnuğur, a.g.e., s.258-259.

[86] Cevdet Kudret, *a.g.e.*, s. 13. Alpay Kabacalı, 'Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Sansür' *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c .III, s.611.

cizgiliforum.com

lükten kaldırılarak 22 Ocak 1888 tarihli Matbaalar Nizamnamesi hazırlanmıştır.[87] Daha sonra 1888 tarihli Matbaalar Nizamnamesi de yürürlükten kaldırılarak, 19 Aralık 1894 tarihli Matbaalar ve Kitapçılar hakkında yeni bir nizamname[88] 29 Temmuz 1909 tarihli Matbaalar Kanunu'na kadar yürürlükte kalmıştır.[89]

[87] BOA., Nizamat Defteri Nr.III, s. 46-51. Düstur, I. Tertip, c.V, Ankara 1937, s.992-1000. Arisdakis Kasbaryan, Mecmua-yı Lahikayı Kavanin, İstanbul 1311, s. 546-559.

[88] BOA., Nizamat Defteri Nr. VII, s.34-45, BOA., MF.TTD Nr.31/75

[89] Düstur, II. Tertip, c.I, Dersaadet 1329, s. 404.

cizgiliforum.com

cizgiliforum.com

I. BÖLÜM

İÇ BASINA UYGULANAN SANSÜR

cizgiliforum.com

Sansürün Kurumsallaşması

Matbuat Müdürlüğü ve Sansür

Osmanlı Devleti'nde 1862 yılına kadar var olan basının denetimi ve düzenlenmesi konusunda kurumsallaşma söz konusu olmamıştır. Bunun sebebinin basının yeterince gelişmemesi şeklinde olduğu düşünülebilir. Ancak bu alanda diğer sebeplerin de bulunduğunu belirtmek gerekir. Bunlar arasında, basının etkin bir muhalefet aracı olarak kullanılmaya başlaması da sayılabilir. O ana kadar muhalefet kişisel boyutta kalmış, ayaklanmalar da yönetim şeklini değiştirmekten ziyade hak arama şeklinde gelişmiştir. Ama artık ciddi, sistemli ve çok daha geniş kitlelere hitap edebilecek bir muhalefet aracı bulunmuştur. Üstelik bu araç Avrupa'da çağ değiştirmiş Fransız İhtilali'nin alt yapısını oluşturmuştur. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı yöneticileri, böyle bir oluşumu göz ardı edemeyecektir. Çünkü tehdit yönetim tarzınadır. Öyleyse tedbir alınmalı, bir kurumsallaşma yaratılmalı ve devlet etkin olarak bu yeni gücü denetimine almalı ve belki de kendi yararına kullanmalıdır. Tabii ki basının kanunlar çerçevesinde düzenlenmesi ve yasal boşluk bırakılmamasının gerekliliği de, göz ardı edilmemesi gereken önemli bir etkendir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde basın işleri ile uğraşan ayrı bir kurumun ortaya çıkmasında, gazetelerin kamuoyu üzerindeki etkisinin, yönetenlerin tahmininden çok daha erken duyulmaya başlaması da en önemli etkenlerden biri olmuştur. Nihayet Osmanlı yöneticileri bu yeni toplumsal muhalefet aracının nabzını tutacak ayrı bir kuruma ihtiyacı olduğunu kabul etmiştir.[90] Bu ihtiyaçtan dolayı 2 Şubat 1862 tarihinde Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bağlı olarak Matbuat Müdürlüğü kurulmuştur. Bu kurumun asıl görevi, Matbaa-ı Amire'nin düzenli çalışmasını sağlamaktır. Yani devlet matbaasının çalışmasından sorumlu olacaktır. Bunun yanında *Takvim-i Vekayi* mu-

[90] Ertuğ, *a.g.e.*, s.197.

cizgiliforum.com

harririnin göndereceği *Takvim-i Vekayi* müsveddelerinin incelenmesi ile de görevlidir. Matbuat Müdürlüğü'nün kuruluşundan iki yıl sonra çıkartılan 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi'nde müdürlüğe yeni görevlerin ilave edildiği görülmektedir. Nizamnamenin dördüncü maddesinde basılan gazetelerin her defasında bir nüshasının gazete sahibi veya müdürü tarafından imzalanarak, Matbuat Müdürlüğü'ne gönderileceği ve gazetelerin diğer nüshalarının da bu imza ile birlikte yayınlanacağı belirtilmektedir.[91] Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bağlı olarak kurulan Matbuat Müdürlüğü, kuruluşundan yedi yıl sonra Dahiliye Nezareti'ne bağlanmıştır. Bu ilk bağlanmanın ne kadar devam ettiği bilinmemekle birlikte, muhtemelen 1870 tarihinden itibaren Hariciye Nezareti'ne bağlı olarak çalışmalarını sürdürmüştür.[92] Matbuat Müdürlüğü 1 Mart 1877 tarihinde tekrar Dahiliye Nezareti'ne bağlanmıştır. Sadaret'in Matbuat Müdürlüğü'nün Dahiliye Nezareti'ne bağlanması hakkında Padişah'a sunduğu yazı aslında yönetimin basına bakışını yansıtmaktadır. Yazıda İstanbul'da değişik dillerde çıkan gazetelerin halkın zihnini karıştıracak yayınlar yaptığı, bunları engellemek ve halkın yararına yönelik yayınlar yapılmasını sağlamak gerektiği vurgulanmaktadır. Dahiliye Nezareti'ne bağlanan Matbuat Müdürlüğü'nde bazı değişiklikler de yapılmıştır. Matbuat Müdürü Eduard Blacque Bey, Şûra-yı Devlet azalığına tayin edilerek yerine Macid Bey getirilmiştir. Matbuat Müdürlüğü'ne ait yayınların ve resmi bilgilerin bir gazete vasıtasıyla yerine getirileceği dikkate alınarak, *Takvim-i Vekayi*'nin yazarları, memurları ile birlikte müdürlüğe aktarılmıştır. Daha önce Matbaa-ı Amîre müdürü olan Ahmet Midhat Efendi *Takvim-i Vekayi* müdürü olarak Matbuat Müdürlüğü bünyesine geçmiştir.[93] Matbuat Müdürlüğü teşkilat olarak Dahiliye Nezareti'ne bağlı olmakla birlikte,

[91] Nesimi Yazıcı, "Matbuat Müdürlüğü'nün Kuruluşu" *Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Dergisi*, c. 5-6 Ankara 1983, s.119-120.

[92] Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda ...," s.83 Nesimi Yazıcı, bu makalesinde kısa süren Matbuat Nezareti dönemi olduğunu da belirtmektedir. Matbuat Müdürlüğü 1877 yılına kadar Hariciye Nezareti'ne bağlı kalmıştır. Bkz. Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943, s.21.

[93] BOA, İrade Dahiliye Nr, 60693

cizgiliforum.com

doğrudan Saray'dan emir alan ve ancak oraya hesap veren bir kurum görünümündedir.[94] Nitekim II. Abdülhamid'in 1878 yılında sadık adamlarından oluşturduğu sansür kurulu, Matbuat Müdürlüğü bünyesinde çalışmalarını sürdürmüştür.[95] Zaman içerisinde Matbuat Müdürlüğü'nün işlevleri artmış ve basını kontrol eden bir kurum haline getirilmiştir.

Sansür kurulu başka bir ifadeyle Matbuat Müdürlüğü hazırladığı 27 Aralık 1878 tarihli raporla görevlerinin genişletilmesini isteyerek yaptığı çalışmaları şöyle açıklamaktadır: Müdürlüğün yapmakla sorumlu olduğu görevler, İstanbul'da bulunan gazetelere ilan yazıları göndermek, Osmanlı Devleti aleyhine çalışan gazeteleri geçici olarak veya tamamen kapatmak gibi kısıtlı işlerdir. Oysa her devlette matbuat idaresinin görevi iç ve dış yayınları takip ederek, bunlardan elde ettiği bilgileri bağlı bulunduğu makama ulaştırmak ve alacağı emir üzerine gerekli tedbirleri almak şeklindedir. Halbuki Matbuat Müdürlüğü, Osmanlı ülkesi içinde veya dışında çıkan aleyhte yayınlara karşı tekzip yapamamaktadır. Bunun yanında iyi niyetli devletin çıkarlarına uygun yayın yapanlara da mükâfat verememekte ve İstanbul'da bulunan yabancı muhabirlerin bağlı bulundukları gazetelere gönderecekleri uygun olmayan mektupları kontrol edememektedir. Ayrıca Matbuat Müdürlüğü'nün bu muhabirieri sınır dışı etme veya uyarma gibi yetkileri de bulunmamaktadır. Bunun yanında ülke içinde yahut dışında, Müdürlüğün kararı ve takdiri olmadan bazı gazetelere para yardımı yapılması da söz konusudur. Fakat bu para yardımlarına rağmen gazeteler yine aleyhte yayınlarını sürdürmektedirler. Matbuat Müdürlüğü yaptığı çalışmaları ve uygulamadaki aksaklıkları açıkladıktan sonra, Matbuat idaresinde yeni düzenlemeler yapılmasını talep etmiş ve hazırladığı "Matbuat İdaresinin Nizamname-i Dahiliyesi" başlıklı nizamname ile yapılması gerekenleri sıralamıştır.[96]

Hazırlanan nizamname sansürün sınırlarının ne ölçüde genişletilmek istendiğini göstermesi bakımından oldukça önem-

[94] Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990, s.161.
[95] İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri...*, s. 98.
[96] BOA, Y.A.RES. Nr, 2/2

cizgiliforum.com

lidir. Nizamnameye göre, Matbuat Müdürlüğünün yetki ve görevleri şu şekildedir: Matbuat Müdürlüğü, müdür ve muavinin yönetiminde Muayene-i Matbuat ve Umur-ı Adiye-i Matbuat olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Matbuat müdürü ülke içinde yayınlanan gazetelerin içeriğinden ve yabancı basında yer alan Osmanlı Devleti aleyhine haberlerin tekzibinden sorumludur. Ayrıca Muayene-i Matbuat Kalemi, bir muavinin yönetimi altında olup, Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, İngilizce, Rusça ve Ermenice gazetelerin yayınlarını görevli memurlar aracılığıyla denetleyecektir. Görevli memurlar inceledikleri gazetelerde, Osmanlı Hükümeti ile ilgili makalelerin özetlerini hazırlayacak, gerektiğinde bunlara tekzip cevaplar yazacaklardır.

Umur-ı Adiye-i Matbuat Kalemi ise, bir diğer muavinin yönetiminde Fransızca ve Türkçe için iki kayıt memuru ve kâtiplerden oluşmaktadır. Bu kalemin görevi ise, İstanbul gazetelerinde yayınlanmak üzere resmi dairelerden, matbuat idaresine gelen evrakı işleme koymak, ülke içinde ve dışında çıkan gazetelerin birer nüshalarını saklayarak ciltlettirmektir. Ayrıca Matbuat Müdürlüğü'nün yazışmalarını düzenlemek ve yürütmek de bu kalemin görevleri arasındadır.

Nizamnamenin ikinci bölümünde ise, Matbuat Müdürlüğü'nün görevleri açıklanmıştır. Buna göre, Matbuat Müdürlüğü, İstanbul'da ve ülkenin diğer bölgelerinde değişik dillerde çıkan gazetelerin içeriğini inceleyerek, özetlerini bağlı bulunduğu makama bildirecektir. Bu gazeteleri ya tekzip edecek ya da gerektiğinde gazete hakkında verilen cezaları uygulayacaktır. Ayrıca yabancı ülkelerde çıkan gazeteleri inceleyerek, Osmanlı Hükümeti aleyhinde yazılan makaleleri Sadaret'e bildirecektir. Bu gazetelerin muhabirlerini çağırarak veya Osmanlı elçisinin aracılığını kullanarak gerekli cevap ve tekzipleri iletecektir. Yine Müdürlük, hükümetin icraatları hakkında yazılar hazırlayarak, gerek İstanbul'daki gazetelere, gerekse de Avrupa gazetelerine gönderecektir. Osmanlı elçileri, bulundukları ülkelerdeki gazetelerin içeriğini inceleyerek gerekli bilgileri Matbuat Müdürlüğü'ne gönderecektir. Ayrıca Osmanlı elçileri ülkelerine gelecek olan muhabirlerin isimleriyle ve haklarında gerekli bilgileri öğrenerek Matbuat Müdür-

cizgiliforum.com

lüğü'ne bildireceklerdir. Zabıta yardımıyla, İstanbul'daki gazete muhabirlerinin isim ve unvanlarının doğru olup olmadığı araştırılacaktır. Bu muhabirler ile diyalog kurulup, gerektiğinde müdürlüğe çağrılarak bağlı bulundukları gazetelere doğru haber göndermeleri sağlanacaktır. Muhabirler, gazetelerine Osmanlı Devleti aleyhine mektuplar gönderme yoluna giderlerse, Matbuat Müdürlüğü sınır dışı edilmelerini talep edebilecektir.

Yabancılar nizamiye mahkemelerine tabi olmadıklarından, Matbuat Müdürlüğü, ruhsatı yabancılarda olan gazetelerin kapatılmasından sonra, öncelikle Osmanlı tebaasından olanlara ruhsat vermeye itina gösterecektir. Ayrıca Matbuat Müdürlüğü, Avrupa gazetelerinden Osmanlı Devleti lehine yayınlar yapan ve uzun süre iyi hizmetleri görülen gazetelere verilecek mükâfatlarda, alacağı emir üzerine gerekeni yerine getirecektir. Devlet daireleri Matbuat Müdürlüğü'nün onayı olmadan herhangi yabancı bir gazeteye para yardımı yapamayacaktır. Osmanlı ülkesinde çıkan gazetelere verilecek para yardımlarında da Matbuat Müdürlüğü'nün onayı alınacaktır. Matbuat Müdürlüğü dışında herhangi bir makam yayın organlarına para vermeyecektir. Para yardımı alan gazeteler uygunsuz yayın yaparlar veya gazete sahibi kendi şahsı için kullanır ise Matbuat Müdürlüğü para yardımını kesmeye yetkilidir.[97] Dikkat edilecek olursa, Matbuat Müdürlüğü oldukça kapsamlı bir çalışma yaparak görev ve yetkilerini hazırladığı nizamname taslağında belirlemiştir. Bu doğrultuda aleyhte yayın yapan yerli ve yabancı gazetelerle tek elden ve sistemli bir mücadele için yetkilerinin artırılmasını istemiştir. Matbuat Müdürlüğü bu raporda istediği tam yetkiye sahip olamamıştır.[98] Matbuat Müdürlüğü 28 Ekim 1882 tarihli raporuyla matbuat idaresinin yeniden düzenlemesini istemiştir. Fakat bu defa istekleri yetkilerinin artırılması şeklinde değil, tahsisatın artırılması ve işin ehli memurlar tayin edilmesi yönündedir.[99]

---

[97] BOA, Y.A.RES. Nr, 2/2 Bugünkü dile uyarlanmıştır.

[98] Orhan Koloğlu, "Abdülhamid Basın Rejimi Deyimi Üzerine" *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri 27-29 Mayıs 1992,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1994, s.45.

[99] BOA., Y.PRK.DH. Nr. 1/50

cizgiliforum.com

Dahiliye Nezareti'ne bağlı Matbuat Müdürlüğü ülke içinde gazetelerin denetimini yerine getirirken, yabancı basını da takip etmekte, aleyhte yayınların ülkeye girişinin engellenmesi veya tekzip edilmesi gibi tedbirler de almaktadır. Sadrazam Said Paşa Padişah'a sunduğu 16 Aralık 1882 tarihli yazısında, işlerin yoğunluğu nedeni ile Matbuat Müdürlüğü'nün yetersiz kaldığını anlatmakta ve Hariciye Nezareti'nde Matbuat-ı Hariciye Kalemi'nin kurulması gerektiğini belirtmektedir.[100] Said Paşa'nın bu girişiminden kısa bir süre sonra, Matbuat-ı Ecnebiye Müdürü Münir Bey'in yabancı basın hakkındaki görüşlerini içeren 6 Şubat 1883 tarihli raporundan Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü'nün kurulduğu anlaşılmaktadır.[101]

Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü veya Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü adıyla anılan bu müdürlük önce Hariciye Nezareti bünyesinde kurulmuş,[102] 12 Temmuz 1893 tarihinde ise Dahiliye Nezareti'ne bağlanmıştır. Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün Dahiliye Nezareti'ne bağlanma gerekçesi ise, İstanbul'da yabancı dilde yayınlanan gazetelerin sayılarının artması ve bu gazetelerin devlet aleyhine yayınlarda bulunmasıdır.[103] Müdürlük 25 Aralık 1898 tarihinde tekrar Hariciye Nezareti'ne bağlanmıştır.[104] Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün görevi, yabancı basını takip ederek, Osmanlı Devleti aleyhine yapılan yayınlardan hükümeti haberdar etmek ve gerekli tedbirleri almaktır.[105] Ayrıca yaptığı çalışmalar on günlük raporlarla Padişah'a sunulmaktadır.[106] Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün kurulmasından sonra, devlet salnamelerinde Dahiliye Nezareti'ne bağlı Matbuat Müdürlüğü unvanının Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü olarak geçtiği görülmektedir.[107] Dikkat edilirse, Matbaa-ı Amire'nin düzenli çalışmasını sağlamak amacıyla kurulan Matbuat Müdürlüğü'ne, 1864 yılından

[100] BOA, Y.A.RES. Nr, 18/20
[101] BOA., Y.E.E. Nr. 14-88/23-88-12
[102] İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri...*, s.80.
[103] BOA. İrade Hususi 28.Z. 1310 Nr. 81
[104] BOA, İrade Hususi11.Ş. 1316 Nr. 9
[105] Said Paşa, *Hatırat*, c.I, Dersaadet 1328, s. 213.
[106] BOA., Y.PRK. HR. Nr. 7/54
[107] Devlet Salnamesi, sene 1306, s.150-151.

cizgiliforum.com

itibaren yeni görevler verilmiş ve kurum basım öncesi denetleme adı altında bir sansür mekanizması olarak çalışmıştır.

Sansür Memurları

II. Abdülhamid döneminde sansür memuriyeti önem kazanmış, özellikle Padişah'ın güvenini kazanan kişiler sansür mekanizması içinde yer almışlardır.[108] Padişah'ın sansür memuru hakkındaki görüşlerini yansıtan 24 Haziran 1898 tarihli iradesi oldukça ilginçtir. "Sansür memuriyeti, Avrupa'nın her tarafında hatta Amerika'da bile carî ve yalnız nam-ı muhtelifte olup, mesela Amerika Hükûmeti muhaberât-ı telgrafiye ve gazetelerin hükûmetce emir verilmeksizin neşrini men eylediği gibi en ziyade serbesti olan yerlerde dahi matbuat bir kanuna tabi bulunmuş..."[109] II. Abdülhamid bu iradesiyle sansür memurluğunun tüm modern toplumlarda var olduğunu dile getirerek, sansür memurluğunu meşrulaştırmaktadır. Sansür mekanizmasında incelememiz gereken ilk kişiler matbuat müdürleridir. Matbuat müdürlerinin bu makama getirilmesi değişik yollarla olmuştur. Örneğin 1888-1892 yılları arasında Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü yapan Ahmet Arifi Bey,[110] bu göreve getirilmeden önce Maarif Nezareti'ndeki kitapların sansürüyle ilgilenen Encümen-i Teftiş ve Muayene başkanlığını yürütmekteydi. Kendisinin buradaki başarıları ve namuslu bir kişi olduğu dikkate alınarak[111] 10 Kasım 1888 tarihinde Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü'ne getirilmiştir.[112]

Ahmet Arifi Bey'in Matbuat Müdürlüğü'nden ayrılmasından sonra yerine 19 Mayıs 1892 tarihinde Yusuf Behçet Bey tayin edilmiş[113] ve 1892-1901 yılları arasında bu görevde kalmış-

---

[108] A. D. Jeltyakov, *Türkiye'nin Sosyo- Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, Ankara 1979, s.101.

[109] BOA., İrade Hususi 5.S.1316 Nr.11

[110] Ahmet Arifi Bey'den önce matbuat müdürlüğü yapmış olan kişiler şöyledir: 1876 yılında Eduard Blacque Bey, 1877 yılında Macid Bey, 1878 yılında Pertev Efendi, 1880 yılında Mehmet Şevki Efendi Bkz. İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri...*,s.80.

[111] BOA, Y.MTV. Nr, 36/10

[112] BOA., İrade Dahiliye Nr. 86808

[113] BOA., İrade Dahiliye Nr. 100366

cizgiliforum.com

tır.[114] Behçet Bey göreve başladıktan sonra hem kendi maaşına hem de sansür memurlarının maaşlarına zam yapılmasını istemiştir. Behçet Bey zam isteğine gerekçe olarak sansür memurlarına ayrılan tahsisatın yeterli olmamasından dolayı, İbranice gazetelerin sansür edilemediğini Rumca gazetelerin ise istenilen düzeyde denetlenemediğini ileri sürmüştür. Böylece 1892 yılında sansür memurlarının maaşına 1.000 kuruş, Behçet Bey'in maaşına da 500 kuruş zam yapılmıştır.[115] Behçet Bey'in 25 Ocak 1895 tarihli Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazısı yine maaşların azlığı ile ilgilidir. Yazıda emrinde çalışan memurların vasıflı elamanlar olduğunu bir yabancı dil bildikleri halde, bunların pek çoğunun az bir maaş aldıklarını, bazılarının ise hiç maaş alamadığını ifade ederek müdürlüğe ayrılan tahsisatın artırılmasını istemiştir.[116]

Behçet Bey'den sonra Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü'ne getirilen Hıfzı Bey'in müdürlüğü sırasında sansürün oldukça şiddetli bir şekilde işlediği görülmektedir. Hıfzı Bey yardımcılık görevinde iken Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 2 Şubat 1899 tarihli yazıda müdürlüğe geçme arzusunu ve yapacaklarını şöyle ifade etmektedir: "On iki yıldır sansür memurluğu görevini layıkıyla yürütmekteyim bu süre içinde gazetelerin uygunsuz yayınlar yapmalarını engellediğim halde, bir süredir sansür işi gereğince ciddiye alınmadığından gazeteler istediklerini yazmaktadırlar. Bu yetersizliğin sebebi de tecrübesiz sansür memurlarından kaynaklanmaktadır. Sansür idaresinin tarafıma verilmesi halinde yanıma alacağım tecrübeli memurlarla gazetelere resmiyet dairesinde yayınlar yaptıracağımı temin ederim"[117] Hıfzı Bey'in bu isteği ancak iki

[114] Devlet Salnamesi, sene 1311, s. 114. Devlet Salnamesi'nde 1319 senesine kadar Matbuat-ı Dahiliye Müdürü olarak Behçet Bey görülmektedir. Bkz. Devlet Salnamesi, sene 1319, s. 152.

[115] BOA, İrade Dahiliye 2. N .1310 Nr, 1 Behçet Bey'in zam konusunda biraz hassas olduğu anlaşılmaktadır. Maaşına zam yapılmasına rağmen yeni bir zam daha istemiştir. Bu seferki gerekçesi ise, önceki Matbuat-ı Dahiliye Müdürü'ne 7500 kuruş verildiği, kendisinin aldığı maaşın yapmış olduğu işin hassasiyetine nazaran az olduğu ve bu paranın yetmediği olmuştur. Behçet Bey'in bu isteği yerine getirilerek 5.500 kuruş olan maaşı 7.500 kuruşa çıkarılmıştır. Bkz. BOA, İrade Dahiliye 28.Za. 1311 Nr. 59 ve 11 M 1312 Nr.17

[116] BOA., Y.A.RES. Nr. 75/8

[117] BOA., Y.MTV. Nr. 186/68

cizgiliforum.com

sene sonra dikkate alınmış ve 26 Ağustos 1901 tarihinde Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir.[118] Hıfzı Bey Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü'ne getirilince, sansür işlerini Saraçhane'deki konağından yürütmeye başlamıştır. Bu konağın kapısı sık sık çalınmakta ve gazete matbaalarından hamallar gazete provalarını getirmektedirler. Hıfzı Bey, bunları inceleyip, beğenmediği yerleri düzeltmekte, Padişah'ın hoşuna gitmeyeceğini düşündüğü ifadeleri ise kaldırmaktadır. Bazen üç dört sütunluk bir yazıyı baştan aşağı çizmekte veya makalenin başına "sorulması" yazmaktadır. Bu şekilde "sorulması" veya "sual" şeklinde işaretli makaleler baskıya alınmamaktadır. Gazete sahipleri bu durumu iyi bildiklerinden, Hıfzı Bey'e fazladan iki makale daha göndermektedirler.[119] Hıfzı Bey hakkında Mehmed Rauf anılarında şöyle bahsetmektedir. "... Sansör Hıfzı Bey namında zahiren tatlı, kara sakallı bir adamdı. Ara sıra matbaaya uğrayıp muharrirlerle beş on satır konuştuğu olurdu. Mübahaselerinde latif bir adam olan Hıfzı Bey vazifesinde bilakis gayet haşindi. Dokunaklı tek bir kelime kaçırmaz, Saray'ın şiddetinden korkuyu hayatına sindirmiş olan kırmızı kalemle cellatlığı yalnız dokunaklı şeylere inhisar etmez. Bazen rasgele denilecek şuursuz bir kıtâl yapmaktan çekinmezdi. Böyle çıkardığı veya tehir ettiği yani kuşkulandığı şeyleri tekrar asla kabul ettiremezdik."[120]

II. Abdülhamid döneminin son Matbuat müdürü olan ve basın camiasında kılkuyruk olarak da tanınan Ebülmukbil Kemal Bey[121] ise 24 Mayıs 1905 tarihinde Matbuat müdürü olmuştur.[122] Kemal Bey'in müdürlüğü zamanında da sansür aynı sertlikle uygulanmıştır. Bu dönemdeki ilginç bir sansür uygulamasını Ahmet İhsan Tokgöz anılarında şöyle anlatmaktadır: "Hamidiye yani Kağıthane Suları yeni akıtılmış ve çeşmeler açılmıştı. Doktor Besim Ömer Paşa, sular üzerine bir makale yazmıştı; yaşlı bir adamın çeşme başında dua edişini

[118] BOA., İrade Dahiliye 11. Ca. 1319 Nr. 13

[119] Ahmed İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım* (Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s.70.

[120] *Mehmed Rauf'un Anıları*, (Haz. Rahim Tarım), İstanbul: Özgür Yayınları, 2001, s.112-113.

[121] Kudret, a.g.e., s. 37.

[122] BOA., İrade Dahiliye 24. Ra. 1323 Nr. 34

cizgiliforum.com

gösterir artistik bir renkli resim, makaleyle birlikte basılacaktı. Sansür buna "sual " işareti koyunca ben şaşırdım Baş sansör Kara Kemal Bey'e bir yazı yazdım gelen cevap şudur:

Azizim, Çeşme resmi gerçekten çok güzel ve dua her inananın gözünde kuşkusuz ki kutsaldır. Çünkü bu bize farzdır. Ancak bu günlerde kötü düşünceliler o kadar çoğaldı ki, gazetelerde neyi bırakıp neyi çıkaracağımı belirlerken şaşkınlığa düşüyorum. İşte o kötü düşüncelilerin bu güzel resmi Servet-i Fünûn'da görür görmez, hah, bunu bu biçimde burada yayımlamak, üstü kapalı olarak işimiz duaya kaldı demek olduğunu anlatmaktadır. Yolunda saçmalayacaklarını yakından bildiğimden, şunları yüce kişiliğinize bildirmek için "sual" demiştim. Şu durumda, mademki klişesini yaptırmışsınız ilerde uygun bir zamanda koymak üzere yayınlanma zamanını haber veririm..."[123]

Kemal Bey de müdürlüğü zamanında sansür işinin düzgün yürümesi için sansür memurlarının maaşının artırılmasını istemiştir. Kemal Bey bu isteğinde, sansür memurlarının geceleri sadakatle sansür işini yürüttüklerini, hiçbir gün ve hiçbir gece tatilieri olmadığını ve zor şartlar altında çalışan sansür memurlarının oldukça fakir olduklarını belirtmiştir. Kemal Bey, sansür memurlarından Hayri Bey'in 600 kuruş olan maaşının 1000 kuruşa, Şerafeddin Bey'in 500 kuruş olan maaşının 800 kuruşa, Ahmet Cemal Bey'in 135 kuruş olan maaşının 500 kuruşa çıkarılmasını; kendilerine maaş tahsis olunmamış Hüseyin ve Zaim Beyler'e ise 500 kuruş verilmesini istemiştir.[124] Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü sansür memurlarının düzenli olarak maaşlarını alamadıklarından ve maaşlarının azlığından sürekli şikâyetçi olmuş,[125] sansür usulünün düzenli yürütülebilmesini tahsisatın temin edilmesine ve sansür memurlarının sayısının artırılmasına bağlamıştır.[126] Ayrıca Matbuat Müdürlüğü'nün maaşların artırılması ile ilgili istekleri sansür memurlarının sosyal statüleri hakkında fikir vermektedir. Her defasında sansür memurlarının oldukça

[123] Tokgöz, *a.g.e.*, s.118.
[124] BOA., Y.PRK.DH. Nr. 14/37
[125] BOA., DH.MKT. Nr. 1356/46
[126] BOA., DH.MKT. Nr. 1368/2

cizgiliforum.com

fakir oldukları dile getirilmektedir. Müdürlüğün 6 Şubat 1883 tarihli yazısında, sansür memurlarının fakir olmalarından dolayı, sabahları gazetelerde muharrirlik veya tüccar yanında yazıcılık gibi ek işlerde çalıştıkları anlatılmaktadır.[127] Burada ilginç olan gece sansür yapan memurun gündüz de gazetede çalışmasıdır.

Yukarıda verilen bilgiler iki hususu açıklığa kavuşturmaya yardımcı olmaktadır. Birincisi; iktidarın sansür mekanizmasını oluşturduktan sonra karşılaştığı ekonomik güçlükler, ikincisi ise; sansür memurlarının verimli çalışamaması ve bunun sebebinin de ekonomik olmasıdır. Padişah'ın bu aksaklıkları görmesi, ücret artışı isteklerini öncelikle yerine getirmesi sansür kuruluna verdiği önemi göstermektedir. Fakat ekonomik problemler bu mekanizmanın aksamasına sebep olacak ve zaman içerisinde gevşemeye başlayacaktır.

Sansür Mekanizması

Sansür İstanbul'da Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü, vilayetlerde ise mektupçular tarafından yapılmaktadır. Gazetelerin provaları sansürün onayından geçtikten sonra basılabilmektedir.[128] Türkçe gazeteler gece basıldığından sansürleri de gece yarısı yapılmaktadır. İstanbul'da çıkan yabancı gazeteler ise gündüz basılıp gündüz sansür edilmektedir. Türkçe gazetelerin geceleri basılmasının sebebi, gazete yazar ve çevirmenlerinin önemli bir bölümünün gündüz başka işlerde çalışıyor olmalarıdır.[129] Gazetelerin geceleri sansür edilmesinden doğan aksaklıklar üzerine, Matbuat Müdürlüğü bu alanda yapılması gerekenleri Dahiliye Nezareti'ne bildirmiş ve Dahiliye Nezareti de konuyu 10 Temmuz 1888 tarihli yazısıyla Sadaret'e ileterek, sansür ile ilgili tespit ve önerilerini dile getirmiştir. Dahiliye Nezareti yazısında, Türkçe gazete matbaaları teftiş edildiğinde hiç birinde imtiyaz sahibinin makamında bulunmadığını, bazı gazetelerin gece gelecek haberleri

[127] BOA., Y.PRK.DH.Nr. 1/51

[128] Orhan Koloğlu, 'Muzır Ararken Alay Konusu Olan Rejim: II. Abdülhamit Sansürü' *Tarih ve Toplum*, VII/38, (Şubat 1987), s.16.

[129] BOA., DH.MKT. Nr. 1547/109

cizgiliforum.com

koymak üzere bazı sayfalarını boş bıraktıklarını ve bu haberler geldikten sonra gazeteyi baskıya verdiklerinin tespit edildiğini bildirmektedir. Yazıda daha sonra bu durumun Türkçe gazetelerin sansür edilememesi manasını taşıyacağını ve sansür usulünün düzen altına alınmasının gerekliliği belirtilmektedir. Dahiliye Nezareti soruna çözüm olarak, gazete sahiplerinin gazete provalarının iki nüshasını sahife halinde gündüz Matbuat Müdürlüğü'ne göndermelerini, sansür edildikten sonra bir nüshasının iade edilmesini, diğerinin saklanmasını ve Fransızca, Rumca, Ermenice gazeteler gibi Türkçe gazetelerin de öğleden sonra çıkarılmasını önermektedir.[130] Ancak gazete sahiplerinin bu öneriye tepki göstermeleri üzerine eski uygulama sürdürülmüştür.[131] Fakat Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü sansür sisteminin daha iyi işleyebilmesi için, Türkçe gazetelerin gündüz çıkarılması konusunu sürekli gündeme getirmiştir.[132] Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü 9 Eylül 1892 tarihli yazısında ise Türkçe gazetelerin gündüz çıkarılmasının gerekçelerini şöyle açıklamaktadır: "Matbuat Nizamnamesi'nin dördüncü maddesi gereği her gazetenin sahib-i imtiyazı gazetesinin bir nüshasını imzalayarak basılmadan önce matbuat idaresine vermeye mecburdur. Bu usul gazetelerin sıkı denetim altında neşrini temin içindir. Türkçe gazetelerin geceleri tertip edilerek neşr edilmesinden ve gazete imtiyaz sahiplerinin geceleri matbaalarda bulunmamasından dolayı, bu nizamnamenin hükmü layıkıyla uygulanamamaktadır. Gerçi sansür memurları gazetelerin içeriğini incelemekte iseler de, gece yapılan bu işin de bazı zorlukları bulunmaktadır. Ayrıca ahvâl ve ahlâkı tamamen bilinmeyen birçok amele ve hademenin geceleri sabaha kadar matbaalarda toplanması da zabıta-ı memlekete ait bir meseledir. Yabancı ülkelerde de gazetelerin çoğunluğu gündüzleri neşr edilmektedir. Dersaadet'de çıkan Fransızca, Ermenice, Rumca gazeteler de öğleden sonra tab ve neşr edilmektedir. Türkçe gazetelerin öğlen vakti yayınlanması durumunda, sansür memurlarının sehven bir hatası meydana geldiğinde gazeteler

[130] BOA., DH.MKT. Nr. 1520/68
[131] BOA., DH.MKT. Nr. 1525/3
[132] BOA., DH.MKT. Nr. 1547/109

cizgiliforum.com

dağıtılmadan önce bunları düzeltme imkânı ve zamanı olacaktır." Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü ısrarla Türkçe gazetelerin gündüz yayınlanmasını önermesine rağmen, 15 Eylül 1892 tarihli Padişah'ın iradesi ise mevcut uygulamaya devam edilmesi yolunda olmuştur.[133]

Gazetelerin uyması gereken kurallar ise dokuz maddelik bir talimatname ile belirlenmiştir. Mabeyn Başkâtibi Tahsin imzasıyla, Matbuat İdaresi'ne gönderildiği ileri sürülen talimatname,[134] II. Abdülhamid dönemi sansürünü inceleyen birçok eserde kullanılmıştır. Bu eserlerde genellikle kaynak olarak kullanılan *Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı* adlı üç ciltlik eserin, ilk iki cildi Osman Nuri Bey tarafından yazılmıştır. II. Abdülhamid aleyhine kullanılan bu eserin ikinci cildi Paul Fesch'in, *Constantinople aux derniers jours d'Abdul-Hamid* adlı eserinden yararlanılarak yazılmıştır. Özellikle "Abdülhamid ve Matbuat" bölümü aynen Fesch'in kitabından alınmıştır. Bu talimatnameyi Osman Nuri, Tahsin Paşa imzasıyla hazırlanmış gibi göstermiştir. Oysa Fesch'in kitabında talimatnamenin Tahsin Paşa'nın imzası ile hazırlandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.[135] Oldukça tartışmalı olan talimatnamenin maddeleri Paul Fesch'in kitabında şöyle açıklanmaktadır:

I. "Basın haberlerinde önceliği hükümdarın sağlık durumuna tarım ürünlerindeki rekoltenin iyiliğine ve Türkiye'de ticaret ve sanayinin gelişmesine verecektir.

II. Ahlâk bakımından Maarif Nazırı ve Ahlâk komisyonu tarafından onaylanmayan hiçbir tefrika yayınlanmayacaktır.

III. Gazetenin bir sayısında yayınlanmayacak kadar uzun hiçbir edebi ve bilimsel makale yayınlanmayacaktır. "Devamı var" veya "Arkası yarın" sözcükleri kullanılmayacaktır.

---

[133] BOA., İrade Hususi 23 .S. 1310 Nr. 137. Günümüz diline uyarlanmıştır.

[134] Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı*, c.II, Dersaadet 1327, s.581-582.

[135] Paul Fesch, *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul*, (Çev. Erol Üyepazarcı) İstanbul: Pera, 1999. Kitabı çeviren Erol Üyepazarcı'nın Önsözü, s. X-XI Erol Üyepazarcı yazmış olduğu bu önsözde talimatnamenin hangi eserlerde kullanıldığını detaylı olarak açıklamış ve yapılan hataları da titizlikle ortaya koymuştur.

cizgiliforum.com

IV. Bir makalede boş beyaz yerler olmayacak nokta nokta çizgiler bulunmayacaktır; çünkü bu şekildeki ifadeler hatalı varsayımlara neden olabilir ve fikirleri karıştırabilir.

V. Her türlü kişisel suçlamalardan en büyük dikkat gösterilerek kaçınılacaktır ve eğer size şu vali veya bu mutasarrıf hırsızlık, zimmetine para geçirme, cinayet gibi yüz kızartıcı fiillerle suçlanıyor denilirse olayı kanıtlanmamış bir vak'a gibi kabul ediniz ve mutlaka saklayınız.

VI. Sorumluların kötü yönetimlerinden şikâyet eden ve hükümdara sunulan kişilerin veya vilayetlerdeki çeşitli toplulukların dilekçelerinin yayınlanması katiyetle yasaktır.

VII. Bütün tarihi ve coğrafi isimlerin ve özellikle "Ermenistan" sözcüğünün zikredilmesi yasaktır.

VIII. Yabancı hükümdarlara karşı yapılan suikast denemelerinin ve yabancı ülkelerde hangi koşullarda altında olursa olsun vuku bulan isyan teşebbüslerinin yayınlanması yasak edilmiştir. Çünkü böyle haberlerin bizim yasalara uyan ve barış içinde yaşayan halkımızca duyulması iyi değildir.

IX. Bu yeni kuralları gazetenizin sütunlarında yayınlamanız da yasaklanmıştır, çünkü eleştirilere neden olabilir ve bazı kötü niyetliler tarafından başka yöne çekilebilir."[136]

Paul Fesch'in kitabında söz konusu talimatnamenin maddelerinden sonra şöyle bir açıklama bulunmaktadır. "Bu belgenin düzmece olduğu ileri sürülebilir. Bu ilginç iddiayı yanıtlayacak hiçbir kanıta sahip olmadığımızı söyleyelim. Ama ister düzmece olsun, ister olmasın bu belge Abdülhamid'in ve muhbirlerinin düşünce yapısını mükemmelen belli ediyor ve tatbik edilen sansüre de çok uygun düşüyor" Paul Fesch talimatnamenin olup olmadığı hakkında temkinli yaklaşmasına rağmen, 24 Kasım 1888 tarihinde *Daily Telgraph* gazetesinde çıkan haberler yukarıda açıkladığımız talimatnameye oldukça benzeyen bir talimatnamenin varlığını duyurmaktadır. Gazete, Matbuat Müdürü Ahmet Arifi Bey'in gazetelere gönderdiği talimatnameden bahsetmekte ve bu talimatnamenin madde-

[136] Fesch,a.g.e., s.52-53.

cizgiliforum.com

lerini eleştirmektedir. *La Republique Française* gazetesi ise 26 Kasım 1888 tarihili nüshasında, İngiliz gazetelerinden iktibas ederek söz konusu talimatnamenin maddelerini yayınlamıştır. Kullandığımız arşiv belgesinde "*La Republique Française* gazetesinin 26 Teşrin-i sani sene 1888 tarihli nüshasında münderic bir fıkaranın tercümesidir" şeklinde gazetede yayınlanan talimatnamenin maddeleri verilmektedir.[137]

1) Madde: Gazetenin tefrika kısmı Maarif Nezaret-i Celîlesinden istihsâl olunan ruhsat ile tab olunacak ve gazete daha neşr olunmazdan mukaddem heyet-i mecmuasıyla beraber nezaret-i müşârûnileyhâya arz olunacaktır.
2) Madde: Edebiyat, fünun ve tarihe müteallik makalât gazetenin bir nüshasında tekmîl olunacak yani gazetede mâbadı var lakırdısı vaz olunmayacaktır.
3) Madde: Beyaz olarak bırakılan fıkralar ile nokta nokta bırakılan cümle ve ibârat bulunmayacaktır.
4) Madde: Ağraz-ı şahsiyeye müteallik her nev'i mubahasât ve ağrazâtdan ictînâb olunacak ve ne vali, mutasarrıf, kaymakam ve polis memurlarından bahs olunmayacaktır.
5) Madde: Memurinden müteşekkil olan kimseler tarafından imza olunan arzuhaller neşr olunmayacaktır.
6) Madde: İspanya'nın payitahtı bulunan Madrid'de icra olunan nümayiş misüllü ahalinin herhangi bir ecnebi hükümetine karşı vaki olan nümayişlerden bahs olunmayacaktır.
7) Madde: Ber vechi bâlâ mezkur bulunan tenbihat-ı ekidenin kariinlere bildirilmesi gazeteler için memnudur.

La Republique Française gazetesi talimatnamenin maddelerini yayınladıktan sonra, ertesi günkü nüshasında bu talimatnamenin bütün gazete müdürlerine gizli bir şeklide imza ettirildiğinden bahs etmektedir. Ayrıca gazete, yabancı dilde yayınlanan gazete müdürlerinin toplanarak matbuatın bu şartlar altında yaşayamayacağını bildiren bir arzuhali Saray'a

[137] BOA., YPRK.TKM. Nr. 13/65

cizgiliforum.com

takdim edeceklerinin rivayet olunduğunu da yazmaktadır.[138] Nitekim Zabtiye Nazırı'nın 6 Aralık 1888 tarihli yazısında, İstanbul'da yabancı dilde yayın yapan gazete sahiplerinin 1 Aralık 1888 tarihinde *Neologos* gazetesinin perşembe pazarındaki idarehanesinde toplandıklarını, toplantıda "Hükümet-i seniyyeye sansür usulünü ta'dil ve tahkike mecbur etmek için gazeteleri kapayalım" şeklinde konuşmalarının yapıldığını ve bu amaçla bir arzuhal kaleme alarak hükümete vermeyi kararlaştırdıklarını, ertesi gün *Stamboul* gazetesi matbaasında toplanarak arzuhali imzaladıkları Saray'a bildirilmektedir.[139] Görüldüğü gibi bu tarihlerde gelişen olaylar ve yukarıda sunduğumuz birbirine benzer talimatnamelerin maddeleri incelendiğinde, en azından böyle bir talimatnamenin var olduğu kanısı uyanmaktadır.

Yine bu dönemdeki sansür uygulamalarını incelediğimizde ilginç örneklere rastlamak mümkündür. Gazetelerde veya dergilerde yanlış algılanabilecek kelimelerin kullanılmaması gerekmektedir. Örneğin Münif Paşa'nın yeniden çıkarttığı *Mecmua-ı Fünun* ilk sayısı sonrasında kapatılmıştır. Kapatılma gerekçesi de oldukça ilginçtir. Çünkü mecmuanın hikâyat bölümündeki "Bir Yıldız Böceği ile Bir Yolcu" fıkrasında yer alan "Yıldız Böceği" II. Abdülhamid'i ima etmektedir. Kapanmasına neden olan fıkranın içeriği ise şöyledir; "Bir yolcu bir karanlık gecede kırda giderken yolunu şaşırmış olduğu halde uzaktan bir yıldız böceği gördü. Bunu fenerli bir adam zannedip arkasından gitti ve nihayet bir bataklığa düştü. Herif pek münfail olarak böceğe itab etmeğe başlayıp "Allah müstahakını versin, sen niçin beni böyle fena yerlere getirdin" dedikte böcek "sana benim ardım sıra gel diyen oldu mu?" deyu cevap verdi. Başına bir felaket geldiği vakit anı daima başkasından bilme, elbette senin kusurundur. Her ne gelirse sana senden gelir. Sen anı zannetme ki benden gelir"[140] Sansür memurlarının bazen yanlış algılaması ve çıkardığı kelimelerin aynen yayınlanması da gazetelerin kapanmasına neden olmuştur. *Ahter* isimli Farsça gazete, "Netice-i Alî

[138] BOA., YPRK.TKM. Nr. 13/65
[139] BOA., Y.PRK. ZB. Nr. 4/57
[140] Doğan, *a.g.e.*,s. 103-104.

cizgiliforum.com

Osman" terkibini kullanmasından dolayı kapatılmıştır. Buradaki netice kelimesi sansür memurları tarafından Osmanlılığın sonu olarak algılanmıştır.[141] İran elçisi konuya açıklık getirerek buradaki neticenin bir son olmadığı Farsça'da hülasa anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.[142] Aslında kapatmanın esas nedeni sansür memurunun çıkarılmasını istediği "netice" kelimesinin gazetede aynen yayınlanmasıdır. Nihayet gazete 10 Nisan 1889 tarihinde tekrar yayına başlamıştır.[143] Fakat gazete kanunlara uymadığı gerekçesiyle 4 Ağustos 1896 tarihinde süresiz olarak kapatılmıştır.[144]

Basına uygulanan sıkı sansür iç siyasetten edebi tartışmalara kadar her alanı kapsayınca, gazeteler adeta "resmi bülten" gibi yayınlanmaya başlamıştır. Gazetelerde ülke meseleleri ile ilgili yorumlar ancak yönetimin gösterdiği doğrultuda yapılabilmiştir. Yine Avrupa politikası üzerine yapılan yorumlarda da ülkeye ait bir şey yazmamaya dikkat edilmektedir. Gazetelerin başyazılarında "Dünkü postayla gelen Avrupa gazetelerinde önemli bir şey yoktur. Onun için başyazı veremiyoruz." Şeklinde yazılara sıklıkla rastlanmaktadır.[145] Yukarıda yazılanlardan da anlaşılabileceği gibi sansür memurları Padişah beğenmez korkusuyla farklı algılanabileceğini varsaydıkları terimleri sansür etmişler ve bu korku sansürün baskısını daha da ağırlaştırmıştır.

[141] Niyazi Ahmet Banoğlu, *Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri*, İstanbul: Sıralar Matbaası, 1960, s. 43-44.
[142] BOA., Y.PRK.BŞK. Nr. 15/46
[143] BOA., İrade Dahiliye Nr. 88501
[144] Koloğlu, "Abdülhamid Basın Rejimi...," s. 39.
[145] Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, İstanbul: Gür Yayınları, 1987, s.408.

cizgiliforum.com

Gazetelere Uygulanan Sansür

Şartlı Basın Oluşturma Çabaları

II. Abdülhamid döneminde 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi uygulanmış olup bu alanda ayrı bir düzenleme yapılmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi nizamnameye göre; Osmanlı ülkesinde hangi dilde olur ise olsun gazete çıkarmak isteyenler, Osmanlı vatandaşı iseler Maarif Nezareti'ne, yabancı iseler Hariciye Nezareti'ne başvurarak ruhsat almak zorundadırlar. [146] Ruhsat talebinde bulunurken, verilen dilekçelerin yanında, gazetenin hangi isimle, kaç günde bir çıkacağı, hangi matbaada basılacağı belirtilecek, gazetenin sahibi veya müdürü tarafından imzalı ve mühürlü bir senet verilecektir. Gazetenin sahibi veya müdürü, her defasında gazetesinin bir nüshasını imzaladıktan sonra, o nüshayı Matbuat Müdürlüğü'ne gönderecek ve diğer nüshalar imzasıyla birlikte yayınlanacaktır.[147] II. Abdülhamid döneminde Matbuat Müdürlüğü'nün Dahiliye Nezareti'ne bağlı olması nedeniyle gazete ruhsatnamesi için müracaatlar Dahiliye Nezareti'ne yapılmaktaydı.[148] Ayrıca gazetelerin ve mecmuaların yayın hayatına başlamadan önce nasıl bir yayın politikası izleyeceklerini de belirtmeleri gerekmektedir. Özellikle siyasi haberler yayınlamayacak olanlara öncelikle izin verilmekte, siyasi haberler verecek olanlara da, hükümet aleyhinde yazmamak şartı konulmaktadır. Örneğin veteriner hocası Kolağası Ali Bey, çıkarmayı düşündüğü mecmuasında politik haberler vermeyeceğini, yalnız fen ve ziraat alanında yayınlar yapacağını belirtmiştir.[149] *Mecmua-ı İlanat* adıyla, Türkçe, Fransızca, Rumca, Ermenice olmak üzere haftada bir çıkarılacak mecmua için izin istendiğinde, yayınlanması için bazı şartlar ko-

[146] BOA., Meclis-i Tanzimat Defteri Nr. 2, s. 62-66, Düstur I. Tertip c. II. Dersaadet 1289, s. 220-226, Matbuat Nizamnamesi, madde 1

[147] Matbuat Nizamnamesi, madde 4

[148] Ali Arslan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını,* İstanbul: Truva Yayınları, 2005, s.41.

[149] BOA., Ayniyat Maarif Nr. 1418 s.140

cizgiliforum.com

nulmuştur. Buna göre her şeyden önce mecmuada, hükümet aleyhine yayın yapılmayacak ve aksi tespit edilirse mecmua kapatılacaktır.[150] Zaman içerisinde yayın izni alabilmenin şartlarının daha da ağırlaştığı görülmektedir. Örneğin uygun olmayan kelimelerin kullanılmaması, manası mübhem yazıların yayınlanmaması, kadınlardan ve mekteb talebelerinden gelen makalelerin kabul edilmemesi, sansür memurunun çıkardığı kısımlar hakkında yorum yapılmaması ve çıkarılan yerlerin boş yayınlanmaması gibi şartlar konulmuştur.[151] Ayrıca mizah gazetelerine de 1877 yılından itibaren yayın izni verilmediği görülmektedir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra mizah gazeteleri basındaki yerini alacaktır.[152] Yayın izni ile ilgili bir örnek vermek gerekirse, Mehmed Halim Efendi'nin *Mecmua-ı Lisan* ismiyle yayınlamak istediği mecmuasına getirilen şartlar şöyledir "Zikr olunan risalenin mer'i olan usûl ve muamelâta ve matbaalar ve matbûât nizâmnâmeleri ahkâmına tâbî olmak ve diyânet ve siyâset ve âdâb-ı umûmiye cihetiyle kelimâta ve fıkarât-ı gayri lâyıkâ ve tenkîdât ve şahsiyât ve manâsı mübhem ve ibhâmlı her nevi varaka ve makâlât derci ve mekâtib şakirdânı ve nisvân tarafından gönderilen makâlât kabul olunmamak muâyene memuru tarafından çıkarılan mevâd hakkında i'tâyı malûmât ve beyân-ı mütalaât edilmemek ve ihraç edilen fıkarâta nokta konulmamak beyaz çıkarılmamak hacmi on altı sahifeyi tecavüz etmemek ve ruhsat-ı resmiye ile tab' olunan nüshası aslıyla encümence* tatbîk ve tasdîk edilmedikçe neşr kılınmamak üzere tab' ve ihdâsında zabıtaca bir mahzur olmadığı tahakkuk etdikden sonra makrûn-ı müsâade-i seniyye-i

[150] BOA., Ayniyat Dahiliye Nr. 1640 s.119

[151] BOA.,MF.TTD 40/101 Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin 25 Ekim 1897 tarihli kararı

[152] İskit, Türkiye'de Matbuat İdareleri..., s. 76. Mizah gazeteleri hakkında bkz. Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri,* İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti, 1970, Bülent Varlık, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* c. IV, s.1092-1100, Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü,* İstanbul: Adam Yayınları, 1986, Turgut Çeviker, *Burun (Abdülhamid Karikatürleri Antolojisi),* İstanbul: Adam Yayınları, 1988.

* Mecmuaların sansürü Maarif Nezareti'ne bağlı Encümen-i Teftiş ve Muayene tarafından yapılmaktadır.

cizgiliforum.com

hazret-i padişahi olduğu takdîrde müsveddâtının encümence muâyene olunabileceğinin cevâben iş'ar buyrulması"[153]

Kapatılan gazetelerin tekrar yayın hayatına başlaması için ise gazete sahiplerinden aleyhte yayın yapmayacaklarına dair teminat alınmakta ve ancak bundan sonra gazetelerin yayınlanmasına izin verilmektedir. Bu konu ile ilgili çarpıcı örnekler vermek gerekirse; *Stamboul* gazetesi[154] 6 Haziran 1883 tarihinde tensikat-ı askeriye yazısından dolayı kapatılmıştır.[155] Gazetenin yeniden yayınlanması için sahibi verdiği dilekçede, muhabirinin yaptığı bir hatadan dolayı gazetesinin kapatıldığını ve bu süre içerisinde perişan olduğunu dile getirerek, gazetesinin açılmasını istemiştir. 5 Eylül 1883 tarihinde, yapacağı yayınlarda çok dikkatli hareket etmesi ve Osmanlı Hükümeti ile ilgili haberlerde uygun bir dil kullanması şartıyla gazetenin tekrar yayınlanmasına izin verilmiştir.[156] *Stamboul* gazetesi ile ilgili bir diğer örnek de, Avrupa gazetelerinden aldığı uygun olmayan bir yazıyı yayınladığı için kapatılmasıdır. Gazete sahibi, kendisinin görevi başında bulunmadığı bir zamanda bu yazının yanlışlıkla çıktığını belirterek, gazetesinin tekrar yayınlanması için izin istemiştir. Bunun üzerine 17 Ocak 1892 tarihinde gazetenin yeniden açılmasına dair izin çıkmıştır. Fakat bu izin gazetenin aleyhte yayın yapmaması ve doğru yoldan ayrılmaması şartıyla verilmiştir.[157] Her iki örnekte de ilginç olan, gazete sahibinin dilekçesinde gazetesinin haksız kapatıldığını iddia etmeyip, bilakis hatalı olduğunu kabul etmesi ve yazıların kendisinin olmadığı bir zamanda yayınlandığını ileri sürmesidir. Belki de gazetelerinin açılmasının buna bağlı olduğunu bilmeleri, gazete sahiplerini bu yola itmiştir.

---

[153] BOA., MF.TTD Nr. 40/89 Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin 23 Ekim 1897 tarihli kararı

[154] Stamboul İstanbul'da yayınlanan Fransızca bir gazetedir ve sık sık kapatma cezasına uğramıştır. Bkz, Korkmaz Alemdar, *İstanbul (1875-1964) Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi,* Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 1980, s. 47.

[155] BOA., İrade Dahiliye Nr. 70574

[156] BOA., İrade Dahiliye Nr. 71114, BOA., Ayniyat Dahiliye Nr. 1284 s.57

[157] BOA., İrade Dahiliye Nr. 986921 (Belgenin aslı için bkz. s.198)

cizgiliforum.com

Manzume-i Efkâr gazetesinin sahibi, kapatılan gazetesinin yeniden yayınlanması için verdiği dilekçede, uygunsuz yayın yapmayacağına dair teminat vermiştir.[158] Bazen gazeteler, aleyhte yayın yapmadıkları halde kapatılmıştır. Örneğin *Konstantinopel Handelsblatt* adlı gazete, basımdan önce sansür memurlarına provalarını göstermediği için kapatılmıştır. Gazetenin yeniden açılması gündeme gelince, sansür edilmek şartıyla yayınlanmasına izin verilmiştir.[159] Burada dikkat edilirse, aleyhte yayın yapmasalar bile, denetimden geçmeyen gazeteler şiddetle cezalandırılmıştır. Gazetelerin yeniden açılmaları ise ancak belirtilen şartlara uyacaklarını taahhüt etmeleriyle mümkün olmuştur.

O dönemde yalnızca İstanbul'da değil, ülkenin en uzak köşesinde bile, gazete çıkarmak sansüre tabi olmak ile mümkündü. Bu şartı baştan kabul etmeyenlerin gazete çıkarması imkânsızdır. Örneğin, Cebel-i Lübnan'da daha önce yayınlanan *Lübnan* isimli gazeteyi yeniden çıkarmak isteyen İbrahim Bey'e, sansüre tabi olmak şartıyla izin verilmiştir.[160] *Tarik* gazetesi yazarlarından Ahmet Cevdet, *İkdam* adında yeni bir gazete çıkarmak isteğiyle verdiği dilekçesinde, kendisinin Hukuk Mektebi'nden mezun olduğunu, bir kaç yabancı dil bildiğini, çeşitli gazetelerde yazarlık yaptığını, gazetecilik hayatında yazdığı yazılarda uygun olmayan bir kelime dahi kullanmadığını ve daima Padişah'ın hizmetinde olduğunu belirterek, *İkdam* adı altında açacağı gazetesine izin verilmesini istemiştir.[161] Padişah tarafından Ahmet Cevdet'in bu isteği uygun görülerek, 1 Mart 1894 tarihinde *İkdam* gazetesinin yayını için gerekli izin çıkmıştır.[162]

Dikkat edilirse gazete çıkarmak isteyen kişiler, aslında nelerin sansür konusu olduğunu gayet iyi bilmekte ve dilekçelerinde de bu durumu belirtmektedirler. Zaten yönetim tarafın-

---

[158] BOA., Ayniyat Dahiliye Nr. 1293 s. 78

[159] BOA., İrade Hususi 27 .C .1317 Nr. 53 Kapatılan *Terakki* gazetesi, sansür memuru Hamdi Bey tarafından incelenmek şartıyla, tekrar yayınlanmasına izin verilmiştir.Bkz. BOA., İrade Hususi 16. Ş. 1317 Nr. 41

[160] BOA., İrade Hususi 2. M .1312 Nr. 42

[161] BOA., Y.MTV. Nr. 90/75 (Belgenin aslı için bkz. s.192)

[162] BOA., İrade Hususi 23. Ş .1311 Nr. 75 (Belgenin aslı için bkz. s.204)

cizgiliforum.com

dan uyulması gereken kurallar açıklanmış ve bununla da yetinilmeyerek, kendilerinden teminat alınmıştır. Buna rağmen bu kişiler, zaman zaman yönetimin isteği dışında yayınlar yapmışlardır. Burada ilginç olan gazetelerin hep aleyhte yayın yapacakları varsayılarak, basım öncesi denetimin gazete sahiplerine kabul ettirilmesidir.

Gazetelere Yapılan Uyarılar

Bazı gazeteler yönetimin hassasiyetini bildikleri halde, aykırı yayınlarına devam etmişler ve bu yüzden de bazen uyarma bazen de kapatma cezasına maruz kalmışlardır. Gazete sahipleri, bazen hiç tahmin etmedikleri bir yazıdan dolayı da bu cezalara uğrayabilmişlerdir. Fakat belirtmek gerekir ki bütün gazetelerin, küçük bir sebepten dolayı hemen kapatılması yoluna gidilmemiştir. Bazen gazetenin genel yayın siyaseti göz önüne alınarak sadece uyarma ile yetinilmiştir. Genellikle izlenilen yöntem, önce aleyhte yayın yapan gazetenin uyarılması, yayınına devam ederse kapatma yoluna gidilmesi şeklindedir. Gazetelere yapılan uyarılarla ilgili örnekler vermek gerekirse; 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra, içinde bulunulan hassas dönemde İstanbul'daki gazetelere, Avrupa devletlerine yönelik yayınlarda dikkatli olmaları için uyarılar yapılmıştır. Yönetimin böyle bir uyarı yapmasının nedeni ise, bu hassasiyeti dikkate almayan gazetelerin yapacakları yayınların hükümeti zor duruma düşüreceği endişesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim yarı resmi bir gazete olarak tanınan *Vakit* gazetesi dahi, Bulgaristan ve Şarki Rumeli'ye dair yazdıkları yazılara dikkat etmesi ve bu tür yayınlar yapmaması konusunda uyarılmıştır.[163]

Sadaret'ten 30 Haziran 1881 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, *Vakit* gazetesinin birinci sayfasında uygunsuz ifadeler görüldüğü belirtilerek gazetenin Matbuat İdaresi tarafından uyarılması istenmiştir.[164] Bir başka örnek-

[163] BOA., Y.E.E. Nr. 18-94/14-94-44 *Vakit* gazetesine yapılan uyarılar hakkında bkz. İlhan Yerlikaya, II. Abdülhamid Döneminde Basın: *Yarı Resmi Vakit Gazetesi (1875-1884)*, Kırıkkale: Savaş Ofset, 1996, s. 149.

[164] BOA., Ayniyat Dahiliye Nr. 1272 s.308

cizgiliforum.com

te, *Tercüman-ı Hakikat* ve *Vakit* gazetelerinin uygunsuz yayınlar yapmakta oldukları belirtilmiştir. *Tercüman-ı Hakikat*'in bir nüshasında "Halkımız ile Hasbahal" ve *Vakit* gazetesinin 2082 numaralı nüshasında, "Bir Terakki Perver" başlıklı makalelerden dolayı gazete sahiplerinin, bu tür yayınlar yapmamaları için uyarılması istenmiştir.[165] Yine Sadaret'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 30 Temmuz 1882 tarihli yazıda, gazetelerin Mısır hakkında verdikleri haberler halkı heyecana getireceğinden, bu tür yayınlar yapmamaları için gazete sahiplerine ve müdürlerine gerekli uyarıların yapılması istenmiştir.[166] İlginçtir ki bu uyarılar etkili olmamasına rağmen kapatma yoluna gidilmemiştir. Sadaret'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Ağustos 1882 tarihli yazıda, tüm uyarılara rağmen Mısır meselesi hakkında *Vakit* gazetesinde uygun olmayan yazıların çıktığı, ertesi gün çıkacak gazetelerde de benzer haberlerin çıkmaması için gazetelerin uyarılması gerektiği belirtilmektedir.[167] Sadaret'in bu uyarısından hemen sonra *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin 24 Ağustos 1882 tarihli nüshasının ilk sayfasında yer alan "ihtârât-ı resmiye" başlıklı yazıda, gazetelere neşriyat-ı muzırra da bulunmamaları için sürekli uyarılar yapıldığı halde buna dikkat edilmediği, özellikle sorumluğu üzerinden atmak isteyen gazete sahiplerinin yabancı gazetelerden alıntı yaptıklarını ileri sürdükleri anlatılmaktadır. Yazının son bölümünde ise bundan sonra yabancı gazetelerden alıntı yaparken, hükümete yönelik muzır makale ve haberlere yer verilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.[168]

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi *Vakit* gazetesinin, en çok uyarı alan gazetelerden biri olduğu dikkati çekmektedir. Gazete Fransızlar aleyhinde yaptığı yayınların kötü tesirler yapabileceğinden, bu tür yayınlar yapmaması için uyarılmıştır.[169] Yine Sadaret'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 1 Aralık 1883 tarihli yazıda, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde Girit Valisi Fodyadi Paşa aleyhinde ifadeler kullanıldığı

[165] BOA., Ayniyat Dahiliye Nr. 1272 s.350
[166] BOA., Ayniyat Dahiliye Nr. 1275 s.138
[167] BOA., Ayniyat Dahiliye Nr. 1275 s 250
[168] Tercüman-ı Hakikat, Nr. 1258.
[169] BOA., Ayniyat Dahiliye Nr. 1284 s.68

cizgiliforum.com

ve Manastır civarında eşkıyalığın arttığı yolunda haberler çıktığı belirtilmektedir. Yine bu konu ile ilgili *Vakit* gazetesinde çıkan "Zağra-ı Atikten Tahrirat" başlıklı yazının içeriği de hükümeti eleştirmeye yönelik olduğundan, bu tür yazıların çıkmasının uygunsuz ve çirkin olduğu belirtilerek bunların engellenmesi için gereken işlemin yapılması istenmiştir.[170] Dahiliye Nezareti 17 Temmuz 1887 tarihinde Sadaret'e gönderdiği yazıda, İstanbul'daki Türkçe gazetelerin Girit Hıristiyanları aleyhinde makaleler yayınladığı, buna karşılık Girit'teki Rum gazetelerin de cemaat-i İslamiye aleyhine yayınlar yaptığı belirtilmektedir. İstanbul'da yayınlanan bu makalelerin Bâbıâlî'nin malumatı doğrultusunda yazdırıldığı şeklinde haberlerin duyulması üzerine, İstanbul'daki Türkçe gazetelere bu tür yayınlar yapmamaları yolunda Matbuat Müdürlüğü tarafından gereken uyarılar yapılmıştır. [171]

İstanbul gazetelerine yapılan uyarıların belki de en ilginç olanı *La Bulgarie* gazetesi ile ilgilidir. Gazetenin 20 Eylül 1888 tarihli nüshasında "Bulgar gazeteleri" adı altında *Svoboda* gazetesinden naklen yayınladığı bir makale sonrasında, Türk ve Bulgar gazetelerinin polemiğe girmesi ve hükümetin bunu engelleme yöntemidir. Gazetede yayınlanan makalede şu ifadeler bulunmaktadır: "Türkiye vaktini geçirmiş bir devlettir, yerini, gelecek vaad eden bir takım kavimlere vermek üzere ortadan kalkacaktır..." Bu makalede ayrıca "Türkiye'nin ortadan kalkacağına anlayanlar az ise de, Bulgarların bu yükselişi sonunda Türkleri Avrupa'daki memleketlerinden çıkaracağına inanan akıllı diplomatlar oldukça fazladır. Türkiye, Bulgarlar olmasaydı yaşayamazdı. Bulgarların sayesinde bugüne kadar hayatını sürdürmüş ve sınırlarını korumuştur..." tezi ileri sürülmektedir. Bulgar gazetelerinin Osmanlı Devleti aleyhine yönelik bu tür yayınlar yapması üzerine, İstanbul gazeteleri de Bulgar Hükümeti'nin yaptığı çalışmaları tenkit ederek, Bulgaristan aleyhine yayın yapmaya başlamışlardır. Karşılıklı suçlamalar sonrasında polemik sertleşmiş ve Osmanlı Hükümeti, Bulgar gazetelerinin yaptığı

[170] BOA., Ayniyat Dahiliye Nr. 1286, s.294
[171] BOA., DH.MKT. Nr.1432/120

cizgiliforum.com

bu aleyhte yayınları durdurmasını Bulgar Hükümeti'nden talep etmiştir. Ancak Bulgar Hükümeti basının serbest olduğunu ve bu tür yayınların engellenemeyeceğini bildirmiş buna ilaveten İstanbul gazetelerinin Bulgar Hükümeti aleyhine yayınlar yapmasından da şikâyetçi olmuştur. Sadrazam Kâmil Paşa gazete sahiplerini bu konuda dikkatli olmaları için uyarırken, basına uygulanan sansürün daha da artırılması için Dahiliye Nezareti'nden gerekenin yapılmasını istemiştir.[172] Burada Bulgar gazetelerinin Osmanlı Devleti aleyhine yayınlar yaparken, İstanbul gazetelerinin karşı yayınlarının, sansür edilmesi bir çelişki gibi görünse de asıl amaç gerilimin tırmanmasını önlemektir.

Gazetelere memurlar hakkında asılsız haberler yazılmaması, yabancı gazetelerden uygun olmayan alıntılardan kaçınılması,[173] askeri hazırlıklarla ilgili yayınlar yapılmaması,[174] rumuzlu ve belirsiz ifadeler kullanılmaması[175] şeklinde uyarılar yapılmaktadır. Örneklerden de anlaşılacağı gibi, bazı gazeteler kapatma sebebi sayılabilecek yayınlar yapmalarına karşın sadece uyarılmıştır. Bu uygulamanın değişik sebepleri olmakla birlikte, bunların genellikle yönetime yakın gazeteler olması en önemli etkendir. Ayrıca yönetimin sözcülüğünü yapan gazetelerin kapatılması, bir anlamda hükümetin etki sahasını kısıtlayacağı düşüncesiyle, bu alanda zorlayıcı tedbirlere başvurulmaktan kaçınılmıştır.

Gazetelerin Kapatılması

Gazetelere yapılan uyarılardan bir sonuç alınamaması ve istenmeyen yayınların sürdürülmesi durumunda, daha sert tedbirlere başvurulmuştur. Bunlardan en etkili ve yaygın olanı kapatma cezasıdır. Kapatma cezası sadece gazetenin sesini duyuramaması ile kalmayıp, gazete sahiplerini ekonomik olarak zor duruma düşürmektedir. Bu dönemde sansür yoluyla engellenemeyen birçok gazete kapatılmak durumun-

[172] BOA., Y.A.HUS. Nr. 217/73 (Belgenin aslı için bkz. s.218-220)
[173] BOA., Y.A.HUS. Nr. 175/96
[174] BOA., Y.PRK.BŞK. Nr. 55/88
[175] Yerlikaya, II. Abdülhamid Döneminde Basın: *Yarı Resmi Vakit...*, s. 149.

cizgiliforum.com

da kalmıştır. Örneğin *Vakit* gazetesine verilen kapatma cezası, 27 Şubat 1879 tarihli "Tatilname" başlığı altındaki ekinde, okuyucularına şöyle duyurulmuştur; "Geçen Cumartesi günü Devlet-i Alîyye'nin dost ve müttefiki bir devletin (İngiltere) sefiri hakkında yazdığı lâ-kayıd bir yazı sebebiyle bugünden itibaren *Vakit* gazetesi iki ay tatil edilmiştir." Aynı ekte bu yazıyı kötü bir niyetle yazmadıkları ve gazetenin tekrar açılması için İngiliz Elçisi'nin aracılığı istenmiştir. Gerçekten de İngiliz Elçisi, araya girerek Vakit gazetesine verilen iki aylık kapatma cezasının kaldırılmasını sağlamıştır. Böylece iki gün kapalı kalan gazete tekrar yayın hayatına başlamıştır. [176] Ermenice yayınlanan *Mamul* gazetesi ise 3 Mayıs 1879 tarihli nüshasında Papa aleyhine ve Katolik mezhebi hakkında uygun olmayan yazılar çıkmasından dolayı bir ay süre ile kapatılmıştır.[177] Dahiliye Nezareti *Mizan* gazetesinin tamamen kapatılmasına dair Sadaret'e gönderdiği yazıda, *Mizan* gazetesinin yayın hayatına başladığından beri, üç defa kapatma cezasına uğradığı halde, gazetenin yayınlarında bir değişlik görülmediği gibi sürekli sansür usulüne aykırı hareketleri ile Matbuat İdaresi'nin haysiyet ve itibarını düşürdüğünü anlatmaktadır. Dahiliye Nezareti, gazetenin bazen sansür memurunun çıkardığı makaleleri yayınladığı, bazen de sansür memurunun onayını almadan gazetenin yayınlandığı ve yapılan ihtarlara rağmen dikbaşlılığını sürdürdüğünü, artık gazeteye yapılan hiç bir uyarının etkili olmadığını belirterek, bu durumun diğer gazetelere kötü örnek olmaması için gazetenin tamamen kapatılmasını talep etmiştir.[178] Gazetelerin kapa-

[176] Yerlikaya, II. Abdülhamid Döneminde Basın: *Yarı Resmi Vakit...*, s.148.

[177] BOA. Y.PRK.GZT Nr. 50/18 Gazeteye verilen kapatma cezası ile ilgili Matbuat İdaresi'nin yazısı 9 Mayıs 1879 tarihli *Vakit* gazetesinin 1273 numaralı nüshasında yayınlanmıştır. Yazıda kapatma cezasının 9 Mayıs 1879 tarihinde başladığı belirtilmektedir. Bkz. BOA., Y.PRK.GZT Nr. 50/18

[178] BOA., Y.A.RES. Nr. 46/10 Mehmed Murad tarafından 1886 yılında İstanbul'da çıkarılan *Mizan* gazetesi II. Abdülhamid döneminde sık sık kapatma cezası almıştır. 1890 yılına kadar İstanbul'da yayınlanan *Mizan* gazetesinin daha sonra yayınlandığı yerler şöyledir: 21 Ocak 1896- 8 Temmuz 1896 Kahire, 14 Aralık 1896- 3 Mayıs 1897 Paris, 10 Mayıs 1897- 19 Temmuz 1897 Cenevre, 30 Temmuz 1908- 14 Nisan 1909. Bkz. Abdullah Uçman, "Mizan" *Diyanet İslam Ansiklope-*

cizgiliforum.com

tılması ile ilgili başka bir ilginç nokta ise, kapatma kararı gazete idaresine bildirilmesine rağmen bazı gazetelerin bunu dikkate almamasıdır. Örneğin *Vakit* gazetesine kapatma cezası verildikten sonra ertesi gün gazetenin bazı nüshaları ortalıkta dolaşabilmiştir. *Vakit* gazetesinin bu tür zararlı yayınları alışkanlık haline getirmesi, kanunlara uymaması ve şifahi uyarılara da aldırış etmemesi, gazetenin kapatma cezasının her defasında biraz daha uzamasına sebep olmuştur.[179]

Gazetelerin kapatılmasıyla ilgili örnekleri çoğaltabiliriz. *Saadet* gazetesi sansür memurlarının uyarılarına rağmen, kullandığı kelimelere dikkat etmemesi nedeniyle süresiz kapatılmıştır.[180] *Sabah* gazetesinin 2 Ağustos 1892 tarihli ve 1071 numaralı nüshasının, teşekkürname kısmının dördüncü sütununda, uygun görülmeyen bir yazı bulunmasından dolayı, Padişah'ın 16 Ağustos 1892 tarihli iradesi ile bir süre kapatılmıştır.[181] Ancak bu kapatma cezası iki gün sonra kaldırılmıştır. II. Abdülhamid *Sabah* gazetesinin yeniden yayınlanmasına izin veren iradesinde, sansür memurlarının görevlerini yerine getirirken dikkatli olmalarını da emretmiştir.[182] İstanbul'da 10 Temmuz 1894 tarihinde yaşanan büyük depremden[183] sonra *Sabah* gazetesinde depremde Harbiye Mektebi'nin yıkıldığı, 22 kişinin yaralandığı ve üç kişinin de enkaz altında kalarak öldüğüne dair bir haber çıkmıştır. Bu haber-

disi, c.XXX, s. 212 Mehmed Murad hakkında detaylı bilgi için bkz. Birol Emil, *Mizancı Murad Bey Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979. Muhalif kişiliği ile tanınan Mizancı Murad II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'da *Mizan* gazetesini tekrar yayınlamaya başladı. Fakat İttihat ve Terakki'ye yönelik yayınları nedeniyle gazete kapatıldı ve Mizancı Murad 31 Mart olayının tahrikçileri arasında olduğu gerekçesiyle Rodos'a sürgüne gönderildi. Bkz. Abdullah Uçman, "Mizancı Murad" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.XXX, s. 215, Mizancı Murad'ın Rodos'daki sürgün günleri için bkz. Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2007, s. 251-253.

[179] BOA., Y.A.HUS. Nr. 168/49 (Belgenin aslı için bkz. s.206)

[180] BOA., Y.A.HUS. Nr. 266/7 (Belgenin aslı için bkz. s.214)

[181] BOA., İrade Hususi 23. M .1310 Nr. 157 (Belgenin aslı için bkz. s.202)

[182] BOA., İrade Hususi 25. M .1310 Nr. 181

[183] Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 15.

cizgiliforum.com

den sonra, mektepte yakını olanlar korku ve merak içinde evlatlarından haber almak için olay yerine gitmişlerdir. Deprem sonrası yaşanan bu panik havası karşısında Padişah, *Sabah* gazetesinde çıkan bu haberin tamamen asılsız olduğunu diğer gazetelerde bu haberin tekzip ettirilmesini ve gazetenin hemen kapatılmasını, mevcut nüshalarının da toplattırılmasını istemiştir.[184] *Sabah* gazetesinin kapatılmasının ardından diğer gazetelerde de depremin yol açtığı hasar ve can kaybına ilişkin yalanlamalar yer almıştır.[185] Hükümet, depremle ilgili haberlerin halkın korku ve endişeye kapılmasını önleyecek şekilde verilmesini istemiştir. Bu yaklaşım nedeniyle depremden sonra ölü ve yaralı sayıları hakkında gazetelerden net bir bilgiye ulaşmak mümkün olamamaktadır.[186]

Bu dönemde yalan haber vermek ağır suçlardan sayılmaktadır. Hatta Padişah bu konu ile ilgili bir iradesinde, gazetelerin yalan haber veya şahıslara yönelik asılsız haberler vermeleri durumunda gazete sahibi veya müdürünün cezalandırılacağını belirtmektedir.[187] Bu tür yayınlar karşısında kapatma cezası gecikmeden uygulanmıştır. Memurlar hakkında yazı yazılmaması için gazetelere uyarılar yapılmasına rağmen, *Tarik* gazetesinde memur maaşlarının geç verildiği yolunda bir haber çıkması üzerine gazete üç ay kapatma cezası almıştır.[188] *Tahidromos* isimli Rumca gazetede, Ayastefanos civarındaki Rus mezarlığının açılışı için Rusya'dan bazı subay ve üst düzey devlet adamlarının geleceği, Rus İmparatoru'nun Girit Hıristiyanlarına iki yüz bin frank verdiğine dair haberler çıkmıştır. Bu haberler sansür memurları tarafından çıkarıldığı halde, gazete bunları aynen yayınlamıştır. Bunun üzerine gazete 29 Kasım 1898 tarihinde geçici olarak kapatılmıştır.[189]

---

[184] BOA., İrade Hususi 13 .M .1312 Nr. 172

[185] Osman Köker, "Sansüre Uğramış Bir Deprem" *Toplumsal Tarih*, 69(1999), s. 4.

[186] Ürekli, a.g.e., s. 36.

[187] BOA., İrade Dahiliye Nr.73536

[188] BOA., Y.A.HUS. Nr, 177/73

[189] BOA., İrade Dahiliye 14. B.1316 Nr. 62 Rum basını hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Arslan, "Türkiye'de Rum Basını" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 3(2003), s.49-113.

cizgiliforum.com

Bir başka kapatma örneği de *Levant Herald* gazetesi ile ilgilidir. Gazete, Rusya aleyhine yaptığı bir yayından dolayı Rus Elçiliği'nin şikâyeti üzerine kapatılmıştır. Gazetenin sahibi bu kapatma olayından sonra, hemen her gün Hariciye Nezareti'ne giderek, gazetesinde çıkan yazının sansür memurları tarafından incelendikten sonra yayınlandığını ve bu kapatma cezasından dolayı zarara uğradığını belirterek, gazetesinin tekrar açılmasını istemiştir. Bu konuda Sadrazam Kâmil Paşa ne yapılması gerektiğini Padişah'a sormakla yetinmiştir.[190] Dikkat edilirse kapatma cezaları ağırlaştırılmakla kalmamış, gazetesinin açılması için müracaat edenlerin talepleri de süründemede bırakılmıştır. Kapatmadan nasibini alan bir başka dergi de *Servet-i Fünûn*'dur. Dergi Hüseyin Cahit'in "Edebiyat ve Hukuk" başlıklı makalesi gerekçe gösterilerek kapatılmıştır. Kapanıp açılma gazetelerin sıklıkla başına gelen bir uygulama olduğundan geçici kapatma cezasını, dergi idaresi pek dikkate almamıştır. Fakat üç gün sonra dergi sahibi Ahmet İhsan Bey, Hüseyin Cahit ve sansür memuru Veled Efendi muzır makale neşri davasından dolayı mahkemeye çağrılmışlardır.[191] İstintak Dairesi tarafından yapılan sorgulama neticesinde, Hüseyin Cahit Bey tarafından Fransızca'dan tercüme edilen bu makalenin, sansür memuru Veled Efendi tarafından alelusul gözden geçirilmiş olduğu anlaşılmıştır. Makalede uygunsuz bir ifadeye rastlanmadığından, bu kişilerin yargılamalarının durdurulmasına karar verilmiştir.[192] Edebiyat ve Hukuk başlıklı makale yüzünden 16 Ekim 1901 yılında kapanan *Servet-i Fünûn*, 22 Kasım'da tekrar yayınlanmaya başlamıştır.[193] Burada ilginç olan sansür memurunun da tıpkı gazete sahibi gibi müstantik (sorgu hakimi) tarafından sorgulanmasıdır.

Bazı gazetelerin sansür kurallarını dikkate almamaları, II. Abdülhamid'e zaman zaman sansür memurlarının görevlerini hakkıyla yerine getirmediğini düşündürmüştür. Örneğin, *İk-*

[190] BOA., Y.A.HUS. Nr. 219/13

[191] Tokgöz, *a.g.e.*, s.88- 89.

[192] BOA., Y.MTV. Nr. 223/59 (Belgenin aslı için bkz. s.184-196)

[193] Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, (Haz. Rauf Mutluay), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2002, s. 178.

cizgiliforum.com

dam gazetesinde "İntihar" başlıklı bir yazı çıkmıştır. Yazının içeriğinde, Selanik'ten İstanbul'a hareket eden bir gemide Vamık Bey'in nasıl intihar ettiği, hatta eylemi öncesi vapurun salonuna içki içmek için geldiği ve burada bir topçu mülazimine "senin gibi adamı kaç paraya alırım" benzeri sözler sarf ettiği, Çanakkale yakınlarında intihar eden Vamık Bey'in eşyaları arasında Vamık imzalı "Ey biçarelerin yatağı Marmara" ibaresinin olduğu bir mektup bulunduğu anlatılmaktadır. *İkdam* gazetesinde çıkan böyle bir yazının sansür tarafından atlanması o dönemin koşulları içinde affedilir bir hata değildir. Çünkü gazete, sansürden geçen bu yazıyı yayınladığı için suçlanamamıştır. Bu yazının sansürden nasıl geçtiği konusunda, Dahiliye Nezareti Sadaret'e gönderdiği yazıda, Matbuat İdaresi'nin gazeteleri incelemesi sırasında yeterince dikkatli olmadığını ve bu konuda gerekli uyarıların yapıldığını belirterek kendisini savunmaktadır. Durum *İkdam* gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Bey'e sorulduğunda, kendisi bu yazıyı hiç bir kötü niyet ile yayınlamadıklarını ve bunun sadece havadis türünden bir yazı olduğunu söylemiştir. Hatta gazetenin sansür memuru tarafından incelendiğini belirterek, sorumluluğu sansür memuruna atmıştır. Bunun üzerine sansür memuru Hamdi Bey'den konuya açıklık getirmesi istenmiştir. Hamdi Bey, yazıyı muavinlerinden Abdülvahab Bey'in okuduğunu ve uygunsuz ifadelerin gözden kaçmış olabileceğini, kendisinin çizgi içerisine alınan "Ey biçarelerin yatağı Marmara" ibaresini "Ey bu biçarenin yatağı" şeklinde değiştirerek matbaaya gönderdiğini fakat matbaada düzeltilmiş gazete provasının saklanarak önceki ifadenin yayınlandığını açıklamıştır. Sonuçta Dahiliye Nezareti sansür memurlarının çalışmalarında daha dikkatli olmaları yolunda uyarılar yapmakla yetinmiştir.[194]

Sansür memurlarına yönelik bir başka uyarı da, İstanbul'da yayınlanan Ermenice *Avetaber* gazetesinin 19 Mayıs 1894 tarihli nüshasında çıkan "Yol Üzerindeki Dikenler" başlıklı makale üzerine yapılmıştır. Gazetede bu makalenin yayınlanması üzerine Bitlis Vilayeti'nden gelen yazıda, bu tür

[194] BOA., Y.MTV. Nr. 181/38

cizgiliforum.com

makalelerin "Ermeniler tarafından telkinât-ı muzırra suretinde telâkki edildiği" belirtilmektedir. Bunun üzerine, gazetenin bu nüshaları hemen toplattırılmış ve sansür memurlarına Ermenice gazeteleri incelerken daha dikkatli olmaları, yanlış anlaşılabilecek makale ve yazıların yayınlanmasına meydan vermemeleri yolunda uyarılar yapılmıştır. Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü ise bu uyarı karşısında, gazetenin Amerikalı misyonerler tarafından haftada bir yayınlandığını ve söz konusu olan makalenin "dînin dünyevî müzâhim ve müşkilâtını temsîl tarîkiyle hikâyeden ibâret olduğu" şeklinde bir açıklama getirmiştir.[195] Hata yapan sansür memurunun cezalandırılmaması, bu tür ihmallerin artmasına yol açacağı muhakkaktır. Belki de böyle bir cezanın caydırıcı olamayacağı bilakis memurların şevkini kıracağı da düşünülmüş olabilir. Fakat yukarıdaki örneklere bakarak hata yapan tüm sansür memurlarının cezalandırılmadığını söylemek mümkün değildir. Tabii ki ufak tefek hataların bağışlanması mümkündür ama telafisi zor olabilecek bir yazının sansür memurunun gözünden kaçması affedilir bir hata değildir. Örneğin İstanbul'da yayınlanan *Hizmet* gazetesinin* 1 Aralık 1886 tarihli nüshasında ünlü Fransız edebiyatçısı Blaise Pascal'ın Kraliçe Christian'a yazdığı Cumhuriyet fikrini içeren bir mektubu yayınlaması üzerine, gazete zararlı fikirler yaydığı gerekçesi ile kapatılmıştır.[196] Bununla da yetinilmeyerek gazetenin mevcut nüshaları toplattırılmış ve gazeteyi incelemekle görevli Süreyya Bey bu yazıyı sansür etmemesi nedeniyle görevden alınmıştır.[197]

Gazetelerin sansür memurlarının çıkardıkları veya kendilerine göre düzelttikleri yazıları da eski haliyle yayınlandıkları dikkati çekmektedir. *Malûmat* gazetesinin 22, 23 ve 24 Mayıs 1898 tarihli nüshalarında savcıların ve zabıta-ı adliyenin çalışmalarını eleştiren haberler çıkmıştır. Sansür memurları gazete yayınlanmadan önce inceleyip bu haberleri çıkardıkları

[195] BOA., Y.MTV. Nr. 97/59 (Belgenin aslı için bkz. s.186)

* aynı tarihlerde İzmir'de de *Hizmet* gazetesi yayınlanmaktadır. Bkz. Zeki Arıkan, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.I s.105.

[196] BOA.,İrade Dahiliye Nr. 80018

[197] BOA., Y.A.HUS. Nr. 197/94

cizgiliforum.com

halde, gazete bunları aynen yayınlamıştır. Bu tür durumlarda gazeteye kapatma cezası verilirken, bu durum sadece Padişah'a bildirilmekle yetiniimiş ve karar Padişah'a bırakılmıştır. Böyle bir uygulama, ancak gazetenin Padişah'a yakınlığı ile açıklanabilir. *Malûmat* gazetesinin sansüre uğramış nüshalarını incelediğimizde, bu haberlerin birçok yerinin üzeri çizildiğinden net olarak okunamamaktadır. *Malûmat* gazetesinde sansürün çıkardığı, fakat gazetenin buna uymayarak yayınladığı haberlerin içerikleri özet olarak şöyledir;[198] 22 Mayıs 1898 tarihli *Malûmat* gazetesinde "Müstantik ve Müdde-i umûmiler" başlıklı haberde, "...yaşanan bir olay üzerine aradan beş gün geçtiği halde, ne bir müdde-i umumi (savcı) ne de bir müstantik (sorgu hakimi) gelmiştir. Polis durumu müdde-i umumiye veya müstantike bildirmemiştir. Beyoğlu'nda bir müdde-i umumi ile üç müdde-i umumi muavini ve altı müstantik görev yapmaktadır. Bu görevliler gündüzleri memuriyetlerinde hazır bulundukları gibi, geceleri de görev yerlerinde nöbet tutmaktadırlar. Dolayısıyla her hangi bir olay meydana geldiğinde, olay yerine gitmeleri gerekirdi. Zira Usûl-ı Muhakemât-ı Cezaiye Kanunu'nun 29. maddesi gereğince müdde-i umuminin derhal olay yerine gitmesi, olayı araştırması ve zabıt tutması gerekmektedir. Beyoğlu polisi ise adı geçen bu olayda, müdde-i umumiyi ve müstantiki gece olduğu için çağırmayarak görevini yapmamıştır..."

23 Mayıs 1898 tarihli *Malûmat* gazetesinde yayınlanan "Osman Bey Gazinosu" başlıklı haber de sansür tarafından çıkarılmıştır. "Bir kaç gün önce Şişli'de bulunan Osman Bey gazinosunda bir kaç arkadaş oturmakta iken, ortaya çıkan bir kişi silahını göstererek, bunlara kahve içmeleri yolunda tehdit savurmuştur. Bunun üzerine bu kişiler bir tatsızlık çıkmasın diye isteğe uymuşlardır. Bu olayın arkasından bu meçhul şahıs oradan ayrılıp başka bir yerde oturan Mehmet Bey adındaki bir kişiye omuz atmıştır. Mehmet Bey de tatsızlık çıkmasın diye ilk önce sesini çıkarmamış ama muhatabı hareketini tekrar ederek kamasını çıkaracağı sırada, Mehmet Bey yerinden kalkarak bu şahsın elinden kamasını alarak

[198] BOA., Y.MTV. Nr. 177/80

cizgiliforum.com

kendi silahını çıkarmıştır. Etraftan olayı gören bir kaç kişi Mehmet Bey'in yanına gelerek, bu şahsın yapmış olduğu terbiyesizliği af etmesini ve bu kişinin polis hafiyesi olduğunu, eğer kendisini şikâyet edecek olur ise ekmeğinden olacağını söylemişlerdir. Mehmet Bey de bu kişiyi bırakmıştır." Haberin sonuna "abes" kelimesi eklenmiştir.

24 Mayıs 1898 tarihli *Malûmat* gazetesinde "Beyoğlu Caddesi'nde" başlıklı çıkan haberde ise; "Bir kaç gün önce Beyoğlu'nda Büyük Cadde'de, bir kişi tütüncü ve sarraf dükkânı önündeki para camekânını kırarak paraları almak istemiştir. Ama camın altında bulunan sivri demir çubuklar paraları almasını engellediği için, kaçmak zorunda kalmıştır. Bir müddet sonra olay yerine Beyoğlu polis memurlarından birkaç kişi gelmiştir. Dükkân sahibi, memurlardan hırsızın yakalanmasını rica etmiştir. Polis memurları ise "Adam sen de, başına daha büyük bir kaza gelecekmiş bununla geçiştirdin" diyerek yollarına devam etmiştir." Bu haberin sonuna "hayret!" kelimesi eklenmiştir. Yine aynı sayıda, "Beyoğlu İstintak Dairesi'nde memur bulunan polislerin, daima görev yerlerinde bulunmaları gerekirken, bir müddetten beri görev yerlerinde bulunmadıklarından ortaya çıkacak olaylardan kendileri sorumlu olacaktır." Şeklindeki yazının devamında polis memurlarının görev yerlerinde bulunmaları, Beyoğlu İstintak Dairesi tarafından Beyoğlu Mutasarrıflığı'na bildirildiği de belirtilmektedir. [199]

Malûmat gazetesinde çıkan bu haberlerden sonra, gazeteye herhangi bir ceza verilip verilmediği bilinmemektedir. Hatta *Malûmat* gazetesinin sahibi Tahir Bey bu yayınlar sonrasında matbaasını düzenlemek için para talebinde bulunduğunda kendisine 10 Haziran 1898 tarihinde 200 lira verilmiştir.[200] Yine aynı ay içerisinde gazeteye 50 lira aylık yardım tahsis edilmiştir.[201] Fakat 7 Şubat 1899 tarihinde ise Tahir Bey tarafından Türkçe ve Arapça olarak yayınlanan *Malûmat* ile Fransızca ve Türkçe yayınlanan *Servet* gazetelerinin tamamen kapatılması ve matbaalarına el konulması için Padi-

[199] BOA., Y.MTV. Nr. 177/80 Günümüz diline uyarlanmıştır.
[200] BOA., İrade Hususi 21. M .1316 Nr. 67
[201] BOA., İrade Hususi 8 .S. 1316 Nr. 22

cizgiliforum.com

şah'ın iradesi çıkmıştır.[202] Bu kapatmanın yukarıdaki yazılarla ilgili olmadığı, aradan geçen zamanın uzunluğuyla anlaşılabilir. Tahir Bey'in gazeteleri kapatıldıktan sonra, Padişah'a yalvarmaları etkili olmuş ve kapatma cezası sansür usulüne uymaları şartıyla, 9 Şubat 1899 tarihinde kaldırılmıştır.[203]

Bütün bu çabalara rağmen gazetelerde, yönetim tarafından istenmeyen yazıların çıkması engellenememiştir. Hatta gazetelere, sansür memuru görmeden bir kelime dahi ilave edilmemesi, aksi takdirde gazetelerinin kapanacağı uyarıları yapılmasına rağmen, sansür memurlarının çıkardığı yazıların ertesi gün aynen yayınlandığı görülmektedir.[204] Bu durumun devam etmesi üzerine II. Abdülhamid 24 Haziran 1898 tarihli iradesinde, gazeteler dağıtılmaya başlamadan önce, sansür memurunun gazetenin bir iki nüshasını, müsveddesiyle karşılaştırmasını ve uygun görülmesi sonrasında gazetelerin dağıtılmasını emretmiştir.[205] Padişah'ın bu iradesinden kısa bir süre sonra, Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü sansür memurunun çıkardığı kısımları yayınlayan gazetecilere cezai yaptırımların getirilmesini istemiştir. Matbuat Müdürlüğü 11 Ağustos 1898 tarihli yazısında, Matbuat Nizamnamesi'nde sansür usulüne muhalefet eden gazeteciler hakkında herhangi bir ceza bulunmadığından, sansür memurları tarafından çıkarılan kısımların aynen yayınlanarak sansür usulüne muhalefet edildiği belirtilmektedir. Bu durum karşısında gazeteler uyarılmakta veya kapatılmaktadır. Fakat bu yapılanlar bir nizama bağlı olmadığı için bu alanda yasal bir düzenleme gereklidir. Matbuat Nizamnamesi'ne bu konuda ilave edilmesi istenen madde ise şöyledir; "Sansür memurları tarafından çıkarılan kısımlara muhalefet eden gazeteler ihtar, tevbih, tatil veya ilga ile cezalandırılır." Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü tarafından hazırlanan bu nizamname maddesi taslağı görüşülmek üzere Şûra-yı Devlet'e havale edilmiştir.[206] Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü'nün bu girişiminden sonra, 28 Ağustos

[202] BOA., İrade Hususi 25 .N. 1316 Nr. 28
[203] BOA., İrade Hususi 28. N.1316 Nr. 36
[204] BOA., Y.PRK.DH. Nr. 5/8
[205] BOA., İrade Hususi 5.S.1316 Nr.11
[206] BOA., Ş.D. Nr. 2867/9

cizgiliforum.com

1898 tarihli Padişah'ın iradesi ise şöyledir: "İstanbul'da yayın yapan gazetelerin bir süredir şahıslara yönelik veya başka konularda uygunsuz yayınlar yaptıkları görülmektedir. Bu tür yayın yapmamaları için gerekli uyarılar ve tembihler yapılmasına rağmen, gazeteler yine aynı şekilde yayınlarına devam etmektedirler. Bu konuda ileri giden gazeteler olur ise, bir hafta kapatılacak ve bu durumdan gazete sahibi sorumlu olacaktır."[207]

Örneklerden anlaşıldığı gibi kapatılmaktan korkan gazeteler en basit günlük haberleri dahi çekinerek yazmışlardır. Özellikle devleti aciz gösterebilecek haberler konusunda sansüre uğramışlardır. Gazete sahiplerinin birçoğu, tek gelir kaynakları olan gazetelerini kaybettiğinde, çalışanları ile birlikte zor duruma düşmüşler ve gazetelerini açtırmak için girişimlerde bulunmuşlardır.

Sansür Uygulamalarının Etkileri

Gazete Sahiplerinin Yalvarışları

Gazete sahipleri yönetimin isteği dışında yayın yapmayacaklarına dair teminat vermelerine rağmen, bazı gazetelerin buna uymadığı ve kapatıldığı görülmektedir. Gazeteleri herhangi bir sebepten dolayı kapatılan gazete sahipleri, gazetelerini yeniden açtırmak için Saray'a dilekçe üstüne dilekçe vermişlerdir. İşin ilginç yanı, bu dilekçelerin neredeyse yalvarma üslubuyla kaleme alınmış olmalarıdır. Örneğin, *İkdam* gazetesi bir dizgi hatası yüzünden bir hafta süre ile kapatıldığında, gazetenin sahibi Ahmet Cevdet bu karardan dolayı zor duruma düştüğünü belirterek, gazetesinin açılması ricasıyla sunduğu dilekçesinde şunları belirtmektedir:

"Uzun zamandır biriktirdiğim beş on kuruş para ve borç alarak gazetemi çeşitli zorluklar içinde açtım. Gazetemin amacı, devlete hizmet etmek ve Padişahımıza bağlı kalarak bu hizmeti sürdürmektir. Diğer gazeteler gibi başka yerlerden gelirimiz yoktur. Gazetemde çalışan yirmi otuz kişinin

[207] BOA., İrade Hususi 10. R.1316 Nr. 56. Günümüz diline uyarlanmıştır. (Belgenin aslı için bkz. s.200)

cizgiliforum.com

ailesi bu işten geçimini sağlamaktadır. Ben de onlara bakmaya mecburum. Gazeteme uygulanan kapama süresinin uzaması halinde, bu aileler perişan olacaktır. Gazetem tekrar açılmadıkça kapınızdan ayrılmayacağım."[208] *İkdam* gazetesinin başka bir tarihte yine aynı sebepten yani bir dizgi hatası nedeniyle kapatılması üzerine, Ahmet Cevdet sorgusuz sualsiz tutuklanmıştır. Ahmet Cevdet gazetesinin açılması için 3 Eylül 1903 tarihli Dahiliye Nezareti'ne yazdığı dilekçede, Boğaziçi'nde evinde uyumakta olduğu sırada gece yarısı iki mürettip tarafından tertip edilmiş bir yazıda meydana gelen hatadan dolayı sorumlu tutulmaması gerektiğini ve bu hatanın sabahleyin fark edilerek düzeltildiğini ancak dört beş yüz nüshanın yanlış olarak çıktığını kabul ederek kendisini savunmaktadır. Ahmet Cevdet, diğer gazeteler tarafından daha ciddi tertip hataları yapılmasına karşın bunlara Matbuat İdaresi tarafından bir şey yapılmadığını eleştirerek, gazete çalışanlarıyla birlikte zor durumda olduklarını ifade ederek af edilmesini dilemektedir. Gazete muharrir ve mürettipleri de gazete sahibinin af edilmesi için verdikleri dilekçede, gazete sahibinin bir hatası olmadığını böyle bir yanlışlığın uykusuzluk nedeniyle yapıldığını ve hatanın fark edilmesi üzerine düzeltildiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca sansür memurunun bu hatalı nüshayı onayladığını, hatta Zabtiye Nezareti'nde bulunan gazetenin provalarının incelendiğinde bu hatanın mevcudiyetinin görülebileceğini ve sansür memurunun gazeteye garazı olduğunu iddia ederek kendilerini savunmuşlardır. Gazete çalışanları verdikleri bu dilekçede, ince bir şekilde uygulanan sansürdeki çifte standardı dile getirerek *Sabah* gazetesinde "Şevketlü" yerine "Şu kötü" kelimesi çıkmış iken gazetenin ve sahibinin bu derece ağır bir cezaya maruz kalmadığı belirtilmektedirler.[209]

İstanbul'da yayınlanan *Manzume-i Efkâr* gazetesi "Dünyanın Sonu" başlıklı bir makale yayınladığı için kapatılmıştır. Gazetenin sahibi Garabet Panosyan kapatma cezasından sonra zor duruma düştüğünü anlatan dilekçesinde, karar

[208] BOA., Y.MTV. Nr. 65/63 Günümüz diline uyarlanmıştır. (Belgenin aslı için bkz. s.216)
[209] BOA., Y.PRK.DH. Nr. 12/54

cizgiliforum.com

sonrasında kendisine sabık hizmetlerinden dolayı verilen maaşın da kesildiğini, mağduriyetinin bu nedenle arttığını dile getirerek gazetesinin tekrar açılmasını istemiştir.[210] *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin geçici bir süre kapatılması üzerine, gazetenin sahibi Ahmet Midhat Efendi, II. Abdülhamid'den af dilemiş ve gazetesinin kapatılmasına sebep olan hatasını kabul ederek, gazetesinin tekrar açılmasını rica etmiştir. Ahmet Midhat'ın bu isteği kabul edilerek, gazetesini tekrar yayınlamasına izin verilmiştir.[211]

Sabah gazetesi sahibi Mihran Efendi, gazetesinin geçici bir süre kapatılmasından sonra gazetesinin tekrar açılması için Sadaret'e verdiği 4 Eylül 1896 tarihli dilekçede mağduriyetini şöyle anlatmaktadır: "Otuz yıldır Osmanlı Devleti'nin yükselmesi, ileri bir seviyeye gelmesi için iyi hizmetlerim olduğu halde, anlayamadığım bir sebepten dolayı gazetem kapatılmıştır. Gazetemde çalışan yaklaşık altmış kişi buradan geçimini sağlamaktadır. Kapatma süresi uzarsa bu insanlar perişan olacaktır. Ben yaptığım hizmetlerden dolayı mükâfatlandırılmayı bekler iken cezalandırıldım. Bu cezanın kaldırılmasını talep ediyorum."[212] Mihran Efendi, bu dilekçeden olumlu bir sonuç alamayınca, 24 Eylül 1896 tarihli yeni bir dilekçe daha yazmıştır. Mihran Efendi'nin bu seferki dilekçesini daha yumuşak ifadelerle yazdığını görüyoruz; "Otuz senedir sizin yolunuzda yaptığım hizmetlerimden ve sadakatimden dolayı daima mükâfatlandırılmıştım. Yaptığım hizmetlerimde hiç bir zaman doğru yoldan ayrılmadım. Namus ve vicdanımı lekelemekten geri durdum. Padişah efendimize hayatımı, kalbimi ve fikrimi vakf ettim. Bazı Ermeniler size karşı bu hareketimi görerek beni öldürmek istediler, tehdit mektupları yazdılar. Bu mektupları korkmadan resmi makamlara ilettim. Şu sıralar gazetemin kapalı olmasından dolayı birçok kimse beni nankör ve hain zannediyor. Böyle bir durum içerisinde olmak bana büyük azap veriyor. Gazetemin kapatılma sebebini bilmediğimden dolayı dost ve düşmana karşı susmak durumun-

[210] BOA., Y.MTV. Nr. 75/55
[211] BOA., Y.MTV. Nr.13/7
[212] BOA., Y.A.HUS. Nr. 358/65 Günümüz diline uyarlanmıştır. (Belgenin aslı için bkz. s.210)

cizgiliforum.com

da kalıyorum. Benim en ufak bir kabahatim var ise, en ağır cezaya hazırım. Masumiyetimi ispat için her türlü izaha hazırım. Gazetemin uzun süre kapatılması nedeniyle verilen cezanın yeterli olduğunu düşünerek, gazetemin tekrar açılmasını istirham ediyorum."[213] *Sabah* gazetesi sahibinin bu seferki yalvarışı etkili olmuş ve gazetenin yeniden açılması için 31 Aralık 1896 tarihinde Padişah'ın iradesi çıkmıştır.[214] Burada ilginç olan, Mihran Efendi'nin suçsuzluğu konusunda Padişah'ı ikna etmeye çalışırken, dilekçesinin son kısmında verilen cezanın yeterli olduğunu belirtmesi, bir nevi kendi hakkında verilen cezayı kabullenmesidir. *Mizan* gazetesinin sahibi Murat Bey gazetesinin kapatılmasından sonra gazetesinin açılması için yazdığı dilekçede, devletin menfaatleri için çalıştığı halde iki ay kapatılmasının gazetesinin itibarını düşürdüğünü ve yeniden açılmasını şahsı için değil, devletin yüce menfaatlerinden dolayı talep etmektedir.[215]

Gazete sahipleri bazen hiç ummadıkları bir yazıdan dolayı ceza almışlar, hatta kapatma sebebini kendileri dahi bilememiştir. Fakat o dönemde tek geçim kaynakları olan gazetelerinin uzun süre kapalı kalması, bu kişilerin ekonomik yönden perişan olmalarına sebep olmuş ve ayrıca hain gibi görünmekten de oldukça rahatsızlık duymuşlardır. II. Abdülhamid'in hassasiyetini iyi bilen gazete sahipleri, gazetelerinin tekrar açılması için verdikleri dilekçelerde, vatanın ve milletin menfaatleri doğrultusunda yayın yaptıklarını, ayrıca Padişah'a her zaman sadakatle hizmet ettiklerini belirtmişlerdir. Böyle yüce menfaatler karşısında yönetimin yeniden gazetelerini açacağını düşünmüşlerdir. Bu konuda genellikle başarılı olmuşlar ve belli bir zaman sonra gazetelerine kavuşmuşlardır. Bu kapatma cezalarının bir başka yönü de gazetelerin yönetime iyice bağlanmış olmalarıdır. Bu cezalardan amaç basını yok etmek değildir. Çünkü Padişah'ın da icraatlarını duyurmak için basına ihtiyacı vardır. Buradaki gazete kapatma cezalarından amaç, Padişah'a bağlı bir basın

[213] BOA., Y.A.HUS. Nr. 360/9 Günümüz diline uyarlanmıştır. (Belgenin aslı için bkz. s.190)
[214] BOA., İrade Hususi 26. B. 1314 Nr. 65
[215] BOA., Y.MTV. Nr. 27/68 (Belgenin aslı için bkz. s.208)

cizgiliforum.com

oluşturmak ve aykırı seslerin kısıldığını gören diğer gazete sahiplerinin dikkatli yayın yapmasını sağlamaktır. Gazetesi kapatılan kişiler, başlarına gelebilecekleri tahmin ettiklerinden daha dikkatli hareket etmek durumunda kalmışlardır. Böylece yönetim tarafından, kendisine bağlı ve kontrol altında bir basın meydana getirilmiştir. Dolayısıyla yönetimin istediği basın oluşturulmuştur. Başka bir deyişle, birinci kuvvet dördüncü kuvvet olan basını kontrolü altına almıştır.

Gazetelere Yapılan Yardımlar

Sultan II. Abdülhamid bir yandan gazeteleri kapatırken, diğer taraftan gazetelere maddi yardımda bulunmuştur.[216] Zaten reklam ve ilan gelirleri son derece kısıtlı olan gazeteler, ayakta kalabilmek için Padişah'ın yardımına muhtaç hale gelmişlerdir.[217] Gazetelere Sultan Abdülmecid döneminden beri devlet bütçesinden yardım yapıldığı bilinmektedir. II. Abdülhamid bu uygulamayı yardım miktarını artırarak sürdürmüştür. Ödemeler gazete veya derginin durumuna göre Maarif veya Hariciye Nezareti bütçelerinden yapılmaktadır. Bazen resimli dergilere iyi kağıt kullanmaları ve klişe masrafları için ek yardım yapılması gerektiğinde, bu ödemeyi Padişah şahsi parası ile yapmıştır. II. Abdülhamid'in gazetelere para yardımı, basını elde tutmak veya aleyhte yayınlara son vermek için yaptığı düşünülebilir. Ama her gazete için Padişah'ın buna ihtiyacı olduğunu düşünmek ve her yardımı buna yormak pek de doğru değildir. Nitekim yardım alan gazete ve dergilere tahsisatlarının emirlere uymamaları halinde kesileceği uyarısı yapılmamıştır. Aksine, bazen geçici süreyle kapatılan gazetelere, cezalarının bitiminden sonra da para yardımının devam ettiği görülmektedir.[218] Elbette maddi yönden devlete bağımlı olan bazı gazetelerin aleyhte yayınlar yapması beklenemez. Zaten Padişah'ın sansür mekanizmasıyla kendine bağladığı basına, para yardımı yapmasa da, basının

[216] Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 163.
[217] Koloğlu, "Abdülhamid Basın Rejimi...," s.40.
[218] Ziyad Ebuzziya, "II. Abdülhamid Döneminde Basın ve Basın Hareketlerine Bakış" *II. Abdülhamid Dönemi ve Sempozyum Bildirileri*, İstanbul: Seha Neşriyat, 1992, s.125.

cizgiliforum.com

alenen aleyhte yayın yapması düşünülemez. Burada bir başka düşünce akla gelebilir. Padişah'ın lehte yayın yaptırmak için para yardımı yoluna gittiği iddia edilebilirse de, bu da tam olarak doğru değildir. Çünkü Padişah'ın dilediğinde gazete çıkarttırması mümkündür. Peki, amaç nedir? Amaç pek tabii gazetelerin kapatılması basının ortadan kaldırılması da değildir. Çünkü bu durum kamuoyu oluşturma alanında ciddi bir boşluk yaratacaktır. Gazeteleri bütünüyle etkisiz duruma getirmek de hatadır. Bu defa muhalefet başka bir yöntem arayacaktır. Nitekim yurtdışında bir Jön Türk basını[219] oluşması, bu siyasetin bir sonucudur. Gazetelerin, tiraj artırıcı sansasyonel haber yazamamaları onları zor duruma sokmuştur. Böyle bir durumda gazetelerin ayakta kalması, ancak devletin vereceği para yardımıyla mümkün olabilmiştir. İşte bu yardımlar bunu sağlamak için yapılmıştır. Kısacası Padişah basın hayatına karşı değildir. Üstelik desteklemektedir. Ama hangi basın? Ve nasıl bir basın? Sorularının cevabı bu para yardımlarında gizlidir. Yani her yardım maksatlı değil, ama tüm yardımlar da iyilik için değildir. Özellikle yurtdışında gelişen Jön Türk basını ile mücadele ancak yerli basınla mümkündür. Basını etkisizleştirmek bu kişilerin yurt dışına çıkıp muhalefeti kontrol dışında yapmalarına neden olmak demektir ki, bu da II. Abdülhamid yönetimi için intihardır. Böyle bir uygulama, Padişah'ın en son başvuracağı bir yöntemdir. Bu nedenle bu alanda tam bir denge politikası uygulamıştır. II. Abdülhamid basını iyi tetkik etmiş, zaafiarını iyi çözmüş ve kullanmıştır. Bu dönemde gazetelere verilen paralar hakkında bir kaç örnek vermek yerinde olacaktır.

Tarik gazetesi sahibi Filip Efendi gazetesinin her ay 6.000 kuruş açığı olduğunu ve bundan dolayı gazetesinin kapanma durumuna geldiğini belirterek, diğer gazetelere olduğu gibi kendisine de yardım yapılmasını istemiştir. Padişah'ın cülu-

[219] Yurt dışında Jön Türk gazetesi olarak nitelendirilen yayın organları incelendiğinde bunların önemli farklılıklar gösterdiği gözlenmektedir. İlk ayrım belli bir örgütün yayın organı olarak çıkarılan gazete ve dergiler ile yalnızca bir şahıs tarafından muhalefet amacına yönelik çıkarılan yayınlar olarak yapılabilir. Bkz. M. Şükrü Hanioğlu, "Jön Türk Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* c.III, s. 845.

cizgiliforum.com

sundan beri iyi hizmetleri görülen bu gazetenin, böyle bir sebepten dolayı yayın hayatına son vermesinin uygun olmayacağı ve gazeteye aylık 3.000 kuruş para yardımı yapılmasının uygun olacağı Padişah'a arz edilmiştir.[220] Neticede 6 Ağustos 1894 tarihinde Filip Efendi'nin beklediği irade çıkmış ve gazete ayda 3000 kuruş yardım almaya başlamıştır.[221] *Saadet* gazetesinin tahsisatının artırılması yolundaki isteği uygun görülerek tahsisatı 1 Ekim 1904 tarihinde 5.000 kuruşa çıkarılmasına karşın[222] ödemenin yapılmaması üzerine gazete sahibi başvuruda bulunmuştur.[223] Gazete sahibinin bu talebi üzerine, can sıkıcı bir duruma meydan verilmeden ödemenin hemen yapılması yolunda Padişah'ın 12 Ocak 1905 tarihinde iradesi çıkmıştır.[224] 1907 yılında gazetelere aylık olarak yapılan para yardımları şöyledir: *Servet-i Fünûn*, 2.340 kuruş, *Sabah*, 5.950 kuruş, *İkdam* 4.250 kuruş, *Hanımlara Mahsus Gazete*, 2550 kuruş.[225]

Bu dönemde gazeteleri oldukça zor duruma sokan belki de kontrollü bir basın oluşturmanın en önemli halkası olan başka bir uygulamadan bahsetmek yerinde olacaktır. Sözünü ettiğimiz konu pul vergisidir. Bu vergi hatırı sayılır meblağlara ulaşmaktadır. Çoğu gazete pul masrafını göstererek tahsisatının arttırılmasını istemiştir. Örneğin *Sabah* gazetesi sahibi Mihran Efendi tahsisatının artırılması için yazdığı dilekçesinde, gazetesinin sürüm yapmadığını, pul masrafından dolayı zor durumda kaldığını ve devletin menfaatine çalışan gazetesinin almakta olduğu 4.000 kuruşun, diğer gazetelere verilenlerle kıyaslandığında oldukça az olduğunu belirtmektedir. Mihran Efendi, gazetesinin bu zor şartlar altında kapanacak duruma geldiğini ve bu durumun devamı halinde çalışan birçok kişinin sefil ve perişan olacağını ifade ederek, kendisine verilen tahsisatın artırılmasını istemiştir. Dahiliye Nezareti ise, gazetenin iyi hizmetleri görüldüğünden gazeteye kendi

[220] BOA., Y.A.RES. Nr. 68/62
[221] BOA., İrade Hususi 4. S. 1312 Nr. 23
[222] BOA., İrade Hususi 21. B. 1322 Nr. 89
[223] BOA., Y.A.HUS. Nr. 483/27
[224] BOA., İrade Hususi 6. Za. 1322 Nr. 23
[225] BOA., Y.A.HUS. Nr. 509/61

cizgiliforum.com

bütçesinden 2.000 kuruş zam yapılması gerektiğini Sadaret'e iletmiştir. Her konuda olduğu gibi bu karar da Padişah'ın onayına kalmıştır.[226]

Gazete sahiplerinin pul vergisinin* kaldırılması yolundaki isteklerinin artması üzerine, konu Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde görüşülmüştür. Şûra-yı Devlet'in 23 Ekim 1899 tarihli mazbatasından pul vergisinden elde edilen gelirin yıllık tutarının, vilayetlerde çıkan gazetelerden 300.000 kuruş, İstanbul'daki gazetelerden ise 600.000 kuruş olduğunu öğrenmekteyiz.[227] Görüldüğü gibi İstanbul'daki gelir tüm vilayetlerin iki katıdır. Bu rakamlar da, pul vergisinin gazeteler için ne kadar büyük bir külfet olduğunu göstermektedir. Pul vergisinin kaldırılmasına dair Padişah'ın 4 Eylül 1900 tarihli iradesinde, İstanbul'da yayınlanan gazete sahiplerinin isteği üzerine Türkçe gazetelerden pul vergisinin kaldırıldığı ve gazetelerin sansürden geçtiğini anlamak için de gazetelere soğuk damga vurulacağı belirtilmektedir.[228] Pul vergisinin kalkması gazetelere 80 ila 90 lira arasında bir gelir artışı sağlamıştır.[229]

Yukarıda açıkladığımız sebeplerden dolayı gazeteler, ekonomik zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu nedenle yönetime müracaat ederek yardım talep etmişler ve çoğu zaman bu istekleri haklı bulunarak kendilerine para verilmiştir. Örneklerden de anlaşılacağı gibi II. Abdülhamid'in para yardımları konusunda oldukça cömert davrandığını görmekteyiz. Birçok gazete sahibi para yardımları nedeniyle ılımlı politika izleyerek yönetimden istediğini alırken, bazı gazete sahiplerinin de sansüre karşı tepkilerini sesli olarak ifade ettikleri görülmektedir.

Sansüre Tepkiler

Bu dönemde sansür tüm şiddetiyle işlerken, bazı gazetecilerin şikâyetlerini sesli olarak ifade edebildiklerini görmekte-

---

[226] BOA., Y.A.RES. Nr. 104/4

* Gazetelere iki paralık damga pulu yapıştırıldıktan sonra baskıya geçilirdi. Bkz. Tokgöz, a.g.e., s. 73.

[227] BOA., Y.A.RES. Nr.103/94

[228] BOA., İrade Hususi 9. C .1318 Nr. 29

[229] İnuğur, *a.g.e.*, s.303.

cizgiliforum.com

yiz. Sansüründen şikâyet eden gazeteciler sansür hakkındaki yorumlarını ve uygulama nedeniyle uğradıkları zararı çekinmeden Saray'a yazabilmişlerdir. Bu konuyla, ilgili bir kaç örnek vermek yerinde olacaktır. *Times* gazetesinin Türkiye muhabirliğini yapan Edgar Whittaker tarafından, İstanbul'da İngilizce ve Fransızca olarak yayınlanan *Levant Herald* gazetesi de sık sık kapatma cezasına uğramıştır.[230] Sadaret'ten 24 Nisan 1880 tarihli Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazı, bu gazetenin nasıl bir yayın politikası izlediğini göstermektedir. Sadaret'e göre gazete, uzun zamandır Osmanlı Devleti aleyhine zararlı yayınlar yapmaktadır. Zaten bu gazetenin eskiden beri izlediği yayın politikası Osmanlı Devleti'ni itham etmektir. Bu yüzden *Levant Herald* gazetesi, bir kaç defa kapatılmasına rağmen açıldıktan sonra yine zararlı yayınlarına devam etmiştir. Gazete bir süre önce Londra'da yayınlanan ve Ermenilerin devlet kurmaları yolundaki fikirlerini ihtiva eden gayet zararlı bir makaleyi iktibas etmiştir. Bu makalenin yayınlanması üzerine gazete kapatılmıştır. Ancak gazetenin sahibi Whittaker, Matbuat İdaresi'nin gönderdiği uyarıları dikkate almayarak usullere aykırı bir şekilde gazeteyi çıkarmıştır. Ayrıca gazetenin yanında, İstanbul halkına, İngilizce ve Fransızca gazete şeklinde ilanlar dağıtmıştır. Dağıtılan bu ilanlarda, bazı devlet adamlarına yönelik aleyhte yazılar yer almaktadır. *Levant Herald* gazetesinin bu şekilde yayınlarını sürdürmesi üzerine, gazete sahibi Adliye Nezareti'ne sevk edilmiştir. Ayrıca matbaasının etrafına gözcüler konularak, buradan çıkarılacak evraka el konulması için gerekli emirler gönderilmiştir.[231]

Sürekli kapatma cezası alan *Levant Herald* gazetesinin sahibi Whittaker'in 24 Temmuz 1890 tarihinde Hariciye Nezareti'ne yazdığı yazıdan, sansür uygulamasından dolayı düştüğü durumu ve sansür hakkındaki düşüncelerini öğrenmekteyiz: "1877 yılında yani Osmanlı Devleti'ne her taraftan taarruz edildiği bir dönemde Osmanlı Hükümeti lehine çalıştım. Ama bir gün olsun mükâfat görmedim. Aksine hükümetten

[230] İnuğur, *a.g.e.*, s.171.
[231] BOA., Ayniyat Dahiliye Nr. 1268, s. 102

cizgiliforum.com

aldığım tahsisat kesildi, gazetem kapatıldı. Bu süre sekiz sene kadar sürdü ve ben Çanakkale'deki çiftliğimi ve buradaki arsamı satarak durumumu korumaya çalıştım. Gazetemin defalarca kapatılmasından dolayı zararım 22.000 lirayı bulmaktadır. 1886 yılında tahsisatımın yüzde yirmisi kesilerek yeniden verilmeye başlanmışsa da, bu sefer hükümet gazete yayınlanmadan önce, sansür usulünü uygulamaya koymuştur. Hızla gelişen bu usul sansür değil, halkı gelişen olaylardan uzak tutmak için yapılan bir tıkaçtan başka bir şey değildir. Hatta kolera gibi hastalıklardan bahs etmek bile yasaktır. Bu durum, Osmanlı ülkesindeki bir gazetecinin durumunu çok iyi açıklamaktadır. Böylece gazetemin tesiri kalmıyor, müşterim azalarak, gazetemin zarar ve ziyanı artmaktadır." Whittaker yazısının sonunda içinde bulunduğu bu zor durumdan kurtulmak için, para yardımı yapılmasını istemiş, aksi takdirde otuz beş yıldır topladığı bilgileri başka ülkelerde yayınlayarak, bundan istifade edeceğini belirtmiştir.[232] Yazının son bölümüne dikkat edecek olursak, yıllardır Osmanlı Devleti'ne hizmeti bir borç kabul eden ve yılmadan çalıştığını iddia eden bu kişinin, kendisine para verilmemesi durumunda, topladığı bilgileri başka ülkelerde yayınlayacağını belirtmesi, kendi sözleriyle çelişmektedir. Ayrıca bu son ifade biraz da tehdit içermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

Sansüre karşı bir başka tepki de, *Mürüvvet* gazetesinin kapatılması üzerine Ahmet Midhat Efendi'den gelmiştir. Gazetenin kapatılma olayı şöyle gelişmiştir. *Mürüvvet* gazetesi yayınlanmadan önce sansüre gittiğinde iki buçuk sütunu çıkarılmıştır. Gazete ertesi gün çıkarılan bu kısımları boş olarak yayınladığı için, ortalıkta dolaşan gazete nüshaları, hemen zabıta tarafından toplatılmıştır. Gazete bu sütunları boş olarak yayınlamasından dolayı geçici olarak kapatılmıştır. Gazeteden sansür memurunun çıkarmış olduğu sütunlara baktığımızda, aslında pek önemli şeyler olmadığını görmekteyiz.[233] Sansürün çıkardığı kısımların içeriği şöyledir: O günlerde Jules Verne'nin *Kaptan Grant'ın Çocukları* adlı romanı-

[232] BOA., Y.A.HUS. Nr. 241/73 Günümüz diline uyarlanmıştır.
[233] BOA., Y.A.HUS. Nr. 234/27

cizgiliforum.com

nın tercümesi *Sabah* gazetesinde Ahmet İhsan Bey tarafından yayınlanmakta, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde ise aynı romanın tercümesini Mazhar Bey yapmaktadır. Tabii ki böyle bir durum, iki gazete arasında ciddi bir rekabet yaratmıştır. Roman tercümesinden dolayı ortaya çıkan tartışma sonucu *Mürüvvet* gazetesi, okuyucusundan gelen bir mektubu yayınlamıştır. Okuyucu, mektupta Ahmet İhsan Bey'i savunmakta ve Mazhar Bey'in tercüme işinde pek kabiliyetli olmadığını yazmaktadır. *Mürüvvet* gazetesi bu mektubu yayınladıktan sonra, kendi görüşlerini de şöyle dile getirmiştir; "Bir taraftan İhsan Bey diğer taraftan Mazhar Bey tarafından tercüme edilmekte olan roman hakkında okuyucudan gelen mektubu yayınlamış bulunuyoruz. Ahmet İhsan Bey'in iktidar-ı ilmisi ve kuvve-i kalemiyesi, Mazhar Bey'in malûmât ve dirayeti de inkâr edilemez."[234] Sansür memuru hem okuyucudan gelen mektubu, hem de gazetenin konu hakkında yaptığı yorumu, çizerek çıkarmıştır. Sansür memuru bu kısımların çıkarılmasına gerekçe olarak, sansüre gelen gazetenin yanına şöyle bir yazı yazmıştır. "Mazhar Bey bize iyilik etti, roman verdi. Onun aleyhinde söz söylemek ahlâkımıza mugayîrdir. Onun için varakada Mazhar Bey'in aleyhine olan fıkraları çıkarmak lazımdır."[235]

Mürüvvet gazetesinin bu şekilde sansüre maruz kalması üzerine, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi sahibi Ahmet Midhat Efendi, sansür hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: "Gazeteden çıkarılan bu yazının aynen yayınlanması uygun değil ise de, gazetenin iki sütunun beyaz çıkması da o kadar uygun değildir. Bunun yanında polislerin gazete nüshalarını toplamaları da uygunsuzluğun derecesini arttırmaktadır. Bu üzücü durumların gerçek sebebi ise sansür memurlarının kabiliyetsizliğidir. Bu durum bizim başımıza da geliyor. Gazeteler hiç bir zaman gündüzleri teftiş olunmuyor. Gece yarısı teftişte çıkarılan bir sütunun yeri doldurulamadığından, çıkarılan sütun aynen yayınlansa sansürün emrine muhalif edilmiş olunuyor. Sütunlar boş olarak yayınlansa, uygunsuzlu-

[234] Banoğlu, *a.g.e.*, s. 20.
[235] BOA., Y.A.HUS. Nr. 234/27

cizgiliforum.com

ğun derecesi iyice artmış oluyor. Sansürün şimdiki durumu, devlete fayda yerine çeşitli zararlar vermektedir. Bu uygulamanın düzeltilmesini bilhassa kendi selametim için istirham ediyorum."[236] ***Vakit*** gazetesinin yirmi gün kapatılması üzerine gazetenin açılması için sahibi verdiği dilekçede böyle bir muameleyi hiçbir vakit kabul etmeyeceğini, eğer bir hata olduysa en azından uyarılması gerektiğini dile getirmektedir.[237] Sansüre karşı tepkilerini dile getiren bu kişiler hakkında bir tahkikat yapılıp yapılmadığı tarafımızdan tespit edilememekle birlikte, verilen cezalar hafiflememiş ve sansür aynı şiddetiyle devam etmiştir.

[236] BOA., Y.A.HUS. Nr. 234/27 Günümüz diline uyarlanmıştır.
[237] BOA., Y.PRK.DH. Nr. 1/29 (Belgenin aslı için bkz. s.212)

cizgiliforum.com

Kitaplara Uygulanan Sansür

Sansür Heyetleri

Encümen-i Teftiş ve Muayene

Kitap sansürü tıpkı gazete sansürü gibi II. Abdülhamid'den önce var olan bir uygulamadır. Kitapların sansür edilmesi ile ilgili ilk hukuki düzenleme 1857 tarihli Matbaa Nizamnamesi ile yapılmıştır. Nizamnamede kitap basımının denetlenmesinin Meclis-i Maarif tarafından yapılacağı belirtilmiştir. Bu denetim sonrasında kitapların basımında ve yayınında bir sakınca görülmezse gerekli ruhsatname verilmektedir.[238] II. Abdülhamid döneminde ise, 1857 tarihli Matbaa Nizamnamesi yürürlükten kaldırılarak 22 Ocak 1888 tarihli Matbaalar Nizamnamesi uygulamaya konulmuştur.[239] Yaklaşık yedi yıl sonra bu nizamname de kaldırılmış ve 19 Aralık 1894 tarihli Matbaalar ve Kitapçılar Hakkında Nizamname 1909 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.[240] Bu nizamnamede kitap ve risalelerin basımında dikkat edilecek hususlar şöyle belirtilmiştir: Maarif Nezareti'nin resmi ruhsatı olmadan matbaa sahipleri hiçbir kitabı basamayacaklar, Maarif Nezareti basılması istenen kitaba üç ay içerisinde ya resmi ruhsat verecek ya da reddedecektir. Kitabın kaç nüsha basıldığına dair bir beyanname ile beraber, kitap yayınlanmadan önce kitabın beş nüshası* İstanbul'da Maarif Nezareti'ne taşrada ise Maarif Müdürleri'ne verilecektir. Basılan nüshaların aslına

[238] Fatmagül Demirel, "Osmanlı Devleti'nde Kitap Basımının Denetimi" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi,* 5(2004), s. 95.

[239] BOA., Nizamat Defteri Nr. III, s. 46-51. *Düstur,* I. Tertip c.V, Ankara 1937, s. 992-1000. Ayrıca bkz. Arisdakis Kasbaryan, *Mecmua-yı Lahikayı Kavanin*, İstanbul 1311, s. 546-559.

[240] BOA., Nizamat Defteri Nr. VII, s.34-45. BOA., MF.TTD. Nr. 31/75. Ayrıca bkz. Arisdakis Kasbaryan, *Mâ-bâd-ı Lahikayı Kavânin*, İstanbul 1312, s. 329.

* 1888 tarihli Matbaalar Nizamnamesi'nde kitapların yayımlanmadan önce iki nüshasının İstanbul'da Maarif Nezareti'ne, taşrada ise mahalli hükümete verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bkz. Matbaalar Nizamnamesi, madde 19, *Düstur*, I. Tertip c.V, s. 995-996.

cizgiliforum.com

uygun olup olmadığı incelendikten sonra, bunlardan birine aslına uygundur ibaresi ve yayın izni verildiği yazılıp, mühürlendikten sonra sahibine teslim edilecektir. Maarif Nezareti kitabın basılmasına izin vermediği takdirde kitabın sahibinin eser incelemesi için Şûra-yı Devlet'e müracaat etme hakkı bulunacaktır. Bastığı kitabın tasdikli nüshasını elinde bulundurmayan matbaa sahiplerinden yedi Osmanlı altınından on beş Osmanlı altınına kadar nakit para cezası alınacaktır.[241]

II. Abdülhamid döneminde kitap sansürü ile ilgili kurulan heyetler, kitapların basım öncesi denetlemesini yerine getirmiştir. 1879 yılında Maarif Nezareti'nde Telif ve Tercüme Dairesi kurulmuştur.[242] Bu tarihten sonra kitapların sansürünü Meclis-i Maarif yerine Telif ve Tercüme Dairesi yapmaya başlamıştır.[243] 30 Aralık 1881 tarihinde ise Telif ve Tercüme Dairesi ile Matbaalar İdaresi birleşerek Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurumu oluşturulmuştur.[244] Encümen-i Teftiş'in görev alanı sadece kitap ve risalelerin basım öncesi denetimi değil, gümrüklerde veya postahanelerde bulunan kitap muayene memurlarının içeriğini tespit edemediği kitapları da kapsamaktadır. Bu kurumun ayrıca kütüphaneleri de teftiş etme yetkisi bulunmaktadır.[245] Encümen-i Teftiş'in iş yükünün artması üzerine 24 Şubat 1895 tarihinde ise dışarıdan gelen kitap ve risalelerin incelenmesi için Maarif Nezareti bünyesinde ayrı bir heyet kurulmuştur. [246]

Bu dönemde kitap, risale, notalı ve notasız şarkı ve müzik eserlerinin basımı ancak Maarif Nezareti'nden verilen ruhsatname ile yapılmaktadır. Basılması istenen bir kitabın ruhsatnamesi için dilekçe ile Maarif Nezareti'ne müracaat edilmekte, Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin, kitabı incelemesinden sonra verdiği geçici ruhsatname ile kitap basılmaktadır. Daha

---

[241] Matbaa ve Kitapçılar Hakkında Nizamname, madde 20-23, BOA.,. Nizamat Defteri Nr. VII s.37-38.

[242] Taceddin Kayaoğlu, *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, İstanbul: Kitabevi, 1998, s. 150-151.

[243] Demirel,*a.g.m.*, s. 95.

[244] BOA., İrade Dahiliye Nr. 67818 ayrıca bkz. Kayaoğlu, *a.g.e.*, s. 154-155.

[245] İskit, *Türkiye'de Matbuat idareleri...*, s.117.

[246] BOA., İrade Hususi 29.Ş. 1312 Nr 122

cizgiliforum.com

sonra, kitabın dağıtımı için ayrı bir ruhsatname verilmektedir. Bunun yanı sıra her çeşit resim, tasvir, madalya, arma benzeri sanat eserlerinin basımında Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin görüşü alındıktan sonra ruhsatname verilmektedir.[247] Dinî kitapların basımı için ruhsatname talep edildiğinde görüş alınmak üzere Şeyhülislamlık makamına gönderilmektedir.[248] Yine askeri konulardaki telif veya tercüme kitaplara Seraskerlik makamının görüşü alındıktan sonra ruhsatname verilmektedir.[249] Basılan kitapların iç kapağına ruhsatname numarası ve Maarif Nezareti'nden alınan ruhsatname ile basıldığına dair bir ibare yazılmaktadır.[250] Maarif Nezareti'nden alınan ruhsatname aslında kitabın sansürden geçtiğinin bir ifadesidir. Kitaplara ruhsatname verme işlemi yazardan izinsiz kitap basımını da önlemektedir. Yani bu dönemde uygulanan sansür telif haklarını koruyucu bir yapıyı da beraberinde getirmiştir. Çünkü kitap basmak isteyen matbaacı ruhsatname alabilmek için Maarif Nezareti'ne yaptığı başvuruda, kitabın yazarı ile yaptığı sözleşmeyi de ilave etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde kitap basım isteği geri çevrilmektedir. Bunun yanı sıra uygulanan sansür intihali de önlemektedir. Örneğin *Telhis-i Medhal-i İlm-i Hukuk* adlı kitap Encümen-i Teftiş ve Muayene tarafından incelenmiş ve Mekteb-i Hukuk'da okutulan *Medhal-i Hukuk* kitabından aynen nakl edildiği tespit edilerek kitabın basılmasına izin verilmemiştir.[251]

Encümen-i Teftiş ve Muayene'ye incelenmek üzere günde ortalama beş ile on kitap gelmektedir. Türkçe, Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice gibi çeşitli dillerde gelen kitap veya risaleler, encümendeki üyeler tarafından incelenmektedir.

---

[247] İbrahim Hakkı, *Hukuk-ı İdare*, c.I, Dersaadet 1312, s. 326.

[248] BOA., MF.TTD. Nr. 38/114 Hatip Cemaleddin, "Hikmet dü Cihanın Saadeti" adlı risalenin basımı için ruhsat talep ettiğinde, Encümen-i Teftiş görüş almak üzere risaleyi Şeyhülislamlık makamına göndermiştir. Bkz. BOA., MF.TTD. Nr. 38/124.

[249] BOA., MF.TTD. Nr. 31/86.

[250] Arisdakis Kasbaryan, *Hukuk Müşaviri*, İstanbul 1314 Kitabın iç kapağında " Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesinin 293 numero ve 1 Ağustos sene 1313 tarihli ruhsatnamesine istinaden tab ve neşr olunmuştur." İbaresi bulunmaktadır.

[251] Fatmagül Demirel, "Osmanlı Devleti'nde Telif Hakları Sorunu", *Bilgi ve Bellek*, 5(2007) s. 98-99.

cizgiliforum.com

Encümen üyeleri, incelemeleri sonucunda ya kitabın basılmasında mahzur olmadığına karar vermekte ya da izin vermeyerek eseri iade etmektedirler. Bunun yanı sıra tashih için iade edilenler de olmaktadır.[252] Encümen-i Teftiş'in karar defterine kitabın incelemesini yapan üyenin ismi de yazılmaktadır.[253] Kısaca basılacak bir kitabın kaderi teftiş memurunun iki dudağı arasındadır. Ancak onun vereceği olumlu karardan sonra kitabın okuyucuya ulaşması mümkün olabilmektedir.[254] Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin karar defterleri incelendiğinde kitaplara hangi nedenlerle basılmasına izin verilmediği de ortaya çıkmaktadır. Fakat kullanılan ortak dil hep aynı olmuştur. Dinen, ahlâken, siyaseten aykırı gibi nedenler sıralanırken bazen de hiçbir açıklama yapılmadan muzır veya basılması uygun değildir ifadesi kullanılmıştır.[255] Bunun yanı sıra kitaptaki bazı ifadelerin çıkarılması veya kitabın isminin değiştirilmesi şartıyla izin verilenler de bulunmaktadır. Örneğin Encümen-i Teftiş ve Muayene basılması için izin istenen "Bir Karıya İki Koca" adlı romanı inceledikten sonra, ismi "Karı Koca" olarak değiştirilirse basılabileceği yönünde karar vermiştir.[256] Basılmasına izin verilen veya verilmeyen kitapların birer listesi de Saray'a sunulmaktadır. Listelerde kitabın ismi, dili ve türü belirtilmektedir.[257]

Encümen-i Teftiş'in kitaplar üzerindeki incelemesinin boyutları, bazen editörlük yapacak kadar ileri gitmiştir. Örneğin "Hediye" adlı risalenin basımı ve dağıtımı için ruhsat talebi, yapılan inceleme sonunda risalenin konusunun belirsiz, imla-

[252] BOA., Y.PRK.MF. Nr. 1/27.

[253] BOA., MF.TTD. Nr. 38/81.

[254] Fatmagül Demirel- Raşit Çavaş, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Gümrüklerde El Konulan (ve Elbette Yakılan) Kitaplar, *Müteferrika*, 26(2004) s.151.

[255] Encümen-i Teftiş tarafından basılmasına izin verilmeyen bazı kitaplara örnek vermek gerekirse : "Mümkünsüz Aşk veyahut Dehşetli Sevda nam-ı Türkçe romanın münderecatı hezeyan-ı amiz olub adab ve ahlâk-ı islamiyeye muhalif bulunduğundan tab'ı caiz olmadığından reddine" Bkz. BOA., MF.TTD Nr. 21/118 "Paris Faciaları nam-ı Ermenice romanın tab'ı caiz olmadığından reddine." Bkz. BOA., MF.TTD Nr. 20/158 "Milyoner Olacağım nam-ı Türkçe romanın siyaseten tab'ı caiz olmadığı anlaşıldığından reddine".Bkz. BOA., MF.TTD Nr. 21/132

[256] BOA., MF.TTD Nr. 23/103

[257] BOA., Y.PRK.MF. Nr. 3/5

cizgiliforum.com

sının ise bozuk olduğu gerekçesi ile reddedilmiştir.[258] Londra Büyük Elçisi Musurus Paşa tarafından tercüme edilen, Dante'nin *İlahi Komedya*'sının basılması için ruhsat talebi, zararlı ifadeler bulunduğundan kabul edilmemiştir.[259] Gazetelerde tefrika edilmiş yazıların daha sonra kitap şeklinde basılması istendiğinde, Encümen-i Teftiş'den ruhsat alınması gerekmektedir.[260] Gazetede tefrika edilmiş bir romanın basılması için Encümen-i Teftiş'ten ruhsat istendiğinde, bu talebin reddedildiği de olmuştur. Halit Ziya Uşaklıgil'in gazetede tefrika olarak yayınlanan "Sefile" adlı romanını bastırmak için Encümen'e yaptığı başvurusu, eserin İslam gelenek ve göreneklerine aykırı bulunduğu gerekçesi ile kabul edilmemiştir.[261] Yani gazetede basıldığında sakıncalı görülmeyen bir tefrika daha sonra herhangi bir değişiklik yapılmaksızın kitap haline getirildiğinde sakıncalı olabilmektedir. Tercüme edilecek olan kitaplarda da devlet, saltanat ve hilafet makamlarının hassasiyetleri dikkate alınmaktadır.[262]

Tedkik-i Müellefat Komisyonu

Kitapların sansürü Encümen-i Teftiş ve Muayene tarafından yürütülürken 9 Şubat 1892 yılında Maarif Nezareti bünyesinde Tedkik-i Müellefat Komisyonu kurulmuştur.[263] Maarif Nazırı'nın başkanlığında ve beş üyeden oluşan Tedkik-i Müellefat Komisyonu'nun görevi, Encümen-i Teftiş ve Muayene tarafından incelenen Türkçe, Arapça ve Farsça kitaplar ile Türkçe piyesleri tekrar incelemektir. Maarif Nazırı'nın komis-

[258] Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990, s. 65.

[259] Banoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

[260] Mahmud Cevad, *Maarif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul 1338, s. 245.

[261] Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 1987, s. 225-226.

[262] Ali Akyıldız, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbıâlî(Hükümet) İlişkileri" *Osmanlı*, c.II, Ankara 1999, s. 290.

[263] *Maarif Salnamesi*, sene 1317, s.32. Tedkik-i Müellefat Komisyonu'nun kuruluş tarihi birçok kitapta 1897 olarak gösterilmektedir. Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri...*, s.116, Kudret, *a.g.e.*, s. 20. Oysa 1317 tarihli Maarif Salnamesi'nde ise komisyonun kuruluşu 9 Şubat 1892 olarak gösterilmektedir.

cizgiliforum.com

yonun kuruluşu sırasında Sadaret'e sunduğu yazısında, Encümen-i Teftiş'in bir sene içerisinde basılmasına, yayınlanmasına ruhsat verdiği Arapça, Farsça ve Türkçe kitaplar ile Türkçe piyeslerin sayısının altı yüz olduğu ve bir yıl içerisinde ruhsat verilen kitapların üçte birini oluşturduğu ifade edilmektedir. Yani basılması istenen kitapların çoğunluğunun Türkçe, Arapça ve Farsça olduğu anlaşılmaktadır. Ermenice, Bulgarca, İbranice kitap ve risalelerin az olması nedeniyle, Encümen-i Teftiş'in bu tür kitaplar üzerindeki incelemesi yeterli görülerek, bunların tekrar incelenmek üzere komisyona gönderilmesine gerek duyulmamıştır. Tedkik-i Müellefat Komisyonu üyelerinin incelemelerini yaparken, Encümen-i Teftiş üyeleri ve kitabın sahibi* ile görüşmeleri yasaklanmıştır. Komisyonun çalışmaları için tutulan zabıt defterine, ikinci incelemeden geçen kitap ve piyeslerin isimleri, özet olarak içeriği, sahibinin ismi, kaçıncı defa basılması için ruhsat istendiği, yapılan inceleme sonucunda verilen karar yazılmaktadır. Komisyonun incelemesinden geçen kitaplar ile ilgili verilen kararların uygulaması ise, Encümen-i Teftiş tarafından yerine getirilmektedir.[264]

Kitap basımı gazeteler gibi sıkı bir sansüre tabi iken, yine de kitap sayısında hızlı bir artışın olduğu görülmektedir. Mizancı Murad'ın 1890 yılında hazırladığı bibliyografyada, II. Abdülhamid idaresinin ilk on beş yılında Türkçe dört bin kitabın basıldığı belirtilmektedir. Bu kitaplardan iki yüz kadarı dinî eser olup, beş yüz kadarı gramer, sözlük, bin tanesi bilim, fen, binden fazlası roman, şiir, tiyatro eseri, bin iki yüzden fazlası da çeşitli kanun, tüzük ve yönetmelikleri içermektedir. Basılan kitaplar çoğunlukla edebiyat, bilim ve fen alanlarındadır. Politikadan ve politik düşünceden uzaklaşan Türk aydınları zorunlu olarak edebiyat veya bilime yönelmişlerdir.[265] Zaten II. Abdülhamid'in istediği de toplumsal dengeyi

* Maarif Nezareti'nden ruhsatname almak için kitabın sahibi sıfatıyla yazar veya matbaacı müracaat etmekteydi.

[264] BOA., Y.MTV. Nr. 57/5.

[265] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991, s.186-187. Müteferrika Matbaası'nda 1729 yılında Türkçe kitapların basılmaya başlanmasından, 1928 harf devrimine kadar geçen sürede eski harfli Türkçe basma ki-

cizgiliforum.com

bozabilecek değişik Osmanlı unsurlarını milliyetçiliğe yöneltmeyi amaçlayan eserler yerine, daha çok ilmi ve fenni çalışmaların yayınlanması olmuştur. Sansür ders kitaplarının içeriğini de ciddi biçimde etkilemiştir. Ders kitaplarının çoğunda önemli konulara değinilmemektedir. Örneğin rüştiyeler için hazırlanan Osmanlı Devleti Tarihi sadece salnamelerde yer alan padişahların hayatını tekrar etmektedir.[266] Rusya ile ilgili yayınlarda sadece bu devletin saldırgan dış politikasına vurgu yapılmakta, Fransa'ya ilişkin eserlerde ise daha çok Napoleon'un savaşlarına yer verilmektedir.[267] Uygulanan sıkı sansüre rağmen ilginçtir ki Mizancı Murad'ın, *Tarih-i Umûmi* adlı kitabının 1881 ve 1890 baskılarında Fransız İhtilali'ne, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ne geniş yer verilmiştir.[268] Kitapta sansür memurunun gözüne takılması gereken "herkes istediğini söylemeye yazmaya neşr etmeye me'zûndur fakat kavânin-i umûmiyenin ahkâmını tecavüz ettiği halde mesul tutulabilir" gibi ifadeler olmasına rağmen kitabın basımına izin verilmiştir.[269] Fakat daha sonra ki tarihlerde Mizancı Murad'ın *Tarih-i Umûmi* ve *Muhtasar Tarih-i Umûmi* adlı kitaplarının yasaklanan kitaplar arasına girdiği,[270] gümrüklerde Fransız İhtilali ve sosyalistlikle ilgili kitaplara muzır gerek-

---

tapların tam olarak sayısı bilinmemekle birlikte, 30-40 bin kitabın basılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Bkz. Meral Alpay, *Harf Devriminin Kütüphanelere Yansıması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976, s. 47.

[266] Jeltyakov, a.g.e., s.106.

[267] Jeltyakov, a.g.e., s.108.

[268] François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, (Çev. Ali Berktay), İstanbul: Homer Kitabevi, 2006, s. 188.

[269] Mehmed Murad, *Tarih-i Umûmi*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1306. c.VI, s. 225 kitabın yirmi dokuzuncu faslı İnkılâb-ı Kebir ve Napoleon'a ayrılmıştır. Bkz. Mehmed Murad, *a.g.e.*, s. 172-239.

[270] *Memalik-i Mahrusa-yı Şahaneye Duhul ve İntişarı Memnu Bulunan Kütüb ve Resail-i Muzırranın Esamisini Mübeyyin Cedveldir Catalogue des livres et des brochures dont l'entrée dans l'Empire Ottoman a été interdite*, Matbaa-i Âmire, 1318 [1900]. s.92 Bu kitapçığı kütüphanesinden incelememe izin veren Nuri Akbayar'a teşekkür ederim. Dersaadet Emtia Dahiliye Gümrüğü'nde görevli kitap muayene memurunun, 17 Ocak 1900 tarihli raporunda, muzır ve yasak olduğu gerekçesiyle el koyduğu kitapların listesi bulunmaktadır. Listede Mizancı Murad'ın, Namık Kemal'in, Ziya Paşa'nın, Abdülhak Hamid'in kitapları yer almaktadır. Bkz. BOA., MF.TTD Nr. 50/98

cizgiliforum.com

çesiyle el konulduğu görülmektedir.[271] Maarif Nezareti'nin ruhsatnamesiyle basılan yani sansürden geçen kitaplar bir süre sonra muzır olduğu gerekçesiyle toplatılmakta ve yasak kitaplar listesine alınmaktadır. Kitap sansürü 1892 yılında Tedkik-i Müellefat komisyonunun kurulmasıyla daha da ağırlaşmıştır. Yukarıda açıkladığımız gibi Komisyon, Encümen-i Teftiş'in incelemesinden geçen Türkçe, Arapça ve Farsça kitapları tekrar incelemektedir. Bu iki aşamalı denetime 31 Ağustos 1901 tarihinden itibaren Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü de katılmıştır. Bu tarihten sonra kitaplara, müdürlüğün de incelemesinden geçtikten sonra ruhsatname verilmeye başlanmıştır.[272] Nitekim basılan kitapların iç kapağında Maarif Nezareti'nin ve Matbuat-ı Dahiliye İdaresi'nin ruhsatıyla basılmıştır ibaresi görülmektedir.[273] Bir yıl sonra bu kurumlara ilaveten 11 Aralık 1902 tarihinde Maarif Nezareti bünyesinde dinî kitapları inceleyen, Kütüb-i Diniyye ve Şer'iyye Tedkik Heyeti kurulmuştur.[274]

Bir kıyaslama yapmamız gerekirse, kitap sansürünün süreli yayın sansüründen daha kolay olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü gazete ve dergilerin hem sürekli yayınlanması hem de değişik konulara değinmeleri nedeniyle takibi oldukça zordur. Oysa kitaplar gerek sansür için zamanın genişliği ve gerekse de eserlerin yeniden incelenebilmesi nedeniyle daha kolay denetlenebilmektedir. Ayrıca kitapların zararlı bulunmaması da yayınlanması için yeterli olmamaktadır. Bir eserin yazarı, imlası, başlığının beğenilmemesi, sansür edilmesi için yeterli olabilmektedir.

Yasak Kitaplar

Maarif Nezareti'nin ruhsatnamesi olmadan basılan kitaplar yönetimin izin vermediği kitaplardır. Maarif, Zabtiye ve Dahi-

[271] BOA., Y.PRK.AZN Nr. 135/74

[272] BOA., İrade Hususi 1319.Ca. 16 Nr. 18, Düstur, I. Tertip, c.VII, Ankara 1941, s.712-713.

[273] Memduh, *Tatbikât-ı Cezaiye*, İstanbul 1318. Kitabın iç kapağında "Maarif Nezâret-i Celîlesinin ve Matbûat-ı Dahiliye İdare-i Aliyesinin fi 12 Eylül sene 318 tarihli ruhsatıyla tab' olunmuştur" yazmaktadır.

[274] BOA., İrade Maarif 11. N.1320 Nr. 1

cizgiliforum.com

liye Nezareti'nden görevlendirilen memurlar matbaalarda, kitapçı dükkânlarında, seyyar kitapçılarda, gümrüklerde, postahanelerde yaptıkları aramalarda ruhsatsız, zararlı ve yasak gibi gerekçelerle kitaplara el koymaktadırlar.[275] İlginç olan basılmasına izin verilen birçok kitabın daha sonra yasaklanmasıdır. Örneğin İstanbul'da İranlı kitapçılar elçiliklerine yaptıkları başvuruda ellerinde bulunan ruhsatnameli kitaplara yasak gerekçesiyle el konulduğunu ve bu durumdan doğan zararlarının karşılanmasını ayrıca kendilerine yasak kitaplar listesinin verilmesini istemişlerdir.[276] İran Elçiliği kitapçıların bu isteğini Saray'a ilettiği yazısında, bu tür aramalarda bedelinin verileceği teminatıyla kitapların götürüldüğü ama hiç ödeme yapılmadığını, hatta kitapçıların mesleklerini bırakacak kadar zor durumda olduklarını belirtmektedir.[277] Maarif Nezareti tarafından 1893 yılında basılan ruhsatnameli kitapların listesi, kitapların denetimi sırasında yaşanan bu karışıklığı gidermek ve memurlara kolaylık sağlamak amacıyla hazırlandığı düşünülebilir.[278] Doğal olarak liste dışında kalanlar yasak kitaplar arasına girmektedir. Yabancı elçilikler gümrüklerde yasak gerekçesiyle kitaplara el konulmasından sürekli şikâyetçi olmuşlar ve yasak kitapların önceden bildirilmesini istemişlerdir. 1900 yılında hazırlanan kitapçık ise yurtdışından girişi yasaklanan ve yurtiçinde yayınlanması yasak olan kitapları içermektedir. Dolayısıyla yönetimin bu tür şikâyetleri dikkate aldığını basılan bu kitapçıktan anlamak mümkündür.[279] Kitapçık incelendiğinde pek çok ünlü yazarın yasaklı olduğu görülmektedir. Yabancı yazarlar arasında Victor Hugo, Machiavel, Hammer, Dante, Jules Verne, Jean J. Rousseau,

---

[275] Fatmagül Demirel- Raşit Çavaş, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Gümrüklerde El Konulan (Ve Elbette Yakılan) Kitaplar, *Müteferrika*, 26(2004) s.152.

[276] BOA., Y.PRK.EŞA Nr. 40/87

[277] BOA., Y.PRK. EŞA Nr. 40/87

[278] *Cülûs-ı Meyamin Menus-ı Cenâb-ı Padişahiden Bin Üçyüz Sekiz Senei Maliyesi Şubatı Nihayetine Kadar Encümen-i Teftiş Tarafından Bade'l Muayene Ruhsat Üzere Tab ve Neşr Olunmuş Olan Asâr-ı Mütenevvia'nın ve Müellif ve Mütercimlerinin Esâmisini Mübeyyin Cetvel-i Mahsusdur.* Maarif Nezareti İstanbul 1310.

[279] Orhan Koloğlu, *Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s.141-142.

cizgiliforum.com

Marquis de Sade, Emil Zola, Lamartine, Piere Lotti, Walter Scott, James White, Milton, Myers, Shakespeare, Henry Layard, Lord Byron gibi yazarlar dikkati çekmektedir. Türk yazarlar arasında ise Namık Kemal, Mizancı Murad, Ziya Paşa, Ahmet Midhat Efendi, Selim Sabit Efendi gibi isimler ön plana çıkmaktadır.[280] Uygulanan sıkı denetimlere rağmen yurtdışından girişi yasaklanan kitaplar yabancı kitapçı dükkânlarında rahatlıkla satılmaktadır.[281] Yabancı kitapçıların denetiminde ise kapitülasyonlar nedeniyle ciddi sorunlar yaşanmaktadır.[282] Çünkü maarif veya zabtiye memurları yabancı kitapçıların matbaalarında, dükkânlarında ve kitap depolarında yabancının mensup olduğu konsolosluk memuru olmadan arama yapamamaktadırlar. Ancak konsolosluktan gönderilecek memur üç saat içerisinde gelmez ise arama yapılabilmektedir.[283] Bu süre içerisinde yasak kitaplar rahatlıkla saklanabilmektedir. Yasak kitap aramaları kitapçı dükkânlarının yanı sıra kıraathanelerde de yapılmaktadır.[284] Örneğin Bâbıâlî caddesinde Sabah Matbaası'nın altında bulunan Nusret Ağa'nın kıraathanesinde yapılan aramalarda dönemin yasak kitapları arasında bulunan 52 adet kitaba el konulmuş ve bunlar imha edilmek üzere Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir. El konulan kitaplar arasında: ikişer adet *Evrâk-ı Perişan*, *Vatan Yahud Silistire*, *Akif Bey*, birer adet *Ferdane Hanım*, *Bedayü'l İnşa*, *Sahra*, Kerem ile Aslı Tiyatro Risalesi, Gülnihai, Heft-i Peyker ve 40 adet ruhsatsız şarkı mecmuası bulunmaktadır.[285] Terekelerden çıkan ve müzayede yoluyla

[280] *Memalik-i Mahrusa-yı Şahaneye Duhul ve İntişarı Memnu Bulunan Kütüb ve Resail-i Muzırranın Esamisini Mübeyyin Cedveldir Catalogue des livres et des brochures dont l'entrée dans l'Empire Ottoman a été interdite*, Matbaa-i Âmire, 1318 [1900]. Ayrıca bkz. Koloğlu, *Avrupa'nın Kıskacında...*, s.142.

[281] BOA., Y.PRK .ZB. Nr. 32/58

[282] Koloğlu, *Avrupa'nın Kıskacında...*, s.140.

[283] BOA., MF.TTD Nr. 40/69

[284] Johann Strauss, "Printing and Publishing in a Multi- Ethnic Society" *Late Ottoman Society The Intellectual Legacy*, Edited by Elisabeth Özdalga, London 2005, s. 237.

[285] BOA., MF.TTD. Nr. 50/149, Yeni Cami civarında Mehmet Ali ve Hüseyin adlı seyyar kitapçıda üçer adet *Letâif-i Hayal*, *Vasiyetnâme*, birer adet Ziya Paşa'nın *Terkîb-i Bend*, *Tabirnâme*, *Yeni Şarkılar* isimli kitaplara el konulmuştur. Bkz. BOA., MF.TTD. Nr. 50/166

cizgiliforum.com

satışa çıkarılan kitaplar da arama kapsamı içine alınmıştır. Sahaflar çarşısında bu tür müzayedeler yapıldığında sahaflar kethüdası müzayedenin gün ve saatini Maarif Nezareti'ne bildirmekte ve Encümen-i Teftişten bir memur müzayedede hazır bulunmaktadır.[286]

Yasak kitap aramaları, 1902 yılının Ağustos ayında Dahiliye ve Maarif Nezareti memurlarından oluşan bir teftiş heyeti kurularak daha da sistemleştirilmiştir. Heyetin görevi kütüphanelerde, kıraathanelerde, kitapçı dükkânlarında ve gazete idarehanelerinde bulunan kitap veya gazete koleksiyonlarını incelemektir. Heyet elemanlarının yapacakları teftişlerde nelere dikkat edeceklerine dair bir de talimatname hazırlanmıştır. Talimatnameye göre, heyet elemanları teftişlerini yaparken yayınların dinî yönden sakıncası ve devlet aleyhinde olup olmadığına, kanunlara uygunluğuna, ahlâka aykırılık taşıyıp taşımadıklarına dikkat edeceklerdir. Teftiş heyeti bu hususları dikkate alarak kitapçı dükkânlarını, kütüphaneleri, kıraathaneleri dolaşarak buralarda tespit ettikleri zararlı yayınları yazılı olarak bağlı oldukları nezarete bildireceklerdir. Heyet elemanlarının rahat çalışmaları için her türlü kolaylık sağlanmıştır. Kütüphanelerde yapacakları incelemeleri rahatlıkla yerine getirebilecekleri düşünülürken, aynı rahatlığın kitapçı dükkânları, kıraathaneler ve gazete idarehanelerinde temin edilemeyeceği göz önüne alınarak, teftiş heyetine Maarif Nezareti'nde bir oda ayrılmıştır. Görevli memurlar topladıkları yayınları bu odada inceleyeceklerdir. Heyet elemanları on günde bir, hangi yayınları incelediklerini ve hangilerini zararlı bulup ortadan kaldırılması gerektiğine dair hazırladıkları raporları bağlı oldukları nezarete bildireceklerdir. Heyet çalışmaları sırasında, zararlı olduğu yolunda ihbar edilen yayınları da inceleyecek ve ihbarın doğruluğuna kanaat getirir ise, söz konusu yayınlar ortadan kaldırılacaktır. Heyet elemanlarının gittikleri yerlerde güçlükle karşılaşmamaları ve muhtemel tatsızlıklara meydan verilmemesi için tedbirler

II. Abdülhamid döneminde seyyar kitapçılar ile ilgili yapılan düzenleme için bkz. "Seyyar Kitapçılar Nizamnamesi Layihası" Çevrim yazı: Tûba Çavdar, *Müteferrika*, 13(1994) s.231.

[286] BOA., MF.TTD Nr. 36/142

cizgiliforum.com

alınmıştır. Zaptiye Nezareti'nden kitapçılara ve kıraathanelere, Maarif Nezareti'nden kütüphane memurlarına ve Matbuat-ı Dahiliye İdaresi'nden de gazete idarehanelerine tebligatlar gönderilerek, teftiş heyetine gerekli kolaylığın sağlanması ve hürmetle karşılanmaları istenmiştir.[287]

Kitapların yasaklanma gerekçesi çoğunlukla muzır olmalarıdır. Fakat ne derece muzır olduğunu anlamak oldukça güçtür. Bu konuyla ilgili belgeler incelendiğinde gerekçe olarak sadece muzır ifadesi görülmekle birlikte, bazılarında muzır görülen sayfa numarası dahi verilmektedir.[288] Bazı belgelerde ise devlet veya İslamiyet aleyhinde olduğu veya kitabın içinde Ermenistan haritası bulunduğu belirtilmektedir.[289] Fakat bazı kitaplar da II. Abdülhamid'in şahsi korkularını yansıttığı için yasaklanmıştır. Örneğin Selim Sabit Efendi'nin *Muhtasar Tarih-i Osmani* kitabının yasaklanma gerekçesi ise kitapta padişahların tahtan indirilme sebeplerinin anlatılmasından kaynaklanmaktadır.[290] Bu bölümü bir devlet adamının kitaba bakışı ile bitirmek yerinde olacaktır. Maarif Nazırı Celaleddin Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik gibi yazarların kitaplarını "adâb-ı islamiye ve terakkiyât-ı ilmiyeye faidesizliği şöyle dursun asayiş ve ahlâk-ı umumiyeyi ihlâl ettiği" şeklinde tanımlamakta ve bu tür eserlere izin verilmemesini "terbiye-i umumiye noktasınca tedabir-i mühimmeden" görmektedir.[291]

Yakılan Kitaplar

II. Abdülhamid'in kitap yaktırıp yaktırmadığı tartışılan bir konu olmuş, bazı araştırmacılar Abdülhamid'in kitap yaktır-

[287] BOA., Y.MTV. Nr. 233/109
[288] BOA., MF.TTD. Nr. 35/107
[289] BOA., MF.TTD. Nr. 31/28
[290] Özcan Mert, "Selim Sabit Efendi ve Muhtasar Tarih-i Osmani" *Uluslararası Vize Tarih ve Kültürü Sempozyumu (Vize 28 Nisan 2000)*, s. 114. Fransızca'dan tercüme edilen Hukuk-ı Düvel adlı kitap zararlı olduğu gerekçesi ile toplatılmıştır. Bkz. BOA., Y.MTV. Nr.113/49 *Şarkta Almanlar* adlı kitabın ülkeye girişi yasaklanmış daha önce girmiş olanlar ise toplattırılmıştır. Bk. BOA., K.Paşa Evrakı Nr. 86-22/2192
[291] BOA., Y.PRK. MF 4/60

cizgiliforum.com

madığını ileri sürmelerine rağmen incelediğimiz arşiv belgeleri kitapların yakıldığını doğrulamaktadır.[292] Bu dönemde zararlı, ruhsatsız ve yasak olduğu gerekçesiyle toplatılan kitaplar yakılmak üzere Maarif Nezareti'ne gönderilmektedir.[293] Taşrada ise bu tür kitaplara rastlanılması durumunda mahallinde yakılmaktadır.[294] Yakma işleminde dikkat edilmesi gereken husus ise "muzırratı muhakkak ve şiddetli olanların derhal ihrak ve imha olunmasıdır."[295] Yakılan kitaplar arasında Namık Kemal'in *Osmanlı Tarihi, Zavallı Çocuk, İntibah, Vatan Yahud Silistre, Cezmi,* Abdülhak Hamit Tarhan'ın, *Ölü, İçli Kız, Nazife, Makber*, halk edebiyatından *Leyla Mecnun Hikayesi, Aşık Ömer, Köroğlu* gibi kitapların olduğu görülmektedir.[296] Selim Sabit Efendi'nin *Muhtasar Tarih-i Osmani* kitabı da yakılanlar arasındadır. İlginç olan ise Selim Sabit Efendi'nin 1886 yılının Kasım ayında kitap sansürünü yapan Encümen-i Teftiş ve Muayene başkanlığına getirildiğinde görevinin ilk yılının sonunda kitabının yasaklanmasıdır.[297] Kitapta Sultan Abdülaziz'in hal' edilmesi ve ölümü hakkında bilgiler bulunmaktaydı.[298] Dolayısıyla Selim Sabit Efendi'nin kitabı "muzzıratı muhakkak ve şiddetli olanlar" kısmına girmektedir. Nitekim Suriye Vilayeti Maarif Müdürü'nün, Maarif Nezareti'ne gönderdiği 5 Ekim 1892 tarihli yazıda Selim Sabit Efendi'nin *Muhtasar Tarih-i Osmani* kitabının 72 adedinin yakıldığı bildirilmektedir.[299] Bu arada, bazı durumlarda kitaba muzır olduğu gerekçesiyle el konulmasına rağmen, yine de tereddüt yaşayan görevlilerin kitapları Maarif Nezareti'ne gönderdiği dikkati çekmektedir. Adana Maarif Müdürlü-

[292] Fatmagül Demirel- Raşit Çavaş, "Yeni Bulunan Belgelerin Işığında II. Abdülhamid'in Yaktırdığı Kitapların Bir Listesi", Müteferrika, 28(2005) s. 3-23.

[293] Demirel-Çavaş, "II. Abdülhamid Döneminde Gümrüklerde..." s. 152-156.

[294] BOA., MF.TTD. Nr. 20/127 ve 20/170

[295] BOA., MF.TTD. Nr. 21/75

[296] Demirel- Çavaş, "Yeni Bulunan Belgelerin Işığında...,", s. 14.

[297] Mert, a.g.m., s. 107.

[298] Ali Birinci, "Bir Kaderi Değiştiren Kitap: Selim Sabit Efendi ve Eseri Muhtasar Tarih-i Osmani", *Tarih Yolunda-Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali* içinde, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001, s. 270.

[299] BOA., MF.TTD. Nr. 24/86

cizgiliforum.com

ğü'nden Maarif Nezareti'ne gönderilen iki adet *Acemistana Bir Nazar* adlı İngilizce kitap, Encümen-i Teftiş tarafından incelenmiş ve muzır olduğuna karar verilerek adı "Kütüb-i Muzırra Defteri'ne" kaydedildikten sonra yakılmıştır.[300] Ayrıca Encümen-i Teftiş tarafından hazırlanan Kütüb-i Muzırra Defteri'nin birer nüshası maarif müdürlüklerine ve rüsûmât idarelerine gönderilmektedir.[301] Arşiv belgelerinden kitap yakma işlemini takip ettiğimizde muzır, ruhsatsız ve yasak olduğu gerekçesiyle toplanan kitapların aralıklarla yakıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle Encümen-i Teftiş'e ait belgeler incelendiğinde "Encümenin Kütüb-i Muzırra Mahzeninde" bulunan kitapların yakıldığı görülmektedir.[302]

Kitapların yakılmasıyla ilgili 16 Mayıs 1901 tarihli Maliye Nazırı ve Maarif Nazırı Vekilinin Saray'a gönderdiği yazı oldukça ilginçtir. Yazıda, Encümen-i Teftiş ve Muayene tarafından toplanan kitap ve her türlü zararlı evrakın yakılmak üzere Matbaa-ı Amire'ye gönderildiği belirtilmektedir. Fakat 102 çuval dolusu kitap ve broşürlerin toplu olarak Matbaa-ı Amire'de veya sur haricinde yakılması çeşitli güçlükleri ortaya çıkaracağından, Heybeliada'ya yakın boş bir adaya kayıkla taşınarak ve bu işle görevli memurların huzurunda yakılmasının uygun olacağı teklif edilmektedir.[303] O günlerin Maarif Nezareti, Divanyolu'nda, bugün Basın Müzesi olan binadadır. Yukarıda belirtilen 102 çuvallık yasak kitap, bir yıl içinde 150 çuvala yükselince, bu kez 6 Mayıs 1902 tarihinde, kitapların buradan arabalarla Unkapanı'na sonra da oradan Kağıthane'ye gönderilip, dönemin İlköğretim Genel Müdürü'nün marifetiyle, kitap yakma ustası bir hademe de tedarik edilip haftada iki gün yakma işlemi yapılacağı [304] Maarif Nazırı'nın 6 Mayıs 1902 tarihli yazısında şöyle anlatılmaktadır; Encümen-i Teftiş ve Muayenece zararlı oldukları tespit edilen 150 çuval kadar kitap ve evrak verilen şifahi emir üzerine Kağıthane civarında yakılacaktır. Çuvallar arabalara doldurularak Unka-

[300] BOA., MF.TTD. Nr. 24/146
[301] BOA., MF.TTD. Nr. 23/94
[302] BOA., MF.TTD. Nr. 40/11, 40/54
[303] BOA., Y.MTV. Nr. 214/210
[304] Demirel- Çavaş, "Yeni Bulunan Belgelerin Işığında...", s. 9.

cizgiliforum.com

panı iskelesine ve oradan mavna ile Kağıthane'ye, Encümen üyelerinden Kâmil Efendi ve Mekâtib-i İbtidaiye Müdürü Şükrü Bey'in gözetiminde taşınacaktır. Bu çuvalların yakılmasından ise Encümen hademelerinden Ali Ağa ile yanına aldığı birisi sorumlu tutulmuştur. Bundan sonra gelen evrakın arkası kesilinceye kadar, her hafta Pazartesi ve Perşembe günleri, çuvallar Kağıthane'ye sevk edilerek yakma işlemine devam edecektir.[305]

Kağıthane civarında yapılan yakma işleminin daha sonra değiştiğini Osman Nuri Bey'in *Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı* adlı kitabında Maarif Nezareti'den Saray'a gönderilen 20 Mayıs 1902 tarihli yazı ile başladığını anlıyoruz.[306] Bu yazıda, Encümen-i Teftiş ve Muayenece zararlı olmalarından dolayı toplanan 150 çuval kitap ve evrakın Kağıthane'ye gönderilmesinden vazgeçilmiştir. Maarif Nezareti avlusunda veya civar bir yerde yakılması için gelen emir üzerine Maarif Nezareti'nin arka bahçesinde demir bir kafeste yakılması uygun görülmüştür. Ancak yakma işlemi ne kadar dikkatlice yapılırsa yapılsın, etrafa duman vereceğinden dikkati çekecektir. Bunu engellemek için, Nezaretin yanında bulunan Çemberlitaş Hamamı külhanında yakılmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür. Çemberlitaş Hamamı'nın kiracısına, zararlı evraklardan bahs edilmeyerek bazı lüzumsuz evrakların yakılacağı söylenerek muvafakati alınmıştır. Cumadan başka her gün, Encümen-i Teftiş ve Muayene başkanı Abdullah Hasip Efendi'nin gözetimi altında ve Meclis-i Maarif üyelerinden İbrahim Efendi ile Mekâtib-i İbtidaiye müdürü Şükrü Bey tarafından Çemberlitaş Hamamı külhanına taşınma ve yakma işlemi dikkatlice yapılacaktır.

Padişah'ın emri gereğince, Encümen mahzeninde toplanıp Çemberlitaş Hamamı'nda yakılıp yok edilmesi için, 150 çuval zararlı kitap ve evrakın kimse görmeden uygun bir biçimde hamama taşınması için, Maarif Nezareti'nin yanındaki hamamın bahçe duvarına bir geçit açılmıştır. Saat altı buçukta yakma işlemine başlanmış ve külhanın alabildiği derecede

[305] BOA., Y.E.E. Nr, 30- 1490- 51-78

[306] Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı*, c. II, İstanbul 1327, s. 587-589.

cizgiliforum.com

saat on buçuğa kadar, on üç çuval, yakılmıştır. Hepsi kül haline geldikten sonra da üzerine su döktürülüp, tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bir sonraki gün yani 21 Mayıs 1902 tarihinde belirlenen saatte toplanan kurul, zararlı evrakların imhasına başlamış, saat on buçuğa kadar 22 çuval yaktırılmıştır. Hamam külhanında kalanların da kimsenin dikkatini çekmemesi için, üzerine su dökülerek çamur haline getirilmiş ve özel olarak açılan çukura doldurulmuştur. 25 Mayıs 1902 tarihinde de yakma işlemine devam edilmiş ve 55 çuval dolusu evrak yakılmıştır. Yakılan 150 çuval kitap ve risalelerin yanına ayrıca perakende gelen on beş çuval daha ilave edilmiştir.[307]

II. Abdülhamid döneminde yakılan kitapların listesini incelediğimizde yukarıda da açıkladığımız gibi Abdülhak Hamit Tarhan, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi gibi dönemin ünlü yazarlarının kitaplarının da olduğu dikkati çekmektedir.[308] Sadece kitapların değil, zararlı olduğu düşünülen gazete, kartpostal, resim, konyak ilanı, madalyalar, hatta resimli su bardaklarına varıncaya kadar, birçok şeyin imha edildiği görülmektedir.[309] Çemberlitaş Hamamı'nda 1902 yılının Mayıs ayında yakılan kitaplar 131 kalem ve toplam 29.681 adettir. Maarif Nazırı'nın Saray'a gönderdiği 24 Mayıs 1902 tarihli yazının ekinde belirtilen yakılan kitapları da ilave edersek bu sayı 30.302'ye çıkmaktadır.[310]

[307] Osman Nuri, *a.g.e.*, s.587-589

[308] Fatmagül Demirel- Raşit Çavaş, "II. Abdülhamid'in Yaktırdığı Kitapların Bir Listesi," s. 13-14.

[309] BOA, Y.MTV Nr. 232/111

[310] Fatmagül Demirel- Raşit Çavaş, "II. Abdülhamid'in Yaktırdığı Kitapların Bir Listesi," s. 13. (Yakılan kitapların listesi için bkz. s.172)

cizgiliforum.com

II. BÖLÜM
DIŞ BASINLA MÜCADELE

cizgiliforum.com

Dış Basının Takibi

Osmanlı Elçilerinin Faaliyetleri

İç basını kontrolü altında tutan II. Abdülhamid, dış basını da yakından takip etmiştir. Her ne kadar dış basına doğrudan müdahale etmesi söz konusu değilse de, aleyhte yayınları engellemek için elinden gelen gayreti göstermeye çalışmıştır. Burada II. Abdülhamid'in dış basınla neden bu kadar ilgilendiği sorusu akla gelmektedir. Bu dönemde ülke dışında yayınlanan süreli yayınlar iki gruba ayrılabilir. Birinci grup, II. Abdülhamid yönetimine muhalif Osmanlı tebaasından olan kişilerin çıkardıkları yayınlardır. İkinci grup ise, Avrupa ülkelerinde yayınlanan gazetelerdir. Bu gazetelerde Osmanlı Devleti ile ilgili yayınlanan haber ve makaleler Padişah'ın yakın ilgisini çekmektedir. Çünkü bu yayınlar bir anlamda yabancıların Osmanlı yönetimi hakkındaki imajını oluşturmaktadır.[311] Gerek muhalefetin yurtdışındaki çalışmalarını engellemek ve gerekse de Avrupa basınının Osmanlı idaresi aleyhine yayınlarını durdurmak amacıyla çeşitli tedbirler alınmıştır. Özellikle yabancı basının aleyhte yayınlarını önlemek amacıyla, süreli yayınların çıktığı ülkelerde basın, Osmanlı elçilikleri tarafından yakından takip edilmektedir. Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren yayınlara, ya doğrudan ya da merkezin uyarısı üzerine elçiler devreye girerek müdahale etmektedirler.[312] Fakat bazı durumlarda Osmanlı elçileri, birçok Avrupa ülkesinde basının serbest olduğu şeklinde cevaplar almaları üzerine engelleme konusunda aciz kalmışlardır. Örneğin *Daily News* gazetesinin aleyhte yayınını engellemek için yapılan girişim İngiltere Hükümeti tarafından kanuni imkân bulunmadığı gerekçesi ile geri çevrilmiştir.[313] Osmanlı elçileri aleyhte yayınlar karşısın-

[311] Nesimi Yazıcı, "Sadrazam Kâmil Paşa'nın Yabancı Basınla ilgili Bazı Görüşleri", *Bekir Kütükoğluna Armağan,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991, s. 416.

[312] Yazıcı, 'Sadrazam Kâmil Paşa'nın Yabancı ..." s.418.

[313] BOA., Y.PRK.HR. Nr. 13/69

cizgiliforum.com

da tekzipler yazmakta[314] veya gerektiğinde gazete hakkında dava açma yoluna gitmektedirler.[315] Osmanlı elçiliklerinden yabancı basın ile ilgili gelen telgraflar incelendiğinde, bazen aleyhte yayınlar hakkında bilgi verildiği, bazen de ülkeye girişi yasaklanması gereken yayınların tarihi, numarası ve isimlerinin bildirildiği görülmektedir.[316] Bu dönemde Osmanlı elçileri esas görevlerini bir yana bırakıp, sanki İstanbul zabıtasının birer ajanı gibi çalışmışlardır.[317] Elçilerin gönderdikleri telgraflardan örnekler vermek gerekirse:

Berlin Elçiliği'nden gelen 16 Mayıs 1889 tarihli telgrafda; *Journal de Genève* adlı gazetenin Ermeni komitelerinden aldığı "Ermenistan'da Esaret ve Tahkikat" adlı bir mektubu yayınladığı haber verilmektedir.[318] 11 Aralık 1895 tarihinde Bükreş Elçiliği'nden gelen telgrafta *Independance Roumanie* gazetesinin bir nüshasında Said Paşa'nın İngiliz Elçiliği'ne gidişi hakkında uygun olmayan bir makalenin yayınlandığı bildirilmektedir.[319] 13 Nisan 1895 tarihli Paris, Petersburg ve Londra Elçilikleri'nden gelen telgraflara bakıldığında, Paris Elçiliği *Figaro* gazetesinin bir nüshasında İslamiyet aleyhine bazı yazılar çıktığını, Petersburg Elçiliği ise, *Novisti* gazetesinin 29 Mart'ta çıkan nüshasında Osmanlı idaresi aleyhine yönelik İstanbul'dan aldığı bir mektubu yayınladığını bildirmektedir. Londra Elçiliği'nden gelen telgraf ise oldukça ilginçtir. *Daily Telegraph* gazetesinin, 1892 yılında Muş Ermeni Piskopos vekilinin Erzurum Piskoposu'na gönderdiği bir yazıyı Erzurum Piskoposu'nun bugüne kadar sakladığı ve gazetenin bu yazıyı yayınladığı, mektupta Osmanlı memurları ve Kürtler aleyhine bir takım ithamların bulunduğu bildirilmektedir. Yine Londra Elçiliği telgrafında, *Times* gazetesinde Sason olaylarıyla ilgili bir mektubun yayınlandığını, *Standard*, *Daily News*, *Daily Chronicle* gazetelerinde ise, Osmanlı Devleti aleyhine yönelik şiddetli konuşmaların yapıldığı, İngiliz Ermeni cemaa-

[314] BOA., Y.MTV. Nr. 94/85
[315] BOA., Y.PRK.HR. Nr. 24/45
[316] BOA., Y.A.HUS. Nr. 341/59
[317] Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s.41.
[318] BOA., Y.A.HUS. Nr. 225/41
[319] BOA., Y.AHUS. Nr. 341/97

cizgiliforum.com

tinin toplantı tutanaklarının yayınlandığını bildirmektedir.[320] 11 Temmuz 1895 tarihinde Belgrat Elçiliği'nden gelen bir başka telgrafta, *Mall Journal* gazetesinde, Reşad Efendi'nin Genç Türkler Cemiyeti'ne mensup kişilerle görüştüğünden, Saray içerisinde başka bir köşke alınarak gözaltında tutulduğuna dair bir yazının çıktığı haber verilmektedir.[321]

9 Ağustos 1896 tarihinde Londra ve Brüksel Elçilikleri'nden gelen telgraflarda Londra Elçiliği, *Speaker* gazetesinde Girid ve Osmanlı Devleti'nin durumu hakkında uygun olmayan makalelerin yayınladığı ve bütün gazetelerde Müslümanların Kandiye'de eşkıyalık hareketlerinde bulunduğuna dair haberlerin çıktığı belirtilmektedir. Brüksel Elçiliği ise gazetelerde Osmanlı askerinin Makedonya'ya gitmek için hazır olduğunu ve Yanya'da karışıklıklar çıktığına dair haberlerin yer aldığını bildirmektedir.[322] Görüldüğü gibi Avrupa basını daha çok gayrimüslim Osmanlı cemaatleri, Ermeni ve Makedonya meseleleri hakkında ve II. Abdülhamid'in yönetimini eleştiren yayınlar yapmaktadır. Bu yayınlar elçilikler vasıtasıyla sıkı bir şekilde takip edilmektedir. Bu takibatta görev alan bir başka kurum da, Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'dür.

Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün Çalışmaları

Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün görevi, Avrupa basınında Osmanlı Devleti aleyhine çıkan yazılara cevap vermek ve Osmanlı Devleti'nin icraatlarını yabancı ülkelere duyurmaktır.[323] Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün yabancı basına yönelik uygulamalarını gösteren cetveller incelendiğinde, yapılan işlemlerin üç aşamadan geçtiği görülmektedir.

Birinci aşamada, yabancı basında çıkan haberlerin içeriği Dahiliye Nezareti'ne bildirilmekte, ikinci aşamada nezarete bildirilen haber hakkında gerekli bilgi alınmaktadır. Yani haberin doğru olup olmadığı öğrenilmekte ve üçüncü aşamada

[320] BOA., Y.A.HUS. Nr. 324/90
[321] BOA., Y.A.HUS. Nr. 332/25
[322] BOA., Y.A.HUS. Nr. 357/27
[323] Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü hakkında bkz. s. 43.

cizgiliforum.com

ise, Dahiliye Nezareti'nden alınan bilgi doğrultusunda yabancı gazetelere tekzipler gönderilmekte veya detaylı makaleler yazılmaktadır. Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün bu şekilde işleyen mekanizmasına bazı örnekler vermek yerinde olacaktır. Örneğin Bielopolje'de Osmanlı askerleri ile Arnavutlar arasında çatışmanın meydana geldiği, 54 kişinin öldüğü yolunda yabancı gazetelerde çıkan haberler Dahiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Nezaret ise bu haberlerin doğru olmadığını açıklamıştır. Alınan cevap doğrultusunda Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü haber ajanslarına tekzipler yazmıştır. Manastır'da karışıklıklar meydana geldiği ve Arnavutların bir konsolosluğa hücum ettikleri, telgraf hattının kesildiği ve Makedonya'nın her tarafında eşkıyalık hareketlerinin ortaya çıktığı yolunda yabancı basında çıkan haberleri, Dahiliye Nezareti'ne bildiren Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü, olayın doğruluk derecesini öğrenmek istemiştir. Fakat nezaretten cevap gelmediği için bir işlem yapılamamıştır.[324] Makedonya komitesine mensup bir Bulgar çetesinin Manastır civarında üç genç kızı kaçırarak, tecavüz ve işkence ettikten sonra öldürdükleri yolunda yabancı gazetelerde çıkan haberler, Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü tarafından Dahiliye Nezareti'ne iletilmiştir. Konu ile ilgili cevap alındığında gerekenin yapılacağı Sadaret'e bildirilmiştir.[325]

Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü yabancı basında çıkan haberleri ve yaptığı çalışmaları özet şeklinde hazırlayarak, bunları bir rapor halinde Padişah'a sunmaktadır. Bu raporları incelediğimizde, Avrupa basınının gündemini Padişah'ın şahsına yönelik yayınların yanı sıra, daha çok siyasi konular oluşturmaktadır. Fransa'nın Tunus'u işgali, İngilizlerin Mısır'a yerleşmeleri, Bulgaristan meselesi, Ermeni olayları, Avrupa basının en çok ilgilendiği konular arasında yer almıştır.[326] Yukarıda belirtildiği üzere elçilikler ve Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü vasıtasıyla, Avrupa basını yakın takip altına alınmış ve bu kurumların verdikleri bilgiler doğrultusunda gereken yapılmıştır.

[324] BOA., Y.MTV. Nr. 221/105
[325] BOA., Y.MTV. Nr. 225/13
[326] BOA., Y.A.HUS. Nr.190/22

cizgiliforum.com

Aleyhte Yayınlara Karşı Alınan Tedbirler

Siyasi Tedbirler

Gazetelerin Tekzibi

Yabancı basın, elçilikler ve Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü tarafından sıkı bir takibata alındıktan sonra, aleyhte yayınların engellenmesi için çeşitli tedbirler devreye sokulmaya başlanmıştır. Bu tedbirlerin başarıları tartışılmakla birlikte zaman zaman etkili sonuçlar da vermiştir. Gazetelere tekzip gönderilmesi bu alandaki en etkili yöntemlerden biridir. Osmanlı Devleti aleyhine yabancı gazetelerde çıkan haberlere tekzip yazma Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün görevleri arasındadır. Bazen Osmanlı elçilerinin de gazetelere tekzipler yazdığı görülmektedir. Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün çalışmalarında değindiğimiz gibi, Avrupa basınının gündemini sadece devletlerarası siyasi meseleler oluşturmamıştır. Özellikle II. Abdülhamid'in tahtan indirilme korkusunu pekiştirecek haberler Avrupa gazetelerinde sıklıkla yayınlanmıştır. Bu konuda verilebilecek en güzel örneklerden birisi 1 Haziran 1887 tarihinde *Times* gazetesinde çıkan bir haberdir. Gazetede çıkan haber, Osmanlı hanedanının bir mensubunu tahta geçirmek üzere Saray'da gizli bir ittifak kurulduğu ve bu gizli çalışmaların Padişah tarafından öğrenilmesi üzerine, Saray'daki memurların ve bazı zabitlerin görevden alındığı şeklindedir. Haberin kısa sürede diğer Avrupa gazetelerinde de yayınlanması üzerine Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü derhal harekete geçerek, ilk önce haberin kaynağına yönelmiş ve İstanbul'daki *Times* muhabiri ile görüşmüştür. Muhabir haberin kaynağının kendileri olmadığını, Viyana kaynaklı olduğunu söylemiştir. Matbuat-ı Hariciye'nin konu ile ilgili yazdığı tekzip bir gün sonra *Times* gazetesinde yayınlanmıştır. Bu konuda sadece *Times* gazetesine değil, diğer Avrupa gazetelerine de tekzipler yazılmıştır.[327] Böylece bir yalan haber, tek-

[327] BOA., Y.A.HUS. Nr. 203/71

cizgiliforum.com

zip yoluyla engellenmiş ve en azından duyarlı okuyucu kitlesi üzerinde etki bırakılmaya çalışılmıştır.

Avrupa basını II. Abdülhamid'in şahsına yönelik yaptığı yayınlarda, özellikle Padişah'ın hassas olduğu konuları çok iyi tespit etmiş ve kullanmıştır. Bu hassas konular ise her şeyden önce II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi, 1904 yılına kadar V. Murad'ın yeniden tahta çıkarılması ve öldürülme korkusu olmuştur. Padişah'ın bu korkuları, yalnız bir kuruntudan ibaret değildir. Çünkü Çırağan Sarayı'nda oturan bir önceki Padişah V. Murad, Ali Suavi tarafından kaçırılarak tahta geçirilmek istenmiştir.* Padişah'ın öldürülme korkusu ise her an kendisine suikast düzenlenebileceği vehminden kaynaklanmaktadır.[328] Bundan dolayı dış basında Padişah'ın bu korkularını çağrıştıracak haberler tekzip edilmiş veya bu gazetelerin ülkeye girişi yasaklanmıştır. Bu yasaklamadaki bir başka sebep de bu tür haberlerin halk üzerinde bırakacağı etkidir. Nitekim Viyana'da yayınlanan *Illustrierte Wiener Extrablatt* gazetesinde çıkan haber II. Abdülhamid'i oldukça telaşlandırmıştır. Gazetede V. Murad'ın bir resmi basılmış ve "Mecnun V. Murad" başlıklı bir yazı çıkmıştır. Yazının içeriğinde V. Murad'ın saltanatının kısa sürdüğü, Çırağan Sarayı'nda hapis tutulduğu ve hastalığından bahsedilmektedir. Haber hemen tekzip edilerek gazetenin ülkeye girişi yasaklanmıştır.[329] Oysa II. Abdülhamid tahta çıktığı sıralarda, *Levant Herald* gazetesinin, V. Murad'ın tahtan kendisinin çekildiğini yazması üzerine, oldukça telaşlanmış ve sinir hastası olduğu için hal' olunmuştu diye yazdırtmak için hayli uğraşmıştı.[330]

Anlaşılıyor ki II. Abdülhamid, saltanatı ile ilgili olumsuz bir haber veya yoruma karşı tekzip yoluna gitmiştir. Padişah'ın hassasiyeti bu kadarla da kalmamıştır. Özellikle önemli sağlık

---

* Osmanlı tarihine Ali Suavi olayı veya Çırağan Sarayı olayı olarak tarihe geçen bu olayda Ali Suavi, Çırağan Sarayı'na düzenlediği bir baskın ile V. Murad'ı kaçırarak tahta geçirmek istemiştir. Ama bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmış Ali Suavi hayatını kaybetmiştir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ali Suavi ve Çırağan Vak'ası" *Belleten*, 29 (1944)

[328] Tahsin Paşa, a.g.e., s. 104, Georgeon, *a.g.e.*, s. 446.

[329] BOA., Y.A.HUS. Nr. 234/20

[330] Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, İstanbul: Gür Yayınları, 1987, s.144.

cizgiliforum.com

sorunları olduğu yolunda haberlerin çıkması hatta II. Abdülhamid'in önemli bir böbrek rahatsızlığı geçirmesi, tedavisi için Avrupa'dan iki profesör getirtmesi ve bu rahatsızlığından dolayı Cuma Selamlığı'na çıkamaması üzerine, Avrupa gazetelerinin birinde, Padişah'ın hastalığının çok vahim ve ölümünün yakın olduğu yolunda bir haber çıkmıştır.[331] Bunun üzerine bazı Avrupa gazeteleri, günlerce Padişah'ın hastalığından bahseden abartılı haberler yayınlamışlardır.[332] Özellikle bu tür haberlerin Osmanlı ülkesinde karışıklıklara ve hanedan içerisinde iktidar mücadelelerine sebep olabileceği düşünülerek, bunların Osmanlı kamuoyuna yansıması engellenmeye çalışılmış ve tekzip yoluna gidilmiştir.

Yine Avrupa gazeteleri, Osmanlı ülkesinde kurulan gizli cemiyetlerin her an II. Abdülhamid'i düşürebilecekleri şeklinde imalı yazılar yazmışlardır. Buna en güzel örnek Paris'te yayınlanan *Moniteur Universelle* gazetesinin 21 Ocak 1892 tarihli nüshasında, Yıldız Sarayı'nda gizli bir cemiyet kurulduğu yolunda çıkan haberidir. Bu haberde tekzip edilmiş ve gazetenin ülkeye girişi yasaklanmıştır.[333] Bu konu ile ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örneğin 1892 yılı Eylül ayı içerisinde yayınlanan *Correspondance de l'Est*, *Débats* ve *Moniteur Universelle* gazetelerinin bazı nüshalarında, İstanbul'da softaların gizli bir cemiyet kurduğu yolunda haberler çıkmıştır. Bu haberler II. Abdülhamid'i oldukça telaşlandırmış ve gazetelere gönderilen tekziplerde, medrese talebesi birkaç gencin ara ara Mecelle müzakeresi için ulemadan bir zatın evinde toplandıkları ve İstanbul'da medrese talebesi kıyafetinde dolaşan bir takım kişilerin, tutuklanarak memleketlerine gönderildiği ve bu durumun softaların gizli bir cemiyet kurduğu şeklinde yansıtıldığı belirtilmiştir.[334] Konuyla ilgili gönderilen tekziplere rağmen, Avrupa gazeteleri medrese talebeleri hakkında II. Abdülhamid'i huzursuz edecek yayınlar yapmaya devam etmişlerdir. Londra Elçiliği'nden 27 Eylül 1892 tarihinde gelen telgrafta *Daily News* gazetesinin o gün-

[331] Tahsin Paşa, a.g.e., s.241.
[332] BOA., Y.A.HUS. Nr. 353/21
[333] BOA., Y.A.HUS. Nr. 255/77
[334] BOA., Y.A.HUS. Nr. 221/50

cizgiliforum.com

kü nüshasında medrese talebelerinin memleketlerine gönderilmeleriyle ilgili uygun olmayan bir yazının çıktığı bildirmektedir.[335] Agence Havas'ın Bükreş gazetelerine gönderdiği bir habere göre, Arap şeyhlerinin Saray'da karışıklık çıkardıklarını ve bu yüzden bazı kişilerin tutuklandığına dair Bükreş gazetelerinde haberler çıkmıştır. Bu haberler de Agence Reuter vasıtasıyla tekzip edilmiştir.[336] *Times* gazetesinin 25 Şubat 1886 tarihli nüshasında, Osmanlı Devleti'nin büyük bir mali sıkıntı içinde olduğu, askerlerin hoşnut olmadığı ve Padişah'ın her nevi askeri nümayişten nefret ettiği belirtilerek, askeri bir hareketin muhtemel olduğu şeklinde bir haber çıkmıştır. Bu haber de Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü tarafından tekzip edilmiştir.[337]

Dış basında çıkan aleyhte yayınlara karşı yazılan tekzip örneklerini çoğaltmak mümkündür. Osmanlı ülkesindeki asayiş olayları, Avrupa basınında büyük karışıklıklar hatta ayaklanmalar şeklinde yansıtılmış, zaman zaman çeşitli Osmanlı unsurlarının çıkardığı karışıklıklarda katliamlar yapıldığı öne sürülmüştür. Örneğin Bükreş gazetelerinin Bayburt ve Trabzon'da karışıklıklar çıktığını yazması üzerine, bu haber elçilik kanalıyla tekzip edilmiştir.[338] Sofya'da yayınlanan *Makedonya Sadâsı* adlı gazetenin Makedonya'daki Hıristiyanların Müslüman halk tarafından zulüm gördüğünü yazması üzerine, bu haber de Makedonya'da asayişin yerinde olduğu şeklinde, Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü tarafından tekzip edilmiştir.[339]

Dış basında çıkan haberlerin tekzip edilmesi ile ilgili bir başka örnek de İngiltere'nin 1882 yılında Mısır'ı işgalinden sonra yaşanmıştır. Doğal olarak Mısır meselesi, bir anda Avrupa basının gündemini oluşturmuştur. Mısır sorunun çözümlenmesi için Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 24 Ekim 1885 yılında bir antlaşma yapılmıştır.[340] İngiliz basını antlaş-

[335] BOA., Y.A.HUS. Nr. 265/60
[336] BOA., Y.A.HUS. Nr. 203/13
[337] BOA., Y.A.HUS. Nr. 188/62
[338] BOA., Y.A.HUS. Nr. 338/88
[339] BOA., Y.A.HUS. Nr. 185/86
[340] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s.99.

cizgiliforum.com

ma lehinde yayınlar yaparken, baştan beri İngilizlerin bu işgalini onaylamayan Fransa ve Rusya'da, gazeteler eleştirel yayınlar yapmaya başlamışlardır. Hatta bazı gazetelerde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni antlaşmaya razı edebilmek için 600.000 Sterlin verdiği ve bu paranın üst düzey memurlar arasında paylaşıldığı yolunda, haberler çıkmıştır. Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü bu haberleri Agence Reuter vasıtasıyla tekzip etmiştir.[341] *Morning Post* gazetesinin 30 Ekim 1885 tarihli nüshasında, Mısır Hidivi'nin Padişah'a, İngilizlere her türlü güçlüğü çıkaracağını vaad ettiği ve bu hizmetine karşılık kendisine imtiyaz nişanı verildiğine dair haber çıkmıştır. Bu haber de hemen tekzip edilmiştir.[342] Paris'te yayınlanan *Gaulois* gazetesinde Yıldız Sarayı'nda bir balo düzenlendiği yolunda bir haber çıkmıştır. Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü bu haberin asılsız olduğuna dair bir makale hazırlayarak *Correspondance Politique* ve Paris *Moniteur* gazetelerine göndermiştir.[343] Görüldüğü gibi Avrupa basını hemen her fırsatta II. Abdülhamid'i rahatsız edecek yayınlar yapmıştır. Buna karşı ilk ve etkili tedbir olarak da tekzip yolu denenmiştir.

Gazetelerin Ülkeye Girişinin Yasaklanması

Tekzip yöntemi Avrupa'da da kabul gören bir yöntem olmakla birlikte, bir başka ülkede çıkan her olumsuz yazıyı anında tekzip etmenin zorluğu ortadadır. Tekzip yönteminin yanı sıra dış basında Osmanlı Devleti aleyhine yayın yapan gazetelerin ülkeye girişinin yasaklanması yöntemi denenmiştir. Gazetelerin yanı sıra zararlı görülen kitapların da girişi yasaklanmıştır. Özellikle bu yayınların Osmanlı sınırları içerisine girmemesi için postahanelerde ve gümrüklerde sıkı de-

[341] BOA., Y.A.HUS. Nr. 203/71 Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan antlaşma öncesinde, Avrupa basınında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni antlaşmaya razı edebilmek için rüşvet verdiği yolunda haberler çıkmıştır. Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün raporlarında ise bu tür haberlerin tekzip edildiği görülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu: Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, (çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak) İstanbul : Sabah Kitapları, 1995, s.266.

[342] BOA., Y.A.HUS. Nr. 185/86

[343] BOA., Y.A.HUS. Nr, 190/22

cizgiliforum.com

netimler yapılmıştır. Bu denetimler sırasında dışardan gelen yayınlarda Padişah'ın şahsına, devlete yönelik siyasi veya dinî açıdan sakıncalı bölümler olup olmadığına bakılmakta, önceden girişi yasaklanmış olan her türlü yayına da el konulmaktadır.[344] El konulan yayınlar ile ilgili gümrüklerde ve postahanelerdeki görevliler tarafından hazırlanan listelerde, gazetenin ismi, numarası, yayınlandığı yer, dili ve neden girişinin yasaklandığına dair bilgiler bulunmaktadır. Kitaplar için de ayrı bir sütun açılarak kitabın ismi, yazarı, nerede basıldığı hatta basım tarihi dahi belirtilmektedir.[345] Tabii ki alınan tüm önlem ve sıkı denetimlere karşın bu yayınların ülkeye girebileceği birçok yol bulunmaktadır. Bunlar öncelikle yabancı postahaneler ve elçiliklerdir.[346] Yasak yayınların ülkeye girişinde aracı olan yabancı postaların kaldırılması için başta Padişah ve Bâbıâlî olmak üzere tüm devlet bürokrasisinin yoğun bir çaba içerisine girdiği görülmektedir. Bu çabaları yabancı postaları düzenleyen kapitülasyon hükümlerinin değiştirilmesine yönelik faaliyetler, komisyonlar kurarak konunun araştırılması, polisiye tedbirler alma biçiminde sıralamak mümkündür. Fakat yapılan girişimlerden istenilen sonuç alınamamıştır. Örnek vermek gerekirse, Avusturya postahanelerini kapatmayı kabul etmiş fakat bunu diğer postahanelerin de çalışmalarını durdurmaları şartına bağlamıştır. Bazen bir kaç merkezin kapatılması ile yetinilmiştir. Ama yabancı postahanelerin ilgası mümkün olamamıştır.[347]

Osmanlı ülkesine girişi yasaklanan yayınlar hakkında bir kaç örnek vermek yerinde olacaktır. Bükreş'de basılan *Express Orient* gazetesinde Osmanlı Devleti aleyhine çeşitli yazılar çıkmıştır. Bunun üzerine İstanbul'daki Romanya Elçiliği'ne başvurularak, bu tür yayınların durdurulması istenmiştir. Romanya Elçiliği'nin verdiği cevap ise, Romanya'da basının serbest olduğu ve bu konuda Hükümet'in herhangi bir işlem yapamayacağı şeklinde olmuştur. Bunun üzerine, gaze-

[344] Matbaalar ve Kitapçılar Nizamnamesi, madde 27
[345] BOA., MF.TTD. Nr. 56/36
[346] Banoğlu, a.g.e, s.49.
[347] Nesimi Yazıcı, "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Postalar ve Atatürk Türkiyesinde Postacılık", *İletişim* 3(1981) s.147.

cizgiliforum.com

tenin ülkeye girişinin yasaklanması şeklinde bir tedbir alınmıştır.[348] Paris Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne 12 Kasım 1879 tarihinde gelen telgrafta, *Siècle* gazetesinde kıskançlık başlığıyla çıkan yazıda Türk kadınlarından bahsedildiği, az okunan bir gazete olmasına rağmen ülkeye girişinin yasaklanması gerektiği bildirilmektedir.[349] Yine Paris'te yayınlanan *Matin* gazetesinin 24 Mayıs 1893 tarihli nüshasında II. Abdülhamid'in hasta olduğu yolunda bir haber çıkmıştır. Gazetenin ülkeye girişi yasaklanmış ve Padişah'ın sağlığının yerinde olduğu şeklinde haber tekzip edilmiştir.[350]

14 Şubat 1894 tarihli İspanyol gazeteleri, Yozgat'ta Ermenilerle Türkler arasında çıkan olaylara değindiğinden, ülkeye girişleri yasaklanmıştır. Aynı şekilde *Black and White* ve *Illustrated London News* dergileri, Fransız Millet Meclisi'nde çıkan olaylarla ilgili yazılar, resimler ve özgürlük övgüleri bulunmasından dolayı yasaklananlar arasında yerlerini almışlardır.[351] Londra Elçiliği'nden gelen 10 Temmuz 1899 tarihli telgrafta, bazı İngiliz gazetelerinde Padişah'ın selamlık resminde İkinci Fırka-ı Hümayun'dan bir neferin Padişah'ın arabasına yaklaşarak taş attığı ve bu kişinin tutuklandığına dair haberlerin çıktığı bildirilmektedir. Bu telgraf sonrasında bütün İngiliz gazetelerinin ülkeye girişi yasaklanmıştır.[352] *Neue Wiener Journal* gazetesinin 30 Ekim 1901 tarihli nüshası II. Abdülhamid aleyhine yazılar bulunduğu için girişi yasaklanmıştır.[353]

Aleyhte yayınlar ülkeye girişinin engellenmesiyle etkisiz hale getirilmeye çalışılırken, bazen de gazetelere çeşitli uyarılar yapıldığı görülmektedir. Bu uyarılarda gazetenin tirajı ve o ülke ile olan siyasi ilişkiler önemli rol oynamaktadır. Hatta bazı gazeteler aleyhte yayın yapmalarına rağmen girişleri yasaklanmamış, sadece gazete yönetimi kibar bir dille uyarılmıştır. Örneğin, İstanbul'da satılmakta olan *Petit Journal*

[348] BOA., Y.A.HUS. Nr. 216/81 Belgede *Express Orient* gazetesinin Fransızca huruf ile Arnavud lisanı üzere Bükreş'de basıldığı belirtilmektedir.
[349] BOA., Y.A.HUS. Nr. 338/88
[350] BOA., Y.PRK.HR. Nr. 17/19
[351] İnuğur, a.g.e., s.273.
[352] BOA., Y.A.HUS. Nr. 398/23
[353] BOA., Y.A.HUS. Nr. 423/25

cizgiliforum.com

gazetesi 21 Ocak 1893 tarihli nüshasında, zararlı bir makale ve bazı resimler olmasından dolayı toplatılmış ve ülkeye girişi de yasaklanmıştır. Kısa bir süre sonra bu yasak, gazete sahibinin aleyhte yayın yapmayacağına dair verdiği teminat üzerine kaldırılmıştır. Fakat gazete 11 Şubat 1893 tarihli nüshasında, Mısır Hidivi hakkında aleyhte bir yazı ve resim bulunmasından dolayı posta ve zabtiye memurları tarafından toplatılmış ve gazetenin yasaklanması gerektiği Saray'a bildirilmiştir. Saray'dan gelen cevap ise oldukça ilginçtir. *Petit Journal* gazetesi hatırı sayılır bir gazete olduğu için şimdilik bu gazeteye İstanbul'daki muhabiri veya başka biri vasıtasıyla nazikçe uyarıda bulunulması ve bu uyarıdan sonra da gazete aleyhte yayınlarına devam ederse gerekenin yapılması istenmiştir.[354]

Bazen gazetelerin girişinin neden yasaklandığı açıkça belirtilmemiş sadece "muzır" olduğu gerekçe gösterilmiştir. Örneğin 1881 yılında girişi yasaklanan *Muhanese* adlı mizah gazetesinin yasaklanma nedeni zararlı olduğu için engellenmiştir şeklinde belirtilmiştir. Ama bu zararlı yayının Padişah'ın kişiliğine yönelik mi? yoksa devlet aleyhine mi? olduğu açıkça belirtilmemiştir. Yine 1882 yılında, Londra'da yayınlanan *Pall Mall Gazette* adlı gazete de girişi yasaklanan gazeteler arasındadır. Bu yasağın sebebinin siyasi olma olasılığı oldukça yüksektir. Bu yasaklamalar karşısında bazı gazeteler kendilerince yeni yöntemler geliştirerek yeni bir adla ülkeye girmeye çalışmışlardır. Örneğin *Zeytun* adıyla tanınan gazete adını değiştirerek *Journal d'Orient* adıyla ülkeye sokulmaya çalışılmış, fakat durum fark edildiğinden gazetenin içeriğinin zararlı olduğu öne sürülerek, yasaklanması sağlanmıştır. [355] Bu yasaklama yönteminin ne kadar etkili olduğu tartışmaya açıktır. En azından aleyhte yayınların ülkeye girişi engellenmeye çalışılmıştır. Ama tüm çabalara rağmen bu yayınlar, çeşitli yollarla ülkeye girmiş ve dağıtılmıştır. Padişah'ın bu konu üzerinde hassasiyetle durduğu, yasak yayınların girişine dikkat edilmesi için görevli memurlara ve yetkililere sürekli

[354] BOA., Y.MTV. Nr. 74/117

[355] Türker Acaroğlu, "II. Abdülhamid Döneminde Dış Yayın Yasaklamaları", *Ulusal Kültür*, 5 (1979) s.138-139.

cizgiliforum.com

emirler verdiği görülmektedir.[356] Ülkeye giren yasak yayınların engellenmesi için Padişah'a sunulan raporlarda, bu yayınların ülkeye yabancı postahaneler aracılığıyla sokuldukları, özellikle yabancı postahanelerdeki özel posta kutularına, gönderenin adıyla gelen yasak gazetelerin buralarda bekletildiği ve daha sonra gizlice alınıp dağıtılmakta olduğu belirtilmektedir.[357]

Ülkeye girişi yasaklanan yayınlar postahanelerde ve gümrüklerde yapılan sıkı kontrollere rağmen, değişik yöntemlerle ülkeye girmiştir. Örneğin yasak yayınlar girişi yasak olmayan gazete paketleri arasına konularak ülkeye sokulmakta[358] veya roman kapları içerisine konularak yabancı postahaneler vasıtasıyla gelmektedir.[359] Bu yayınların ülkeye girişini ve dağıtımını sağlayanlar da genelde yabancılar olmuştur. Yabancılar sıkı haflye kontrolüne rağmen yabancı postahaneler vasıtasıyla elde ettikleri gazete veya kitapları gizlice Türk dostlarına vermektedirler.[360] Beyoğlu'ndaki Circle d'Orient ve İngiliz kulübüne, elçilik kanalıyla veya yabancı postalar aracılığı ile gelen gazeteler buralara gelen üyeler tarafından okunduğu için, bu yerlere gidenler de takip edilerek isimleri Saray'a bildirilmektedir.[361] Özellikle Galata ve Beyoğlu'ndaki kıraathaneler, kitapçı dükkânları ve kütüphaneler sansür memurları tarafından aranmaktadır. *La Turquie Libre* gazetesinin Galata Postahanesi'ne kapalı bir zarf içinde geldiğinin haber alınması üzerine gazetenin elden ele dolaşmasını engellemek için civardaki kıraathaneler ve kitapçı dükkânları aranmıştır.[362] Girişi yasak olan gazetelerden biri olan *Petit Journal* gazetesinin Beyoğlu'nda satıldığı ihbarının gelmesi

[356] BOA., İrade Hususi 3. C.1323 Nr. 6

[357] BOA., Y.MTV. Nr. 90/13 Padişah'a sunulan başka bir raporda ise, aleyhte yayınlara karşı en iyi müdafaanın, bu yayınlara "hor gözle bakıp" gereken cevapların verilmesi olduğu, ayrıca halka "uzaktan davulun sesi kulağa hoş gelir" misali Avrupa'da da her şeyin yolunda olmadığını anlatmanın gerektiği vurgulanmaktadır. Bkz. BOA., Y.E.E. Nr. 15-1273-74-14

[358] BOA., Ayniyat Zabtiye Nr. 1688, s. 33.

[359] BOA., Ayniyat Zabtiye Nr. 1688, s.193.

[360] İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ...*, s.106.

[361] Tahsin Paşa, a.g.e., s. 162.

[362] BOA., Ayniyat Zabtiye Nr. 1372, s.124.

cizgiliforum.com

üzerine, yapılan araştırma sonunda gazetenin, Beyoğlu'ndaki ünlü Bon Marchais mağazasında satıldığı tespit edilmiştir. Mağaza sahibine gerekli uyarılar yapılmasına rağmen bu uyarıları pek dikkate almamıştır. Sonuçta tedbir olarak bu gazetenin yayınlarının dikkatlice takip edilmesine ve ülkeye girişinin yasaklanmasına karar verilmiştir.[363] Yasak yayınlar sadece kitapçı dükkânlarında, kıraathanelerde veya kütüphanelerde aranmamıştır. Halkın sıklıkla uğradığı yerlerden olan tütüncü dükkânlarında bu tür yayınların satıldığının haber alınması üzerine, bu dükkânları teftiş etmek üzere Matbuat İdaresi'nde bir heyet teşkil edilmiştir. Heyete başlangıç olarak, birer mecidiye yevmiye ile dört müfettiş ve yanlarına onar kuruş yevmiye ile birer yardımcı verilmiştir.[364]

Osmanlı Devleti'ne girişi yasak olan gazete veya kitapların takibi sadece İstanbul'da değil, taşrada da aynı şekilde devam etmiştir. Bu konuda çeşitli örnekler vermek mümkündür. Örneğin İzmir'in Kordon semtindeki "Ermis" adlı kahvehanenin fesat yuvası haline geldiği[365] ve Yunanistan'dan gizlice gelen yasak yayınların burada el altından satıldığı ve gelen müşteriler tarafından okunduğu haber alınmıştır.[366] Kısaca yasak yayınların girişi sıkı kontrollere rağmen engellenememiştir. Bunların ülkeye nasıl girdiğini anlamayan sansür memurları, yaptıkları araştırmalarda bazı kişilerin bu yayınların girişine yardımcı olduklarını tespit etmiştir. Sansür memurlarının tespit ettiği kişilerin kimliği oldukça ilginçtir. Bu kişiler bazı gümrük memurları ve polislerdir. Gümrük memurlarının, bir, iki mecidiye, polislerin ise daha az miktar olan 25 para rüşvet alarak bu tür yayınları ülkeye soktukları ve dağıtılmasında da yardımcı oldukları tespit edilmiştir.[367] Bu durum yasak yayınların ülke içine sokulmasına engel olmakla görevli kişilerin bizzat bunların dağıtımında rol oynaması, bu denetimin ne denli keyfi olduğunu göstermektedir.

[363] BOA., Y.A.HUS. Nr. 252/89
[364] BOA., İrade Hususi 7. C. 1319 Nr. 77
[365] BOA., K.Paşa Evrakı Nr. 86-17/632
[366] BOA., K. Paşa Evrakı Nr. 86-16/1599
[367] BOA., K. Paşa Evrakı Nr. 86-19/1857

cizgiliforum.com

Osmanlı Devleti'ne girişi yasak olan yayınlar gümrükler de sıkı kontrollere tabi tutulurken, postahaneler için de çeşitli tedbirler alınmıştır. Saray'dan posta müdürlerine gönderilen gizli emirler şu şekildedir:

1- Postalar açıldığı zaman, şüpheli görülen mektup ve paketlere el konularak hemen Saray'a gönderilecektir. Bunların zararlı kişilerden gelmediği anlaşılırsa postahaneye iade edilecektir.
2- Beyoğlu ve Galata postahanelerine sık sık mektuplarını almaya gelen kişilerin kimler olduğu tespit edilecektir.
3- Postahaneye gelen mektupların incelenmesini tecrübeli müdürler yapacaktır.
4- Posta kutularına gelen mektuplar ve diğer eşyalar şüpheli görülürse, bunları almaya gelen Türklere, gerekirse teslim edilmeyecektir.
5- Posta işlerinin aksamaması için şüpheli mektuplar, dağıtım saatine kadar bir postacı vasıtasıyla Saray'a gönderilmelidir.
6- Kontrol altında olması gereken ve isimleri önceden bildirilen bazı devlet memurları adına gelen mektuplar Saray'a gönderilecektir.
7- Yabancı ülkelerden gelen yolcuların, İstanbul'daki bazı kişilere paket veya kitap gibi şeyleri vermemeleri için, iskelelerde sıkı kontroller yapılacaktır.
8- Yabancı posta vapurlarıyla, yelken ve balıkçı kayıkları taifesinden olanlar gemileri limanda bulunduğu süre içinde karaya çıktıklarında kontrol altında bulundurulacaktır.
9- Şüpheli kişilerin kitap ve paket almak veya vermek için posta vapurlarına girmelerine asla izin verilmeyecektir.
10- Yabancı ülkelerdeki konsolosluklarımızdan verilen pasaportlarla, İstanbul'a gelen Osmanlı tebaası pasaportları tetkik edilinceye kadar bir iki saat bekletilmelidir.[368]

Bu emirlerin titizlikle uygulandığı Posta ve Telgraf Nezareti tarafından hazırlanan "Evrak-ı Muzırra ve Teferruatına" dair

[368] Osman Nuri, *a.g.e.*, s.549.

cizgiliforum.com

Saray'a sunulan aylık cetvellerde görülmektedir. Bu cetvellerde taşra ve İstanbul postahanelerinde ele geçirilen muzır evraklar "risale, gazete, fesad-ı amîz mektub, muzır Ermeni mektubu" olarak sınıflandırılmış ve her biri için ayrı sütun açılarak ele geçirilen muzır evrakın sayısı belirtilmiştir. Mülahazat kısmında ise mektubun veya gazetenin kimden ve kime geldiği, mektubun içeriği, gazetenin veya risalenin ismi, yayınlandığı yere dair bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca muzır evraklar hakkında alınan tedbirler de anlatılmaktadır. Örneğin 1901 yılı Ekim ayında ele geçen muzır evrak cetvelinin "muzır Ermeni mektubu" sütununun mülahazat kısmında "Ermenilere ve coğrafyalarına dair edebi bendler neşr etmek üzere Paris'de Panaser* namıyla ayda bir defa bir gazete neşr olunacağını ve buna derc olunmak içün makale talebini mutazammın Harput'ta Amerika Mektebi'nde Asador ve Yosef namlarına ve Kayseri Murahhashanesine iki mektub vürud etmiş olduğu" yazmaktadır. Yine aynı sütunda "Amerika'da Boston şehrinden Arabkir Ermeni Eytamhanesi içün teşekkül eden cemiyetin bir kıt'a nizamnamesi icraya vaz'ı tavsiyesiyle Arabkir Ermeni Murahhasına gönderilen mektubdan anlaşılmasıyla bunların külliyen tevkifi posta memurlarına şifreli telgrafla tebliğ olunduğu gibi mezkûr mektub muhteviyatıyla ba müzekkere Dahiliye Nezareti'ne irsâl olunduğu" belirtilmektedir.[369] *Evrak-ı muzırra* cetvellerinde dikkati çeken bir başka nokta da Padişah'ın hususi yaveri, Sadrazam, Şeyhülislam gibi Padişah'ın yakın çevresindeki kişilerin mektuplarının açılarak Saray'a takdim edilmesidir. İlginç olan göndereni belirsiz olan bu mektupların içerisinde zararlı görülen Jön Türk gazetelerinin çıkmasıdır. Örneğin Şeyhülislam'a Paris'den gönderilen mektubun içerisinde "Londra'da Ne Bekliyoruz unvanıyla yeni çıkarılan Türkçe hezeyânnâme" bulunmasından dolayı Saray'a takdim edilmiştir. Cetvelde bu mektup "fesad-ı amiz mektup" kısmında yer almaktadır.[370] Şifre

* Ermenice Panaser gazetesi G. Basmacıyan tarafından Paris'de 1901 yılında çıkarılmıştır. Bkz. Teotig, *Dibudar,* İstanbul 1912, s.153-154 Ermenice gazete isimlerini okumada ve bu bilgiye ulaşmamda yardımcı olan sayın Püzant Akbaş'a çok teşekkür ederim.

369 BOA., Y.MTV. Nr. 223/98

370 BOA., Y.MTV. Nr. 231/164

cizgiliforum.com

kâtibi Asım Bey adına gönderilen mektup içerisinde "Davul adlı hezeyânnâme" çıkmıştır. Paris'den gönderilen "Dersaadet ahalisine" yazılı kartpostallara yakılmak üzere el konulmuş,[371] Belçika'dan Padişah adına gönderilen edebsiz kartlar ise yakılmıştır.[372] Muzır evrak cetvelleri incelendiğinde üst düzey devlet adamlarına şüpheli mektuplar ve yasak yayınların gönderilmesini, muhalefet tarafından bu kimseleri Padişah'ın gözünden düşürmek veya oldukça vehimli olan Padişah'ın vehmini artırmak için kullanılan bir taktik olduğu düşünülebilir. Bu noktadan bakıldığında en azından Padişah'ın yakın çevresinden şüphelenmesini sağlamak dahi muhalefet için başarı sayılabilir.

Sonuç olarak bakıldığında, yasak yayınlara karşı izlenen yöntemin hiç de sağlıklı işlemediği ortadadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi yabancı elçilikler ve postahanelerden alınan yasak yayınlar rahatlıkla okunmaktadır. Örneğin Sadaret Mektubi Mühime Kalemi'nden gizli ve elden kaydıyla 3 Aralık 1889 tarihinde Maarif Nezareti'ne gönderilen yazıda, Rumelihisarı'ndaki Amerika Mektebi'nde ülkeye girişi yasaklanmış zararlı kitapların elçilikler aracılığı ile alınarak okutturulduğu, tatil günlerinde öğrencilerin hissiyatını tahrik eden siyasi konuşmalar yapıldığı, İslamiyet ve Osmanlılığı tahkir eden sözler sarf edildiği bildirilerek bu durumun tahkik edilmesi istenmektedir.[373] Dikkat edilirse, yabancı elçilik ve postahanelere karşı çaresiz kalan yönetim bu yayınlara ulaşılmasını engellemeye çalışmaktadır. Hatta ellerinde yasak veya zararlı yayın bulunduranlara para[374] veya hapis cezası verilmesi yoluna da gidilmiştir. İlginç örnekler vermek gerekirse, Kosova Vilayeti'nde Kapiçkof adlı bir kişi bulunduğu okulun kendi yönetimindeki kütüphanesinde, Bulgaristan'da eskiden Osmanlıların zulüm yaptıklarına dair Bulgarca kitaplar bulundurmasından dolayı mahkemeye sevk edilmiştir. Kosova merkez bidayet mahkemesinde görülen dava sonucunda, Ceza Kanunu'nun 66. maddesinin son fıkrasına göre üzerinde

[371] BOA., Y.MTV. Nr. 236/49
[372] BOA., Y.MTV. Nr. 233/192
[373] BOA., A.MKT.MHM Nr. 763/28 (Belgenin aslı için bkz. s.188)
[374] BOA., K.Paşa Evrakı Nr. 86-10/918

cizgiliforum.com

zararlı yayınlar bulundurmasından dolayı bir yıl hapis cezası verilmiştir.[375] Bir başka örnekte ise berber Mihran Hamamcıyan Bergos'a hareket etmek üzere olan vapura binmek istediği sırada, şüpheli hareketleri görülerek üzeri aranmıştır. Yapılan aramada Hamamcıyan'ın üzerinde Ermenice muzır evraklar bulunmasından dolayı tutuklanarak adliyeye sevk edilmiştir. Muzır evraklar ise, bir mektup, Troşag gazetesinden kesilmiş Agob Karagözyan'ın resmi ve Patrik Horen Aşıkyan'ın terceme-i hali ve Paris'de bulunan Arşag Çobanyan'ın adresinden ibarettir. Hamamcıyan'ın cinayet mahkemesinde yapılan yargılamasında üzerinde bulunan evrakların içeriğine ve ifadesine de dayanılarak kendisinin "fesad erbabından" olduğuna karar verilmiştir. Hamamcıyan Ceza Kanunu'nun 28. maddesinin ikinci fıkrasına göre beş sene kalebentliğe mahkûm edilmiştir.[376]

Ekonomik Tedbirler

Gazetelere Yapılan Para Yardımları ve Şantajlar

Bu bölümde bir diğer tedbir olarak yabancı gazetelere yapılan para yardımlarını inceleyeceğiz. Belki de en fazla suiistimal edilen bu tedbir, zaman zaman etkili de olmuştur. II. Abdülhamid ülke içindeki olayların yurt dışına yansımasını istemediğinden, yabancı basında çıkacak haber ve yorumlardan da büyük endişe ve huzursuzluk duymuştur. Bu tür yayınları engellemek amacıyla hatırı sayılır yabancı basın muhabirlerinin çoğuna maddi çıkarlar sağlamış, gizlice yapılan ödemeler aracılığıyla yabancı basında aleyhte yazılar çıkmasına engel olmaya çalışmıştır.[377] Ülke içinde maddi yardıma bağımlı hale getirilen Osmanlı basını kontrol altına alınabilmişken, para yardımı almaya başlayan yabancı gazeteler, Osmanlı Devleti'ne bağlı olmamakla birlikte, tıpkı iç basın gibi, yayınlarını değiştirmeye başlamışlardır. Tarafsız olduğunu iddia eden bir kısım Avrupa basını, Osmanlı Devleti aley-

[375] BOA., YA.HUS. Nr. 452/8
[376] BOA., Y.PRK.AZN. Nr. 20/58
[377] İnuğur, a.g.e., s.269.

cizgiliforum.com

hine yayınlar yaparken, Padişah'tan gelen maddi destek karşısında, taktik değiştirerek II. Abdülhamid yanlısı oluvermişlerdir. Böylece bir kısım basın, maddi menfaatler peşinde koşan ticari kurumlar haline gelmiştir. Tabii ki hepsini aynı kategoriye koymak ve para yardımının tüm gazeteler üzerinde etkili olduğunu iddia etmek yanlış olur. II. Abdülhamid tarafsızlık ilkesinden ayrılmayan, maddi çıkarlar gözetmeyen bazı basın kuruluşlarını, para ile satın alamamış, farklı taktiklerle kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Bu arada Jön Türklerin de zaman zaman finansman sorunlarını çözmek için Osmanlı yönetimi ile pazarlığa oturdukları da bilinmektedir.[378]

Avrupa basınını kontrol altına almak ve bu konuda nasıl bir yöntem izleneceğinin tespiti için, konunun uzmanı olan kişiler tarafından Padişah'a çeşitli raporlar sunulmuştur. Bu raporlardan en ilginci Matbuat-ı Hariciye Müdürü Münir Bey'in raporudur. Münir Bey, Osmanlı Devleti tarafından Avrupa'daki bir iki gazeteye verilen paralarla yazdırılan haberlerin pek etkili olmadığını, bunların Avrupa kamuoyunda da dikkat çekmediğini belirterek, gazeteleri para yolu ile lehte yayın yapmalarını sağlamayı da kapsayacak çok geniş tedbir paketi hazırlamıştır. Bunun için düzenli ve sistemli çalışan bir teşkilata ihtiyaç duyulduğunu belirten Münir Bey, Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'ne bağlı güvenilir elemanlardan oluşan bir heyet kurulmasını teklif etmiştir. Kurulacak olan bu heyet muhabirleri vasıtasıyla Avrupa'daki yüksek tirajlı önemli gazeteleri, çeşitli yollarla elde ederek, onların Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetine ters düşmeyecek haberler yayınlamasını sağlayacaktır.[379] Matbuat-ı Hariciye bünyesinde kurulacak olan bu heyet, çalışmalarını gizli yürüteceğinden heyetin kuruluşu da gizli tutulmalıdır. Heyette çalışacak elemanlar elçiliklerdeki memurlarla, gazete muhabirleriyle ve yabancılar arasındaki nüfuzlu kişilerle sürekli diyalog halinde olacağından, heyet elemanlarının sır tutan, sadık, güvenilir kişiler olmasına dikkat edilecektir. Kurulması düşünülen bu heyetin çalışmalarını düzenli bir şekilde yürütebilmesi için, dahiliye ve

[378] M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat 1981, s.37.

[379] BOA., Y.E.E. Nr. 14-88/23-88-12

cizgiliforum.com

hariciye olmak üzere ikiye ayrılması gerektiğini savunan Münir Bey, heyetin yapacağı çalışmaların gizli tutulmasını istemiştir. Bu heyetin çalışmaları sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda hareket edilecek, gerekli görülmedikçe Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde veya dışında yayınlanan gazetelere para yardımında bulunulmayacaktır.[380]

Bu rapora göre kurulacak olan heyetin görevleri ise aşağıdaki gibi olacaktır:

- Dahiliye şubesinin elamanları muhabirlere karşı dostça ve nazikçe bir tavır içerisinde olmalıdır.
- Birinci sınıftaki muhabirlerle diyalog kurup, onların arasına nifak ve rekabet sokup bu durumdan istifade edilmelidir.[381]
- Osmanlı Hükümeti tarafından duyurulacak olan önemli bir haberin gazetelere yansıtılması işi, birinci sınıftaki muhabirlerin hepsine birden değil içlerinden birine gizlice verilmelidir.
- Heyette görevli olan elemanların her biri, birinci sınıftaki muhabirlerden yalnızca bir tanesi ile görüşüp dostça ilişkiler kurmalıdır. Diğerleri ile diyaloga girmemelidir.
- Osmanlı Devleti aleyhindeki yayınlara tekzipler yazmak pek etkili olmamaktadır. Avrupa'daki elçiliklere gerekli emirler gönderilerek aleyhte yayın yapan gazeteler tespit edilerek, posta ile gönderilmelidir.
- Avrupa gazetelerine yazdırılacak olan tekziplerde önemli bir kaç gazeteye az miktarda para verilerek elde edilmelidir.
- Bazı Avrupa gazetelerine boş yere para verilmektedir. Bunun da bir yararı görülmediğinden, para yardımının

[380] BOA., Y.E.E. Nr. 14-88/23-88-12

[381] Münir Bey padişaha sunduğu bu raporunda, Avrupa'daki gazetelere haber yollayan muhabirleri üç sınıfa ayırmıştır. Birinci sınıf olarak gösterilen muhabirleri, işinde uzman mesleğini en iyi şekilde yerine getiren kişiler olarak belirtmiştir. İkinci sınıf muhabirleri ise, gazetecilikte uzman olmayan gazetelerine geç ve yanlış haber gönderenler olarak tanımlamıştır. Üçüncü sınıf muhabirleri ise, görevlerini layıkıyla yerine getirmediklerini belirtmiştir. Bu konuda detaylı bilgiler muhabirlere verilen paralar bölümde verilmiştir.

cizgiliforum.com

kesilmesi gerekmektedir. Avrupa gazetelerine para verileceğine, devletin eğilimini savunan bir gazete çıkarılmalıdır. Ama şu anda böyle bir gazete çıkarmak çok masraflı olacağından, yapılacak olan masraf heyet elemanlarına ayrılmalıdır.

- İkinci ve üçüncü sınıftaki muhabiriere önemli haberler verilmemelidir. Bu muhabirler bağlı bulundukları gazetelerden çok az maaş almaktadırlar. Bu durumda muhabirlere her ay gizlice birkaç altın verilirse, Osmanlı Devleti lehine yazılar yazacakları şüphesizdir.

Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nde kurulması teklif edilen heyetin bir bölümü de Hariciye Şubesidir. Avrupa basınında Osmanlı Devleti aleyhinde çıkan yazıları kontrol altında tutmak ve bu yayınları engellemek, bu şubenin görevleri arasındadır. Münir Bey yazdığı raporda bu şubeye verilecek görevleri şöyle sıralamıştır:

- Hariciye şubesi elemanlarının görevi, Avrupa gazetelerinin sahipleri ve muhabirieri ile iletişim halinde olup, lehte yazılar yazdırmak ve aleyhte çıkan yazılara da karşılık vermektir.
- Bu şubede görevli olan memurlar seyyar olmalı ve gerektiğinde haberin kaynağına çabuk ulaşabilmelidir.
- Avrupa gazetelerine para yardımında bulunarak boş yere para harcanmamalıdır. Bunun yerine muhabiriere nişanlar verilerek ödüllendirilmelidir. Ayrıca muhabirierin hoşuna gidecek resmi ya da yarı resmi mektuplar gönderilmelidir.
- Hariciye şubesindeki elemanların bir diğer görevi de, Osmanlı Devleti aleyhinde çıkacak olan her türlü kitap, makale, broşür gibi yayınları gizlice takip ederek, gereken tedbirleri almaktır.[382]

Münir Bey dahiliye ve hariciye şubesi olarak ikiye ayrılmasını ön gördüğü raporunda, bu heyetin kuruluş aşamasında dört kişi ile işe başlamasını, daha sonra bu sayının ihtiyaca göre artırılabileceğini önermektedir. Heyet elemanlarının yapacakları çalışmalarda Avrupa gazetelerine gereksiz yere

[382] BOA., Y.E.E. Nr. 14-88/23-88-12

cizgiliforum.com

nakdi yardım yapmamak esas kabul edilirken, heyetin ön görülen yıllık bütçesine baktığımızda gözümüze çarpan nokta, yabancı gazetelere ve muhabiriere verilmek üzere ayrılan paralardır. Heyetin kuruluş aşamasında Avrupa gazetelerine ve muhabirlerine ayrılacak yıllık bütçe Münir Bey tarafından şöyle teklif edilmiştir.[383]

Avrupa'nın birinci derecedeki gazetelerine	60.000 kuruş
Avrupa'nın ikinci derecedeki gazetelerine	60.000 kuruş
İstanbul'da bulunan bazı yabancı muhabirlere	60.000 kuruş

Matbuat-ı Hariciye Müdürü Münir Bey raporunda kurulmasını önerdiği bu heyetin çok gizli tutulmasını istemektedir. Fakat ulaşabildiğim arşiv belgelerinde ise böyle bir heyetin kurulduğuna dair bir bilgiye rastlayamadım. Bu raporun en ilginç yanı, Avrupa gazetelerine para yardımında bulunmak suretiyle, Osmanlı destekçisi bir basın oluşturma çabasının ne kadar etkisiz olduğunun, bizzat bu kurumun başında bulunan kişi tarafından dile getirilmesidir. Yine bu siyaset sebebiyle, kişilerin Padişah'tan para koparabilmek için gazete kurdukları ya da gazetelerinin politikalarını değiştirdikleri görülmüştür. İşin bir başka boyutu ise, ödenen çok yüksek miktarda paranın, istenilen amaca ulaşmasını sağlamamış olmasıdır. Tabii ki bu siyasetin etkisizliği kısa sürede anlaşılmış ve birçok devlet adamı bu konudaki eleştirilerini dile getirmişlerdir. Örneğin Sadrazam Kâmil Paşa, basının üç amacı olduğunu belirtmektedir: birincisi çıkar sağlamak, ikincisi intikam almak, üçüncüsü ise insanlığa hizmettir. Kâmil Paşa, ilk ikisine engel olmak için para vermenin hiç faydası olmadığını, hatta bunun benzeri yayınların artması gibi ters bir sonuç doğuracağını, üçüncü gruba giren basının ise Avrupa'da oldukça etkili olduğunu ve Osmanlı Hükümeti'nin de aslında buna dikkat etmesi gerektiğini savunmaktadır.[384] Birçok üst düzey devlet adamının gazetelere para yardımı

[383] BOA., Y.E.E. Nr. 14-88/23-88-12

[384] Nesimi Yazıcı, "Sadrazam Kâmil Paşa'nın Yabancı ...", s.424.

cizgiliforum.com

yapılmaması yolundaki uyarılarına rağmen, ödemeler devam etmiştir. Yeri gelmişken, gazetelere verilen para yardımlarına kısaca değinmek gerekir. Örneğin 1890 yılında Hariciye bütçesinden *Liberté* gazetesine 750 Frank, *Voltaire* gazetesine 1000 Frank, *Republique Française Presse* gazetesine 1000 Frank, *Gil Blas* gazetesine 200 Frank[385] tahsisat verilirken, Osmanlı Devleti lehinde yayınlar yapması karşılığında *Correspondance de l'est* gazetesi ile 15 Mart 1890 tarihinde üç senelik bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşmaya göre, gazete böyle bir yayın siyaseti izlediği sürece, abone bedeli altında dört taksit halinde senelik on iki bin Frank verilecektir. Gazete Osmanlı Devleti'ne karşı kullanacağı lisanı değiştirdiği takdirde bu parayı alamayacaktır.[386]

Zaman içerisinde Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü gazetelere para yetiştiremez duruma gelmiştir. 1894 yılında Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün bütçesine 200.000 kuruş aktarılması gündeme geldiğinde, Sadrazam'ın bu konudaki yaklaşımı, yabancı gazetelere verilen paralarla bir sonuç elde edilemediği, bu gazetelerden bazılarının yine aleyhte yayınlarına devam ettikleri ve bazı gazetelere de boş yere para verilmekte olduğu şeklindedir. Bütçenin yeniden gözden geçirilmesi de söz konusu olduğundan hangi gazeteye ne kadar para verildiğine dair bir liste Padişah'a sunulmuştur. Bu yıllarda Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü, Dahiliye Nezareti'ne bağlı olduğundan, bu nezaret bütçesinden gazetelere aylık olarak verilen paralar şöyledir:[387]

ÖDEMESİ İSTANBUL'DAN YAPILAN GAZETELER

Sabah	3.000 kuruş
Servet	1.000 kuruş
Servet-i Fünûn	3.240 kuruş
Saadet Gazetesi	3.000 kuruş

[385] BOA, Y.A.HUS. Nr. 239/32
[386] BOA., Y.PRK.BŞK. Nr. 18/31
[387] BOA., Y.A.RES. Nr. 71/29

cizgiliforum.com

İstanbul	2.000 kuruş
Emakinüs'-sıhha	2.000 kuruş
Badeker Risalesi	2.000 kuruş
Manzume-i Efkâr	1.500 kuruş
Osmanische Post	2.000 kuruş
Punch	500 kuruş
Ceride-i Şarkiye	500 kuruş
Resimli Gazete	500 kuruş
Moniteur Oriental	5.633 kuruş
Levant Herald	8.333 kuruş
Correspondenz	300 kuruş
Agence Havas Şirketine	2.166 kuruş

ÖDEMESİ PARİS'DEN YAPILAN GAZETELER

Mémorial Diplomatique	2.166 kuruş
Orient	866 kuruş

ÖDEMESİ PEŞTE'DE YAPILAN GAZETELER

Revue de l'Orient	1.300 kuruş
Alman gazeteleri hafiye memurlarına ödenen	1.650 kuruş

Yapılan bu ödemeler karşısında, Avrupa gazetelerinin Osmanlı siyasetlerini destekleyen yayın yapacakları beklenirken, bazı gazeteler aleyhte yayınlarını sürdürmüş, üstelik kendilerine ayrılan tahsisatın artırılması yolunda istekleri de olmuştur. Yani hem aleyhte yayın yapmaya devam etmişler, hem de bunun karşılığında para talebinde bulunmuşlardır. Örneğin Viyana'da Fransızca ve Almanca olarak çıkan *Correspondance Politique* gazetesi, kendisine senelik olarak

cizgiliforum.com

verilen 1.000 Frankı az bularak 4.000 Frank verilmesini talep etmiştir. Osmanlı Hükümeti ise, gazetenin her şeyden önce aleyhteki yayınlarından vazgeçmesini, aksi takdirde ödenen 1.000 Franktan da mahrum kalacağını ve aleyhte yayınlarından vazgeçerse, ileride istediği zammın yapılabileceğini bildirmiştir. Gazete para koparmak maksadıyla bir süre yayın politikasını değiştirerek Osmanlı Devleti lehinde yayınlar yapmaya başlamıştır. Gazetede görülen bu olumlu değişiklik üzerine, gazetenin istediği 3.000 Franklık zam teklifi kabul edilmiştir.[388]

Avrupa gazetelerinin bazıları, Saray'dan istedikleri parayı elde etmek için aleyhte yayın yaparken, buna tenezzül etmeyen gazeteler de olmuştur. Avrupa'nın önde gelen itibarlı gazetelerinden biri olarak tanınan ve Viyana'da yayınlanan *Neue Freie Presse* gazetesini, Viyana'daki Osmanlı Elçisi'nin gazeteyi para ile Osmanlı lehine çevirme çabaları bir sonuç vermemiştir. Viyana Elçiliği'nin konuyla ilgili Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 21 Mart 1895 tarihli yazısında, *Neue Freie Presse* gazetesinin Avrupa'nın birinci sınıf gazeteleri arasında olduğu, hiç kimseden para yardımı almamayı ilke haline getirdiği ve bu gazeteyi para ile elde etmenin imkânsız olduğu belirtilmektedir. *Neue Freie Presse* gazetesinin parasal bir sıkıntısının olmadığı ve böyle bir teklif götürmenin gazetenin yanlış anlamasına sebep olacağını, hatta gazeteyi elde etmek için Osmanlı Hükümeti adına abone olunmasının dahi para yardımı olarak algılanacağı ve bunun kabul edilmeyeceği bildirilmektedir. Bütün bunlar yerine elçilik çözüm olarak, gazeteye özel bir ilgi gösterilerek bazı bilgilerin diğer gazetelerden önce bu gazeteye verilmesini, hatta gazete sahibinin İstanbul'a davet edilerek Padişah'ın huzuruna çıkarılmasını önermiştir.[389] Konu ile ilgili çarpıcı birkaç örnek daha vermek gerekirse, Belgrat'ta yayınlanan *Makedonya* gazetesi, aleyhteki yayınlarından dolayı kapattırılmıştır. Belgrat Elçiliği'nden gelen bir yazıda, gazetenin yeniden açıldığı, bu defa Osmanlı Devleti lehine yayınlar yapmaya başladığı ve gazeteye aylık

[388] BOA., İrade Hariciye 19. C .1311 Nr. 4
[389] BOA., Y.A.HUS. Nr. 323/14

cizgiliforum.com

200 Frank tahsisat ayrıldığı bildirmiştir. II. Abdülhamid ise gazetenin lehte yayınları görüldükçe elçilik vasıtasıyla para verilmesinin uygun olacağını ve başlangıçta gazeteye 50 lira verilmesini istemiştir.[390]

İsteklerini rahatlıkla Saray'a kabul ettirebilen gazete sahipleri, masraflarını karşılayabilmek için güçlü bir kaynak bulmuşlardır. "Aleyhte yayın yapan para alır" mantığıyla Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhindeki yayınların hızla artığı görülmektedir. Bu konudaki örnekleri çoğaltabiliriz. Önce İstanbul'da yayınlanan ve daha sonra yayın hayatını Viyana'da sürdüren *Osmanishe Post* gazetesinin Viyana'da aleyhte yayınlar yaptığının haber alınması üzerine, Viyana Elçisi hemen gazetenin sahibi Rosenthal ile görüşerek, aleyhte yayınları bırakması karşılığında, gazetesine abone bedeli adı altında senelik 750 frank para yardımı yapılacağını ve nişanla taltif edileceğini bildirmiştir.[391] 15 Ağustos1898 tarihinde ise gazeteye ödenecek para, Padişah tarafından hemen onaylanmıştır.[392] *Osmanishe Post* gazetesi sahibi aleyhte yayın yapmayacağına dair söz vermesine rağmen, aradan iki yıl geçtikten sonra gazetesinin ismini değiştirerek, Osmanlı Devleti aleyhinde yayınlar yapmaya başlamıştır. Bu durum karşısında *Osmanishe Post* gazetesi adına ödenmekte olan senelik 750 Frank da kesilmiştir.[393] Avrupa'daki bazı gazetelere bu tür ödemeler yapılırken, Madrid Elçiliği'nden gelen bir yazıda, İspanya'daki gazetelere para yardımı yapılmadığı halde Osmanlı Devleti aleyhine yazılar çıkmadığı, bunun yanında diğer Avrupa gazetelerine çeşitli yollarla paralar ödendiği halde, aleyhte yayınlarını sürdürdükleri belirtilmektedir. İspanya'da basın serbest olduğu için her türlü yayının yapıldığı, gazetelerin hiç bir engelleme ile karşılaşmadığı hatta kral ailesi yanlısı olarak tanınan *El Corro* gazetesinin bile zaman zaman kral ailesini eleştiren yayınlar yapabildiğine işaret edilmektedir. Ayrıca Avrupa gazetelerinin menfaatleri doğrultusunda aleyhte yayın yapmayı alışkanlık haline getirdikleri, Osmanlı

[390] BOA., İrade Hususi 26. C .1318 Nr. 43
[391] BOA., Y.MTV. Nr. 179/101
[392] BOA., İrade Hariciye 27. Ra. 1316 Nr. 21
[393] BOA., Y.MTV. Nr. 205/7

cizgiliforum.com

Devleti'nin gazetelere verdiği paralarla istediği sonucu elde edemediği, aksine nakit ödenen paraların aleyhte yayınları teşvik ettiği de belirtilmektedir.[394]

Aleyhte yayın yapanlara yüksek miktarlarda para dağıtılması zaman içerisinde, ister istemez "Aleyhte yayın yapan para alır" mantığından hareket eden şantajcı bir zümrenin doğmasına yol açmıştır. Böylesi şantaj girişimleri genellikle yabancı gazeteler ve haber ajansları tarafından yapılmıştır. Yurt dışında gerçekleşen bu tür olayları takip eden, çözüm yolları arayan ve durumu Saray'a bildirenler ise Avrupa'daki Osmanlı elçileri olmuştur.[395] Bu konu ile ilgili çarpıcı bir örnek vermek gerekirse, Brüksel Elçisi Karatodori Efendi 18 Eylül 1900 tarihinde gönderdiği telgrafta, Brüksel'de aleyhte bir risalenin yayınlanacağını öğrendiğini ve bu yayını engellemek için yaptığı çalışmaları ve görüşlerini şöyle anlatmaktadır: "Böyle bir risalenin yayınlanacağını haber aldıktan sonra, hemen Belçika Hükümeti'ne başvurdum. Bu yayını engelleyebilmek için Hükümet nezdinde bir şey yapılıp yapılmayacağını öğrenmek istedim. Ama korktuğum başıma geldi. Hariciye Nazırı bana Belçika'da basının serbest olduğunu, ama bir yabancı hükümdara ve hükümetine yönelik aleyhte bir yayın olur ise, gazete müdürü aleyhine dava açabileceğimizi söyledi. Belçika'da bu tür davalara hukuk jürileri bakmaktadır. Bana göre böyle bir yola başvurmamak lazım. Çünkü daha önce Paris'te *Meşveret* gazetesine açılan dava kötü sonuçlar vermişti, hem de hukuk jürisi bu tür davalarda pek ağır cezalar vermemektedir. Risaleyi yazanlarla görüşüp anlaşmayı en mantıklı yol olarak görüyorum. Risalenin yayınlanacağını ve bir kısmının da kendisinde olduğunu haber veren Bay Mimon ile görüşmem sırasında, bu yayından vazgeçmeleri için ne kadar para istedikleri sordum. Bay Mimon ise, bizim bir teklif getirmemizi istemesine rağmen 6.000 Osmanlı lirası istediklerini ima etmiştir. Bu aleyhte risaleyi teşvik eden ve gizli yazarlarından birinin de, şu anda Mısır'da bulunan Damad

[394] BOA, Y.A.HUS. Nr. 426/57

[395] İlhan Yerlikaya, "II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Gazete ve Haber Ajanslarının Şantaj ve Yolsuzlukları" *Toplumsal Tarih*, 3(Mart 1994), s.18.

cizgiliforum.com

Mahmud Paşa olduğundan şüphe ediyorum. Aldığım başka bir habere göre, bu risalenin haricinde ellerinde başka risaleler de bulunduğu ve bunların ilk dört cildini bir iki aya kadar yayınlayacaklarını öğrendim. Hem şu anda yayınlamayı düşündükleri, hem de bir iki aya kadar yayınlayacakları eserleri engellemek için, 12.000 lira harcanacağını tahmin ediyorum."[396] Brüksel Elçisi aleyhte yayını engelleyebilmek için Belçika Hükümeti ile yaptığı görüşmelerde, bu ülkede basının serbest olduğu ileri sürüldüğünden bir şey yapamamış, ancak yaptığı çalışmalar ile bu yayını kısa süre erteleyebilmiştir.[397]

Avrupa gazetelerinin söz konusu olan bu risalenin yakında yayınlanacağını ilan etmeleri üzerine, Brüksel Elçisi tekrar harekete geçerek, bu yayını engelleme yollarını aramaya başlamıştır. Bu arada risalenin yazarının bir yakını elçiliğe gelerek, bu yayını durdurmada etkili olabileceğini, kendisinin yazar ile görüştüğünü ve tazminat olarak 50.000 Frank verilir ise, yazarın hem yayınlayacağı, hem de bir iki aya kadar yayınlamayı düşündüğü eserlerin tüm haklarından vazgeçebileceğini bildirmiştir. İstenilen bu para verilmez ise, ilk baskısının hazır olduğunu ve hemen Paris, Londra ve Cenevre'de satışa başlanacağını, Brüksel Elçisi'ne bildirmiştir. Elçi de konu ile ilgili tüm detayları Saray'a bildirerek, eğer bu istekler de yerine getirilmez ise bundan sonra bir şey yapılamayacağını, kendisi üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirdiğini ifade etmiştir.[398] Yapılan şantajlarla ile ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Agence Constantinople muhabiri Bay Groser, Sadaret Tercümanlığı'na gelerek, Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhine Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rusça olarak yayınlanacak kitabı ihbar etmektedir. Bay Grosser bu kitabın yayınlanmasını engelleyebileceğini ve bu işte aracı olabileceğini, daha önce kitabın yazarları için istediği 5.000 lira tazminatı, kendisine ayda 50 lira maaş bağlanır ise 3.000 liraya indirebileceğini teklif etmektedir. Eğer kendisine maaş bağlanmaz ise, kitabın yayınlanmasına engel olmayacağını

[396] BOA., Y.MTV. Nr. 206/155 Günümüz diline uyarlanmıştır.
[397] BOA., Y.MTV. Nr. 207/129
[398] BOA., Y. MTV. Nr. 208/38

cizgiliforum.com

bildirmiştir. Bay Groser bu isteklerine gerekçe olarak da, sekiz yıldır İstanbul'da oturduğu ve Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlı basınına yaptığı yararlı çalışmalardan dolayı kendisine hiç bir zaman para verilmediğini, ikinci rütbeden Mecidi nişanından başka bir şey elde edemediğini, Sadaret Tercümanı ile yaptığı görüşmede belirtmiştir. Sadrazam Said Paşa ise bu konu hakkında görüşlerini Padişah'a şöyle ifade etmektedir: "Bay Groser hemen her gün Sadaret Tercümanlığı'na gelerek teklifini yenilemekte ve cevap beklemektedir. Hatta bir gün kendisi hastalandığında yerine karısını göndermiştir. Bay Groser'in geçmişi de pek parlak değildir. Vaktiyle Alman Konsolosluğu tarafından kendisine dava açılmıştır. Bay Groser'in bu teklifieriyle Hükümet'ten para koparmaktan başka bir amacı yoktur. Böyle bir yayını kendisi düzenlemiş veya teşvik etmiş olabilir. Kaldı ki böyle bir kitap yayınlanır ise, gazeteler ile bu yayını tekzip eder ve ülkeye girişini yasaklarız. Dolayısıyla Bay Groser'in bu teklifierini dikkate almamak gerekir."[399] Said Paşa Padişah'a Bay Groser'e para verilmemesini önermesine karşın, 10 Eylül 1895 tarihli Padişah'ın iradesi ise Bay Groser'e 50 lira maaş tahsis edilmesi yolunda olmuştur.[400] Fakat şunu da belirtmek gerekir ki II. Abdülhamid bazen bir gazeteyi elde etmek için paradan kaçınmazken bazen de Avrupa gazetelerine hiç bir surette para verilmemesi yolunda emirler vermiştir.[401]

Gazetelere para yardımında bulunmak, II. Abdülhamid'den önce de var olan bir uygulamadır. Gerek yerli gerekse de yabancı basın, hem Osmanlı Devleti'nden hem de Avrupa devletlerinden nakdi yardım almışlardır.[402] II. Abdülhamid döneminde de bu gelişmelerin dışında kalınmamış gazetelere para yardımları yapılmıştır. Fakat para yardımlarının amacına ulaşıp ulaşmadığı ise tartışılabilir.

---

[399] BOA,. Y.A.HUS. Nr. 333/38 Günümüz diline uyarlanmıştır.
[400] BOA., İrade Hususi 19. Ra. 1313 Nr. 52
[401] BOA., İrade Hususi 19 .Za. 1320 Nr. 76
[402] Orhan Koloğlu, 'II. Abdülhamid'in Basın Karşısındaki Açmazı" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* c.I, s.84.

cizgiliforum.com

Muhabirlere Yapılan Para Yardımları

II. Abdülhamid döneminde sadece gazetelere para yardımları yapılmamıştır. Özel olarak bazı yabancı gazete muhabirlerine ve müdürlerine el altından para yardımı yapılmış, bu yolla muhabirlerin bağlı bulundukları gazetelere Osmanlı Devleti'nin aleyhine haber yollamaları engellenmeye çalışılmıştır. Diğer bir ifade ile Osmanlı Devleti lehine haberler göndermeleri için, muhabirlerin taltiflerle veya yardım mahiyetinde verilen paralarla, gönülleri hoş tutulmaya çalışılmıştır. Bu siyaset gazetelere yapılan para yardımlarından daha etkili olmuştur. Çünkü aleyhte yayını çıkış noktasından kesmek daha kolaydır. Tabii ki bu kişilerin yabancı uyruklu olması, onlara karşı kanuni bir yaptırım uygulamayı zorlaştırdığından, para yolu ile lehte yayın yapmalarını sağlamak daha akılcıdır. Bu kişiler kimlerdi ve Osmanlı Devleti sınırları içerisinde hangi amaçlarla bulunuyorlardı? Sorularının yanıtlarına gazetelere yapılan para yardımları bölümünde açıkladığımız Matbuat-ı Hariciye Müdürü Münir Bey'in raporundan alıntılar yaparak açıklık getirmek gerekirse: Avrupa'daki gazetelere haber yollayan muhabirler üç sınıfa ayrılmaktadır. Birinci sınıftaki muhabirler, işinde uzman ve mesleğini hakkıyla yerine getiren kişilerdir. Bu muhabirlerin en önemlisi, *Times* gazetesi muhabiri Valası'dır. Bu muhabir, Agence Havas muhabirleriyle ve bir kaç İngiliz gazetesi muhabiriyle işbirliği yaparak, Agence Reuter ile rekabet etmektedir. Agence Reuter her zaman doğru haber alamadığından, Avrupa'da, *Times* gazetesi veya Agence Havas kadar etkili görülmemektedir.[403] Birinci sınıf muhabirlerin hangi gazeteye bağlı oldukları ve aldıkları maaşlar da, Münir Bey tarafından tespit edilmiştir. Muhabirlerin gazetelerinden aldıkları maaşlarla yakından ilgilenilmesindeki maksat, bağlı bulunduğu gazeteden daha fazla para vererek, muhabirleri etki altına almaktır. Birinci sınıf muhabirlerin bağlı bulundukları gazeteler, isimleri ve aldıkları maaşlar Sterlin olarak şöyledir:

[403] BOA., Y.E.E. Nr, 14-88/23-88-12

cizgiliforum.com

Gazetenin ismi	Muhabirin ismi	Maaşı
Times	Valası	150
Agence Havas	Derid	60
Agence Reuter	Anklandır	160
Correspondance Politique	Genda	10
Gazzette Diplomatique	Beşni	25

İkinci sınıf muhabirler ise, gazetecilik mesleğinde uzman olmayan, bağlı oldukları gazetelere geç ve yanlış haberler gönderen kişilerdir. İkinci sınıf muhabirler ve aldıkları maaşlar Sterlin olarak şöyledir:

Standard ve *Daily Telegraph* muhabirleri	50
Collogna Gazetesi Muhabiri	60

Üçüncü sınıf muhabirlerin büyük bir çoğunluğu, Fransız gazetelerine mensup kişilerdir. Bu gazeteler muhabirlerine çok az maaş verdiklerinden bunlar görevlerini layıkıyla yerine getirememektedirler. Bu muhabirlerin görevini üstlenen, Beyoğlu ve Galata'da esnaflık eden bazı kişiler, Rum ve Ermeni okullarında az bir maaşla öğretmenlik yapan yabancılar, gazetelere yalan yanlış haberler göndererek Avrupa kamuoyunu yanıltılmaktadırlar.[404]

Üçüncü sınıf gazete muhabirleri ve aldıkları maaşlar Sterlin olarak şöyledir.

Fransız gazete muhabirleri	10
Alman ve Avusturyalı gazete muhabirleri	8
Rus ve İtalyan gazete muhabirleri	5

[404] BOA., Y.E.E. Nr. 14-88/23-88-12

cizgiliforum.com

Avrupa basınında Osmanlı Devleti'nin aleyhinde veya lehinde çıkacak olan her türlü yorumda, İstanbul'daki yabancı muhabirlerin göndereceği haberler hiç kuşkusuz oldukça etkilidir. İstanbul'da bulunan yabancı muhabirlerin aleyhte ve asılsız haberler göndermelerini engellemek için, Hariciye Nezareti'nden yabancı elçiliklere yazılar gönderilmiş ve bu konuda gerekli tedbirleri almaları istenmiştir. Hariciye Nezareti'nden 16 Aralık 1882 tarihinde İstanbul'daki yabancı elçiliklere gönderilen yazıda: "yabancı muhabirler gazetelerine yazdıkları mektuplarda memleketimize karşı kötü lisan kullandıkları gibi asılsız haberler de göndermektedirler. Bundan sonra muhabirler Hariciye Müsteşarlığı'ndaki kaleme isimlerini kayd ettirecek, gerek haber almak gerekse de haberlerinin doğruluğunu öğrenmek için bu kaleme müracaat edeceklerdir. Yabancı muhabirler sağlanan bu kolaylığa uymadıklarında, her muhabir birinci defa doğru haber göndermesi için uyarılacak, ikinci defa ismi Osmanlı ve Avrupa gazetelerinde yayınlanacak, üçüncü defa yine aynı şekilde yanlış haber göndermeye devam ederse sınır dışı edilecektir."[405] Şeklinde yabancı muhabirlere uyarılar yapılmıştır.

Örneğin bir sınır dışı etme uyarısı Agence Havas'a yapılmıştır. Agence Havas tarafından Bükreş gazetelerine gönderilen bir haberde, Osmanlı Devleti'nin para sıkıntısı çektiği ve Osmanlı Bankası'ndan alınması düşünülen borcun alınamamasından dolayı, Hükümet'in memur maaşlarını ödeyemediği, zaten bunun alışkanlık haline getirildiğini anlatan bir haberin çıkması üzerine, Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü hareket geçerek bu haberi tekzip etmiştir. Bununla da yetinilmeyip, Agence Havas'ı uyararak bu muhabirinin tekrar yanlış haber göndermesi durumunda, sınır dışı edileceği bildirilmiştir.[406] *Nouvelle Presse Libre* gazetesi Macaristan gazetelerinden birinin İstanbul muhabirinden aldığı bir mektubu, 10 Kasım 1885 tarihli nüshasında yayınlamıştır. Bu mektupta, Yıldız Sarayı'nda büyük bir göl olduğu ve bentlerden gelen suların tümünün bu göle akıtılmasından dolayı, Rumeli sahi-

[405] BOA., Y.A.HUS. Nr. 172/33
[406] BOA., Y.A.HUS. Nr. 216/56

cizgiliforum.com

lindeki ahalinin susuz kaldıklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü bu haberi hemen tekzip etmiştir. Ayrıca bu asılsız mektubu gönderen İstanbul'daki muhabirin de sınır dışı edilmesi için, İstanbul'daki Avusturya Elçiliği'ne Hariciye Nezareti'nden bir yazı gönderilmiştir.[407] Bir başka ilginç örnekte bazı Avrupa gazetelerinde Padişah'ın Afgan Emiri üzerinde nüfuz sağlayabilmek için mektuplar ve hediyeler gönderdiği yolunda haberlerin çıkması üzerine gerçekleşen sınır dışı etme olayıdır. Haber tekzip edilerek, bu haberi gönderen Agence Reuter'in muhabiri sınır dışı edilmiş ve Reuter'den yerine daha güvenilir bir muhabir göndermesi istenmiştir.[408]

Osmanlı Devleti aleyhindeki yayınların hızla artması üzerine, İstanbul'da bulunan yabancı gazete muhabirleri gazetelerine doğru haber göndermeleri ve tarafsızlık ilkesinden ayrılmamaları için uyarılmıştır. Bu uyarıların etkili olmadığı görülünce, gazete muhabirleri tek tek Matbuat-ı Hariciye Müdüriyeti'ne çağırılarak kendileriyle özel görüşmeler yapılmıştır.[409] Bu görüşmelerde *Times, Daily News*, *Daily Chronicle* gibi gazetelerin muhabirleri kendilerinin Osmanlı Devleti aleyhinde haberler göndermediklerini, aksine tarafsızlık ilkesinden ayrılmadıklarını ve Osmanlı Devleti lehinde yazılar yazdıklarına dair teminat vermişlerdir. Bu muhabirler açıklamalarında aleyhte yayınların Viyana'da bulunan bazı kişiler tarafından yapıldığını ifade etmişlerdir. Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü, verilen bu bilgilerle yetinmeyerek, muhabirleri daha iyi kontrol etmek için isimlerini, bağlı bulundukları gazeteleri ve adreslerini tek tek tespit etmiştir. Bu araştırma sırasında İstanbul'da bulunan yabancı muhabirlerin başka işlerle de uğraştıkları ortaya çıkmıştır. Örneğin *Standard* gazetesinin muhabiri Osmanlı Bankası'nda memurdur. *Daily Telegraph*'ın muhabiri ise bir telgraf şirketine sahiptir. İstanbul'daki muhabirlerin adresleri ve isimleri şöyledir;[410]

[407] BOA., Y.A.HUS. Nr. 185/86
[408] BOA., Y.AHUS. Nr. 376/58
[409] BOA., Y.A.HUS. Nr. 206/28

cizgiliforum.com

İNGİLİZ GAZETELERİ

İSMİ	GAZETESİ	ADRESİ
Bay George Gavracni	*Times*	Beyoğlu Suterazi Sokağı
Bay Esmayet	*Standard*	Beyoğlu Humbaracı Sokağı
Bay Pierce	*Daily News*	Galata Bank-ı Osmani Sokağı
Bay David	*Daily Telegraph*	Beyoğlu Arslan Sokağı
Bay Pierce	*Daily Chronicle*	Beyoğlu Bank-ı Osmani Sokağı

FRANSIZ GAZETELERİ

Bay?	*Débats*	Beyoğlu Firuz Ağa Sokağı
Bay Romanjer	*Temps, République Française*	Asmalımescit Sokağı
Bay Garade	*Moniteur Universelle* ve *Sémaphore*	Külhan Sokağı
Bay Benda	*Voltaire*	Asmalımescit Sokağı

İTALYAN GAZETELERİ

Bay Biruniti	*Dritto*	Kalekapısı Yazıcı Sokağı

AVUSTURYA MACARİSTAN GAZETELERİ

Kont Vangel	*Nouvelle Presse Libre*	Bir kaç aydır İstanbul'da yoktur
Bay Berjo	*Revue de I'Orient*	Asmalımescit Sokağı

ALMAN GAZETELERİ

Bay Debre	Gazetesi tespit edilememiş	Bebek'te
Bay Mortmann	*Zeitung*	Büyükdere'de
Doktor Barc	Gazetesi tespit edilememiş	Galata Voyvoda Sokağı

[410] BOA., Y.A.HUS. Nr. 206/28

cizgiliforum.com

Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü yaptığı çalışmalar sonunda İstanbul'daki muhabirlerin yukarıda görüldüğü gibi, adreslerini, bağlı bulundukları gazeteleri dahi tespit etmiştir. Bununla da kalmayıp, Avrupa'da aleyhte çıkan bir haberi hangi muhabirin gönderdiğini araştırmıştır. Tabii ki Osmanlı ülkesi içerisinde bulunan bir yabancı muhabirin aleyhte haber göndermesi, bu muhabirleri zor durumda bırakabilmektedir. Bu tür durumlarda muhabirler, genellikle haber kaynağının dışarıda olduğunu ileri sürmüşlerdir. Örneğin II. Abdülhamid'in şahsı hakkında çıkan haberler araştırıldığında, bu haberleri Avrupa gazetelerine yayan gazetenin *Times* olduğu ortaya çıkarılmış ve bu yayın organının ülkeye girişi yasaklanmıştır. Sadece gazetenin ülkeye girişinin yasaklanmasıyla yetinilmemiş, ilgili haberi Avrupa gazetelerine hangi muhabirin gönderdiği de tespit edilmiştir. Yapılan soruşturmada, *Times* muhabiri haberi yanlış verdiğini kabul etmiş ve İstanbul'a yeni geldiği için çevreyi tanımadığını, bundan sonra yapacağı çalışmalarda Padişah ve Osmanlı Devleti lehine hizmet edeceğini söylemiştir.[411]

Osmanlı ülkesi içerisinde bulunan yabancı muhabirlerin durumunu açıkladıktan sonra, kime ne kadar ödeme yapıldığı üzerinde durmak yerinde olacaktır. Örneğin İngiliz gazeteleri muhabirlerinden olan Bay Norman'a 1895 yılında 50 lira maaş bağlanmıştır.[412] Bu tahsisat bağlanması üzerinden bir ay gibi kısa bir süre geçmesine rağmen Bay Norman'a bağlanan maaşa 30 lira zam yapılarak 80 liraya çıkarılmıştır. Bay Norman'a yapılan bu ayrıcalık bununla da kalmamış, Osmanlı Devleti hakkında gazetelere göndereceği telgrafları, kontrol edildikten sonra ücretsiz çekebilme ayrıcalığı da tanınmıştır.[413] *Berliner Tageblatt* gazetesi muhabirine ise Hariciye bütçesinden aylık 10 lira,[414] *Journal de Saint Petersbourg* adlı gazetenin Sofya'da bulunan muhabiri Bay Manski'ye de 50 lira verilmektedir.[415] Washington Elçiliği'nden gelen bir yazı-

[411] BOA., Y.A.HUS. Nr. 330/145
[412] BOA., İrade Hususi 25. N. 1313 Nr. 8
[413] BOA., İrade Hususi 22. L. 1313 Nr. 46
[414] BOA., İrade Hususi 18. Z. 1317 Nr. 44
[415] BOA., İrade Hususi 10.Ş .1321 Nr. 32

cizgiliforum.com

da, Amerika'da yayınlanan *Kevkeb-i Amerika* gazetesinin uzun zamandır Osmanlı Devleti lehine çalışan bir gazete olduğu ve bu yayın politikasından dolayı tiraj kaybettiği bundan dolayı sahiplerinin yıllık 500 lira para istediği anlatılmaktadır. Bu istekler dikkate alınarak gazete lehte yayınlarına devam ettiği sürece müdürlerine 15 er lira maaş bağlanmıştır.[416]

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere yabancı muhabirlerle yakından ilgilenen II. Abdülhamid, Avrupa gazetelerine Osmanlı Devleti lehine yazılar yazdırtmak veya bunları yazanları ödüllendirmek amacıyla muhabiriere para yardımlarında bulunmaktan kaçınmamıştır. Bunun yanı sıra muhabiriere çeşitli nişanlar vererek onları onurlandırmayı da unutmamıştır.[417]

Diğer Tedbirler

Buraya kadar yabancı basının aleyhte yayınlarına karşı alınan tedbirleri vermeye çalıştık. Hemen belirtmeliyiz ki, bunlar önceden belirlenmiş bir siyasetin sonuçları olmayıp, daha çok ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda belirlenmiştir. Bu alanda gazetenin önem derecesi, yayın politikası göz önüne alınarak değişik tedbirler alınmış, bazen bir veya birden fazla uygulama aynı anda gerçekleştirilmiştir. Bu tedbirlerin dışında münferit sayılabilecek uygulamalar da mevcuttur. Onlara değinmek de konunun incelenmesinde, gerekli bütünlüğü sağlamak açısından önemli olacaktır.

Yabancı basını yakından takip eden Osmanlı elçileri, gazete yöneticileriyle kurdukları şahsi dostluklarını kullanarak aleyhte yayınları önlemeye çalışmışlardır. Tabii ki bu yöntem

[416] BOA., İrade Hariciye 6. L. 1311 Nr. 3

[417] Muhabirlere verilen nişanlarla ilgili örnekler vermek gerekirse: Viyana ve Berlin gazetelerinde Osmanlı Devleti lehine yazılar yazan Bay Pollinden Bergin'e yaptığı hizmetlerin karşılığında kendisine daha önceden verilmiş olan dördüncü rütbeden Mecidi nişanından sonra, bir de Osmani nişanı verilmesi düşünülmüştür. Bkz. BOA., Y.MTV. Nr. 283/19 Washington Elçiliği'nden gelen bir yazıda, Amerika'da Osmanlı Devleti lehine gazetelere yazılar yazan şahısların ödüllendirilmesi gerektiği belirtilmekte ve Bay Thomas adlı kişinin II. Abdülhamid hakkında yazmış olduğu olumlu bir yazının, Amerika'da ilgi uyandırdığı, böyle iyi hizmetleri görülen bu şahsın, kazanılması için kendisinin dördüncü veya beşinci rütbeden Mecidi nişanıyla taltif edilmesi önerilmektedir. Bkz. BOA., Y.A.HUS. Nr. 263/3

cizgiliforum.com

zaman zaman gazete yönetiminin değişmesi durumunda etkisiz kalmıştır. Ama yine de birçok basın kuruluşu, bazen şahsi dostluklar sağlanarak, bazen de parasal destek verilerek kazanılmaya çalışılmıştır. Örneğin Londra Elçisi 7 Nisan 1885 tarihinde gönderdiği bir telgrafta, *Times* gazetesinin politika şubesinin müdürü ile dostça ilişkileri olduğu halde onun ölümünden sonra, yeni müdür ile benzer bir yakınlık kuramadığını bunun yanı sıra *Times* gazetesinin yayınlarında da uygun bir dil kullanması için de çalıştığını anlatmaktadır.[418] Gerek şahsi dostluk gerekse de diğer tedbirlerle engellenemeyen aleyhte yayınlar elçiler tarafından toplatılmış ve imha edilmeleri sağlanmıştır. Bu iş için de kendilerine ayrıca ödenek ayrılmıştır.[419] Elbette bu yöntem çok masraflı ve üstelik bunların yeniden basılması da mümkün olduğundan, etkisiz gibi görünmektedir. Ama bu yöntemle yayının okuyucuya ulaşmasının en azından geciktirilmesine ve baskı adedin sınırlandırılmasına çalışılmıştır. 27 Mart 1886 tarihli Paris Elçiliği'nden gelen telgrafta, Paris'te yayınlanan "İstanbul'da Bir Parisli" isimli risalenin içeriğinde, Padişah hakkında uygunsuz ifadeler bulunduğu bildirilmektedir. Bunun üzerine, elçilikten risalenin yayınının durdurulması için gerekenin yapılması istenmiştir.[420] Elçilikten gelen cevap ise, risalenin yazarının Paris'ten ayrıldığı ve yayınlanan 1.600 adedinden 1.000 adedinin satıldığı şeklinde olmuştur. Bunun üzerine elçilikten geride kalanların da satın alınması istenmiştir.[421] Böylece bu yayının mümkün olduğu kadar az sayıda okuyucuya ulaşması sağlanmıştır.

Aleyhte yazıların birçok gazetede yayınlanması ve tüm yayın organlarının nakdi yardımlar vasıtasıyla yayın siyaseti değişikliğinin sağlanması imkânsız olduğundan, bunun yerine daha ekonomik olan, "Basına basın yoluyla cevap verme" yöntemi de denenmiştir. Bu amaçla Avrupa'ya da gönderilen İstanbul'da Fransızca yayınlanan bir gazete ile anlaşılarak aleyhte çıkan haberlere karşı bu gazete ile cevap vermenin

[418] BOA., Y.A.HUS. Nr. 181/63
[419] Jeltyakov, a.g.e., s.113.
[420] BOA., Y.A.HUS. Nr. 189/83
[421] BOA., Y.A.HUS. Nr. 190/22

cizgiliforum.com

uygun olacağını düşünen Osmanlı Hükümeti, kendi sesi olacak bir yayın arayışına girişmiş ve *La Turquie* gazetesi ile anlaşmıştır. Gazeteden beklenen, hükümet ve icraatlarını anlatmak, Avrupa'da çıkan aleyhte yayınlara gazete sütunlarında cevap vermektir.[422] Tabii ki bu anlaşmayı sağlamak hiç de kolay olmamıştır. Önceleri Bay Zepisi tarafından yayınlanan *La Turquie* gazetesi, daha sonra aleyhte yayınları gerekçe gösterilerek kapatılmıştır. Bay Zepisi, gazetesini tekrar yayınlayabilmek için daha önce kendisine verilen aylık 35 liranın bir kısmının ödenmesini istemiştir. Osmanlı Hükümeti bu isteği haklı görerek, kendisine ayda 15 lira aylık bağlamıştır.[423] Yeniden yayınlanan *La Turquie* gazetesinin yarı resmi bir gazete olduğu göze çarpmaktadır. Gazete daha sonra Bay Rapor tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Osmanlı Hükümeti gazeteyi tamamen kendisine bağlamak ve hükümetin sesi haline getirmek için, Bay Rapor ile anlaşma yapmak istemiştir. Yapılacak olan anlaşma pek de kolay olmamış, sıkı pazarlıklar yapılmıştır. İlk görüşmelerde Osmanlı Hükümeti, gazetenin bu yayınlarını sürdürmesi için, bir yıllık bir süre teklif etmiştir. Bay Rapor ise, gazetenin oldukça masraflı olduğunu, sadece matbaası için altı veya yedi bin lira harcamak zorunda bulunduğunu, bir yıllık sürenin masrafları karşılamayacağını ileri sürerek, bunun on yıla çıkarılmasını istemiştir. Sonraki görüşmeler neticesinde beş yıllık bir süre kabul edilmiş ve kontrata gazete aleyhte bir yayında bulunur ise derhal kapatılacağı ayrıca zarar ve ziyan talep edilmeyeceği şartı konmuştur.[424] Ancak Bay Rapor daha sonra fikrini değiştirerek on seneden az bir süreyi kapsayan herhangi bir kontratı kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Uzun pazarlıklardan sonra nihayet *La Turquie* gazetesi ile 4 Ocak 1894 tarihinde anlaşma imzalanmıştır.[425] Yapılan anlaşmadan sonra, Bay Rapor hakkında çeşitli söylentiler dolaşmaya başlamıştır. Kendisinin böyle bir görevi üstlenecek kadar itibarlı bir kişi olmadığı, İstanbul'da Avusturya Elçiliği'nin propagandasını

[422] BOA., Y.A.HUS. Nr. 287/56
[423] BOA., Y.A.RES. Nr. 57/16
[424] BOA., Y.A.HUS. Nr. 287/56
[425] BOA., Y.A.RES. Nr. 68/60

cizgiliforum.com

yaptığı, ayrıca parasını peşin aldıktan sonra gazetesinde aleyhte yayınlar yaparak, gazeteyi kapattırmak düşüncesinde olduğu yolundaki söylentiler Padişah'ı telaşlandırmış ve bunların araştırılmasını istemiştir.[426] *La Turquie* gazetesinin yayın hayatında izleyeceği politika, yapılan anlaşmayla şu şekilde belirlenmiştir:

1- *La Turquie* gazetesi Osmanlı Hükümeti'nin kontrolü altında Avrupa'da aleyhte çıkan yazılara cevap vermek ve hükümetin icraatlarını övmek için Bay Rapora 12 yıllık süre tanınmıştır.
2- *La Turquie* gazetesine ait telgrafların ilk 160 kelimesi ücretsiz çekilecektir.
3- *La Turquie* gazetesinin Osmanlı postasıyla Avrupa'ya gönderilecek nüshalarından ücret alınmayacaktır.
4- Gazetede resmi dairelerin ilanları ücretsiz yayınlanacaktır.
5- *La Turquie* gazetesinin bir miktarı ücretsiz olarak Avrupa'ya gönderilecek ve Avrupa'daki Osmanlı Devleti aleyhine oluşan kamuoyu bu yolla aydınlatılacaktır.
6- Gazeteye ayrılan para yetmediği zamanlarda gerekli görülür ise, ek bir ödeme yapılacaktır.[427]

Osmanlı Hükümeti *La Turquie* gazetesi ile yaptığı anlaşma ile Avrupa basınına karşı kendi kontrolleri altında, karşıt bir basın oluşturmaya çalışmıştır. Büyük ümitlerle yapılan bu teşebbüs de bir netice vermemiş, gazete zarar ettiğinden ve bir faydası görülmediğinden gazete müdürüne ömür boyu maaş bağlanarak, gazete kapanmıştır.[428]

II. Abdülhamid gazetenin kapanması ile amacına ulaşamamış, bu defa hareket alanını genişletmeye çalışmıştır. Bu amaçla, Avrupa gazeteleri ile tek tek uğraşmak yerine, onlara haber sağlayan ve dönemin en büyük haber ajanslarından biri olan Agence Reuter ile anlaşma yoluna gitmiştir. II. Abdülhamid'i bu yola iten asıl sebeplerden birisi de Girit'te yaşanan olaylardır. 4 Şubat 1897 tarihinde Kandiye'de Müs-

[426] BOA, İrade Hususi 30. C. 1311 Nr. 96
[427] BOA., Y.A.RES. Nr. 57/16
[428] Banoğlu, a.g.e., s.18.

cizgiliforum.com

lümanların ayaklanarak Hıristiyan evlerini yakmaları üzerine, Hıristiyanların da Müslümanlara karşı giriştikleri katliam[429] adada bulunan Avrupalı muhabirler tarafından, Hıristiyanlara yönelik fanatik saldırılar olarak yansıtılınca Osmanlı Hükümeti harekete geçmiştir. Durumu kendi lehine çevirmek ve olayları doğru yansıtmak için Agence Reuter ile üç aylık bir anlaşma yapılmıştır. Buna göre Agence Reuter'e ayda dört bin kuruş ödenecek, yapılacak olan bu ödeme Girit'e ayrılan gizli ödenekten karşılanacaktır.[430]

Örneklerden de anlaşıldığı gibi II. Abdülhamid yabancı basının aleyhte yayınlarına karşı her yolu denemiştir. Padişah'ın bu hassasiyetini bilen bazı devlet adamları bu tür yayınlar karşısında izlenecek yöntem konusunda önerilerde de bulunmuşlardır. Tophane-i Amire Müşiri Mustafa Zeki Paşa *Standard* gazetesinin 11 Ağustos 1892 tarihli nüshasında çıkan "Ermenistan'ın Ahvali" başlıklı makaleden sonra görüşlerini ve önerilerini Saray'a bildirmiştir. Gazetede çıkan makalede Ermenilere Kürtler tarafından mezalim yapıldığı bunun sebebinin ise hükümet tarafından Kürt beylerine gösterilen müsaade olduğu, İstanbul'dan memleketlerine dönmekte olan birçok Ermeni'nin Kürtler tarafından soyulduğu, buna mukabil Ermenilerin ise tutuklandığı anlatılmaktadır. Mustafa Zeki Paşa'ya göre İngiltere'de bulunan Ermeniler, gazetelere sürekli bu tür haberler vererek, İngilizlerin merhametini kazanmaya çalışmaktadırlar. Paşa'nın önerisi ise bu tür yayınların politika açısından aksi tesirleri olacağından, bazı İngiliz gazetelerinde Ermenilerin Kürtler'e yaptıkları mezalimin yayınlattırılmasının uygun olacağı şeklindedir.[431] Osmanlı Devleti'ndeki asayiş olaylarını abartılı şekilde vermeyi alışkanlık haline getiren bazı yabancı gazetelere karşı, karşıt bir kampanyaya başlatılmıştır. Bu kampanyanın temeli o ülkelerdeki benzer olayları Türk gazetelerinde yayınlatmak şeklinde olmuştur. Örneğin *Servet-i Fünûn* dergisinde yayınlanmak üzere, Paris'te bir tramvayın apaşlar tarafından durdurulup soyulması, Paris'te bir anarşistin polisi öldürmesi, Papa'nın

[429] Karal, a.g.e., s.123.
[430] BOA., .M.V. Nr. 93/29
[431] BOA., Y.PRK.ASK. Nr. 84/51

cizgiliforum.com

kafes içinde dinsel tören yapması, Amerika'da zencilere linç cezası uygulanışını, gösteren resimler *Petit Journal* ve *Petit Parisien* gibi gazetelerden veya Amerikan cinayet gazetelerinin resimli eklerinden alınarak, *Servet-i Fünûn*'a gönderilmiştir. Resimlerin altına Saray'daki tercümanlarca orijinalinden tercüme edilmiş sözlerden başka bir şey yazılmamış, resim ile ilgili makale de konulmamıştır.[432] *Servet-i Fünûn* gazetesinin sahibi bu resimlerin yayınlanma nedenini şöyle açıklamaktadır: "Kaptan Atanas adında bir Rum eşkıyası, Avrupa ekspresini Çerkesköy'de durdurup soymuş ve elçilerin işe karışmasına yol açmıştır. Abdülhamid, Paris'te tramvay soyulmasını kendi aklınca bu olaya karşılık bastırmıştır. Saray kullarından Fehim Paşa bir gece Beyoğlu caddesinde elinde rövelverle dolaşıp bir kaç kişiyi yaralamıştı. Anarşist resmi de bunun için yayınlanmıştı. Anarşist sözcüğünü basmak değil ağza alınmasının bile çok tehlikeli olduğu bir zamanda, bu resmin bu sözcükle yayımlanması Bâbıâlî'yi ve Saray kullarını şaşırtmıştı. Kimi Avrupa gazeteleri Padişah'ın Saray'dan çıkmamasını, Saray'ın karşısındaki camide özel bir mahfilde saklanmasını kınadığı için, Papa'nın yılda bir yaptığı kafesli töreni buna cevap diye ortaya koydurmuştu. Saray'da iki haremağası arasında geçen bir öldürme olayı üzerine, Padişah bunların birini idama mahkûm ettirip Beşiktaş'ta astırmıştı. Avrupa gazeteleri bu gizemli cinayeti de olayı türlü renklerle yazmışlardı. Amerika'da zencilere uygulanan linç buna bir cevaptı."[433] Böylece Padişah, en azından Osmanlı kamuoyunda "Demek ki Avrupa ülkelerinde de benzeri olaylar ve uygulamalar gerçekleşiyor " hissini uyandırmaya çalışmış ve basını bu amaçla kullanmıştır. Görüldüğü gibi Avrupa kamuoyu üzerinde etkili olan aleyhte yayınların önlenmesi için mümkün tüm yollar denenmiş ve zaman zaman etkili sonuçlar da alınmıştır.

[432] Tokgöz, *a.g.e.*, s.67.
[433] Tokgöz, *a.g.e.*, s.68.

cizgiliforum.com

Gazetelere Açılan Davalar

Dış basınında Osmanlı Devleti ve II. Abdülhamid'in şahsına yönelik aleyhte yayınların artması üzerine, bu yayınları engellemek için alınan başka bir tedbir de, gazeteler aleyhine açılan veya açılması düşünülen davalardır. Genellikle Osmanlı Devleti aleyhine yazılan yazılara karşı dava açma teşebbüsü, Avrupa ülkelerinde basının serbest olduğu şeklinde cevaplar alınması üzerine etkisiz kalmıştır. Fakat II. Abdülhamid'in şahsı aleyhine yayınların, kişilik haklarına hakaret sayılması ve Avrupa basın kanunlarında yabancı devlet başkanları aleyhine haksız olarak yapılan yayınlara karşı cezai yaptırımların bulunması nedeniyle dava açmak suretiyle bu yayınların durdurulması mümkün olabilmiştir. Öncelikle II. Abdülhamid, Osmanlı elçileri vasıtasıyla açacağı davalarda etkili olabilmek ve kazanabilmek için, çeşitli Avrupa ülkelerinde basın suçlarına nasıl yaklaşıldığını ve bu konudaki kanunların ne gibi cezalar getirdiğini öğrenmek istemiştir. Bu doğrultuda elçiler bulundukları ülkelerin basın kanunlarında yabancı bir devlete veya başkanına yönelik aleyhte yayınlarda ne tür cezalar verildiğine dair raporlar hazırlayarak Hariciye Nezareti'ne göndermişlerdir.[434] II. Abdülhamid'in aleyhte yayınlar karşısında dava yoluna başvurduğunda nelerle karşılaştığını, gerçekten bu ülkelerde kanunlarda öngörülen cezaların ne derece uygulamaya konulduğunu ve nasıl sonuç alındığını değerlendirmek yerinde olacaktır.

Avrupa basınında Osmanlı Devleti'ne ve Padişah'ın şahsına yönelik olumsuz yayınların artması üzerine, bu yayın kuruluşlarına elçiler vasıtasıyla gerekli davalar açılması yolunda emirler verilmiştir. Bunun üzerine Avrupa'daki Osmanlı elçileri harekete geçerek yapmış oldukları faaliyetleri ve görüşlerini içeren yazıları, Hariciye Nezareti'ne göndermişlerdir. Aleyhte yayınlar için açılması düşünülen davalar hakkında,

[434] BOA., Y.A.HUS. Nr. 263/46

cizgiliforum.com

Viyana Elçisi'nin gönderdiği yazıda:[435] "Avusturya ve Macaristan'daki gazetelerin pek çoğunda, Osmanlı Devleti aleyhinde kasıtlı haberler çıkmaktadır. Bu gazeteler, bu türlü yayınları alışkanlık haline getirmişlerdir. Yapılan bu yayınlar hakkında Kont Kolinsky görüştüğümde, kendisi sözünün geçtiği yerlerde bu tür aleyhte yayınları önlemek için elinden geleni yaptığını, buna rağmen bazı gazetelerin yayınlarına devam ettiğini ve zaten bu tür gazeteler önemsiz olduğu için, fazla dikkate alınmaması gerektiğini söyledi. Ayrıca, Kont Kolinsky genelde bu tür yayınlar yapan gazetelerin, kendi nüfuzları altında olamadığını da belirterek, aleyhte yayınlardan dolayı dava yoluna başvurmanın uygun olmayacağını, zira bunları mahkûm etmenin güç olduğunu da ilave etmiştir." Şeklinde durum bildirmektedir. Aynı konu hakkında, Paris Elçisi hariciyeden Bay Riber ile görüştükten sonra, elde ettiği bilgileri şöyle aktarıyor: "Bay Riber bu tür aleyhte yayınlar karşısında Osmanlı Hükümeti'nin yargı yoluna başvurarak hakkını araması hususunda yardımcı olacağını söylemesine rağmen, kendisi böyle bir hareketi tasvip etmediğini de ayrıca belirtiyor. Hariciye Nazırı'na göre gazetelerde görülen aleyhte yayınlardan dolayı, haklarında adli soruşturma açılmasını desteklediği halde, bu gazeteler ceza alsalar dahi yine bu tür yalan haberlerini yaymaya devam edeceklerdir. Ayrıca, bu tür haberler daha çok gündemde kalacağı için, bundan maddi çıkarları olacaktır." Paris Elçisi'nin ifadesine göre önemli bir nokta da, hukuk jürisi önünde yapılacak olan müdafaa sırasında bir takım ithamlara ve yalan ifadelere hedef olunabileceğidir. Paris Elçisi yaptığı bu görüşmeler sonunda, aleyhte yayın yapan gazeteler için açılması düşünülen davaların aksi tesir yapacağını da vurgulamaktadır. Ancak aynı konu ile ilgili İngiltere'deki Osmanlı Elçisi'nden gelen yazıda, İngiliz basınında Osmanlı Devleti aleyhinde çıkan yazıları engellemek için, ceza yoluna başvurmaktan başka çare olmadığı belirtilmektedir. İngiltere'de basın ile ilgili her konuda nihai karar hukuk jürisi tarafından verilmektedir. Aleyhte bir yayın için ancak hukuk jürisine başvurulur ise istenilen sonuç elde edi-

[435] BOA., Y.A.HUS. Nr. 263/3 Bugünkü dile uyarlanmıştır.

cizgiliforum.com

lebilir. Osmanlı Elçisi, Lord Salisbury ile yaptığı görüşmede Osmanlı Devleti'nin aleyhte yayınlar karşısında açacağı davalarda nasıl bir yol izlemesi gerektiğini, ayrıca İngiliz Hükümeti'nin bu konuda yardımları olup olmayacağını öğrenmeye çalışmıştır. Lord Salisbury, mahkemeye ait bu tür işlere, İngiliz Hükümeti'nin müdahale edemeyeceğini ve Osmanlı Hükümeti'nin açmayı düşündüğü davalarda, çok dikkatli hareket etmesini, tecrübeli avukatlar tutulmasını tavsiye etmiştir.[436]

Bir İngiliz gazetesinde çıkan haber üzerine II. Abdülhamid'in girişimi ve bu konuda Lord Salisbury'nin yaklaşımı şöyledir: İngiliz gazetesi, Maliye Nezareti'nden ayrılmış olan Çorluluzade Mahmud Paşa'nın kazandığı büyük servetin, Hazine-i Hassa'ya mal edilmesi için, Paşa'nın idam olunacağını yazmıştır. Bu haber üzerine II. Abdülhamid Londra Elçiliği'ne gönderilen telgrafla gazetenin mahkemeye verilmesini ve gazete ile yazarının cezalandırılması için, İngiliz Hükümeti'ne müracaat edilmesini istemiştir. Lord Salisbury ile görüşen Osmanlı Elçisi'ne verilen cevap, gazete sahipleri ve yazının yazarı hakkında idari muamele yapılmasına imkân olmadığı şeklindedir. Padişah Lord Salisbury'den böyle bir cevap alınca, harici işlerde müşaviri olan Artin Dadyan'ın bu konuda ne düşündüğünü öğrenmek istemiştir. Artin Dadyan bu konuda şu yorumu yapmıştır: "Bu yalan muzır yazıyı neşretmiş olan gazetenin mahkeme yolu ile cezalandırılmasına gidilmesi mütalaamca doğru değildir. Herhangi yabancı muzır neşriyat, nam-ı şahanelerden gerek doğrudan doğruya, gerek uzaktan uzağa bahsederse, politikasının esasını ifade etmiş olur ve her yerde böyle hükümdarlar aleyhinde yapılan neşriyata ihanet-i azime derler. Bu iftiradan dolayı bir müddetten beri katiyen iyi tarafını görmemiş olduğumuz bir hükümetin aleni ve ahaliden seçilmiş bir takım hakimlerin hükmüne tabi bulunan bir mahkemede, iftiranın daha ziyade büyütüleceği ve daha ziyade genişletilip nihayet nam-ı şahanenin dairei muahezeye düşürüleceği ve sonunda iftiracıların kabahatsiz çıkacakları ihtimali vardır" Görüldüğü gibi müşavir Artin Dadyan

[436] BOA., Y.A.HUS. Nr. 263/3

cizgiliforum.com

da gazetenin yazdıklarından dolayı mahkemeye verilmesinin uygun olmayacağını savunmaktadır.[437]

Ancak bu tavsiyelere karşın Osmanlı Devleti'nin, Avrupa gazetelerinin yapmış olduğu yayınlarından dolayı, bazı gazete ve şahıslar aleyhine davalar açtığı da görülmektedir. Bu konuda bir kaç örnek vermek gerekirse; İtalya'da yayınlanan *Rana* gazetesinin aleyhte yayınlar yapması üzerine, gazete sahibinin aleyhine açılan dava, hapis ve para cezası ile sonuçlanmıştır. Avrupa gazetelerinin hemen hepsinin bu olayı detayına girmeden vermesine rağmen, *Tirubuna* ve *Don Quichote* gazetelerinin açılan davadan dolayı uygunsuz yayınlar yaptığı Roma Elçiliği'nden bildirilmesi üzerine, bu gazetelerin ülkeye girişi yasaklanmıştır. Bu konuda Padişah'a bilgi veren Sadrazam, Avrupa gazetelerine açılan davalar ve verilen cezalarla bu tür aleyhte yayınların sınırlı da olsa önüne geçilebildiğini belirtmiştir.[438] Bazı Avrupa devletleri, ülkelerinde yayınlanan gazeteler aleyhine açılacak olan davalara pek sıcak bakmadıkları gibi, "Bizde basın serbesttir" sloganına sığınmışlardır. Buna rağmen Fransa'nın bu alanda Osmanlı Devleti'ne yardım ettiğini, Paris Elçisi'nin gönderdiği telgraftan açıkça anlaşılmaktadır. Paris'de yayınlanan *Gil Blas* gazetesinde Osmanlı Devleti aleyhine bir yazı çıkmasından dolayı, Paris Elçisi bu durumu Fransa Hariciye Nazırı'na bildirmiştir. Hariciye Nazırı bu olaydan dolayı, üzüntü duyduğunu ve bu tür yayınları engellemek için elinden geleni yapacağını, eğer Osmanlı Devleti isterse Fransa Hükümeti tarafından bu gazeteye dava açılabileceğini bildirmiştir.[439] Bir başka dava açma teşebbüsü de, Londra'da yayınlanan *Graphic* gazetesine olmuştur. *Graphic* gazetesinin 22 Aralık 1894 tarihli nüshasında "Kudüs'te Türkler ile Hıristiyanlar" başlıklı bir resim yayınlamıştır. Resmin içeriğinin ne olduğu belirtilmemesine rağmen, II. Abdülhamid gazeteye dava açılmasını emretmiştir.[440]

Tribuna gazetesinin 10 Ekim 1897 tarihli nüshasında V. Murad'ın boğdurulduğuna dair çıkan haber üzerine, Padişah

[437] Banoğlu, *a.g.e.*, s.58- 59.
[438] BOA., Y.A.HUS. Nr. 254/58
[439] BOA., Y.A.HUS. Nr. 252/84
[440] BOA., İrade Hususi 1.B.1312 Nr. 3

cizgiliforum.com

bu gazeteye dava açılmasını emretmiştir. Bu emir üzerine harekete geçen Roma Elçisi elçilik avukatını bu işle görevlendirmiştir. Yapılan araştırma sonucunda *Tribuna* gazetesinin bu haberi Paris'de yayınlanan *Patrie* gazetesini kaynak göstererek verdiği anlaşılmıştır. Roma Elçisi konuyla ilgili yaptığı çalışmaları anlattığı yazısında, bu yalan haberi ilk yayınlayan *Patrie* gazetesi aleyhine dava açılmadığından, *Tribuna* gazetesine açılacak olan davanın sonuç getirmeyeceği ve bu durumda zaten aleyhte yayın yapmayı alışkanlık haline getirmiş olan Avrupa basınını harekete geçireceğini belirtmiştir.[441] II. Abdülhamid aleyhte yayınlara karşı mücadelede, hukuki yolları da kullanmaktan geri kalmamış gereğinde davalar açtırmıştır. Gerçi bazı davalardan sonuç alınmasına rağmen verilen cezalar caydırıcı olmaktan uzak olduğundan, bu tür yayınlar engellenememiştir.

[441] BOA., Y.MTV. Nr.169/19

cizgiliforum.com

SONUÇ

II. Abdülhamid döneminde uygulanan sansürü tahlil etmeye çalıştığım bu çalışma, bir dönemi yargılamak veya aklamak amacıyla yapılmamıştır. 31 Mart Olayı sonrasında II. Abdülhamid dönemi ile ilgili yapılan birçok araştırma bilimsellikten uzak ve daha ziyade siyasi kaygılarla hazırlanmıştır ki, günümüzde bu alanda yapılan çalışmalar için de farklı bir yorumda bulunabilmek mümkün değildir. Söz konusu dönemi araştıranlar eğer II. Abdülhamid yanlısı iseler, olaylara, siyasetlere ve uygulamalara büyültecin büyüten tarafından, karşıtı iseler küçülten tarafından bakmışlardır. Dolayısıyla II. Abdülhamid sıklıkla ya bir "ulu hakan" ya da bir "kızıl sultan" olarak tanımlanmıştır. II. Abdülhamid dönemini böylesi ideolojik yargılarla değil de bilimsel olarak incelemek ise ancak bu döneme belgeler ışığında bakmakla mümkün olabilir. Bu düşünceden hareketle çalışmada döneme ait kaynaklar ve belgeler kullanılarak sansür uygulamasının etraflı bir portesi çizilmeye çalışılmıştır.

II. Abdülhamid dönemi sansürü hakkında kapsayıcı ve genel tespitler yapmak gerekirse aşağıdaki hususlara dikkat çekmek gerekir: II. Abdülhamid iktidarı süresince yeni bir basın kanunu hazırlanmamış, Sultan Abdülaziz döneminden beri yürürlükte olan basın kanunu uygulanmıştır. Sansüre rağmen bu dönemde yayınlanan gazete, dergi ve kitap sayısında bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Yayınlanan eserler gitgide siyasi olmaktan uzaklaşmış, bilimsel, edebi ve teknik konulara kaymıştır. Üzerinde durulması gereken bir nokta da, sansürün tesis edilen bürokratik kurumlar ve istihdam edilen çok sayıda personel aracılığıyla kurumsallaşmasıdır. Ancak bu kurumsallaşmanın zeminini hazırlayan yasal çerçeve uygulamada karşılaşılan yeni durumlara uyum sağlayabilme amacıyla sürekli biçimde yeniden yorumlanmış, yetersiz olduğu düşünüldüğünde ise yeni düzenlemeler yapılmıştır.

cizgiliforum.com

Kurulan bu mekanizma ile kısa bir sürede iç basının kontrolü ele geçirilmiş ve güdüm altında yayın yapan, neyi yazamayacağı kadar neyi yazacağı da belirlenen bir yapı yaratılmıştır. Yerel sansür idareleriyle tüm ülkede icra edilen sansür, hafiye teşkilatı ve jurnalcilik faaliyetinin de etkisiyle kısa sürede bir oto-kontrol mekanizması yaratmış, bunun sonucunda sansür ilk aşamada yayıncılar ve gazetecilerin zihninde uygulanmıştır. II. Abdülhamid rejimi muhalefeti önleme alanındaki tüm tedbirlerine rağmen, Osmanlı ülkesine Avrupa ve İngiliz *de facto* idaresindeki Mısır'dan karşıt fikirlerinin yayılmasını engelleyememiştir. 1908 ihtilali sonrasında yayınlarını engellemek için her türlü gayreti gösterdiği muhalefet iktidarı ele geçirmiştir. Muhalefette iken sansürden şikâyet eden yeni iktidar sahipleri ise bu uygulamanın kamuoyu yaratma ve şekillendirme alanındaki gücünü keşfetmekte gecikmemişler ve bu alanda yeni bir dönem başlatmışlardır.

Sonuç olarak II. Abdülhamid iktidarı öncesi ve sonrasında sansür hep var olmuştur. Fakat söz konusu dönemde uygulanan sansürün en belirgin özelliği toplumsal hafızamızda bıraktığı etkidir. Dolayısıyla günümüzde hâlâ sansür bu dönemle özdeşleştirilmekte, 1908 İhtilâli üzerinden yaklaşık bir yüzyıl geçmesine karşın "Basın Bayramı" olarak kutlanmaktadır. Bunu ise yukarıda işaret ettiğimiz kurumsallaşma ve sansürün rejimin siyasetleri çerçevesinde büyük bir başarıyla uygulanması ile açıklayabilmek mümkündür. Sansürün basılmasına izin vermediği kitaplar, gazetelerden çıkarılan yazılar, toplatılan zararlı (muzır) yayınlar, yakılan kitaplar ve yasak yayın bulunduranların akıbeti göz önüne alındığında, bu dönemde kitabın ve gazetenin istenilen siyasetler açısından sakıncalı görüldüğü anda yasak bir nesne haline getirildiği görülmektedir. Rejimin yaşamını otuz yılı aşkın süre sürdürebilmesinin temel nedenlerinden birisinin de sansür uygulaması olduğu kuşkusuzdur. Dolayısıyla bu uygulama anlaşılmadan söz konusu rejimin karakterinin kavranabilmesi de mümkün değildir. Bu çalışma, bu uygulamanın belgelere dayanan bir tahlilini yaparak II. Abdülhamid döneminin genel bir portresinin çizilmesine yardım ettiği ölçüde amacına ulaşmış olacaktır.

cizgiliforum.com

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat: (Y.A.HUS)

Nr. 168/49, 172/33, 175/96, 177/73, 181/63, 185/86, 189/83, 190/22, 197/94 203/13, 203/71, 206/28, 216/56, 216/81, 217/73, 219/13, 221/60, 225/41, 234/20, 234/27, 239/32, 241/73, 252/84, 252/89, 254/58, 255/77, 263/3, 263/46, 266/7, 274/99, 287/56, 323/14, 324/90, 330/145, 332/25, 338/88, 341/97, 353/21, 357/27, 358/65, 360/9, 367/102, 376/58, 387/8, 390/146, 423/25, 426/57, 452/8, 483/27.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat (Y.A.RES)

Nr. 2/2, 18/20, 46/10, 57/16, 59/12, 68/60, 68/62, 71/29, 75/8, 103/94, 104/4, 111/27, 125/19.

Yıldız Mütenevvi Maruzat: (Y.MTV)

Nr. 13/7, 27/68, 36/10, 57/5, 65/63, 74/117, 75/55, 90/13, 90/75,94/85, 97/59, 113/49,163/138, 165/84, 169/19 175/79, 175/346, 177/80, 179/101,181/38, 181/60, 185/95,186/68, 188/70, 191/169, 200/57, 205/7, 206/155, 207/129, 208/38, 211/54, 214/210, 217/89, 221/105, 223/59, 225/13, 227/3 230/81, 231/164 232/111, 233/109, 233/192, 236/49, 241/125, 259/203 263/1, 283/19.

Yıldız Esas Evrak(Y.E.E)

Nr. 14-88/23-88-12, 15-74/40-74-15, 15-1273-74-14, 18-94/14-94-44, 30-1490-51-78, 37- 47/45- 47-113.

Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti (Y.PRK.BŞK)

Nr. 15/46 , 18/31, 55/88

cizgiliforum.com

Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR)

Nr. 13/69, 17/19, 24/45

Sadaret Mektubi Mühime Kalemi (A. MKT.MHM)

Nr. 242/44, 370/49, 376/89, 393/27, 403/51, 406/49, 763/28

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet (A. MKT. UM)

Nr. 262/50, 277/7

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT)

Nr. 1432/120, 1356/46, 1368/2, 1520/68, 1525/3, 1547/109

Hususi İrade:

Nr. 21 Z 1310 Nr. 6, 23 M 1310 Nr. 157, 25 M 1310 Nr. 181, 30 C 1311 Nr 96 ,11.M.1311 Nr. 101, 6 L 1311 Nr. 3, 23 Ş 1311 Nr. 75, 13 M 1312 Nr. 172, 2 M 1312 Nr. 42, 1 B 1312 Nr. 3,29.Ş.1312 Nr. 122, 25 N 1313 Nr. 8, 22 L 1313 Nr. 46, 26 B 1314 Nr. 65, 30 N 1314 Nr. 64, 21 M 1316 Nr. 67, 5 S 1316 Nr. 11, 11 Ş 1316 Nr. 9, 10 R 1316 Nr. 56, 28 N 1316 Nr. 36, 25 N 1316 Nr. 28, 8 S 1316 Nr. 22, 27 C 1317 Nr. 53, 16 Ş 1317 Nr. 41, 18 Z 1317 Nr. 44, 9 C 1318 Nr. 29, 26 C 1318 Nr. 43, 7 C 1319 Nr. 77, 9 Ş 1319 Nr. 13,19.Ş. 1320 Nr. 66, 19 Za 1320 Nr.76,4.L.1322 Nr. 14, 1 C 1321 Nr. 8, 10 Ş 1321 Nr. 32, 21 B 1322 Nr. 89, 6 Za 1322 Nr. 23, 3 C 1323 Nr. 6, 4 Ra 1324 Nr. 6, 25 S 1325 Nr. 103.

İrade Dahiliye:

Nr. 60693, 73536,76603, 93360, 986921, 2 N 1310 Nr. 1, 28 Za 1311 Nr. 59, 11 M 1312 Nr. 17, 14 B 1316 Nr. 62, 11 Ca 1319 Nr. 13, 24 Ra 1323 Nr. 34.

İrade Hariciye:

Nr. 19 C 1311 Nr. 4, 27 Ra 1316 Nr. 21, 6.L.1311 Nr.3.

cizgiliforum.com

Meclis-i Vükela Mazbatası:

Nr. 57/3, 93/29,

Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı:

Nr. 86- 16/1599, 86- 19/1857,86-22/2192, 86-10/918, 86-17/632, 86-21/2100

Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Dairesi (MF.TTD)

Nr. 20/158, 20/127, 20/170, 21/118, 21/132, 23/103, 31/75, 31/28, 31/86, 35/107, 36/142, 38/81, 38/114, 38/124, 40/11, 40/54, 40/69, 40/89, 40/101, 50/36, 50/98, 50/149, 50/166, 56/36

Meclisi Tanzimat Defteri Nr. 1, 2

Nizamat Defteri Nr. 3, 7

Ayniyat Defterleri:

Maarif: Nr. 1418

Rüsûmât: Nr. 1601, 1602

Zabtiye: Nr. 1372, 1688

Dahiliye: Nr. 1268, 1272, 1275, 1284, 1286, 1293, 1640

Kitaplar

Alemdar, Korkmaz, *İstanbul (1875-1964) Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, 1980.

Alpay, Meral, *Harf Devriminin Kütüphanelere Yansıması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976.

Arslan, Ali, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını,* İstanbul: Truva Yayınları, 2005.

Banoğlu, Niyazi Ahmet, *Basın Tarihimizin Kara ve Ak Günleri*, İstanbul: Sıralar Matbaası, 1960.

Babinger, Franz, *18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat,* (Çeviren ve yayıma hazırlayan Nedret Kuran Burçoğlu) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.

cizgiliforum.com

Çapanoğlu, Münir Süleyman *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti, 1970.

Çeviker, Turgut, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü*, İstanbul: Adam Yayınları, 1986. Çeviker, Turgut, *Burun (Abdülhamid Karikatürleri Antolojisi)*, İstanbul: Adam Yayınları, 1988.

Davision, H. Roderic, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, (Çev. Osman Akınbay) c.I, İstanbul: Papirüs Yayınevi,1997.

Doğan, İsmail, *Tanzimat'ın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1991.

Emil, Birol, *Mizancı Murad Bey Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979

Ersoy, Osman, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları,1959.

Ertuğ, Hasan Refik, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, c.I İstanbul: İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü Yayını 1970.

Fesch, Paul, *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul*, (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul: Pera: 1999.

Gerçek, Selim Nüzhet, *Türk Matbaacılığı*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1939.

Gerçek, Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği*, İstanbul: Devlet Matbaası,1931.

Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, (Çev. Ali Berktay) İstanbul: Homer Kitabevi, 2006.

Hanioğlu, M. Şükrü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981.

İnuğur, Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları, 1982.

İskit, Server, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1939.

İskit, Server, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri (Tarihçe kısmı)*, İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1939.

İskit, Server, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları,1943.

İskit, Server, *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz Tercüman-ı Ahval ve Agah Efendi*, Ankara: Ulus Basımevi 1937.

İbrahim Hakkı, *Hukuk-ı İdare*, c.I, Dersaadet 1312.

cizgiliforum.com

Jeltyakov, A.D, *Türkiye'nin Sosyo Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, Ankara 1979.

Kabacalı, Alpay, *Türk Yayın Tarihi*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları,1987.

Kabacalı, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990.

Kabacalı, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın* İstanbul: Literatür Yayınları, 2000.

Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, c.VII, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

Kasbaryan, Arisdages, *Mecmua-yı Lahikayı Kavanin*, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1311.

Kayaoğlu, Taceddin, *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, İstanbul: Kitabevi, 1998.

Koloğlu, Orhan, *Abdülhamid Gerçeği*, İstanbul: Gür Yayınları, 1987.

Koloğlu, Orhan, *Avrupanın Kıskacında Abdülhamid*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Koloğlu, Orhan, *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987.

Koray, Enver, *Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tanzimat*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları 1991.

Kudret, Cevdet, *Abdülhamid Sansürü*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. Metin Kıratlı), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.

Mahmud Cevad, *Maarif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul 1338.

Memalik-i Mahrusa-yı Şahaneye Duhul ve İntişarı Memnu Bulunan Kütüb ve Resail-i Muzırranın Esamisini Mübeyyin Cedveldir Catalogue des livres et des brochures dont l'entrée dans l'Empire Ottoman a été interdite, Matbaa-i Âmire, 1318 [1900].

Mehmed Rauf'un Anıları, (Haz. Rahim Tarım), İstanbul: Özgür Yayınları, 2001.

cizgiliforum.com

Meclis-İ Meb'usan Zabıt Ceridesi, Haz. Hakkı Tarık Us, c. I, İstanbul 1939.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları, 1995.

Oral, Fuat Süreyya, *Türk Basın Tarihi,* c.I, byy. 1968.

Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı*, c.II, İstanbul 1327.

Örenç, Ali Fuat, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2007.

Said Paşa, *Hatırat*, c.I, Dersaadet, 1328.

Shaw, Stanford-Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.II, İstanbul: E Yayınları, 1983.

Şapolyo, Enver Behnan, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Ankara: Güven Matbaası, 1969.

Parmaksızoğlu, Abbas, *Türk Gazetecilik ve Basın Tarihi*, İstanbul 1965.

Palmer, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu: Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak) İstanbul: Sabah Kitapları 1995.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1987.

Ürekli, Fatma; *İstanbul'da 1894 Depremi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi,* İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1988.

Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990.

Tokgöz, Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıralarım*, (Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi,* İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973.

Varlık, Bülent, *Türkiye Basın Yayın Tarihi Kaynakçası,* Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1981.

Yazıcı, Nesimi, *Takvim-i Vekayi -Belgeler*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu, 1983.

Yalçın, Hüseyin Cahit, *Edebiyat Anıları*, (Haz. Rauf Mutluay), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2002.

cizgiliforum.com

Yerlikaya, İlhan, *II. Abdülhamid Döneminde Basın: Yarı Resmi Vakit Gazetesi (1875-1884)*, Kırıkkale: Savaş Ofset, 1996.

Yerlikaya, İlhan, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, 1994.

Makaleler

Alemdar, Korkmaz, "Türkiye'de Yabancı Dilde Basın", *Tarih ve Toplum*, X/57,(Eylül 1988), s.38-43.

Acaroğlu, Türker, "II. Abdülhamid Döneminde Dış Yayın Yasaklamaları", *Ulusal Kültür*, 5 (1979), s.135-154.

Afyoncu, Erhan, "İlk Türk Matbaasının Kurucusu Hakkında Yeni Bilgiler", *Belleten*, LXV(243), 2002, s. 607-617.

Akbayar, Nuri, "Osmanlı Yayıncılığı", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.VI, s.1680-1696.

Akyıldız, Ali, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbıâlî (Hükümet) İlişkileri", *Osmanlı*, c.II, Ankara 1999, s. 286-297.

Arslan, Ali, "Türkiye'de Rum Basını", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 3(2003), s.49-113.

Arıkan, Zeki "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.I, s.103-111.

Birinci, Ali, "Bir Kaderi Değiştiren Kitap: Selim Sabit Efendi ve Eseri Muhtasar Tarih-i Osmani", *Tarih Yolunda-Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001, s. 268-276.

Ebüzziya, Ziyad, "II. Abdülhamid Döneminde Basın ve Basın Hareketlerine Bakış", *II. Abdülhamid Dönemi Sempozyum Bildirileri*, İstanbul: Seha Neşriyat, 1992, s. 111-129

Ertuğ, Hasan Refik, "Türkiye'de Yabancı Dilde Basına Genel bir Bakış", *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basın- Yayın Yüksekokulu Yayınları, 1985. s.75-91.

Demirel, Fatmagül, "Osmanlı Devleti'nde Telif Hakları Sorunu", *Bilgi ve Bellek*, 5(2007), s. 93-104.

Demirel, Fatmagül, "Osmanlı Devleti'nde Kitap Basımının Denetimi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 5(2004), s.89-104.

cizgiliforum.com

Demirel, Fatmagül- Çavaş Raşit, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Gümrüklerde El Konulan (Ve Elbette Yakılan) Kitaplar", 26(2004), *Müteferrika*, s.151-158.

Demirel, Fatmagül- Çavaş Raşit, "Yeni Bulunan Belgelerin Işığında Abdülhamid'in Yaktırdığı Kitapların Bir Listesi", *Müteferrika*, 28(2005), s.3-23.

Hanioğlu, M. Şükrü, "Jöntürk Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. III, s. 844-850.

Gevgilili, Ali, "Türkiye Basını", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.I, s.204-218.

Göçmen, Muammer, "II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Basın Nasıl Takip Edilirdi" *Tarih ve Toplum*, XXII/128 (Ağustos 1994), s. 18-24.

Groc, Geord, "Türkiye'de Fransızca Basın", *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basın- Yayın Yüksekokulu Yayınları, 1985, s.49-71.

Kabacalı, Alpay; "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Sansür", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.III, s.607-616.

Koloğlu, Orhan, "Osmanlı Devleti'nde Liberal Ekonominin Savunucusu: Blacque (Blak) Bey (1792-1836" *Tarih ve Toplum*, X/57, (Eylül 1988), s.15-19.

Koloğlu, Orhan, "Abdülhamid Basın Rejimi Deyimi Üzerine", *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri 27-29 Mayıs 1992*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1994, s.35-46.

Koloğlu, Orhan, "Muzır Ararken Alay Konusu Olan Rejim: II. Abdülhamit Sansürü" *Tarih ve Toplum*, VII/38, (Şubat 1987), s.14-18.

Koloğlu, Orhan, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. I, s.68-93.

Koloğlu, Orhan, "II. Abdülhamid'in Basın Karşısındaki Açmazı", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.I, s.82-84.

Kuran, Ercüment, "Sultan II. Mahmud ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990, s.105-111.

cizgiliforum.com

Köker, Osman, "Sansüre Uğramış Bir Deprem" *Toplumsal Tarih*, 69(1999), s. 4-7.

Mert, Özcan, "Selim Sabit Efendi ve Muhtasar Tarih-i Osmani", *Uluslararası*

Vize Tarih ve Kültürü Sempozyumu (Vize 28 Nisan 2000), s. 91-115.

Neumann, Christoph K., "Üç Tarz-ı Mütalaa Yeniçağ Osmanlı Dünyası'nda Kitap Yazmak ve Okumak", *Tarih ve Toplum* Yeni Yaklaşımlar, Bahar (2005), s.51-76.

Strauss, Johann, "Printing and Publishing in a Multi- Ethnic Society", *Late Ottoman Society The Intellectual Legacy*, Edited by Elisabeth Özdalga, London, 2005, s.225-253.

"Seyyar Kitapçılar Nizamnamesi Layihası", (Çevrim yazı) Tûba Çavdar, *Müteferrika*, 13(1994), s.231-232.

Tuğlacı, Pars, "Ermenilerin Türk Matbaacılığı'na Katkısı", *Tarih ve Toplum*, XV/86, (Şubat 1991), s.48-56.

Uçman, Abdullah, "Mizan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.XXX, s.212-213.

Uçman, Abdullah, "Mizancı Murad", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.XXX, s. 214-216.

Uzun Çarşılı, İsmail Hakkı, "Ali Suavi ve Çırağan Vak'ası", *Belleten*, 29 (1944),s.71-118.

Varlık, Bülent, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. IV, s.1092-1100,

Yazıcı, Nesimi, "Tanzimat Dönemi Basın Konusunda Bir Değerlendirme", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994, s.55-84.

Yazıcı, Nesimi, "Sadrazam Kâmil Paşa'nın Yabancı Basınla İlgili Bazı Görüşleri", *Bekir Kütükoğluna Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991, s.413-434.

Yazıcı, Nesimi, "Matbuat Müdürlüğü'nün Kuruluşu", *Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Dergisi*, 5(1983), s.113-134.

Yazıcı, Nesimi, "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Postalar ve Atatürk Türkiye'sinde Postacılık", *İletişim* 3(1981), s.137-165.

Yerlikaya, İlhan, "II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Gazete ve Haber Ajanslarının Şantaj ve Yolsuzlukları", *Toplumsal Tarih*, 3(Mart 1994), s.17-19.

cizgiliforum.com

cizgiliforum.com

EKLER

cizgiliforum.com

OSMANLI DEVLETİ'NE GİRİŞİ YASAKLANAN GAZETELER

Gazetenin İsmi	Basıldığı Yer	Tarih	Numara
Standard	Londra	12 Temmuz 1897	-
Revue des Revues [1]	Paris	1,15 Haziran1897	-
Daily Telegraph	Londra	12 Temmuz 1897	-
Gaulois	Paris	12 Temmuz 1897	-
Patrie	Paris	14 Temmuz 1897	-
Daily Telegraph	Londra	15 Temmuz 1897	-
Standard	Londra	15, 16 Temmuz 1897	-
Gil Blas	Paris	16 Temmuz 1897	-
Viyana gazeteleri	Viyana	15,16 Temmuz 1897	-
Londra gazeteleri	Londra	19 Temmuz 1897	-
Figaro [2]	Paris	10 Ağustos 1897	-
Standard	Londra	10 Ağustos 1897	-
Kokonoz	Kıbrıs	-	-
Messagero	Roma	10 Ağustos 1897	-
Gaulois	Paris	10 Ağustos 1897	-
Bütün İngiliz gazeteleri	Londra	10 Ağustos 1897	-
Hukuk [3]	Varna	tamamen yasaklanmıştır	
Calais	Calais	22 Mart 1898	-
El-Eyyam	New York	-	304
Ebu'l-Hüvel	Mısır	-	36
Zaman	Kıbrıs	-	301
El-Basir	İskenderiye	-	160,162,163,164
Es-Seyyar [4]	İskenderiye	-	115
Tercüman	Kırım	-	6
Kıbrıs	Kıbrıs	-	285
Hakikat	Port Said	-	68
Bütün İngiliz gazeteleri	İngiltere	17 Mart 1898	-
Zaman [5]	Kıbrıs	-	303

[1] BOA., Y.MTV Nr. 163/138
[2] BOA., Y.MTV Nr. 165/84
[3] BOA., Y.MTV Nr. 175/79

cizgiliforum.com

Kıbrıs	Kıbrıs	-	287,288
Rehber	Bosna	-	45,46
Hikmet	Mısır	-	241
El-Eyyâm	New York	-	37
Faslü'l hitab	Mısır	-	2
Tercüman	Bahçesaray	-	10,11
Hablü'l-Matin	Hindistan	-	11-15
El-Basir	İskenderiye	4 Nisan 1898	-
El-Ehrâm	İskenderiye	4 Nisan 1898	-
Miftâhüz-zafer	Hindistan	-	17
Mecelletüh-niyal	Mısır	-	5
Bütün Fransız gazeteleri	Paris	11 Nisan 1898	-
Ebu'l -Hüvel [6]	Mısır	9 Ağustos 1898	-
Calais	Calais	17 Ağustos 1898	-
El-Ehram	İskenderiye	-	6201,6202
Tercüman	Kırım	-	29
Le Courrier des Balkans [7]	Sofya	tamamen girişi yasaklanmıştır	
Kikirik	-	25 Aralık 1898	-
Sketch	Londra	28Aralık 1898	-
Mısır	Mısır	-	877-879
Er-Râîdül-Mısri	Mısır	-	232
El-İhlâs	Mısır	-	222
El-Ehrâm	İskenderiye	-	6306-6308
El-Basir	İskenderiye	-	399,400
New York Herald [8]	Paris	10 Mart 1899	-
Wiener Tageblatt	-	13 Mart 1899	-
Calais	Calais	15. Mart 1899	-
Daily Telegraph	Londra	18 Mart 1899	-
Morning Post	Londra	18 Mart 1899	-
Gayret	Filibe	-	188
El-Müeyyed	Mısır	-	2714,2715
Er- Râîdül-Mısri	Mısır	-	252
El-Ehrâm (günlük)	İskenderiye	-	712

[4] BOA., Y.MTV. Nr. 175/79
[5] BOA., Y.MTV. Nr. 175/346
[6] BOA., Y.MTV. Nr. 181/60
[7] BOA., Y.MTV. Nr. 185/95
[8] BOA., Y.MTV. Nr. 188/70

cizgiliforum.com

El- Ehram (haftalık)	İskenderiye	-	6377- 6379
El-Basir	İskenderiye	-	461, 462
Es-Sa'ade	İskenderiye	-	23
Es-Selâm	İskenderiye	-	23
LI Popolo di Roma [9]	Roma	25 Haziran 1899	-
Le Vérité	Port Said	17,20,22,26 Haziran 1899	-
L' Aurore	Paris	14,15,16,19,24,26 Haziran 1899	-
Siècle	Paris	14,15 Haziran 1899	-
Journal de Caire	Mısır	24 Haziran 1899	-
El-Ehrâm	İskenderiye	23 Haziran 1899	-
El-Osmani	İskenderiye	24 Haziran 1899	-
Bulgarskii Novini	Sırbistan	11 Haziran 1899	-
Denevnilist	Sırbistan	15,19 Haziran 1899	-
Revue Larouse	Paris	17 Haziran 1899	-
Indépendance Belge	Brüksel	23,25 Haziran 1899	-
Phare d' Alexandrie	İskenderiye	28 Haziran 1899	-
Es-Selam	Port Said	27 Haziran 1899	-
Journal de Caire	Mısır	28 Haziran 1899	-
El-Müeyyed	Mısır	25 Haziran 1899	-
El-Hilal	Mısır	-	17
El-Ekl	Mısır	24 Haziran 1899	-
Novosti	Petersburg	19 Haziran 1899	-
Svet	-	18 Haziran 1899	-
Novoe Vremya	-	18 Haziran 1899	-
Don Quichotte Illustration	-	1 Temmuz 1899	-
El-Menâzır [10]	Amerika	31 Ocak 1900	-
El-Menâzır	Amerika	3,7,10 Şubat 1900	-
El-Ehrâm	Mısır	5,6,7,10 Mart 1900	-
El-Livâ	Mısır	4 Mart 1900	-
Temps	Paris	27 Şubat 1900	-
Temps	Paris	1,2,3,5 Mart 1900	-
Le Vérité	Paris	1,3,5,6 Mart 1900	-
Le Patriote	Brüksel	4 Şubat 1900	-
Novisti	Petersburg	9 Mart 1900	-
Les Pyramides	Mısır	5,6 Mart 1900	-
Tageblatt [11]	Macaristan	21 Ocak 1901	-

[9] BOA., Y.MTV. Nr. 191/169
[10] BOA., Y.MTV. Nr. 200/57

cizgiliforum.com

Epoca	Bükreş	12 Ocak 1901	-
Progress	Mısır	10 Ocak 1901	-
Wiener Journal	Viyana	24 Ocak 1901	-
Morning Post	Londra	29 Ocak 1901	-
Times	Londra	14 Ocak 1901	-
Mornig Leader	Londra	14 Ocak 1901	-
El-Müeyyed	Mısır	27-29 Ocak 1901	-
El-Livâ	Mısır	27-29 Ocak 1901	-
El-Efkâr	Mısır	27 Ocak 1901	-
Le Bourse Egyptienne	Mısır	28,29 Ocak 1901	-
Yevmül El-Ehrâm	Mısır	23,28,29 Ocak 1901	-
Pyramid	Mısır	23,28,29 Ocak 1901	-
Mısır	Mısır	19,21,24,28 Ocak 1901	-
El- Raidül Mısri	Mısır	24 Ocak 1901	-
El- Rakib	İskenderiye	26 Ocak 1901	-
Phare de Port Said	Port Said	23 Ocak 1901	-
Le Vérité	Port Said	17,19,21,25,26,28 Ocak 1901	-
Temps	Paris	26,28 Ocak 1901	-
Yevmül El-Ehram	Mısır	30 Ocak 1901	-
El- Rakib	İskenderiye	2 Şubat 1901	-
Pyramid [12]	Mısır	11,18 Haziran 1901	-
El-Livâ	Mısır	12, 15 Haziran 1901	
El-Ehram	Mısır	12,13,14 Haziran 1901	-
Le Vérité	Port Said	11 Haziran 1901	-
El-Rakib	İskenderiye	15 Haziran 1901	-
El-İttihadül Mısrî	İskenderiye	2,9 Haziran 1901	-
Le Currier	Brüksel	11 Haziran 1901	-
Es- Sevk	Boenes Aires	13 Mayıs 1901	-
New York Journal	New York	19 Mayıs 1901	-
New York Observer	New York	23, 30 Mayıs 1901	-
The Post Standart	Syracuse	27 Mayıs 1901	-
Union Pres	New York	1 Haziran 1901	-
Le Précurseur	Paris	10,11 Haziran 1901	-
Le Signal	Paris	11 Haziran 1901	-
Mısır	Mısır	11,12,14 Haziran 1901	-
El-Müeyyed	Mısır	13,15,17 Haziran 1901	-

[11] BOA., Y.MTV. Nr. 211/54
[12] BOA., Y.MTV. Nr. 217/89

cizgiliforum.com

El-Ehrâm	Mısır	14,19,20 Haziran 1901	-
El-Raidül Mısri	Mısır	18 Haziran 1901	-
El- İhlas	Mısır	6 Haziran 1901	-
Pyramid	Mısır	12 Haziran 1901	-
Bütün Londra gazeteleri	Londra	17 Haziran 1901	-
Bütün Atina gazeteleri		-	-
Figaro [13]	Paris	9 Mart 1903	-
Monde Illustré	Paris	7 Mart 1903	-
Matin	Paris	6,9,10 Mart 1903	-
La vie Populaire	Paris	24 Mart 1903	-
Figaro	Paris	tamamen girişi yasaklanmış	
L'Illustration	Paris	14 Mart 1903	-
Bütün Londra gazeteleri	Londra	14 Mart 1903	-
L'Illustrazione Italiana [14]	Milan	31 Temmuz 1904	-
Eclair	Paris	31 Temmuz 1904	-
Petit Parisien	Paris	4,5,8,31 Temmuz 1904	-
Petit Journal	Paris	1, 8 Temmuz 1904	-
Siècle	Paris	2. Temmuz 1904	-
Illustration	Paris	6 Temmuz 1904	-
Patrie	Paris	6,8 Temmuz 1904	-
Echo de Paris	Paris	7,8 Temmuz 1904	-
Indépendance Belge	Belçika	6 Temmuz 1904	-
Journal de l'Italie	Roma	8 Temmuz 1904	-
Neue Wiener Journal	Viyana	10 Temmuz 1904	-
El-Ehrâm	Mısır	20,26,28 Temmuz 1904	
El-Münadi	Mısır	30 Temmuz 1904	-
El-Müeyyed	Mısır	23,26 Temmuz 1904	-
El- Minare	Sanpaoulo	2 Temmuz 1904	-
La Stampa	Roma	23 Temmuz 1904	-
Christian Herald	New York	20 Temmuz 1904	-
La France Militaire	Paris	20 Temmuz 1904	-

[13] BOA., Y.MTV. Nr. 241/125
[14] BOA., Y.MTV. Nr. 263/1

cizgiliforum.com

YAKILAN KİTAPLARIN LİSTESİ[15]

Listeyle ilgili ön notlar:

• Listede yalnızca kitapların adı ve yakmaya kaç adet gönderildiği yazılıdır. Aralarda ara toplamlar vardır. (Bunlar çıkarılmıştır.) Açıklamalar sütunu tarafımızdan eklenmiştir. Bu sütundaki bütün kitap künyeleri Seyfeddin Özege'nin *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu*'ndan (listede "Özege" olarak geçecektir) kontrol edilmiş, gerekirse kitap adlarının tam ya da doğru yazımı, bu kataloga göre "Açıklamalar"a eklenmiştir. Yoksa ya da doğru yazımı gerekiyorsa aynı işlem yazar adları için de gerçekleştirilmiştir. (Özege'de bulunamayanlar da ayrıca işaret edilmiştir.)

• "Açıklamalar" sütununa, yalnızca kitapların yakılma tarihi olan 1902 yılından önceki baskılar konmuştur. (Bu kitapların bazılarının, daha sonra baskıları da elbette yapılmıştır.) Bir kitabın farklı yazarları ya da baskıları varsa ya da kitabın benzer adlı kitaplardan hangisi olduğu tespit edilemiyorsa, bütün seçenekler gösterilmiştir. Ancak 1902 öncesi bir baskıya ulaşılamadığında (?) işareti ile daha sonraki baskıdan söz edilmiştir.

• Listedeki kitapların adları *Memalik-i Mahrusa-yı Şahaneye Duhul ve İntişarı Memnu Bulunan Kütüb ve Resail-i Muzırranın Esamisini Mübeyyin Cedvel*'de de geçiyorsa, bu kitapların adlarının yanına bir küçük "C" harfi eklenmiştir. (Açıklamalar'da "Cedvel" olarak geçecektir.)

[15] Yakılan kitapların listesi Raşit Çavaş ile hazırladığımız "Yeni Bulunan Belgelerin Işığında II. Abdülhamid'in Yaktırdığı Kitapların Bir Listesi"*Müteferrika,* 28(2005) makaleden alınmıştır.

cizgiliforum.com

Encümen-i teftiş ve muayenece derdest edilib hark ve imha olunmak üzere mikdar ve enva ve esamisini mübeyyin arz ve takdimi irade-i seniyye-i cenab-ı hilafetpenahi iktiza-yı âlisinden bulunan kütüb-i muzırra ve evrak ve resail-i memnuanın defteridir

Kitabın ismi	Kitap sayısı	Açıklamalar
Şahmerân	578	Özege'de iki tane var. İkisi de 1917 ve 1925 tarihli? Kitabın 1902'den önce, bulamadığımız bir başlığı daha olmalı.
Yıldızname [C]	737	Bir fal kitabı? 1884, 1885 ve 1887 ve sonra da tarihsiz baskıları var. Cedvel'e göre yazarı: Kâzım Paşa)
Kerem [C]	313	1886 baskı *Kerem ile Aslı* ya da *Tevatür ile Meşhur ve Mütearef Olan Âşık Kerem...* (1886 ve başka tarihsiz baskılarından biri ya da birkaçı) olabilir
Tarih-i Umûmi Murad Bey [C]	3016	Mehmed Murad, İst., 1880-82, altı cild. Daha sonra da baskıları var.
Osmanlı Tarihi Namık Kemal	28	İstanbul, 1888, 1. cild.
Âşık Garib	920	Bu adı taşıyanların tarihi 1918. 1896'da basılan *Tevatür ile Meşhur ve Mütearef Olan Âşık Garib...* olabilir
Riyânın Encamı	903	Moliére'den Ziya Paşa, İstanbul, 1881 (*Tartuffe yahut Riyanın Encamı* adıyla, 1887).
Zavallı Çocuk [C]	59	Namık Kemal, İst., 1873 ve sonraki tarihsiz baskı.
Duhter-i Hindu	201	Abdülhak Hamid Tarhan, İstanbul, 1875.

cizgiliforum.com

Ölü [c]	56	Abdülhak Hamid Tarhan, İstanbul, 1886.
Zübde-i Kısas	24	*Zübdetü'l-Kısas*, Abdurrahman Şeref, 2 cüz, İstanbul, 1897-98.
İçli Kız [c]	4	Abdülhak Hamid Tarhan, İstanbul, 1874.
Sabr ü Sebât [c]	304	Abdülhak Hamid Tarhan, İstanbul, ty.
İntibâh [c]	13	(Bu adla başka iki kitap daha olmakla birlikte:) Namık Kemal, *İntibah yahut Sergüzeşt-i Ali Bey*, İstanbul, 1874.
Nazife [c]	11	*Nazife yahut Feda-yı Hamiyet*, Abdülhak Hamit Tarhan, İstanbul, 1876.
Cemile [c]	151	Mehmed Celal, İstanbul, 1886.
Sahra [c]	202	Abdülhak Hamit Tarhan, İstanbul, 1879.
Baki Eş'ar-ı Müntehabesi	204	Kitabın adı *Baki'nin* diye başlamalı. Seçen: Ş. Sami, İstanbul, 1899.
Heft Peyker	103	*Tercüme-i Hikâye-i Heft Peyker*, yedi cilt, İstanbul, 1872. Nizami-i Gencevi'den Emin Yümni. (Cedvel'e göre, Ebüzziya Tevfik Bey'in görünüyor. Başka bir kitap olabilir.)
Terkîb-i Bend-i Ziya Paşa [c]	368	*Terci-i Bend Terkib-i Bend*, İst., 1872 (tarihsiz baskıları da var). (Cedvel'de kitabın adı doğru yazılmış.)
Makber [c]	302	Abdülhak Hamid Tarhan, İstanbul, 1886.

cizgiliforum.com

Fezleke-i Tarih-i Osmâni[c]	563	Ahmet Vefik Paşa, 1869-85 arası 10'un üzerinde baskısı var.
Bedâyiü'l-İnşa	41	Mustafa Reşid, İstanbul, 1885.
Haber-i Sahih	164	Mehmed Mazhar Fevzi, 1873-76, 5 cilt.
Âkif Bey Hikâyesi[c]	229	Namık Kemal, İstanbul, 1873. (Tiyatro oyunu olmakla birlikte listede "hikâye" diye tanımlanmış.) (Cedvel'de: *Akif Bey*)
Hasan Mellâh Cüzü[16c]	18	*Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar*, Ahmed Midhad Efendi, İstanbul, 1874, 1875.
Divaneliklerim	58	*Divaneliklerim yahut Belde*, Abdülhak Hamit Tarhan, İstanbul, 1886.
Bunlar Odur	327	Abdülhak Hamit Tarhan, İstanbul, 1886.
Rusya Siyasiye ve Ahval-i İcmâliyesi	109	*Rusya Ahval-i Siyasiye ve İctimaiyesi*, M. Wallace'tan Bogos Parnasyan, İstanbul, 1880.
Tarih-i Vehhabiyan	1	Eyüp Sabri Paşa, İstanbul, 1879.
Ta'lim-i Edebiyât[c]	5	Recaizade Mahmut Ekrem, İstanbul, 1879, 1882.

[16] Burada kitabın bir parçasından söz ediliyor. Ancak, o yıllarda kitaplar forma forma ya da o zamanki adıyla cüzler halinde de satılmaktaydı. Burada söz konusu olan cüzün/cüzlerin ne kadar olduğunu bilmemekle birlikte, bağımsız bir bölüm olduğunu düşünmeliyiz. Öte yandan, bu listenin eki olan ve bir başka yazımızın konusu olacak ve bunlarla birlikte yakılmış başka bir listede ise, "Eczâsı nakıs ve natamam olan bazı bütün bütün perakende bulunan Arabça ve Türkçe Kütüb ve Resail"den söz edilmektedir. Bu cüzün sonraki listede zikredilmemesi, o zamanın anlayışıyla cüzlerin de bağımsız kitap olduklarının varsayıldığını düşündürtüyor.

cizgiliforum.com

Süleyman Musulî[C]	22	Ahmed Midhad Efendi, İstanbul, 1877.
Hüseyin Mellâh	173	*Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar* (olmalı, çünkü aşağıda *Hüseyin Fellah* var) Ahmed Midhad Efendi, İstanbul, 1874, 1875.
Müntahâbat-ı Cedîde[C]	870	Seçen: Mustafa Reşid, iki kısım, İstanbul, 1885-86.
Dârü'l-Kütüb	192	Kemal Paşazade Said, İstanbul, 1886.
Endülüs Tarihi	241	Ziya Paşa, İstanbul, 1859, 1877.
Hüseyin Fellâh[C]	100	Ahmed Midhad Efendi, İstanbul, 1875.
Mehru [?]	102	?
Henüz On Yedi Yaşında	300	Ahmed Midhad Efendi, İstanbul, 1881, 1875.
Sebat ve Gayret	10	*Sebat ve Gayret Kıyametten Bir Alamet*, İbrahim Ethem, İstanbul, 1879.
Dehşetli Hata	4	Çev: Mustafa Hulusi Giritli, İstanbul, 1872.
Ermeni Merdleri	8500	Özege'de yok. Toplam rakamın yüksekliğine bakılacak olursa baskının tamamı yakılmış olmalı.
Münşeât-ı Aziziye[C]	10	*Münşeat-ı Aziziye fi Âsar-ı Osmaniye*, Toplayıp tertip eden: Hoca Nuri, İstanbul, 1868-86 arası beş baskısı var.
Hoca Nasreddin[C]	264	*Letaif-i Hoca Nasrettin* ya da *Meşhur ve Mütearef Hoca Nasreddin Letaifi* adlarıyla çok sayıda baskısı var.

cizgiliforum.com

Şah İsmail[c]	206	*Hikâye-i [Menakıb-ı] Şah İsmail ve [ile] Gülizar [Hanım]*, İstanbul, 1855, 1876, 1884 ve 1889 baskıları var.
Kırk Sual Risalesi	10	Firaki, İstanbul, 1840-1888 arasında bir kaç baskı ve Viyana 1851 (*Kitab-ı Hikâyet-i Kırk Sual*] baskısı var.
Leyla Mecnûn Hikâyesi	67	Fuzuli, 1848'den sonra, çok sayıda (İstanbul, Kerbela, Tebriz vb) farklı baskıları var. *Hikâye-i Leyla ile Mecnun*, İstanbul, 1892 (ve ty) baskıları da var. Cedvel'de: *Leyla ile Mecnun*, Ş. Sami?)
Esbâk Ermeni Patriği İzmirliyânın Resimleri	40	Sayıya bakılırsa fotoğraflar olmalı. Ama matbu da olabilir (kartpostal vb).
Köroğlu Hikâyesi	807	*Meşhur Köroğlu*, İstanbul, 1885-97 arası beş baskısı var. (*Hikâye-i Köroğlu*, ty.)
Tûtinâme[c]	43	*Tutuname*, 1837-90 ve tarihsiz on baskısı var, (Özege'de böyle bir kayıt olmamakla birlikte, Cedvel'de: Yazarı Abdülhak Hamit)
Hayber Hikâyesi	79	Başka bir başlığı yoksa: *Gaza-i Feth-i Kala-i Hayber*, ty.
Yusuf [ü] *Züleyha*	18	*Menakıb-ı Hazret-i Yusuf Aleyhisselam ve Züleyha*, İstanbul, ty.
Anterin Şeddad	9	Arapça olmalı.
İnsan-ı Kâmil	34	Özege'de bu adla yok.
İbn-i Ali Sina	6	*Hikâye-i Ebu Ali Sina*, Yahya Ziyaeddin, 1867-85 arası çeşitli baskıları var.

cizgiliforum.com

Battal Gazi [c]	4	Cedvel'de, *Seyyid Battal Gazi* yazmakla birlikte, Özege'de: *Menakıb-ı Gazavât-ı Sultan Seyyid Battal Gazi*, İstanbul, 1870-99 arası üç baskısı var.
Asya Haritası [c]	29	Matbu harita olmalı.
Hukuk-ı Düvel Said ve Cebrail Gregor	209	Kemal Paşazade Said ve Cebrail Gregor, İstanbul, 1882.
Mehmed Hayfî [?]	440	Özege'de bu adla yok. *Muhammed Hanefî'nin Cengi* (İstanbul, 1871 ve 1890) olabilir.
Engizisyon Esrarı [c]	36	Du Freal'den Çev: H. Nazım, İstanbul, 1879.
Nasihat-ı Hükemâ	19	Arapça olmalı.
Müntahabât-ı Asâr-ı Rıfat Paşa	265	*Âsâr-ı Rıfat Paşa*, Mehmed Sadık Rıfat Paşa, Takvimhane-i Âmire, İstanbul, 1859. (Özege, "*Müntehabat-ı Âsâr*'a da bak" diyorsa da, gönderme yaptığı 'M'de kitap adına rastlanılamadı.)
Cezmi [c]	17	Namık Kemal, İstanbul, 1880-88 arası beş baskısı var.
Evrâk-ı Perişân [c]	15	Namık Kemal, İstanbul, 1871-84 arası dört baskısı var.
Emir Nevrûz	22	Özege: *Tercüme-i Hâl-i Nevruz Bey*, İstanbul, 1875-88 arasında beş baskısı var.
Muharrerât-ı Türkiye	1	Özege'de bu adla yok.
Plevne Kahramanı Osman Paşa	100	İki kitaptan biri: *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa* (Osman Senai, 1895, İstanbul) ya da *Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanındandır* (Hikmet, İstanbul, 1878).

cizgiliforum.com

Vasiyetname[c]	528	Şeyh Ahmed Kuddusi, İstanbul, 1840.
Arnavudlar [ve] *Solyodlar*[c]	36	Ahmed Midhad Efendi, İstanbul, 1888.
Yunanistan-ı Kadîm Tarihi	126	*Tarih-i Yunanistan-ı Kadîm*, A(leksandr) Kostantinidî Paşa, İstanbul, 1870.
Toros Ahbârın Ermenistan Seyahatı	300	Özege'de bu ve benzeri adlarla yok. Ermenice olabilir.
Ermeni Kahramanları Namıyla Levha	29	Matbu büyük boy resim ya da kartpostal olabilir.
Dehşetli Hata	1	Çev: Mustafa Hulusi Giridli, İstanbul, 1872.
Ermenileri Teşvik Yollu Bir Takım Müfsidkârane Sözler	141	Niteliği anlaşılamadı.
Ermenistan'ın Taksimini Gösterir Harita	2	Matbu harita olmalı.
Mecmua-yı Divân-ı Vehhabiyân	29	*Mecmua-i Divan-ı Vehbiya*, İstanbul, 1871.
Tarîkât-ı Muhammediyye Şerhi	9	Arapça olabilir.
Muhammediyye	81	*Kitab-ı Muhammediye fi Kemâlâti'l-Ahmediye*, Yazıcızade Mehmed, Kazan(1845) ve İstanbul, 1846-95 arası 19 baskısı var.
Müntahabât-ı Arabiye	10	Arapça derleme olabilir.
Selim Sabit Tarihi[c]	2226	Selim Sabit Efendi, *Muhtasar Tarih-i Osmani*, 1874-88 arası dört İstanbul, bir Mekke baskısı var.

cizgiliforum.com

Akıldan Belâ [c]	125	A. Griboiedou'dan Çeviren: Mehmed Murad, İstanbul, 1883. (Cedvel'de: "Tiyatro Kitabı, Rusya'dan mütercem" notu ekli.)
Huşenk [c]	218	Ali Ferruh İbnürreşad, İstanbul, 1886.
Kısas-ı Enbiyâ [c]	3	Ahmed Cevdet Paşa, 1874-89 arası 6 cüz. Her cüzün farklı baskıları var.
Gülnihâl	1	Namık Kemal, İstanbul, 1875.
Vatan [yahut] *Silistre* [c]	2	Namık Kemal, İstanbul, 1872 (6. baskı 1890).
Hande	9	M. Cemil (Özege'ye göre iç kapak: *Letaif*), 1888, İstanbul.
Melhame-i Cevri [c]	3	Cevrî, İstanbul, 1856 ve 1877.
Ali Suavinin Hive Tarihi	1	*Hive*, Paris, 1873.
Mesmûât	1200	Yazarı: M, tarih ve baskı yeri yok.
Âşık Ömer	55	*Divan-ı Âşık Ömer*, İstanbul, 1899'da iki baskı.
Hukuk-ı Düvel Hasan Fehmi Paşa	2	*Telhis-i Hukuk-ı Düvel*, Hasan Fehmi Paşa, İstanbul, 1883 ve (*İlaveli*) İstanbul, 1894.
Lü'lü-i Asfer	100	George Pradel'den Çeviren: Ahmed Midhad Efendi, İstanbul, 1885.
Billur Köşk [c]	32	*Hikâye-i Billur Köşk ile Elmas Sefine*, İstanbul, ty. (?)
Tarih-i Mücmel-i Kurun-ı Vusta	10	Drui'den çeviren: Ahmed Tevfik Paşa, İstanbul, 1872.

cizgiliforum.com

Şah Melik ile Güllühanım	100	*Melik Şah ile Güllü Hanımın Hikâyesi*, İstanbul, 1892 (ve başka tarihsiz baskı).
Fihrist-i Bekçi Baba	10	Özege: Bekçi Baba, ty.
Mekalid-i Aşk [c]	11	Koniçeli Kâzım Paşa, İstanbul, 1884, 1889.
Tarih-i Kırk Vezir	25	İstanbul, 1886.
Yedi Âlimler Hikâyesi [c]	35	İstanbul, 1872 (üç ayrı baskı). (Cedvel'de: Yazarı, Ebuzziya Tevfik Bey.)
Hazine-i Fünûn	10	Elhac Mustafa Hami Paşa ya da Ragıb'ın iki ayrı tefrikası var. Hangisi olduğu bulunamadı. (Ayrıca aynı adla bir de dergi var.)
İlaveli Esmâ-i Türkiye	100	Rıza Paşa, İstanbul, 1891. (İlavesiz olanlar: 1879, 1882, 1891)
Albanya yahud Arnavudluk	300	Özege'de bu ve benzeri adlarla yok.
Telamak Tercemesi	10	Fenelon'dan Çeviren: Ahmed Vefik Paşa, Bursa, 1880, 3. baskı: İstanbul, 1885. (Ayrıca, *Tercüme-i Telemak*, çeviren: Yusuf Kâmil Paşa, 1862-1882 arasında ve iki tane de tarihsiz, 8 baskısı var.) (Cedvel'de: *Terceme-i Telemak* ve çeviren Şinasi kayıtlı.)
Başlangıç [c]	10	Şerefeddin Magmumi, İstanbul, 1890.
Letaif-i Âsar	50	Mihri (Mihran Apikyan), 1884-97 arasında üç baskısı var.
Tuhfe-i Garbiyeden	2	*Tuhfe-i Gadiriye* (?), Abdürrahim, 1895.

cizgiliforum.com

Amerikanın Keşf ve Fethi Tarihi	2	*Amerika Tarih-i Keşfi*, Robertson'dan çeviren: Abdülgaffar Enisî, İstanbul, 1880.
Karagöz Hikâyesi	215	Hangi Karagöz kitabı olduğu tesbit edilemedi.
Lüleci Yekta Efendi	15	*Lüleci Yekta Efendi yahut İyilik Eden İyilik Bulur*, A. Cemil, 1886 (başka iki küçük kitapla birlikte tek ciltte).
Muahede-i Kat'iyye-yi Devlet-i Aliyye ve Rusya	43	*Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti Beyninde Akd Olunan Muahede-i Kat'iyyenin Tercüme-i Resmiyesidir*, İstanbul, ty.
Macera-yı Aşk[c]	18	Abdülhak Hamit ya da Michel Zevaco çevirileri 1902 sonrası. *Macera-yı Aşk yahut Nella* (Çeviren: M. Memduh, İstanbul, 1891.) olmalı.
Nasıl İzdivaç Etmeli[dir]	50	Pol Mantegadza'dan çeviren: Süleyman Tevfik, İstanbul, 1898.
Uhra bin Sirac	5	Arapça olabilir.
Et-Tarihü'l-Amm	2	Arapça olabilir.
Leyla ile Mecnûn	30	Fuzuli, 1848'den sonra, çok sayıda (İstanbul, Kerbela, Tebriz vb) farklı baskıları var. *Hikâye-i Leyla ile Mecnun*, İstanbul, 1892 ve tarihsiz baskıları da var.
Kanûn-ı Ticaret Almanîu'l-Amm	2	Arapça olabilir.
Rusya el -Hadîs	1	Arapça olabilir.
Keşkül-i Hatimetü'l-Udebâ	31	Arapça olabilir.
Suriye Tarihi	1	Arapça olabilir.

cizgiliforum.com

Nusratü'l- Cünûd	1	*Nusratü'l-Cünûd Uhdetü'l-Şuhud*, Mehmed Hakkı bin Ali Güzelhisari, Kahire, 1876.
Mevakıf Şerhi	3	Arapça olabilir.
Siyer-i Nebi	14	*Siyer-i Nebi Aleyhissalât-ı Ves-Selâm*, Hakkı (Bıçakçıoğlu), İstanbul, 1888.
Hilyetü'n- Nacî	1	Arapça olabilir.
İmadü'l- İslâm	1	Arapça olabilir.
Tarihü'l Efkâr	1	Arapça olabilir.
Ebâ Müslim[c]	14	*Eba Müslim-i Horasani*, Corci Zeydan'dan çeviren: Zeki Magamez, İstanbul, 1914 [?]. Daha önceki Arapça baskısı olabilir.
Şerh-i İbn Ukayl	5	Arapça olabilir.
Kitâbü'l-İşârati'l-Îcâz	1	Arapça olabilir.
Şemsü'l-Maarif -i Kebir	3	Arapça olabilir.
Şerh-i Akaid	2	*Şerh-i Akaid Tercümesi*, Ömer İbn-i Muhammed el-Nesefi'den şerh eden: Sadüddin el-Taftazani, çeviren: Sırrı Paşa Giridi, 1. cilt, Rusçuk, 1875, 2. cilt, Trabzon, 1884.
Şems-ül Etvâr	2	Arapça olabilir.
TOPLAM	**29681**	

cizgiliforum.com

Maarif Nazırı'nın 24 Mayıs 1902 tarihli yazısının ekindeki listeye göre yakılan kitaplar [17]

KİTABIN İSMİ	LİSANI	ADEDİ
Billur Köşk	Türkçe	2
Bir Çocuğun Sergüzeşti	Türkçe	2
Çeşitli Kitaplar	Türkçe	225
Devlet	Türkçe	1
Divan-ı Hafız	Arapça	1
El- Mu'ahedatüd- Düveliyye	Arapça	1
El- Müşezzeb[18]	Arapça	2
Evliya Çelebi Seyahatnamesi	Türkçe	1
Firuzname	Türkçe	1
Gazi Osman isimli tiyatro kitabı	Türkçe	1
Hadikatül Udeba	Türkçe	88
Hadis-i Erba'in Şerhi	Türkçe	1
Hande	Türkçe	5
Hutbe Mecmuası	Türkçe	1
İbret	Türkçe	1
İhanet	Arapça	1
İran Ermenileri	Ermenice	1
Kenz-i Mahfi	Türkçe	29
Köy Muaşakaları	Türkçe	1
Letaif-i Hayal	Türkçe	1
Mektuplarım	Arapça	1
Makalat-ı Nezihe	Türkçe	1
Muharrerat-ı Hususiyeyi Akif Paşa	Türkçe	1

[17] BOA., Y.MTV. Nr, 230/81

[18] BOA., Y.MTV. Nr. 230/81 Yine bu liste içerisinde Girid, Midilli ve Kıbrıs cezirelerini musavver balık resimli levhalar ve Besmele-i Şerif levhası da imha edilenler arasındadır.

cizgiliforum.com

Muhammediye	Türkçe	2
Mukallid Müneccimbaşı Takvimi	Türkçe	39
Munazara-ı Tuti zağ	Arapça	1
Murad Bey 'in Tarihi	Türkçe	1
Mızraklı İlmihal	Türkçe	1
Presse d' Historie de General Candidats	Fransızca	1
Ravza-ı Hukuk	Türkçe	1
Rehnüma-yı Farisi	Farsça	1
Rusya	Türkçe	1
Rusya ve Fransa'nın Muharebesi (1870)	Türkçe	1
Silistire Muhasarası	Türkçe	1
Suriye Muzafferiyatı	Arapça	2
Takvimül Ebulziya	Türkçe	1
Terceme-i Siyasetname	Türkçe	1
Tarih-i Sivastopol	Türkçe	1
Tasvir-i İtaat	Türkçe	1
Ta'aşşuk-ı Tal'at ve Fitnat	Türkçe	1
Tuhfe-i Letaif	Türkçe	144
Yeni Kantolar	Arapça	15
Yemek Risalesi	Türkçe	33
Yıldızname	Arapça	1
Vatan	Hintçe	1

cizgiliforum.com

BELGELER

BOA.Y.MTV Nr. 97/59

Babıali

Dâ'ire-i Umûr-ı Dâhiliye

Mektûbî Kalemi

Aded: 11

Dersaadet'de Ermenice tab' olunmakda bulunan Avetaber nâm gazetenin 19 Mayıs 1894 târîhli nüshasında Yol Üzerindeki Dikenler ünvânlı ve kâbil-i te'vîl bir bendin Ermeniler tarafından telkinât-ı muzırra sûretinde telakkî edildiği Bitlis Vilâyeti'nin sûret-i iş'ârından ma'lûm-ı âlî buyurularak gazetelere bu türlü fıkarât-ı muzırranın derc edilmemesine sansür me'mûrları tarafından neden dolayı dikkat edilmemekde olduğunun arz ve iş'ârıyla beraber mezkûr gazete nüshasının hemen toplattırılması ve fîmâ ba'd sansür me'mûrları tarafından Ermenice gazetelerin dahi pek ziyâde mu'âyene edilmesi ve neşr olunan Ermenice gazetelerden bir nüshasının dahi ceyb-i hümâyûn-ı mülûkâne dâ'iresine gönderilmesi şeref-sâdır olup 30 Mayıs 1310 târîhli tezkire-i aliyye-i âsifâneleriyle tebliğ olunan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî iktizâ-yı âlîsinden olmasına binâ'en bi'l-havâle matbû'ât-ı dâhiliye idâresinden i'tâ olunan müzekkerede mezkûr gazete umûr-ı mezhebiyeye müte'allik ahkâm ve kavâ'idi mutazammın olarak Amerikalı misyonerler tarafından haftada bir kere neşr olunmakda olduğu gibi zikr olunan bend dahi dînin dünyevî müzâhim ve müşkilâtını temsîl tarîkiyle hikâyeden ibâret olduğu beyân ve me'a mâ fîh emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı şehriyârî mantûk-ı münîfince ba'demâ her ne sûretle olur ise olsun böyle kâbil-i te'vîl ve sû'-i telakkîyi mûcib olacak makâlât ve fıkarât dercine meydân verilmemesi için sansür me'mûrlanna tenbîhât-ı ekîde ve mü'essire icrâ olunduğu ve bundan böyle neşr olunacak Ermenice gazetelerden bir nüshasının dahi ceyb-i hümâyûn-ı mülûkâne dâ'iresine gönderileceği ifâde edilmiş ve mezkûr nüshanın hemen toplattırılması îcâb edenlere tebliğ kılınmışdır ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 9 Zilhicce 1311 / 1 Haziran 1310

Nâzır-ı Umûr-ı Dâhiliye Zühdü

cizgiliforum.com





cizgiliforum.com

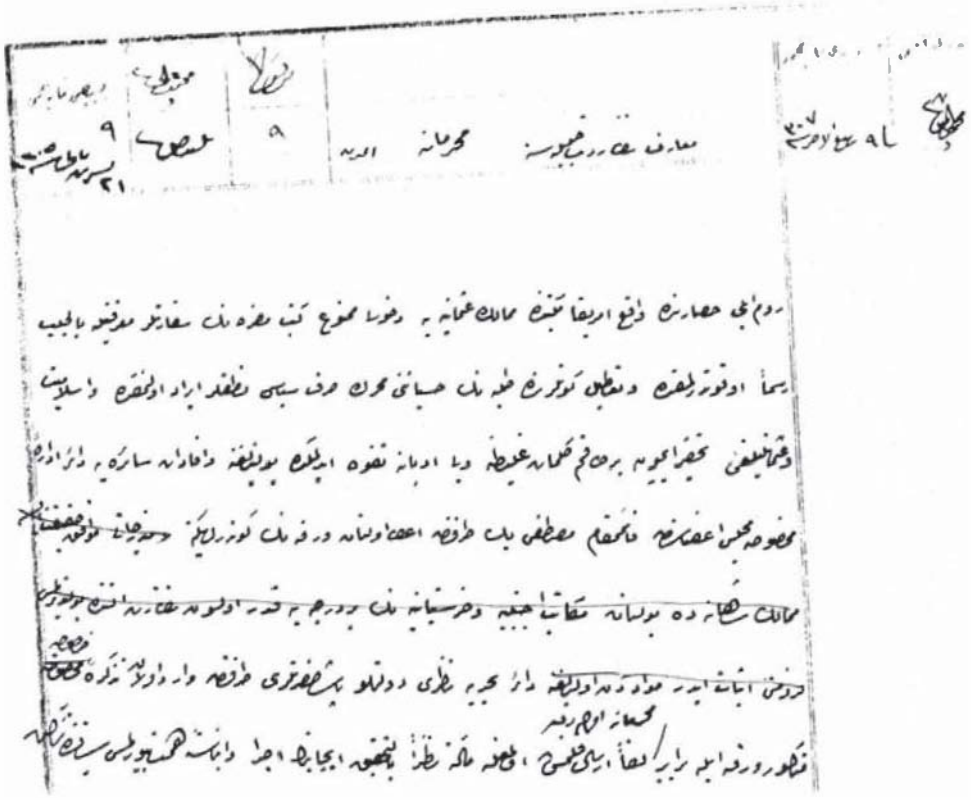
BOA.,A.MKT.MHM Nr.763/28

Maarif Nezâret-i Celîlesine Mahramâne

Rumelihisârı'nda vâki' Amerika Mektebi'nde memâlik-i Osmâniye'ye duhûlü memnû' kütüb-i muzırranın sefâretler ma'rifetiyle bi'l-celb resmen okutturulmakda ve ta'tîl günlerinde talebenin hissiyâtını muhrik sırf siyâsî nutuklar îrâd olunmakda ve İslâmiyet ve Osmanlılığı tahkîr içün birtakım kelimât-ı galîza ve bî edebâne tefevvüh edilmekde bulunduğuna ve ifâdât-ı sâ'ireye dâ'ir idâre-i mahsûsa meclis a'zâsından Kaymakam Mustafa Bey tarafından i'tâ olunan varakanın gönderildiğine dâ'ir Bahriye Nâzırı devletli paşa hazretleri tarafından vârid olan tezkire-i husûsiye mezkûr varaka ile beraber mahramâne olarak leffen irsâl kılınmış olmakla me'âline nazaran bi't-tahkîk îcâbının icrâ ve inbâsına himmet buyurulması siyâkında tezkire

9 Rebiülahir 1307

cizgiliforum.com



cizgiliforum.com

BOA., Y.A.HUS Nr. 360/9

Huzûr-ı mekârim-mevfûr-ı Hazret-i Sadâret-penâhîye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Sâye-i mekârim-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde otuz seneden beri sâdıkâne ve hâlisâne ve can siperâne îfâ-yı hidemât-ı nâçizâneye hasr-ı fikr ve vücûd eylemişdim. Sadâkat ve ubûdiyetim nezd-i mekârim vefd-i zıllullâhîde mazhar-ı takdîr-i âlü'l-âl buyurularak dâ'imâ eltâf ve inâyât-ı şâhâneye nâ'il olmakda idim. Bu şâhâne lutuflar ve bu hüsrevâne inâyetlerin edâ-yı hak şükrânına ancak fuzûnî-i ömr ve ikbâl-i cihânbânî du'â-yı bî-riyâsını rûz ve leyâl tekrar eylemek ve vazîfe-i kemterânemi musâdakatkârâne îfâ etmek sûretiyle çalışıyor idim Elhamdülillâhi te'âlâ dâ'ire-i sıdk ve istikâmetden zerre kadar inhirâf etmeyerek namus ve vicdânımı lekelemekden tevakki eyledim Veliyy-i ni'met-i bî-minnetim pâdişâhım efendime hayâtımı ve kalbimi ve fikrimi vakf ve hasr etdim Ermeni denîlerinden bazıları bu hareketimi görerek canıma defâ'at ile kasd eylemek istediler hatta bunu tahrîren dahi bildirdikleri hâlde çâkirleri bilâ pervâ makâmât-ı resmiye-i â'idesine keyfiyeti ihbâr ve mekâtib-i vârideyi i'tâ eyledim Sâye-i şâhânede kasd-ı mel'ûnâneleri kavlden ibâret kaldı Şu sırada cerîde-i nâçizânemin ta'tîli hasebiyle beyne'l-avâm günâ gün rivâyetler devrân ediyor Pek çokları bu sâdık bendelerini nankör ve deli ve hâ'in zann eyliyor Bu sû'-i zann ise bi't-tab' âcizîlerini dâ'imî bir işkence ve ölümden bedter bir azâb içinde bulunduruyor Henüz esbâb-ı ta'tîli mechûl olduğu cihetle yar ve ağyâra karşı mahcûbâne sukûtdan başka elden bir şey gelmiyor En ufak bir kabâhatim var ise en ağır cezâya hâzırım Ma'sûmiyetimi isbât için gazetenin esbâb-ı ta'tîli hakkında her günâ îzâhât i'tâsına müheyyâyım. Hâl-i pür melâlime ve me'a âile iki yüze bâliğ olan ve yegâne medâr-ı ma'îşetleri buna münhasır bulunan müstahdemînin ihtiyâcât-ı şedîdesine merhameten hey'et-i tahrîriyece vâki' olduğu derkâr bulunan bir hatâdan dolayı bir mâha karîb bir zamândan beri düçâr-ı ta'tîl olan cerîde-i bendegânemin imtidâd eden eyyâm-ı ta'tîliyesinin cezâ-yı kâfî addiyle tekrar intişârı husûsunu istirhâma cür'et eylediğim muhât-ı ilm-i âlî-i âsaf-ı efhamîleri buyuruldukda ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 12 Eylül 1312

Sabah Gazetesi Sâhib-i İmtiyazı bendeleri

cizgiliforum.com

Mihran



cizgiliforum.com

BOA., Y.MTV Nr. 90/75

Cenâb-ı Rabbü'l-ekvân "innâ ce'alnâke halîfeten fi'l-arzi" kerîmesiyle ibcâl buyurduğu pâdişâhımız veliyy-i ni'met âlem efendimiz hazretlerini mâdâme'l-eyyâm serîr-i şevket ve ikbâl-i mülûkânelerinde şeref mekîn buyursun.

Pâdişâhım ni'met-i şâhânenin hakkı vücûdiyetin her zerresine sermâye eden bu abd-i kemîneleri tam on seneden beri matbû'ât-ı Osmâniye'ye hizmet edib lisân-ı makâli dâ'imâ medîha gûy-i şehriyârîleri olmakla mütefâhirdir. Mensûb bulunduğum meslekde devlet ve pâdişâhıma velev ki pek değersiz olsun îfâ-yı hizmet-i lâyıka ile müşerref olabilmek için Mekteb-i Hukûk'da dahi tahsîl ile mertebe-i ale'l-a'lâya ba'de'l-ihrâz bir kıt'a liyâkat madalyasıyla tesrîr buyuruldum. Meslek-i esdikâ nazarıyla bakdığım şu tarîk içinde mevcûd olan gazetelerin kâffesinde birinci veya ikinci muharrirlikle bulundum. Bu on sene zarfında kalem-i hakîrânemden hükûmet-i seniyyenin marzî-i âlîsine tevâfuk etmeyecek bir kelime bile sâdır olmamışdır ki matbû'ât idâre-i behiyyesinin hakk-ı âcizânemde musaddak-ı ehliyet olan müzekkiresi de buna bir şâhid-i âdil resmîdir. Ol dereceye geldim ki pâdişâhıma doğrudan doğruya hizmet arzusu fikr-i kemteranemde tâli' oldu. El-yevm gazete sâhib-i imtiyâzları meyânında sadâkatine burhân-ı mâddî ikâme eden ve sâye-i mülûkânede bir dârü't-tedrîs-i âlîden me'zûn ve kemâl acziyle bir kaç lisâna vâkıf olan bir lutf dîde kulun veliyy-i ni'meti kapısından başka melce'-i isti'tâfı olmayacağı derkârdır. İşte son nefesime kadar hayâtımı hizmet-i şâhânelerine doğrudan doğruya vakf için bu abd-i kemterlerine ünvân-ı muhteviyâtına bir nişâne olmak üzere "İkdam" nâmı altında yevmî bir gazete ihsân buyurulmasını istirhâmen hâk-i pây-i merâhim ihtivâ-yı şâhânelerini bir ubûdiyet-i zevâl-i nâ pezîr ile iktihâle cür'et eyliyorum ihsân ve âtıfet pâdişâhım veliyy-i ni'metim efendim hazretlerinindir.

Kulları
Tarîk Gazetesi'nin şimdiki Baş Muharriri
Ahmed Cevdet

Ruhsat-ı lâzimenin i'tâsı Sadâret'e teblîğ edilmişdir. Fî 23 Şaban 1311

cizgiliforum.com

T.C. BAŞBAKANLIK ... ARŞ ... GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

جناب رب القدیر [illegible] ایجاب بیوردیغی پادشاهم ولی نعمت عالم افندمز حضرتلرینی مادام الایام
سریر شوکت و اقبال [illegible] شرف [illegible] بیوره

پادشاهم [illegible] شاهانه‌لرندن حقی وجودیمک هر ذره‌سنی سرمایه ایده‌رک بر عبد [illegible] مطبوعات عثمانیه‌یه
خدمت ایده‌رک [illegible] مقاله [illegible] اولمقله مفتخردر. منسوب بولندیغم ملت و دولت و پادشاهم
[illegible] ایفای خدمت [illegible] ایچون [illegible] تحصیل ایله مرتبه [illegible]
[illegible] برقطعه لیاقت [illegible] . [illegible]
[illegible] . [illegible]
[illegible] مطبوعات [illegible] اولدیغی [illegible] پادشاه
[illegible] . [illegible] پادشاهم [illegible] . الیوم
[illegible] . [illegible]
[illegible] . [illegible]
[illegible] . [illegible]
[illegible] . [illegible] مراحم [illegible] شاهانه‌لرینی
[illegible] پادشاهم ولی نعمتم افندم حضرتلرینک

قوللری

[illegible] غزته‌سنک [illegible]

احمد جودت

[illegible] ١٧ شعبان [illegible]

cizgiliforum.com

BOA., Y.MTV Nr. 223/59

Adliye ve Mezahib Nezâreti

Dersaadet Mahkeme-i İstînâfiyesi

Müdde'i Umûmîliği

1095

Huzûr-ı sâmî-i Cenâb-ı nezâret-penâhîye

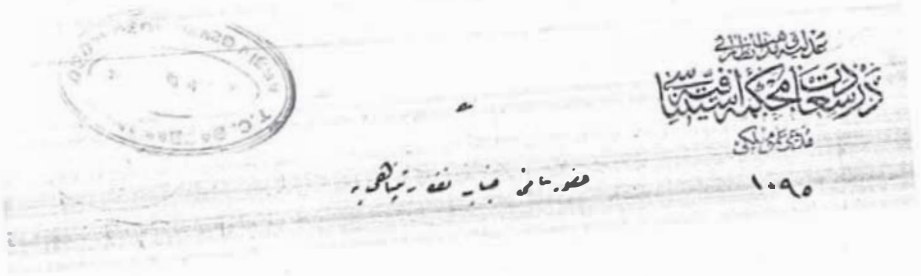
Servet-i Fünûn nâm musavver gazete ile edebiyât ve hukûk serlevhalı muzırr bir makâle tab' ve neşr ettikleri ihbâr olunmasından dolayı maznûn-ı aleyh bulunan mezkûr gazete sâhib-i imtiyâzı Ahmed İhsan ve makâlenin muharriri Maarif Nezâret-i Celîlesi Mektûbî Kalemi hulefâsından Hüseyin Cahid Beyler ile sansür me'mûru Veled Efendi haklarında Dersaadet İstintâk Dâ'iresi'nce icrâ kılınan tahkîkât-ı istintâkiye netîcesinde mezkûr makâlenin Hüseyin Cahid Bey tarafından tercüme edilip ale'l-usûl sansür me'mûru Veled Efendi cânibinden görülerek ba'de't-tashîh tab' ve neşr olunduğu anlaşılmış olmakla beraber mezkûr makâlede muzırr addolunabilecek bir gûne elfâz ve ta'bîrât mevcud olmadığı gibi görülen lüzûm üzerine tercüme ettirilen mezkûr makâle me'hazinde dahi o yolda muzırr bir bahse tesadüf edilememiş ve binâ'en aleyh gazete sâhib-i imtiyâzı Ahmed İhsan ve muharrir-i makâle Hüseyin Cahid Beyler ile sansür me'mûru Veled Efendi'nin müstelzim-i mücâzât fiil ve hareketleri görülememiş olduğundan men'-i muhâkemelerine karâr verildiği Dersaadet Bidâyet Mahkemesi Müdde'i Umûmîliği'nden bâ-müzekkire ifâde kılınmış olmakla arz-ı ma'lûmât olunur ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 15 Teşrin-i Sânî 1317

Dersaadet İstînâf Mahkemesi Müdde'-i Umûmîliği

Cemaleddin

cizgiliforum.com





cizgiliforum.com

BOA., Y.MTV Nr. 223/59

Adliye ve Mezahib Nezâreti

Husûsî

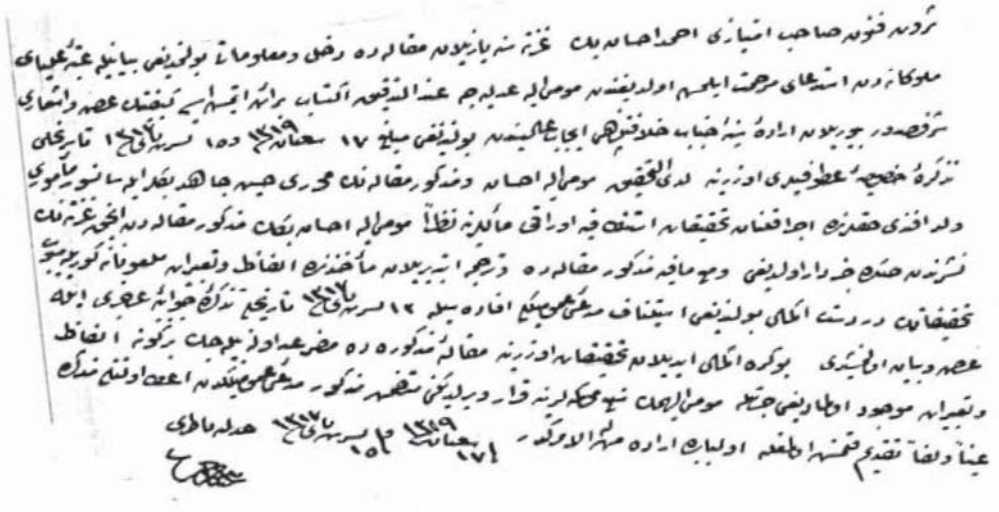
Servet-i Fünûn sâhib-i imtiyâzı Ahmed İhsan Bey gazetesine yazılan makâlede dahl ve ma'lûmâtı bulunmadığı beyânıyla atabe-i ulyâ-yı mülûkâneden istid'â-yı merhamet eylemiş olduğundan mûmâ ileyh adliyece inde't-tetkîk iktisâb-ı berâ'et etmiş ise de keyfiyetin arz ve iş'ârı şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî îcâb-ı âlîsinden bulunduğunu mübelliğ 17 Şaban 1319 ve 15 Teşrîn-i sânî 1317 târîhli tezkire-i husûsiye-i atûfileri üzerine lede't-tahkîk mûmâ-ileyh İhsan ve mezkûr makâlenin muharriri Hüseyin Cahid Beyler ile sansür me'mûru Veled Efendi haklarında ircâ kılınan tahkîkât-ı istintâkiye evrâkı me'allerine nazaran mûmâ-ileyh İhsan Bey'in mezkûr makâleden ancak gazetenin neşrinden sonra haberdâr olduğu ve me'a mâfîh mezkûr makâlede ve tercüme ettirilen me'hazinde elfâz ve ta'bîrât-ı mel'ûnâne görülemeyip tahkîkâtın derdest-i ikmâl bulunduğu istînâf müdde'i umûmîliği ifâdesiyle 13 Teşrin-i sânî 1317 târîhiyle tezkire-i cevabiye-i âcizî ile arz ve beyân olunmuşdu bu kere ikmâl edilen tahkîkât üzerine makâle-i mezkûrede muzır addolunabilecek bir gûne elfâz ve ta'bîrât mevcûd olmadığı cihetle mûmâ-ileyhimin men'-i muhâkemelerine karâr verildiğini mutazammın mezkûr müdde'i umûmîliğinden i'tâ olunan müzekkire aynen ve leffen takdîm kılınmış olmakla ol bâbda irâde men lehü'l-emrindir.

Fî 17 Şaban 1319 / 15 Teşrin-i sânî 1317

Adliye Nâzırı [imza]

cizgiliforum.com







cizgiliforum.com

BOA., İrade Dahiliye Nr. 986921

Yıldız Sarây-ı Hümâyûnu

Başkitâbet Dâ'iresi

3210

Stamboul gazetesinin Avrupa gazetelerinden naklen neşr edib geçende ta'tîlini îcâb etmiş olan bazı fıkarât kendisinin gaybûbeti esnâsında sehven derc edilmiş olduğundan ve güzerân eden müddet-i ta'tîliye mücâzât-ı şedîdeden bulunduğundan bahisle gazetesinin kemâ kân tab' ve neşrine müsâ'ade buyurulması istid'âsını hâvî mezkûr gazetenin sâhib-i imtiyâzı Baron Henry Hanly lede't-takdîm manzûr-ı âlî buyurulan arzuhâli leffen taraf-ı sâmî-i Sadâret-penâhîlerine irsâl olunmuş ve bir daha hükümdârân-ı zîşân hazerâtı aleyhinde neşriyâtda bulunmamak ve tarîk-i istikâmetden ayrılmamak şartıyla mezkûr gazetenin tab' ve neşrine ruhsat i'tâsı ve ta'tîlden dolayı düçâr olduğu zarar ve ziyân mikdârının sûret-i münâsibede tahkîki muktezâ-yı irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhîden bulunmuş olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 28 Cumâdelûlâ 1309 / 18 Kanun-ı Evvel 1307

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

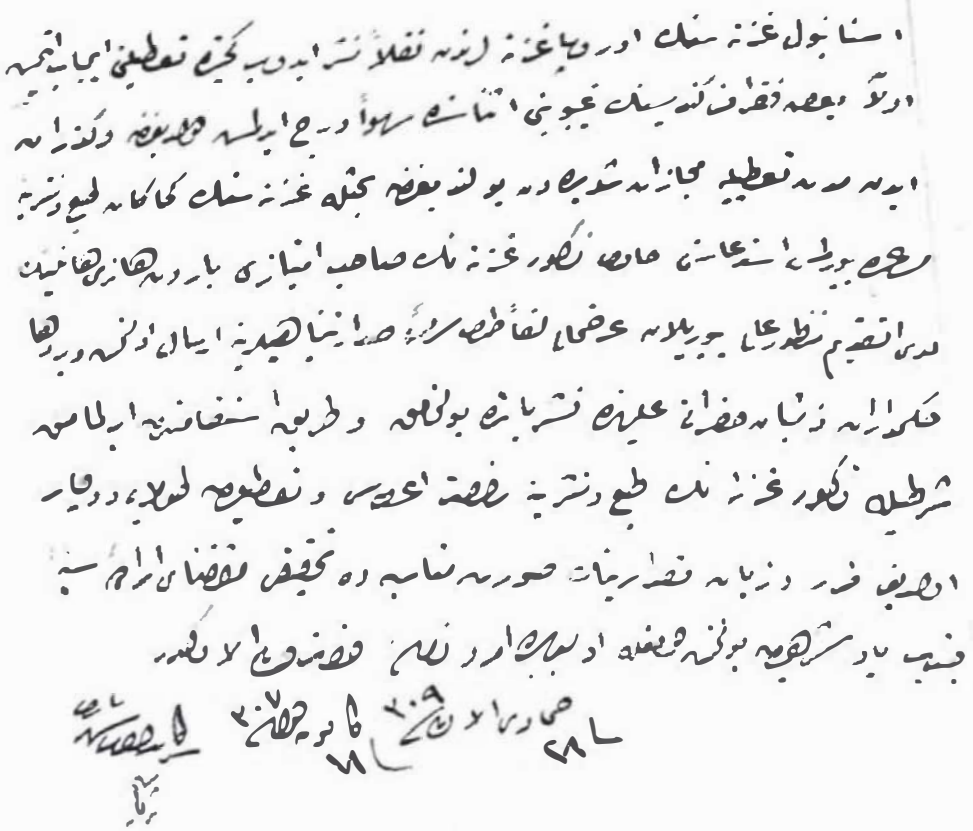
Bende

Süreyya

cizgiliforum.com

بلدیز کتابخانسی
باش کتابت وارلیغی
۲۷۱۰

۵



T.C. BAŞBAKANLIK ARŞİV GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

cizgiliforum.com

BOA., İrade Hususi 1316.R.10 Nr. 56

Yıldız Sarây-ı Hümâyûnu

Başkitâbet Dâ'iresi

4718

Dersaadet gazeteleri bir müddetden beri şahsiyâta ve sâ'ireye müte'allik neşriyât-ı ta'arruzkârâneye ibtidâr eylemiş olduklarından bu bâbda tenbîhât icrâsı ber mantûk-ı emr u fermân-ı hümâyûn-ı mülûkâne Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine tebliğ olunduğu hâlde el-yevm o türlü neşriyât vukû' bulmakda olmasıyla hilâf-ı tenbîhât olarak bundan ileri giden gazetenin bir hafta müddetle ta'tîliyle sâhibinin mes'ûl tutulması ve bu bâbda sansür me'mûrlarına tekrar teblîğât-ı mü'essire îfâsı şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsinden bulunmuş olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 10 Rebîülahir 1316 / 16 Ağustos 1314

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Bende

Tahsin

cizgiliforum.com



T.C. BAŞBAKANLIK
Tebliğler
ARŞİV GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

cizgiliforum.com

BOA., İrade Hususi 1310.M.23 Nr. 157

Yıldız Sarây-ı Hümâyûnu

Başkitâbet Dâ'iresi

Numara: 889

Sabah Gazetesi'nin bin yetmiş bir numaralı ve 20 Muharrem 1310 târîhli nüshasında münderic teşekkürnâme sûretinin dördüncü sütuna tesâdüf eden kısmında münâsebetsiz bir fıkra münderic bulunmuş olduğundan sansür me'mûrlarına tenbîhât-ı ekîde-i mukteziyenin icrâsıyla gazetelere ba'demâ emsâli vecihle ta'bîrât kullandırılmayarak bu yolda münâsebetsizlikler vukû'una meydân verilmemesi ve şu hâlden dolayı Sabah Gazetesi'nin münâsib bir müddetle ta'tîl edilmesi muktezâ-yı irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîden bulunmağın ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 23 Muharrem 1310 / 4 Ağustos 1308

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

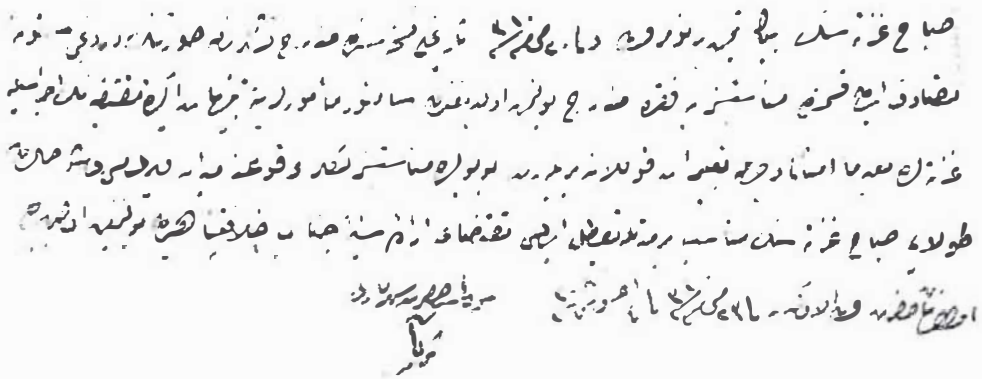
Bende

Süreyya

cizgiliforum.com

بلدیه کتابخانه‌سی
باش کتابت دائره‌سی

سماره
۸۸۹



LOGU

cizgiliforum.com

BOA., İrade Hususi 1311.Ş.23 Nr. 75

Yıldız Sarây-ı Hümâyûnu

Başkitâbet Dâ'iresi

5969

On seneden beri matbû'ât-ı Osmâniye'ye hizmet edib bu müddet zarfında hükûmet-i seniyyenin marzî-i âlîsine tevâfuk etmeyecek bir gûne neşriyât ve harekâtda bulunmadığından ve Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne'de ikmâl-i tahsîl ederek bir kaç lisâna da vâkıf olduğundan bahisle "İkdam" nâmı altında yevmî bir gazete neşrine ruhsat i'tâsı istid'âsını hâvî Tarik Gazetesi Baş Muharriri Ahmed Cevdet Efendi'nin arîzası lede't-takdîm manzûr-ı âlî olarak tervîc-i istid'â münâsib olduğundan ruhsat-ı lâzimenin ale'l-usûl i'tâsı muktezâ-yı irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîden bulunmuş olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 23 Şaban 1311 / 17 Şubat 1309

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Bende

Süreyya

cizgiliforum.com



بلدرس کاتبی
بائی کتابت دارسی

٥٩٦٩

cizgiliforum.com

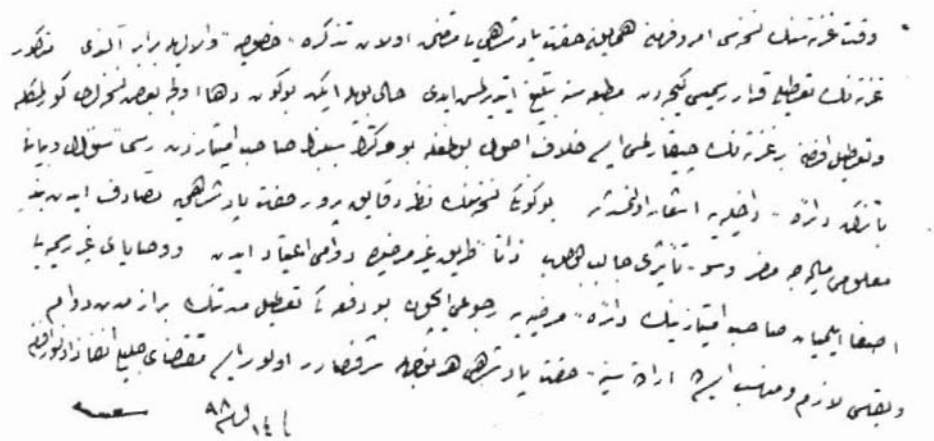
BOA., Y.A.HUS Nr.168/49

Vakit Gazetesi'nin nüshası emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhîyi mutazammın olan tezkire-i husûsiye-i vâlâlarıyla beraber alındı mezkûr gazetenin ta'tîli karâr-ı resmîsi geceden matba'asına teblîğ ettirilmiş idi hâl böyle iken bugün daha evvelce bazı nüshaları görülmekle ve ta'tîl olunan bir gazetenin çıkarılması ise hilâf-ı usûl bulunmakla bu hareketin sebebinin sâhib-i imtiyâzdan resmen su'âl ve beyânı bâ-tezkire dâ'ire-i dâhiliyeye iş'âr olunmuşdur. Bugünkü nüshasının nazar-ı dekâyik perver-i hazret-i pâdişâhîye tesâdüf eden bend ma'lûmu mâliyece muzır ve sû'-i te'sîri câlib olub zâten tarîk-i gayr-i marzîde devâmı i'tiyâd eden ve vasâyâ-yı gayr-i resmiyeyi isgâ eylemeyen sâhib-i imtiyâzının dâ'ire-i marziyeye rucû'u için bu def'aki ta'tîl müddetinin biraz müddet devâm ve bekâsı lâzım ve münâsib ise de irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî her ne vecihle şeref-sâdır olur ise muktezâ-yı celîli infâz olunur efendim.

Fî 14 L sene 98

Said

cizgiliforum.com





cizgiliforum.com

BOA., Y.MTV Nr. 27/68

Umûm teb'a-i sâdıka-i şâhânelerinin sermâye-i iftihârları olan tezâyüd-i ömr ve âfiyet ve tevâfür-i şân ve şevket-i cenâb-ı hilâfet-penâhîleri du'â-yı vâcibü'l-edâsını zebân-ı sıdk ve hulûs ile îfâdan sonra bu abd-i memlûkleri hâk-i pây-i mekârim ihtivâ-yı hazret-i pâdişâhîye şu sûretle arz niyâz etmeğe mütecâsir olur ki inâyet-i mahsûsa-i şâhâneleri eseri olarak tab' ve neşri uhde-i kemterâneme ihâle ve ihsân buyurulan Mizan Gazetesi mücerred sâye-i muvaffakiyet vâye-i cenâb-ı cihânbânîde yar ve ağyâra karşı hizmet-i hilâfet ve saltanatda isti'mâl olunacak bir silâh makâmına kâ'im olmuş bulunduğundan ve fart-ı sadâkat ve ubûdiyet kurbânı olmak üzere uğradığı ta'tîl-i muvakkat daha ziyâde imtidâd ettiği hâlde kesb olunan i'tibâr-ı mezkûrun ez her cihet taklîline sebeb olacağından uğur-ı şâhâneye vakf-ı vücûd eylemiş bulunan abd-i memlûklerinin menfa'at-i şahsiyesi nâmına değil –yalnız menâfi'-i umûmiye-i saltanat-ı seniyye nâmına olarak- saltanat-ı seniyyelerine fedâkârâne hizmeti maksad ve meslek ittihâz etmiş bulunan mezkûr Mizan Gazetesi'nin iki ay kadar imtidâd eden ta'tîl cezâsından kurtarılması için hâk-i pây-i merâhim ihtivâ-yı şehriyârîlerini kemâl-i ta'zîm ve ihtirâmla tasdî'a mütecâsir olduğum lutfen muhât-ı ilm-i celîl-i hazret-i pâdişâhîleri buyuruldukda ol bâbda ve kâffe-i ahvâlde emr u fermân ve lutf u ihsân şevketli kudretli ve kâffe-i zîr destâne karşı kemâl merhametli veliyy-i ni'met-i bî-minnetimiz veliyy-i ni'met-i âlem efendimiz hazretlerinindir.

Fî 28 Zilkade 1304 / 6 Ağustos 1303

Abd-i memlûkleri

Mehmed Murad

cizgiliforum.com



cizgiliforum.com

BOA., Y.A.HUS Nr. 358/65

Huzûr-ı sâmî-i Sadâret-penâhîlerine

Ma'rûz-ı bende-i asdaklarıdır

Kulları otuz seneden beri devlet-i ebed müddet aliyyenin te'mîn ve tervîc-i menâfi'i zımnında ibrâz-ı hidemât-ı haseneden bir an geri durmayarak sadâkat-i kemterânemin âsârını pek çok def'alar irâ'e etmiş ve îcâb eder ise uğur-ı meyâmin mevfûr-ı hazret-i pâdişâhîde fedâ-yı canı bile minnet bilmiş olduğum hâlde kullarınca mechûl bir sebebden dolayı imtiyâzı uhde-i kemterânemde bulunan "Sabah" Gazetesi ta'tîl edilmişdir. Ma'lûm-ı âlî-i vekâlet-penâhîleri buyurulduğu üzre mine'l-mehdi ile'l-lahdi dâ'ire-i sadâkatde sâbit kadem olmağı kendisine akdem farîza-i ubûdiyet ittihâz etmiş olan çâkerleri gibi bir bende-i asdakın hayâtını nazar-ı iltifâta bile almayarak esnâ-yı iğtişâşda hidemât-ı makbule can siperâne îfâsına sâ'î olduğu bir sırada esbâb-ı mechûleye ve bazı erbâb-ı a'râzın te'vîlât ve iltifât-ı bedhâhânelerine binâ'en yegane istinâdgâhı ve lâ ekall elli-altmış kişinin vâsıta-i ta'ayyüşü olan bir gazetenin düçâr-ı sekte ta'tîl olmasına ve bu sebeble elli-altmış âilenin perişâniyetine ne rızâ-yı meyâmin irtizâ-yı hazret-i zıllullâhî ve ne de merâhim-i aliyye-i vekâlet-penâhîleri kâ'il olamayacağından hidemât-ı mesbûka-i abîdâneme mükâfât bekler iken düçâr olduğum şu sekte-i ta'tîlden tahlîsim ile beraber yar ve ağyâra karşı vikâye-i haysiyetim husûsuna vesâtat-ı celîle-i Sadâret-penâhîlerinin bîderîğ buyurulması istirhâmına cür'et kılındığı ma'lûm-ı âlî-i âsaf-ı ekremîleri buyuruldukda ve kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 23 Ağustos 1312

Bendeleri

Sabah Gazetesi Sâhib-i İmtiyâzı

Mihran

cizgiliforum.com



cizgiliforum.com

BOA., Y.PRK.DH Nr. 1/29

İdâre-i Vakit

VAKIT

JOURNAL QUOTIDIEN

DIRECTION

Vis-a-vis de la Sublime-Porte. No. 54.

Bu kere gazetemin yirmi gün müddetle ta'tîli hakkında matbû'ât idâresinden leffen arz ve takdîm kılınan emir alındı kullarının sadâkat ve ubûdiyet-i kemterânem meydânda olduğu hâlde böyle mu'âmele-i ta'tîliyeye istihkâkı hiç bir vakitde kabûl etmeyeceğim derkârdır veliyy-i ni'met-i bî-minnetimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin âsitân-ı bülend eyvân-ı hümâyûnlarında en sâdık kölelerden bulunduğum cihetle bir hatâ-yı çâkirânem vukû' bulmuş olsa bile ihtâr ve tekdîr olunmak kullarınca tashîh-i hatâ için kâfî bulunduğu bedîdârdır zîrâ vatan ve memlekete muzırr olacak neşriyâtın mazarrâtından en ziyâde hissedâr olacaklardan bulunduğum vâreste-i isbâtdır işte veliyy-i ni'met-i bî-minnetimiz efendimiz hazretlerinin hâk-i âşiyânlarına yine rızâ-yı ubûdiyet olarak ve şîme-i hakkâniyet-perverî ve hakkâniyet nüvâzî-i şehriyârîlerine güvenerek mazhar-ı afv-i hümâyûn-ı mülkdârî olmaklağımı istid'â eylerim ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 8 Zilkade 1297

Abd-i ahkarları [imza]

cizgiliforum.com

VAKIT
JOURNAL QUOTIDIEN.
DIRECTION
Vis-à-vis de la Sublime-Porte. No. 54.

وقت ادارهء ۲۹۳

بوگره غزته ملك یكرمی كوده مدته تعطیلی حفنده مطبوعات اداره سنده تفاوض
وتقریر ایتمكده اولمه آلدی قوللریمك وفاقت وعبودیت كتابلرینه میاننده اولیغی جهتله
بو معامله تعطیلیه اتكفاً بهیچ بر وقته قبول اینه جكم درجاردر ولی سعت یمنی یاورلكم
افندم حضرتلرینك آستانه جنابلرینه كوندرمش اولدقلری تلغرافنامه ك صادره كولدرده بولندیغم جهته بر خطای
حیكرانم وقوع بولمسنه دلسوزانه اخطار وتحریرا دخی قوللریكم تصحیح خطا ایچون كافی بولندیغی
بیان اوردی زیرا دولتلو وملكلو مضاوله جونشریانك مضامینه ك زیاده حصه دار اولدقلری
بولندیغم واسطه ایله بیلنه ولی سعت بك حضرتلرینك حالك آستانه
یه شمسای عبودیت اولدیغی وشیمه صفائیه وری وصفائیت نوازی سنه یاقیشیر
كونه ك فطرة عفو وهبه ملكاری اقتضای استعطاف ایدوب اداره امروزیه حضرتلرینك

عبد احقرلری

۲۸ ذی القعده ۹۷

cizgiliforum.com

BOA., Y.A.HUS Nr. 266/7

Babıali

Dâ'ire-i Sadâret

Amedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

654

Saadet Gazetesi'nin bugünkü nüshasının dâhiliye kısmında bi'l-hâssa nazar-ı dikkat ve i'tinâda tutulması ehemm ve elzem olan elfâz ve ibârece sansür me'mûru tarafından sehv görülerek gazete me'mûrlarına ihtâr olunmuş olduğu hâlde yine aynen tab' ve neşr olunmasından dolayı matbû'ât idâresince mezkûr gazete bilâ-müddet ta'tîl ettirilmişdir efendim.

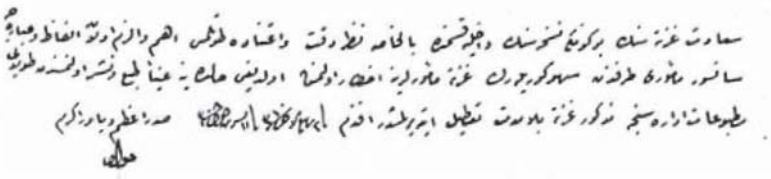
Fî 2 Rebiülâhir 1310 / 11 Teşrin-i Evvel 1308

Sadrazam ve Yâver-i Ekrem

Cevad

cizgiliforum.com







cizgiliforum.com

BOA., Y.MTV Nr. 65/63

Pâdişâhım mevcûd gazetelerin her biri bir ism-i kadîmin maklûbu olduğu hâlde "İkdam" esâsen inâyet-i mülûkânenin bir semere-i mün'imânesidir. Matba'a tertîbhânesinde nasılsa îkâ' edilmiş bir kusûr üzerine tam bir haftadan beri mu'attal durmaktadır. Bu âciz müddet-i medîdeden beri iktisâd ile cem' edebildiğim beş-on parayı hâricden istikrâz ettiğim mebâliğ ile birleştirib şu gazetenin te'sîsine fedâ etdim. Maksad-ı kemterânem memleketimizde anâsır-ı muhtelife elinde bulunan matbû'âta menâfi'-i islâmiye ve Osmâniye'ye yakışır sûretde hizmetle makâm-ı hilâfet-i seniyyeye ubûdiyet îfâsı idi tahammül ettiğim bârgirân altında gazetenin altıncı numarada ta'tîli elbette merâhim-i seniyyeye tevâfuk etmez. Diğer gazeteler gibi öteden beriden gelirim tahsîsâtım yok ki ta'tîle mütehammil olabileyim. Başımda bulunan yirmi-otuz âile pederini küll-i yevm i'âşeye mecbûrum. Binâ'en alâ zâlik ta'tîlin temâdîsi bu kullarının mahvini intâc eder. Vâridâtı olmadığı hâlde masârıfa düçâr olan idârenin âkıbeti mü'lim bir felâketdir. Semere-i âtıfet-i zıllullâhîleri olan o idârenin düçâr-ı mesâ'ib olmasına şefkât-i seniyyeleri kâ'il değildir. İfâ-yı ubûdiyet ümniyesiyle meydâna atılan bendenin melce' ve penâhı veliyy-i ni'metimin kapısıdır. Hâşâ sümme hâşâ tahayyül bile edilmez ki o bâb-ı lutf ve merhamet bir biçârenin yüzüne beraber kapansın. Müftekiri olduğum afv ve âtıfete nâ'il olmadıkça o bâb-ı iclâlin pîşgâh-ı mürüvvetinden ayrılacağım yokdur. Şân-ı veliyyü'n-ni'am ne ise ana çâr çeşm ile intizâr etmekdeyim fermân

Bende-i şehriyârî
İkdam Sâhib-i İmtiyâzı
Ahmed Cevdet

cizgiliforum.com

یادشاهم موجود خزانه‌لرك كثیری پارچه قیمتلی مقلوی اولدیغی حالده «اقدام» اسامی غنایت بیورمغله
برنجی منصه‌سیله . مطبعه‌تزینخانه‌سنه نصب انتفاع ایدلمه‌سی فقط اوزرینه تمام بر سنه‌دنبری معطل
قالمقده‌در . بو عاجز مدت مدیده‌دنبری اقتضا ایدن جمع ایله بلیکم بعده اوده پاره‌یی خارجه استقراض
ایتمکله مبالغ ایله برلشدروب توغزنلك تأسیسنه ابتدام . مطبعه‌لرنده مکاتیب ده عنوانلرنده
بطبعات حضرات اسعدیه وعثمانیه یازیلمسی صورتده هرنه قدر خدمت سنیه عبودیتیه ایفاسی ایچون
تحمل ایتمکم بادی رأی اولسه‌ده خزینه‌لك التی نوروزده تعطیلی البته وارمی‌سنه‌یه توافق ایتمز . وبلدیه‌لرکی
اوته‌دنبرو کلورم تخصیصاتم بوقدر تعطیلی متحمل اولامیورم . باشده بولنان یدی اوتوز عائله
یه‌نی کلیکم اعاشه‌یه مجبورم . بنا علی ذلك تعطیلك تاریسی بوقولدیغك محوینی استدعا ایدرم .
وارداتی اولدیغی حالده مصارفه وفا یاره‌لك اولمدیغی مؤلم برفلاکتدر . ثروت عاطفت‌پناهیلرینی
اوتو اوداره‌لك وفا یاره‌مسائلی اولمسی شفقت سنیه‌لری قائل وفا یه‌مز . ایضاً عبودیت اعنه‌سیله
مبادرت اتبلدیغم بنه‌لك ملجأ ومرجع ولی‌نعمتم قیوسیدر . عاشرتم هاشا تحمیل یه ایدلمکله اوباب لطف
وحمیت پرورانه‌لك یوزینه بارپارفیانسوده . مفتقری اولدیغم عفو وعاطفه‌لرینه مائل اولدقجه اوباب جود واحسانلك
پیشگاه مروتنه آیریجه عرض یوقدر . تا ولی‌النعم نه ایسه اکا کوره‌سز ایله انتظار ایتمکم فرمانه

بنده‌سی
اقدام صاحب امتیازی
احمد جودت

cizgiliforum.com

BOA., Y.A.HUS Nr.217/73

Yıldız Sarây-ı Hümâyûnu

Başkitâbet Dâ'iresi

(Bulgar Gazeteleri)

Svoboda gazetesi geçen cumartesi günkü icmâl-i siyâsîsinde Avrupa'nın hâl-i hâzırına atf-ı nazar ederek "Bu hâl o kadar hilâf-ı âdedir ki müddet-i medîde daha devâm edemeyip bugün olmazsa yarın bir şûriş-i azîme müncer olacakdır" dedikden sonra ber vech-i âtî temdîd-i makâl eylemişdir:

Mösyö Kripinis'in niyyet ve kusûru Türkiye meselesinin halliyle Devlet-i Osmâniye'nin Balkan hükâmât-ı sağîresi beyninde taksîmi olduğunu ve Mösyö Dö Bismark'ın dahi buna muvâfakat eylediğini bazı Avrupa resmî gazeteleri beyân eylemişler idi böyle bir tasavvurunun hakîkaten mevcûd olup olmadığını bilmek müşkil ise de mademki bundan bahs olunmağa başlanmışdır bazı sahîh şeyler olmak îcâb eder Türkiye vaktini geçirmiş bir devletdir genç ve hayât ve istikbâle mâlik olup bi'l-istihkâk kendisine halef olacak diğer akvâma yer vermek üzere er geç ortadan kalkması lazım gelir eğer Türkiye'de devlet-i mezkûrenin mahv ve münkarız olmakda bulunduğunu anlayanlar az ise Bulgarların terakkiyâtının nihâyetü'l-emr Türkleri Avrupa'daki memleketlerinden püskürteceğini keşf ve tahmîn eden Avrupa'da sâhib-i akl diplomatlar çokdur. Tekrar ederiz ki Türkiye Bulgar anâsırı olmaksızın yaşayamaz anın sâyesindedir ki bu güne kadar hayâtını temdîd ve muhâfaza edebildi. Hayât-ı mâddîsinin başlıca levâzımını Bulgaristan'dan ahz ve kabz ettiği müddetçe büyük ve kuvvetli idi. Bugün ise hiç hükmüne tenezzül eylemiş ve bir azamet-i sâbıkanın ancak enkâz hüzniyyetini irâ'e eylemekde bulunmuşdur. Türkiye yalnız başına artık çok müddet bâkî kalamaz. An karîb yıkılıp parça parça olması mukarrerdir. Devlet-i mezkûreyi bu musîbetden kurtarabilecek çare-i münferid Makedonya'da Berlin Mu'âhedenâmesi tarafından gösterilen muhtâriyet idârenin vaz' ve te'sîsi veyahud Bulgarların metbû'ları bâkî kalmak üzere eyâlet-i mezkûrenin Bulgaristan taht-ı idâresine verilmesidir. Türk hâkimiyeti altında bırakılmış olan bütün Bulgarları cem' edecek büyük bir Bulgaristan'ın teşkîli Devlet-i Osmaniye'ye batş ve kuvvet i'tâ ve kendisinin Avrupa'da mevcûdiyetini temdîd edebilir bundan başka her nev' çare ancak muvakkat-ı vaz'îdir fakat yazık ki Türk ricâl-i devleti istikbâl ile az meşgûdürler terakkiyâta hiç bir meyl ve isti'dâd göstermeyen

cizgiliforum.com

bir milletin mahv ve inkirâza mahkûm olduğunu ve Türkiye'nin her cihetden geri kaldığını anlamak istemiyorlar bu ahvâl düvel-i sâ'ireyi kendi vârisleri için Türkiyeyi a'lâ bir me'kel etmeğe sevk edecekdir Türkiye Bulgarlardan Balkan şibh cezîresini alalı beş yüz sene oluyor.



cizgiliforum.com

BOA., Y.A.HUS Nr. 217/73

Babıali

Dâ'ire-i Sadâret

Amedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

"La Bulgarie" gazetesinin 20 Eylül 1888 târîhli nüshasında Bulgar gazeteleri nâmı altında olarak "Svoboda" nâm gazeteden naklen münderic bulunan bendin Devlet-i Aliyye aleyhinde câlib-i nazar-ı dikkat makâlât-ı muzırra ile meşhûn olduğundan muhteviyâtı hakkındaki mutâla'ât-ı âcizânemin arzı irâde ve fermân buyurulduğunu mübelliğ tezkire-i husûsiye-i aliyyeleriyle melfûf bulunan bend-i mezkûrun aslı ve sûret-i mütercemesi alındı Bulgar gazetesinin şu aralık mütecâsirâne lisân kullanması İstanbul gazetelerinden bazılarının Bulgarlar aleyhinde vâki' olan neşriyâtından münbe'is olup işbu gazeteler münâsebet düşdükçe Bulgarlara vesâyâyı hâvî hâlisâne bendler neşriyle bu halkı bir tarîk-i sâlime sevk edecekleri yerde taraf-ı hükûmetden olunan tenbîhât hilâfına olarak Tarîk ve Moniteur gazeteleri Bulgar Hükûmetini mu'âmelât-ı vâkı'alarından dolayı ithâm ve tahkîr eylemekde olmalarıyla Bulgar gazeteleri dahi o misillü neşriyâtın Bulgaristan'da te'sîrini izâle için kuvvet ve miknet-i hükûmet-i seniyyeyi istihfâf ile Bulgar kavmini Devlet-i Aliyye'nin medâr-ı hayâtı mesâbesinde göstermekde ve mezkûr gazetelerin bu gibi neşriyâtı taraf-ı Babıali'den takbîh olunarak bunlara ta'dîl-i lisân ettirilmesi Bulgar Hükûmetinden talep olundukça ol bâbda icrâ-yı vasâyada kusûr edilmeyeceğini ve fakat Bulgaristan nizamnâme-i dâhilîsi hükmünce orada matbû'ât serbest olduğundan neşriyâtın resmen men'ine hükûmet muktedir olmadığını beyân ile beraber İstanbul gazetelerinin Bulgar Hükûmeti aleyhinde kullandıkları lisândan şikâyet edilmekde olmasına nazaran şu hâlde İstanbul gazetelerinin Bulgar Hükûmeti aleyhinde yazdıkları bendlere Bulgar gazeteleri tarafından neşriyât-ı şenî'a ile mukâbele olunmakda ise de bizce aynı mu'âmele teşeffî-i sadr-ı hükûmet-i seniyyeye kâfî olamayıp muhâfaza-i şân ve şevket için irâ'e-i satvet ile mukâbele edilmek iktizâ edeceği ve bunu da Avrupa politikası tecvîz etmeyeceği cihetle gazetelerimizin netîce-i neşriyâtı şân ve haysiyet-i Devlet-i Aliyye'yi nakîsadâr etmekden ibaret kalarak bu hâlin ıslâhı lâzimeden idiğinden gazete ashâb-ı imtiyâzına doğru bir meslek irâ'esiyle beraber matbû'âtın hakkıyla sansür edilmeleri husûsuna bir kat daha i'tinâ olunması Dâhiliye Nezâret-i Celîlesiyle matbû'ât idâresine sûret-i mahsûsada tavsiye ve mezkûr bendin aslı ile sûret-i mü-

cizgiliforum.com

terceme leffen takdîm ve i'âde kılınmış olmakla atabe-i seniyyeye arzı mütemennâdır efendim.
Fî 23 Muharrem 1306 / 18 Eylül 1304
Sadrazam
Kâmil

داصدارت عظمی

cizgiliforum.com



معلومات

توجيهات

22 Mayıs 1898 tarihli malûmat gazetesi

cizgiliforum.com

دون گیجه ساعت دورت وئره‌رک طرفنه فاز خانه‌سی گتیه‌جکلرندن وزیرلرك مجلس مبعوثانه گیدیلمك اوزره چاغیرلدقلری خبری کوزل جاده‌سنده مسافر اولدیغی حالده ایشیدن اوطه‌لرینه کیرمشلر و بعضیلری طرفندن جالیتور دیلیورمش گبی اولدیغی سؤیله‌نه‌رك کندیلرینی بکلمکده اولدقلری صره‌ده بیرینك موجود اولدیغی و یاکشی گه‌جه‌یی ده بیلیر طرفندن خبر ویریلمیوب موجود اولدیغی حالده بیلدیکی شخص شریر اولدیغی آیلسی ایچون نیوبورك پلیسلرینك قاپیلرك قاپیلرینی یوقلیه‌رك کیجه‌یی یاریسنه قدر بکلدیرمش استرداد ده کامل بکك اوصوله‌نه‌ك کیجه‌یی یاریسی کوزه‌رك قراره ضبط ایلمشلر.

— هندستانده کائن کرایی تیموری بك الله‌یك ماژورلغه دوسعاده‌ده برلنده‌یی مدنجه‌شیه‌وخه امویی وکیلی ایله ایکنجی کرایی انجمن اسلامیسی رئیسی دوقتور جمعه مبزاده صاحبك طرفندن مشاراً وقت ایله‌یکی محل خزه‌لرنده مع الاسف اوقوتمشدر. (رحمة الله علیه)

— شهر مایك اون طوقوزنجی کیجه‌سی ساعت دورت واده‌لرنده‌یایله‌یه بردفعه خفیف وجزئی سالقده بولوندی. اوچ دورت ثانیه قدر یردفعه وایه‌ونائده یه‌عین ساعتده تکرارندن غریب طوفری بر دفعه غایت شدتلی و ساعت سکزده بردفعه‌دها بر تسی کیجه ساعت یدیده یه بردفعه حرکت اوچ وتره‌جکلی ایسه‌ده لاحق جوکونا ضرر ویرمك وقوع بولمامشدر.

— شهر مایك اوچنجی سالی کونی پاپ دانشمند پرمدینك مالیشره قربالی رانکل طوقاتلی زوجه‌سی عاکسانده تام ساعتلری طاقده جیرانلرینه چالی‌یورکه‌نه‌ك خانه‌سنه کیتمکده. ایکی بیه‌دولاق موصله‌ایله قاپوب ایکیوز متردلق براوجه‌ورمدل دوره‌رك وداع‌ایتمشدر.

— روسیه‌ك دورسعادت‌سنده موسیو زینوویف جنابلرینك کون‌سائر شعبه مأمور (زابوروچ) واپوریله عکه‌لی آطه‌سنه کیتمشدر. مشارالیه قدس شریف سابق بطریق وتنلو (تیتوجوس) افندی‌یی زیارت ایتمشدر.

— انگلتره سفیری جنابلری بازار کونی پرنسیات کتیه‌ایدرك بوکده سفارت ارکان ومأموریتله حضور ولنه‌رك.

— رومانیا قرالی حضرتلرینك یوم قمودلری سنه دورسی مناسبتیله رومانیا دولتك دورسعادت تختی موسیو (جوارا) جنابلری بازار کونی رومانیا تبعه‌سنی قبول ایتمشدر. آنثار سفیر جنابلری پرنچ هنك اقامت ایتك اوزره بیوك آطه‌یه نقل ایتمشدر.

— دونکی (مونیتور) غزته‌سی آناطولی شمه‌ندفری حقنده‌اوزون برمقاله نشر ایدرك کجه‌لره (وه‌دیاری) غزته‌سی طرفندن تعلیم اولنان موسیو (زالدو) موسیو (مرکانتان) موسیو (بلمی) وموسیو (هاکنبك)ی مدح ایمیور.

مسکون اولدیغنه دائر اداره‌یی کم تألیم ایتمشدر. چونکه اوچنجی واپور وقت ظهرده کوپری‌یه یتشه‌یکندن یو واپور کار مفقه تخصیص ایدلش دیمکدر.

عموم صنف اهالی‌یه تخصیص ایدلش اولان ایکنجی واپور آطه‌لرك هردیسنه و اوچنجیسی‌ده یالکز قاضی کوینه اوغرادقلری اولمسه ایدی نفس الامره دها موافق اولوردی. بو ایکی طبقه متنهایه مغلوب اولیوب یوزلرجه صولی کیمسه‌لرك مقصدیله قبالی یوزندن آطه‌لرده اقامت ایدنلر ایسه صباح پاپیولرینی یاوب وقیله ایشلرینی باشنه دوندت ایتمك ایسته‌یکلرندن شهرسز بو ایکنجی واپوری ترجیح و آلوز ایده‌جکلردر.

بو مسئله اوزاق یرینی دکلدر. غایت اهمیتلیدر. آنکجون دیکر محللرده بو ایکی آطه‌یه ترجیح اولنیور.

حکومت سنیه هرطرفك اصلاحنی نخبهٔ آمال ایلمشدر. یزدیغمز معلومات واقعه‌من آمالی خیریت اشتمال حضرت پادشاهی‌یه اقتفا حرکت قصدینه مبتنیدر. کجن سنه‌لرنظر اعتباره آلنیان نقاط مهمه‌دن هیچ اولمزسه بو سنه‌حسن تدبیر ایدیلرك اورالرك مستعد اولدیغی ترقی و آبادانیك حصولی تسهیل ایدلش اولسون.

بك اوغلی جاده‌سنده!

چند کون مقدم بك اوغلنده بیوك جاده‌ده (لوکانتوورغ) غازینوسی اتصالنده کائن تیلونجی وصراف دکانی اوکنده‌کی پاره چانتاسنه برشخص هجوم ایله‌جامی قپارر پاره آلمق تصادیسنده بواور ایسه‌ده چانتك آلتنده بولنان دمیر چیوفلر مانع اولور. نهایت فرار ایدر. دکان مستأجری همان پارهلرنی محافظه‌یه چالشیر. دیکر طرفدن شخص متجاوزك اده ایدلمش ضمنده استعداده بولنمش ایسه‌ده جسور متجاسر کمال لاقیدیله کوزدن نهان اولمشدیر. برمدت سکره بك اوغلی پولیس مأمورلرندن بر قاچ کشی اثبات وجود ایدر. دکان صاحبی متجاسرك دودستی نیاك ورجالیدر ایمش. مأمورین مومی‌الیهم « آدم سکره باشنه وها بیوك پرقضا کله‌جکش. چونکه چکیدیرمك دیه‌رك تهدیم ایله بولدقلرینه دوام ایتمشلردر. حیرت!

تحلیکفار بر حال اکتساب ایتمك یولنده قیشقی تدریجاً تنزل ایتمکده.

— آیدین ایجون یولی فنادری جوارنده. محله‌دن بریه چکیلدیکی حالده.

— آیدین ولایتنده اورك فضا حسن طوسی پاشا افندی طرفندن واقع اولان شکایتی تدقیقه دائر مأمور عالی اشرفی پاشا حضرتلری مأمور اولدیغندن بر قاچ کون سکره اورك

محاربهٔ تلغرافیه

فلسطین‌دن:

مادرید: ۲۲ مایس — موسیو اسپانیانك پاریس سفاوتنده قائمدر.

مادرید: کذا — امریکا دولتی پاپرانی چکدرك (فرانسانامو) لیمانی اسپانیا محافل سیاسیه‌سی ایله طولدیرمشدر.

نیویورق: کذا — آمیرال (قرمودور (شلای) دونتلری (کذای) ده

ناپولی‌دن:

مادرید: ۲۲ مایس — آمریقا اسپانیا پاپرانی چکدرك (فرانسانامو) طرفه طوفدارلی حقنده‌کی خبر صحت اولمشدر. اسپانیا حکومتی یوکلی طرز دول معظمه‌یه پروتستو تقدیم ایلدیکی

نیویورق: کذا — کوبانك شرق اخبار اولمق آمریقانك آمیرالی (سامپسن (شلای) قوماندانلرنده‌کی دونتلری کوزه (کذای وه‌ست) کشلرنده آتمه (چه‌ستر) دونتلرینه هجوم ایتمك او طرفه دیکری بعض الحرکه ایکی دونتا بولندیرمشلر.

نیویورق:

مادرید: ۲۲ مایس — آمیرال (دونتلاس الاکن (ساتیاغو دوکوبا) ده

مادرید: کذا — آمریقانك کتیه‌ایدرك (فرانسانامو) لیمانی طوپ اسپانیاده بیوك پرحدتی موجب اولمشدر قابل اولان شوطرز حربه قارشو دول یرقرار انظا ایده‌یکی معلوم دکلدر.

پاریس: کذا — واشنطوندن اخبارا لویجی برحکومت مداخله ایدوب صرالله عرض وتکلیف ایتدیکی تقدیرده آمریقا موسیو (هنری کینلای) اسپانیا ایله هنوز قبول ایده‌جکمش.

cizgiliforum.com



معلومات

— ازمیرده باقی عثمانی ایچون عموماً وتوسیعاً برسا انشا اولنه جقدر .

— مصرده تأسیس تصور اولنان علی پاشه لك تحولات تصوصیه تقریرندهاکی فقرای تحویلات کورمك موقع تماولنه وضع ونشری کندی منفعتلری اولدیغی جهتله حائز اهمیتمك ایدی .

— برنجی اولق استطاق دائرسنه مأمور بولنان پولیس افندیلرندن بیکلی وتظارت آلتنده بولنان ایکی یهودی دائما محاکم مأمورینندن بولنان اولدقلری حالده برمدتدنبری وکیل مأمورلری ایفاسنده اثبات وجود ایتمکده اولدقلرندن دولایی تحریر تولد ایدمیه جك فائلك مسئولیتی کندیلرینه عائد اولمیجندن پولیسلرك عمل مأمورینندن بولنمری حسبیله کندیلرینه اجرای وصایا اولنمسی لزوی دائره مذکوره دن تکرمك اولمق متصرفیته بیان واشعار قلنمشدر .

— دیوان عمومیه مجلس اداره رئیس سابق کریدلو سید وفسانی پاشا جنابلری انکلتره یه ترسانهٔ عامره قاپودانیه سنیاسه سنه مأمور میولوا سعادتلو احمد پاشا ولدیغدن شرق سرعت قطاریله کیتمشلدر .

— دونکی قسطنطنیه پولیس غزتهسنده اوقوندی :

آتلهاهایسی یودقه یکی یونیفورمه دها یو. لیورلرکه بوده یك حقل والحاصل شایان تذکردر.

برقاچ سنه‌درکه اثنای سیقه بیرلك آتلرین حرکت ایدن اینجی واپور پالکرد قاضی کویشه اوغرایوب اورادن کوربی به کیدیور. بوغازه قدمك آتلری، عان عان وقت سعوده ایله واپور ولم وقت زواله اوچنجی واپور اوغرایورایی اما بوایکی آتلره متعصراً محله یاخود کباره‌لی مکون اولدیغنه دائر اقاریدن کیم تأمین ایتمشدر، چونکه اوچنجی واپور وقت ظهرده کوربی به یتدیکندن بو واپور کیلر صنفه تخصیص ایدلش دیمکدر .

عموم سفنه اهالیسنه تخصیص ایدلش اولان اینجی واپور آتلرلی درونه راو جنجیسیده پالکرد قاضی کویشه اوغرادیلی اولسه ایدی نس الامره دها موافق اولوردی . بوایکی طبقه منایه منسوب اولیوب بوسوم سبق گیرمك متصدیه قدملی، بوروظر آتلهاوخدماتنه ایدلر ایله صباح باتیولرلی پاپوب وتایه ایتلری بلکه

— آمریکه ده وقوعبولان حریق عظیم عثمانلی بانکی دخی خانه‌برانداز ایلمشدر . بانك اوتیه دنبری ایکی کوچه ساعتلیکی واداره‌سنه اوتوران بوقاری شخص سه کورفاز سوبرویه کلدیکی وطور مقده اولان حال وهیجان بانکه دخی سرایت ایله ایکی قاچدن برینك یانته بلا سبب الدیغی دهشتی برصوبایه ایله ایدوك شیشیرمش، بانکنیك حواسنه میدان ویرمه‌مك ایچون بانکه دخی حال بکه‌لرینی شدتلی برایکی ساعه عندوا ایتمشدر . ضارب کاسیه‌سی ایله کیدوب چالیجاقلرك یانندهکی اوطوره‌دن کیفی جانفه یاپلامشدر . وقعه یك اوغل ضابطه‌سنك نظر دقتندن دور قالمشدر .

{حنطه مسئله‌سی}

بو جهته طرفنده حضرت آقاوزل شاهاهدی کلیلی مرورودات وغرضبولوپ جنابلرینه خاطبه‌ن کتابت وبالکز شهرمز لسانندن ۱۰۰۰۰۰ کیله‌لق اعتیاجی قابل اولدیغندن قطع نظر یکی حنطه‌کی موجود %۹۰ نسبتله شهرمزه یوکولمکده اولوب ۲۰۰۰۰۰ کیله یو حنطه موجود واردر . دیانه کیه یوکولی بولنان یك سرفیات خاطبه‌یه کتابت ایتمکله مکره یکی محصولك موجودی ۲۰۰۰۰۰ بوالله قصه یرموم وقصور ایچون وقوعبوله بیلهجکی کبی ۷۰ پاره وزنی بیر بوالله ۷ غروش قدر ایدهجکدر .

— هر سنه یکی محصول موسمنه اولدیغی قریب ایچون زمان مناسبه اولمق واکثریا محکمه‌لرك یر جهته‌دن عبارت اولان ترك حیات حکومت سنیه جانبندن الحاقاً یورولمکده اولمسیه سنه‌نك محکمه‌لرینه مال اکتساب ایتمش وحتی ۵ محکمه‌نك یر حنطه تعیناتی تعریماً تکلیف ایتمشدر .

— آیدین ویلایتی بول قضاسی ترکمکوی ضرورال جوارنده محدود بیرچکیرده‌لرك ترك اولنمشدر .

— آیدین واطنده اولوب قضای قطعاً سفوتر سن مخروطی یك اقصای ضرر دیدن نجات مشتهی واقع اولان شکایتی تدقیقه و نوع ضرر وتعیین سنه‌لرینه مأمور اشرفی پاشا مصرلری مأمور تعیین بیورولمش اولدیغندن بر قاچ گون صکره اورایه گیدهجکدر .

محاربه تلغرافنامه‌لری

قسطنطنیه

آژانس تلغرافلری

لندره : ۲۲ مایس — زابوتیالیلر بکن سالی کونی (وای‌های‌وای) لهجاتی تحلیه ایتمشلردر . انکلیزلر ایله بحثیه کونی (وای‌های‌وای)ی اشغال ایتمشلردر .

ویانه : گذا — پاش وگیل غزتهسی (دونون) ایله یارون (یاقین) متعاونه مالیه‌سنه‌کی جنه‌کی منافراکله دوچار عدم موفقیت اولمشلردر . آوسترالیا عجارستان ادارهٔ مالیه‌لرینك آپرلمی محتمل کورونیور .

پاریس : گذا — اوکی انتخابنده مأمور ایدیلن نسلری آوانسا بکچی انتخاباتی وکون اجرا اولمدی . سوسیالیست فرقهسنه منسوب موسیو (لوبه) ایله موسیو (ریشار) انتخاب اولونه‌مامشلردر . وه‌چرلیك فرقهسندن اولوب (لیون) میعوثلکنه نامزد اولان موسیو (ژوراص) دخی انتخاب اولنامشدر . انتخابه قدر قرق بش کیسلك انتخاب مذموم اولمشدر . یوقردن اودن یدی روچیلیك اولی ایکی رادیکال فرقهسندن واون بدی سوسیالیست ایله پرونارشیست انتخاب اولمشدر .

دورتموند : گذا — (زوله‌ر) سد لرندهکی غایت چوق یرلرین خصوصی ایتمشدر . قرق بش معدنجی اولمشدر . موجود اولیوب چالری خودکارلرده ایشه دخی یوقمش .

بوداپشه : گذا — آتابه پیراطوری حضرتلری عبدالحمید خان حضرتلرینی مخصوصاً یه قبول ایتمشلردر .

{دون گیجه آنان تلغرافنامه‌لر}

پاریس : ۲۲ مایس — دونکی انتخابده مستقلکات ناظری موسیو (وینیا) ایله چوچ وتشرات ناظری موسیو (وه‌لیچ) انتخاب اولنامشلردر .

پاریس : گذا — اسپانیانك پاریس سفیری ومعیر (انونسیو) موقع مأموریتنده یولنی اتوزیه یورسه عودت ایتمشدر .

مدرید : گذا — یاپیلا حکومتی لیبرال پارتیلیلر طرفندن سوء استعمال ایدیلمسندن طولایی دولی سفیرینه بر یادداشته ویرمیشلر .

مدرید : گذا — یول اداره‌سیاپانیا نمایندولرینه اشتلاقلری مناسبتله تبریکات ایراد اولنمشدر .

پاریس : گذا — (هاوره) جوارنده اسپانیا و آمریکا دونانمه‌لری بینده بر محاربه وقوع بولدیغی حقنده‌کی روایات یوکون تکذیب اولنمشدر .

تمره و انشاری مقتضای اراده سنیهٔ حضرت شهریاریدن اولان بعض خطوط جدیده لوازمندن اولدیغی مناسبتیه وضع اولنمشدی بکنه لالان لوازمات اولدیغی ایچون بیلوز کیونلرده دوت ممنوعیتی اولمشدر .

cizgiliforum.com

GENEL DİZİN

Abdülhamid'in şahsına yönelik aleyhte yayınlar, 148
Abdülhamid'in tahtan indirilme korkusu, 111
Abone bedeli, 129, 132
Acemistana Bir Nazar, 102
Adliye Nezareti, 85
Adliyeye sevk, 124
Af, 75, 78, 79
Agence Constantinople, 134
Agence Havas, 114, 130, 136, 137, 138
Agence Reuter, 114, 115, 136, 137, 139, 145, 146
Ahlâk komisyonu, 55
Aleyhte yayın, 47, 62, 63, 64, 82, 117, 118, 126, 130, 131, 132, 149, 152
Aleyhte yayın yapan para alır, 132, 133
Aleyhte yayınlar, 33, 45, 81, 107, 108, 132, 143, 145, 148, 149, 150, 151
Aleyhte yayınlar için açılması düşünülen davalar, 148
Aleyhte yayınları teşvik, 133
Aleyhte yayınların ülkeye girişinin engellenmesi, 48
Alî Kararname, 34, 35, 36, 37
Alman Konsolosluğu, 135
Alman ve Avusturyalı gazete muhabirleri, 137
Almanca, 130, 134
Amerika, 49, 122, 142
Amerika'da zencilere linç cezası uygulanışını gösteren resimler, 147
Amerikalı misyonerler, 73
Anarşist, 146,147
Anarşist resmi, 147
Ancien régime, 11
Antik Yunan, 11
Arabkir Ermeni Eytamhanesi, 122
Arap, 16, 24, 25, 114
Arap yayıncılığı, 15
Arapça, 23, 24, 29, 46, 75, 91, 93, 94, 96
Arnavutlar, 110
Asayiş olayları, 114
Asılsız haberler, 33, 67, 70, 138
Askeri hazırlıklarla ilgili yayınlar yapılmaması, 67
Avrupa, 16, 18, 19, 24, 26, 27, 29, 32, 33, 35, 43, 46, 47, 49, 59, 62, 64, 66, 107, 109, 110, 113, 115, 126, 127, 128, 132, 135, 139, 141, 143, 144, 145, 147, 148, 151, 152, 154
Avrupa basını, 27, 109, 110, 112, 114, 115, 124, 127, 138
Avrupa basınının gündemi, 111
Avrupa basınını kontrol altına almak, 125
Avrupa gazetelerine açılan davalar, 151
Avrupa gazetelerine Osmanlı Devleti lehine yazılar yazdırtmak, 142
Avrupa kamuoyu, 125, 137, 147
Avrupa ülkelerinde basın suçları, 148
Avrupa'daki yüksek tirajlı önemli gazeteler, 125
Avusturya, 116, 139, 149
Avusturya Elçiliği, 144
Ayaklanmalar, 43, 114
Ayastefanos, 70

Bâbıâlî, 34, 66, 98, 116, 147
Basıma getirilen yasaklar, 24,25
Basın Bayramı, 154
Basın hayatı, 28
Basın kanunu, 32, 153
Basın Müzesi, 102
Basına basın yoluyla cevap verme, 143

cizgiliforum.com

Basını elde tutmak, 81
Basını kontrol altına alma, 30
Basının gücü, 27, 32
Basının kanunlar çerçevesinde düzenlenmesi, 43
Baskı adedi, 143
Bayburt, 114
Bedayü'l İnşa, 98
Belçika, 123, 133, 134
Belgrat Elçiliği, 109, 131
Beyanname, 89
Beyoğlu, 74, 75, 119, 120, 121, 137, 140, 147
Beyrut, 15, 16
Bielopolje, 110
Bilinçaltı, 12
Bitlis, 72
Bizde basın serbesttir sloganı, 151
Bon Marchais mağazası, 120
Boston, 122
Brüksel, 109, 133, 134
Brüksel Elçiliği, 109
Brüksel Elçisi, 134
Bulgar gazeteleri, 66
Bulgar Hükümeti, 66, 67
Bulgar Hükümeti aleyhine yayınlar, 67
Bulgarca, 29, 30, 94, 123
Bulgaristan, 64, 66, 110, 123
Bükreş Elçiliği, 108
Bükreş gazeteleri, 114

Cenevre, 134
Ceza Kanunu, 31, 123, 124
Cezmi, 101
Cizvitlerin matbaası, 24
Cuma Selamlığı, 113
Cumhuriyet, 15, 26, 73

Çanakkale, 72, 86
Çemberlitaş Hamamı, 103, 104
Çemberlitaş Hamamı külhanı, 103
Çerkesköy, 147
Çevirmen, 53
Çırağan Sarayı, 112
Dahiliye Nezareti, 44, 48, 50, 53, 54, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 72, 78, 83, 85, 109, 110, 122, 129
Dante, 93, 97
Dava açma, 148, 151
Denetimden geçmeyen gazeteler, 63
Denge politikası, 82
Deprem, 69
Depremden sonra ölü ve yaralı sayıları, 70
Depremin yol açtığı hasar, 70
Depremle ilgili haberler, 70
Ders kitaplarının içeriği, 95
Devlet adamının kitaba bakışı, 100
Devlet adamlarına yönelik aleyhte yazılar, 85
Devlet aleyhine, 31, 48, 118
Devlet desteği, 31
Devlet politikasına ters düşen yayınlar, 32
Devleti aciz gösterebilecek haberler, 77
Devletin menfaatine çalışan gazete, 83
Devletin menfaatleri, 80
Dinî kitap basımı, 24
Dinî kitaplar, 25, 96
Dinî kitapların basılmaması, 25
Dinî kitapların basımı, 91
Divanyolu, 102
Dizgi hatası, 77, 78
Dua, 51, 52
Duyarlı okuyucu kitlesi, 112
Düzmece, 56

Edebiyat, 57, 71,94
Edirne, 23
Editörlük, 92
Encümen-i Teftiş, 49, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 101, 102, 103
Encümen-i Teftiş ve Muayene, 49, 89, 90, 91, 92, 93, 101, 102, 103
Ermeni, 23, 24, 108, 109, 110, 137, 146
Ermeni matbaası, 23
Ermenice, 23, 24, 29, 30, 46, 54, 60, 68, 72, 73, 91, 94
Ermenice muzır evraklar, 124

cizgiliforum.com

Ermeniler, 24, 73, 79, 146
Ermenilerin devlet kurmaları, 85
Ermenilerin Kürtler'e yaptıkları mezalim, 146
Ermenistan, 56, 100, 146
Ermenistanda Esaret ve Tahkikat, 108
Erzurum Piskoposu, 108
Eser incelemesi, 90
Eşkıyalık hareketleri, 110
Evrâk-ı Perişan, 98

Farsça, 29, 46, 58, 59, 91, 93, 94, 96
Ferman, 25
Fesad erbabı, 124
Fesad-ı amîz mektub, 122
Fesat yuvası, 120
Fetva, 25
Fıkıh, 25
Fransa, 17, 27, 32, 33, 95, 110, 115, 151
Fransa Hariciye Nazırı, 151
Fransa Hükümeti, 151
Fransız Büyük Elçiliği, 26
Fransız Elçiliği, 27
Fransız gazete muhabirleri, 137
Fransız İhtilali, 43, 95
Fransızca, 13, 26, 27, 29, 46, 54, 60, 71, 75, 85, 130, 134, 143
Fransızlar, 26, 27, 65

Galata, 24, 119, 121, 137, 140
Galata Postahanesi, 119
Gayrimüslimler, 23, 24
Gayrimüslimlerin yayıncılık faaliyetleri, 24
Gazete, 16, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 44, 46, 47, 51, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 96, 104, 118, 122, 125, 127, 143, 153
Gazete çalışanları, 78
Gazete çıkarma imtiyazları, 30
Gazete hakkında dava açma, 108
Gazete idarehaneleri, 99, 100
Gazete kapatma, 35, 80
Gazete koleksiyonları, 99
Gazete muhabirlerine ve müdürlerine el altından para yardımı, 136
Gazete müdürü aleyhine dava, 133
Gazete paketleri, 119
Gazete provaları, 51
Gazete ruhsatnamesi, 60
Gazete sahibi, 44, 47, 70, 71, 77, 83, 84, 85
Gazete sahibinin af edilmesi, 78
Gazete sahibinin aleyhine açılan dava, 151
Gazete sahipleri, 54, 62, 80, 132, 150
Gazete yöneticileri, 142
Gazete yönetiminin değişmesi, 143
Gazeteciler, 38, 76, 85, 154
Gazetecilere cezai yaptırımlar, 76
Gazetecilik, 63, 137
Gazetelerden çıkarılan yazılar, 154
Gazetelere aylık olarak yapılan para yardımları, 83
Gazetelere maddi yardım, 81
Gazetelere memurlar hakkında asılsız haberler yazılmaması, 67
Gazetelere para yardımı, 45, 81, 128, 132
Gazetelere uyarılar, 70
Gazetelerin dağıtılması, 76
Gazetelerin kapatılması, 82
Gazetelerin sansürden geçtiğini anlamak, 84
Gazetelerin uyması gereken kurallar, 55
Gazetenin aleyhte yayın yapmaması, 62
Gazetenin genel yayın siyaseti, 64
Gazetenin mahkemeye verilmesi, 150
Gazetenin tirajı, 117
Geçici kapatma cezası, 71
Girit, 33, 34, 65, 66, 70, 145, 146
Gramer, 94
Gülnihal, 98
Gümrükler, 90, 97, 116, 121
Günlük haberler, 77

cizgiliforum.com

Haber ajansları, 110, 133
Haber kaynağı, 141
Hadis, 25
Hafiye, 119, 130, 154
Halk edebiyatı, 101
Halkın zihnini karıştıracak yayınlar, 44
Hamidiye, 51
Hammer, 97
Hanedan içerisinde iktidar mücadeleleri, 113
Hapis, 24, 31, 33, 112, 124, 151
Harbiye Mektebi, 69
Hariciye Nezareti, 33, 44, 48, 60, 71, 81, 85, 117, 131, 138, 139, 148
Harput, 122
Hata yapan sansür memuru, 73
Heft-i Peyker, 98
Heybeliada, 102
Hukuk jürisi, 133, 149
Hukuk Mektebi, 63
Hukukî düzenleme, 16
Hükümet aleyhinde yazmamak, 60
Hükümet'in memur maaşlarını ödeyemediği, 138
Hükümeti eleştiren yayınlar, 35
Hükümeti eleştirme, 66

İbrahim Müteferrika Matbaası, 23
İbranice, 23, 50, 94
İçli Kız, 101
İdam, 150
İdare-i Örfiye Kararnamesi, 38
İhbar edilen yayınlar, 99
İhtar, 76
İhtilal, 37
İktibas, 57, 85
İlahi Komedya, 93
İlanlar, 85
İmtiyaz sahibi, 53
İncil, 24
İngiliz basını, 114
İngiliz basınında Osmanlı Devleti aleyhinde çıkan yazılar, 149
İngiliz Elçiliği, 108
İngiliz Elçisi, 68
İngiliz gazeteleri, 117, 141
İngiliz Hükümeti, 150
İngilizce, 46, 85, 102, 134
İngiltere, 68, 107, 114, 115, 146, 149
İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, 95
İntibah, 101
İntihal, 91
İntihar, 72
İran Elçiliği, 97
İranlı kitapçılar, 97
İslam gelenek ve göreneklerine aykırı, 93
İslamiyet aleyhine bazı yazılar, 108
İslamiyet ve Osmanlılığı tahkir eden sözler, 123
İspanya, 23, 57, 132
İspanyol gazeteleri, 117
İspanyolca, 23
İstanbul, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 33, 35, 36, 44, 45, 46, 47, 48, 53, 58, 63, 64, 66, 67, 69, 72, 73, 77, 78, 84, 85, 89, 97, 108, 111, 113, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 128, 130, 131, 132, 135, 138, 143, 144, 146
İstanbul'da Bir Parisli, 143
İstanbul'da bulunan yabancı muhabirler, 138, 139
İstanbul'daki muhabirlerin adresleri ve isimleri, 139
İstanbul'daki yabancı muhabirler, 138
İstintak Dairesi, 71, 75
İsyan, 56
İtalya, 12, 151
İzmir, 23, 27, 28, 30, 120

Japon sansürleri, 18
Japon sansürü, 12
Jön Türk, 14, 82, 122
Jön Türk basını, 82
Jön Türkler, 125
jurnalcilik, 154

Kadın, 17, 61, 117

cizgiliforum.com

Kadınlardan ve mektep talebelerinden gelen makalelerin kabul edilmemesi, 61
Kağıthane, 51, 102, 103
Kamuoyu, 12, 29, 30, 32, 34, 43, 82, 145, 154
Kandiye, 109, 145
Kanun-i Esasi, 37, 38
Kapatılan gazeteler, 35
Kapatılan gazetelerin tekrar yayın hayatına başlaması, 62
Kapatma, 31, 35, 36, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 76, 78, 80, 85
Kapatma cezası, 31, 36, 64, 68, 69, 70, 74, 76, 85
Kapatma süresi, 79
Kapitülasyonlar, 27, 98
Kaptan Grant'ın Çocukları, 86
Kartpostal, 104
Kastamonu, 35
Katolik mezhebi, 24, 68
Katolik propagandası, 24
Kelam, 25
Kerem ile Aslı Tiyatro Risalesi, 98
Kıraathane, 98
Kıraathaneler, 98, 99, 100, 119, 120
Kışkırtıcı yayın yapmamak, 24
Kızıl sultan, 153
Kişilik haklarına saldırı, 34
Kişisel suçlamalar, 56
Kitabın isminin değiştirilmesi, 92
Kitabın okuyucuya ulaşması, 92
Kitabın tasdikli nüshası, 90
Kitap basımı, 26
Kitap depoları, 98
Kitap muayene memurları, 90
Kitap sansürü, 89, 96
Kitap sansürü ile ilgili kurulan heyetler, 90
Kitap ve risalelerin basımında dikkat edilecek hususlar, 89
Kitap yakma, 102
Kitapçı dükkânları, 98, 99, 119, 120
Kitapçılar, 97
Kitapların iç kapağı, 91, 96
Kitapların sansür edilmesi ile ilgili ilk hukuki düzenleme, 89
Kitapların zararlı bulunmaması, 96
Klişe masrafları, 81
Konyak ilanı, 104
Kordon, 120
Kosova, 123
Kurumsallaşma, 15, 43, 154
Kürt beyleri, 146
Kürtler, 108, 146
Kürtler aleyhine bir takım itham-lar, 108
Kütahya, 31
Kütüb-i Diniyye ve Şer'iyye Tedkik Heyeti, 96
Kütüb-i Muzırra Defteri, 102
Kütüphane, 100, 123
Kütüphane memurları, 100
Kütüphaneler, 90, 99, 119

Latince, 23
Lehte yayın yaptırmak, 82
Leyla Mecnun Hikayesi, 101
Londra, 12, 85, 93, 108, 109, 118, 134, 143, 151
Londra Elçiliği, 108, 109, 113, 117, 150
Londra'da Ne Bekliyoruz, 122
Lübnan, 15
Lügat, 25

Maarif Müdürleri, 89
Maarif Nazırı, 18, 55, 93, 100, 102, 104
Maarif Nezareti, 33, 49, 60, 89, 90, 91, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 123
Maarif-i Umumiye Nezareti, 43, 44
Macaristan, 138, 149
Madalya, 91
Maddi çıkarlar gözetmeyen bazı basın kuruluşları, 125
Maddi menfaatler peşinde koşan ticari kurumlar, 125
Madrid Elçiliği, 132
Mahkeme, 150
Makber, 101
Makedonya, 109, 110, 114,

cizgiliforum.com

Manastır, 66, 110
Matbaa açma talebi, 25
Matbaa açmak, 26, 30
Matbaa Nizamnamesi, 30, 31, 38, 89
Matbaa sahipleri, 89
Matbaada düzeltilmiş gazete provası, 72
Matbaa-ı Amire, 43, 48, 102
Matbaalar İdaresi, 90
Matbaalar Nizamnamesi, 39, 89
Matbaalar ve Kitapçılar Hakkında Nizamname, 89
Matbaaların kontrol altına alınması, 30
Matbaanın girişi, 23
Matbuat kanun dairesinde serbesttir, 37
Matbuat Kanunu, 33, 38
Matbuat idaresinin nizamname-i dahiliyesi, 45
Matbuat Müdürlüğü, 33, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 54, 60, 66, 76
Matbuat Nizamnamesi, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 44, 54, 60, 76
Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 73, 76, 96
Matbuat-ı Hariciye Kalemi, 48
Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü, 48, 109, 110, 111, 114, 115, 125, 127, 129, 138, 139, 141
Mebuslar, 38
Meclis-i Maarif, 30, 31, 89, 90, 103
Meclis-i Mebusan, 13, 38
Meiji, 12, 18
Mekteb-i Hukuk, 91
Mektuplarının açılarak Saray'a takdim edilmesi, 122
Memur maaşları, 70
Memurlar hakkında yazı yazılmaması, 70
Meşruiyet, 12
Meşrutiyet, 37, 61
Meşveret gazetesine açılan dava, 133
Mısır, 27, 34, 65, 110, 114, 115, 118, 133, 154
Mizah, 36, 61, 118
Mizahî, 14
Modern çağ, 12
Modern sansür uygulamaları, 17
Modernite, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19
Muhabir, 47, 111, 118, 136, 138, 139
Muhabirin sınır dışı edilmesi, 139
Muhabirler, 126, 127, 136, 137, 138, 139, 141, 146
Muhabirlere para yardımları, 142
Muhalefet, 43, 76, 82, 107, 123, 154
Muharrir, 78
Muhtasar Tarih-i Osmani, 100, 101
Muhtasar Tarih-i Umûmi, 95
Muş Ermeni Piskopos vekili, 108
Muzır, 65, 71, 92, 95, 96, 100, 101, 102, 118, 122, 150
Muzır Ermeni mektubu, 122
Muzır evrak cetveli, 122, 123
Muzır evrakın sayısı, 122
Muzır makale, 65, 71
Muzzıratı muhakkak ve şiddetli olanlar, 101
Müdde-i umumi, 74
Mükâfat, 45, 85
Mürettip, 78
Müstantik, 71, 74
Müteferrika Matbaası, 26
Müzayede, 98, 99
Müzik eserleri, 90

Namuslu, 49
Neşriyat-ı muzırra, 65

Osmanlı aydını, 31
Osmanlı Bankası, 138, 139
Osmanlı Devleti aleyhine çalışan gazeteler, 45
Osmanlı Devleti aleyhine haberler, 46
Osmanlı Devleti lehine çalışan bir gazete, 142

cizgiliforum.com

Osmanlı elçileri, 46, 107, 108, 133, 142, 148
Osmanlı Hükümeti, 28, 29, 46, 62, 66, 85, 126, 128, 131, 144, 145, 146, 149, 150
Osmanlı kamuoyu, 147
Osmanlı maliyesi, 14
Osmanlı modernleşmesi, 13
Osmanlı sansür siyasetleri, 16
Osmanlı sansürü, 12, 15, 16, 17, 18, 19
Osmanlı Tarihi, 101
Osmanlı toplumu, 13, 17
Osmanlı yöneticileri, 26, 29, 32, 43
Osmanlı-Rus Savaşı, 37

Öğrencilerin hissiyatını tahrik eden siyasi konuşmalar, 123
Öldürülme korkusu, 112
Özel posta kutuları, 119
Özgürlük övgüleri, 117

Padişah adına gönderilen edebsiz kartlar, 123
Papa, 68, 146, 147
Para cezası, 31, 33, 90, 151
Para yardımı, 47, 81, 82, 83, 86, 124, 131, 132
Para yardımları, 84, 135, 136
Paranoya, 13, 19
Paris, 35, 108, 113, 115, 122, 123, 124, 133, 134, 143, 146, 147, 149, 152
Paris Elçiliği, 108, 117
Paris Elçisi, 149, 151
Petersburg, 108
Piyesler, 93, 94
Polemik, 66
Polis, 57, 75
Polisiye tedbirler, 116
Polislerin gazete nüshalarını toplamaları, 87
Popüler tarih, 15
Posta müdürlerine gönderilen gizli emirler, 121
Postahaneler, 90, 97, 119, 121
Postahaneye gelen mektupların incelenmesi, 121
Prens, 12
Prusya, 17
Psikolojik, 12, 14
Pul masrafı, 83
Pul vergisi, 83, 84

Rejim muhalifleri, 14
Reklam ve ilan gelirleri, 81
Resim, 52, 91, 104, 118, 147, 151
Resimli dergiler, 81
Roma Elçiliği, 151
Roma Elçisi, 152
Roman, 87, 93, 94, 119
Romanya Elçiliği, 116
Ruhsat, 47, 57, 60, 61, 89, 92, 93, 94
Ruhsatname, 89, 90, 91, 96
Ruhsatname numarası, 91
Ruhsatnameli kitaplar, 97
Ruhsatnameli kitapların listesi, 97
Ruhsatsız, 31, 97, 98, 101, 102
Rum, 23, 137, 147
Rum gazeteleri, 66
Rumca, 23, 29, 30, 46, 50, 54, 60, 70, 91
Rumelihisarı'ndaki Amerika Mektebi, 123
Rumuzlu ve belirsiz ifadeler kullanılmaması, 67
Rus Çarlığı, 17
Rus Elçiliği, 71
Rus sansürü, 18
Rus ve İtalyan gazete muhabirleri, 137
Rusça, 46, 134
Rusya, 17, 28, 33, 70, 71, 95, 115
Rüşvet, 120

Sahaflar çarşısı, 99
Sahaflar kethüdası, 99
Sahra, 98
Sanâyi-i Nefîse Mektebi, 91
Sansör, 51
Sansür düzenlemesi, 30

cizgiliforum.com

Sansür hakkındaki düşünceler, 87
Sansür hakkındaki yorumlar, 85
Sansür kararnamesi, 36
Sansür kurulu, 45
Sansür mekanizması, 49, 81
Sansür memuriyeti, 49
Sansür memurları, 54, 59, 70, 71, 76, 119, 120
Sansür memurlarına ayrılan tahsisat, 50
Sansür memurlarının fakir olmaları, 53
Sansür memurlarının kabiliyetsizliği, 87
Sansür memurlarının maaşı, 50, 52
Sansür memurlarının sosyal statüleri, 52
Sansür memurlarının uyarıları, 69
Sansür memurluğunu meşrulaştırmak, 49
Sansür memuru, 49, 59, 71, 72, 76
Sansür memurunun çıkardığı kısımlar hakkında yorum yapılmaması, 61
Sansür memurunun çıkardığı makaleler, 68
Sansür memurunun gazeteye garazı, 78
Sansür terörü, 18
Sansür usulüne muhalefet, 76
Sansür uygulamaları, 58
Sansürden geçen kitaplar, 96
Sansüre karşı tepkiler, 84
Sansüre tabi olmak, 63
Sansürün basılmasına izin vermediği kitaplar, 154
Sansürün baskısı, 59
Sansürün ipuçları, 37
Sansürün onayı, 53
Sansürün sınırları, 45
Sansüründen şikâyet eden gazeteciler, 85
Saraçhane, 51
Sason olayları, 108
Satış rekorları, 13
Savcılar, 73
Selanik, 23, 72
Seraskerlik, 91
Seyyar kitapçılar, 97
Sıkıyönetim, 37, 38
Sınır dışı etme, 45, 138, 139
Sırbistan, 34
Siyaset, 12, 14, 15, 17, 19, 128, 136
Siyasi haberler, 60
Sofya, 114, 141
Soruşturma, 24, 149
Sosyalistlik, 95
Sözlük, 94
Suikast, 56, 112
Sultan'ın psikolojisi, 15
Sulumanastır, 24
Suriye, 15, 16, 101
Süreli yayın, 96
Sürgün, 31, 35, 37, 38
Sütunları boş olarak yayınlama, 86

Şantaj, 133, 134
Şarki Rumeli, 64
Şeyhülislam, 25, 122
Şeyhülislamlık, 91
Şiir, 94
Şûra-yı Devlet, 44, 76, 84, 90
Şüpheli görülen mektup, 121
Şüpheli hareketler, 124
Şüpheli mektuplar, 121, 123

Tahkikat, 33, 88
Tahlil, 11, 153
Tahrif edilen İncil, 24
Tahsisat, 29, 86, 129, 132, 141
Talimatname, 55, 56, 99
Tanzimat, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 23, 32, 84
Tarih-i Umûmi, 95
Tecrübesiz sansür memurları, 50
Tedkik-i Müellefat Komisyonu, 93, 94
Tefrika, 55, 57, 93
Tefsir, 25
Teftiş, 53, 87, 90, 92, 99, 100, 120
Tehdit, 24, 43, 74, 79, 86

cizgiliforum.com

Tekzip, 45, 46, 48, 70, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 135, 138, 139
Tekzipler, 108, 110, 111, 126
Telif hakları, 91
Telif ve Tercüme Dairesi, 90
Teminat, 62, 63, 64, 77, 118, 139
Tersane-i Âmire zindanı, 24
Tertip hataları, 78
Tevrat, 11
Tıp, 25
Times muhabiri, 141
Tiraj, 82, 142
Tiraj artırıcı sansasyonel haber, 82
Tiyatro, 94
Tokugava dönemi, 12
Toplatılan kitaplar, 101
Toplatılan zararlı yayınlar, 154
Toplumsal muhalefet, 43
Trabzon, 114
Tunus, 110
Türk düşmanlığı, 27
Türk tarihçiliği, 15
Türk ve Bulgar gazetelerinin polemiğe girmesi, 66
Türkçe, 14, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 35, 46, 53, 54, 55, 60, 66, 75, 84, 91, 93, 94, 96

Ulu hakan, 153
Unkapanı, 102
Usûl-ı Muhakemât-ı Cezaiye Kanunu, 74
Uyarı alan gazeteler, 65
Uyarma, 45, 64
Uygun olmayan kelimeler, 61
Uygunsuz ifadeler, 64, 143
Uygunsuz yayın, 47, 63
Uygunsuz yayınlar, 50, 65, 77, 151

Ülke dışında yayınlanan süreli yayınlar, 107

Valide Han, 24
Vatan Yahud Silistire, 98,101
Vehim, 15
Vehimli, 14, 123
Vesîletü't-Tıbâ'a, 25
Vilayetlerde çıkan gazeteler, 84
Viyana, 111, 112, 130, 131, 132, 139, 149
Viyana Elçisi, 132

Washington Elçiliği, 141

Yabancı basın, 48, 108, 135
Yabancı basın muhabirleri, 124
Yabancı dilde yayınlanan gazeteler, 48
Yabancı elçilikler, 97
Yabancı gazeteler, 53, 124, 133
Yabancı gazetelere yapılan para yardımları, 124
Yabancı kitapçı dükkânları, 98
Yabancı kitapçıların denetimi, 98
Yabancı kitapçıların matbaaları, 98
Yabancı muhabirin aleyhte haber göndermesi, 141
Yabancı muhabirler, 45, 138
Yabancı muhabirlere uyarılar, 138
Yabancı posta vapurları, 121
Yabancı postahaneler, 116, 119
Yabancı yazarlar, 97
Yahudiler, 23
Yakılan kitaplar, 101, 104, 154
Yakılan kitapların listesi, 104
Yakma işlemi, 101,102, 103, 104
Yalan haber, 34, 70, 111
Yalan haberler, 35
Yanlış algılanabilecek kelimeler, 58
Yasak, 12, 56, 97, 101, 102, 118, 119, 120, 121, 123
Yasak gerekçesiyle kitaplara el konulması, 97
Yasak kitap aramaları, 98, 99
Yasak kitaplar, 96, 97, 98
Yasak kitaplar listesi, 96, 97
Yasak kitapların önceden bildirilmesi, 97
Yasak veya zararlı yayın bulunduranlara para veya hapis cezası verilmesi, 123
Yasak yayın bulunduranların akıbeti, 154
Yasakçı, 11, 14

cizgiliforum.com

Yasaklama, 15, 27
Yasaklanan kitaplar, 95
Yasal boşluk, 43
Yayın hayatı, 27, 68, 83
Yayın izni, 61, 90
Yayın politikası, 27, 28, 60, 85, 131, 142
Yayın siyaseti, 129, 143
Yayıncılar, 154
Yazar, 53, 134
Yazardan izinsiz kitap basımı, 91
Yazarlar, 35, 98
Yazarlık, 63
Yedikule Zindanı, 27
Yeni Osmanlılar, 35
Yeniköy, 31
Yıldız Sarayı, 113, 115, 138
Yıldız Sarayı'nda gizli bir cemiyet, 113
Yozgat'ta Ermenilerle Türkler arasında çıkan olaylar, 117
Yönetime yakın gazeteler, 67
Yönetimin basına bakışı, 44
Yönetimin sözcülüğünü yapan gazeteler, 67
Yönetimin uygun gördüğü kitaplar, 26
Yunan ihtilalcileri, 27
Yunan isyanı, 27
Yunanca, 23
Yunanistan, 27, 120
Yurtdışından girişi yasaklanan kitaplar, 98
Yurtiçinde yayınlanması yasak olan kitaplar, 97

Zabıta, 54, 73, 86
Zabtiye, 30, 31, 58, 78, 96, 98
Zararlı düşünceler, 35
Zararlı fikirler, 73
Zararlı ifadeler, 93
Zararlı kitaplar, 31
Zararlı resimler, 31
Zararlı yayınlar, 69, 85, 99, 124
Zavallı Çocuk, 101

cizgiliforum.com

KİŞİ ADLARI DİZİNİ

Abdülhamid (II), 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 33, 37, 38, 45, 49, 51, 55, 58, 60, 69, 71, 76, 80, 81, 82, 84, 89, 90, 94, 100, 104, 107, 109, 112, 113, 115, 117, 124, 125, 132, 135, 136, 141, 145, 146, 150, 151, 152, 153, 154
Abdullah Efendi (Şeyhülislam), 25
Abdülhak Hamit Tarhan, 101, 104
Abdülaziz, 36, 101, 153
Abdülmecid, 81
Agâh Efendi (Gazeteci), 31
Agob Karagözyan, 124
Ahmet (III), 25
Ahmet Arifi Bey (Matbuat Müdürü), 49, 56
Ahmet Cevdet (Gazeteci), 63, 72, 77, 78
Ahmet İhsan (Tokgöz), 51, 71, 87
Ahmet Midhat Efendi, 44,86, 87, 98, 79,104
Alexsandre Blacque, 27, 28,44
Ali Suavi, 34, 35, 112
Anaksagoras, 11
Arşag Çobanyan, 124
Artin Dadyan, 150

Behçet Bey (Matbuat Müdürü),49, 50
Blaise Pascal, 73
Byron, 98

Celaleddin Paşa (Maarif Nazırı), 100
Damad İbrahim Paşa (Sadrazam), 25
Dante, 93, 97

Ebuzziya Tevfik, 100
Edgar Whittaker, 85
Emil Zola, 98

Fodyadi Paşa (Girit valisi), 65
Filip Efendi (Gazeteci) 82, 83
Freud, 12

Garabet Panosyan (Gazeteci), 33, 78

Haçadoryan (Rahip), 24, 25
Halit Ziya Uşaklıgil, 93
Hammer, 97
Henry Layard, 98
Hıfzı Bey (Matbuat Müdürü) 50, 51
Horen Aşıkyan, 124
Hüseyin Cahit (Yalçın), 71

İbrahim Müteferrika, 23, 25
İsmail Paşa (Mısır Hidivi), 34

James White, 98
Jean J. Rousseau, 97
Jules Verne, 86, 97

Kâmil Paşa (Sadrazam), 67, 71, 128
Karatodori Efendi (Brüksel Elçisi), 133
Kemal Bey, (Matbuat Müdürü), 51,52
Konfiçyus, 11

Lamartine, 98

Machiavel, 12, 97
Macid Bey (Matbuat Müdürü), 44
Mahmud Nedim Paşa (Sadrazam), 36

cizgiliforum.com

Mehmed Rauf, 51
Metternich, 18
Mihran Efendi (Gazeteci), 79, 80, 83
Mihran Hamamcıyan, 124
Milton, 98
Mizancı Murad, 94, 95, 98
Mustafa (II), 24, 25
Mustafa Fazıl Paşa, 35
Mustafa Zeki Paşa, 146
Musurus Paşa (Londra Büyük Elçisi), 93
Murad (V) 37, 112,151,

Münif Paşa, 58
Münir Bey, 48, 125, 126, 127, 128, 136
Myers, 98

Namık Kemal, 32, 34, 35, 98, 100, 101, 104
Napolyon (III), 32, 33
Nicodimus Metaxes, 23

Osman Nuri Bey, 55, 103

Piere Lotti, 98

Salisbury, 150
Shih Huang Ti (Çin İmparatoru), 11
Said Paşa (Sadrazam),48, 108, 135
Selim (III), 25
Selim Sabit Efendi, 98, 100, 101
Sedlnitzky, 18
Shakespeare, 98

Tahsin Paşa (Sadrazam),55
Tahir Bey (Gazeteci), 75,76
Tokatlı Apkar, 23

Victor Hugo, 97
Walter Scott, 98

Ziya Paşa, 98, 100

cizgiliforum.com

GAZETE ADLARI DİZİNİ

Ahter, 58
Avetaber, 72

Basiret, 36
Berliner Tageblatt, 141
Black and White, 117
Bulletin de Nouvelles, 26

Ceride-i Havadis, 29
Ceride-i Şarkiye, 130
Correspondance de l'est, 113,129
Correspondance Politique, 115, 130, 137
Correspondenz, 130
Courrier de Smyrne, 28

Daily Chronicle, 108, 139, 140
Daily News, 107, 108, 113, 139, 140
Daily Telegraph, 56, 108, 137, 139, 140
Débats, 113
Diyojen, 36
Don Quichote, 151

El Corro, 132
Express Orient, 116

Gaulois, 115
Gazette Française de Constantinapol, 27
Gazzette Diplomatique, 137
Gil Blas, 129, 151
Graphic, 151

Hâdika, 36
Hanımlara Mahsus Gazete, 17, 83
Hayal, 36
Hizmet, 73
Hülâsa-ı Efkâr, 36
Hürriyet, 35

Illustrated London News, 117
Illustrierte Wiener Extrablatt, 112
Independance Roumanie, 108

İbret, 36
İbretnümâ-yı Alem, 36
İkdam, 63, 72, 77, 78, 83
İttihad, 35

Journal d'Orient, 118
Journal de Genève, 108
Journal de Saint Petersbourg, 141

Kevkeb-i Amerika, 142
Konstantinopel Handelsblatt, 63

La Bulgarie, 66
La Republique Française, 57
La Turquie, 144, 145
La Turquie Libre, 119
Letâif-i Asâr, 36
Levant Herald, 33, 71, 85, 112, 130
Liberté, 129
Lübnan, 63

Makedonya, 131
Makedonya Sadâsı, 114
Mall Journal, 109
Malûmat, 73, 74, 75
Mamul, 68
Manzume-i Efkâr, 33, 63, 78, 130
Matin, 117
Mecmua-ı Fünun, 58
Mecmua-ı İlanat, 60
Mecmua-ı Lisan, 61
Mémorial Diplomatique, 130
Meşveret, 133
Mizan, 68, 80
Moniteur, 113, 115, 140

cizgiliforum.com

Moniteur Oriental, 130
Moniteur Universelle, 113, 140
Morning Post, 115
Muhanese, 118
Muhbir, 34, 35
Mürüvvet, 86, 87

Neologos, 58
Neue Freie Presse, 131
Neue Wiener Journal, 117
Nouvelle Presse Libre, 138, 140
Novisti, 108

Orient, 130, 140
Osmanische Post, 130,132

Pall Mall Gazette, 118
Panaser,122
Patrie, 152
Petit Journal, 117, 118, 119, 147
Petit Parisien, 147
Punch, 130

Rana, 151
Republique Française Presse, 129
Resimli Gazete, 130
Revue de l'Orient, 130
Ruzname-i Ceride-i Havadis, 32

Saadet, 69, 83, 129
Sabah, 36, 69, 70, 78, 79, 80, 83, 87, 98, 129
Servet, 75, 129
Servet-i Fünûn, 52, 71, 83, 129, 146, 147
Siècle, 117
Speaker, 109
Spectateur Oriental, 27, 28
Stamboul, 58, 62
Standard, 108, 137, 139, 140, 146
Svoboda, 66

Şark, 36

Tahidromos, 70
Takvim-i Vekayi, 28, 29, 43, 44
Tarik, 63, 70, 82
Tasvir-i Efkâr, 32, 34, 35
Tercüman-ı Ahvâl, 31
Tercüman-ı Hakikat, 65, 79, 87
Times, 85, 108, 111, 114, 136, 137, 139, 140, 141, 143
Tribuna, 151, 152
Troşag, 124

Ulûm, 35

Vakit, 64, 65, 66, 68, 69, 88
Voltaire, 129, 140

Zeytun, 118